Vasile URSACHI

EPISCOPIA ROMANULUI

CERCETĂRI ARHEOLOGICE

Editura Filocalia

www.cimec.ro

VASILE URSACHI

EPISCOPIA ROMANULUI

CERCETĂRI ARHEOLOGICE

Roman 9 XI - 2008

Dnei Dr. Irina şi Dr. Ernest Oberlander-Târnoveanu, un modest omagiu din partea autorului,

www.cimec.ro

Lucrarea de faţă face parte dintr-o serie de apariţii editoriale care întregesc manifestările cultural-religioase organizate de *Centrul Eparhial* de la Roman sub genericul: *Episcopia Romanului – 600

COPERTA I: Aspect şantier arheologic Catedrala Episcopiei Romanului
COPERTA IV: Turnul clopotniţă construit în secolele XVIII-IXX

Ilustraţia fotografică: Dr. V. URSACHI
Ilustraţia desenată realizată în Cabinetul de desen al Muzeului de Istorie din Roman

Graphic design: Pr. Cornel PAIU
Tehnoredactare: Prof. Minodora URSACHI

Corectori text: Prof. Iancu WEXLER, Prof. Dr. Elena BĂLTOI

Editura Filocalia
Str. Alex. cel Bun, nr. 5, Roman, jud. Neamţ
Preşedinte: P.S. Dr. Ioachim BĂCĂUANUL
Tel.: 0742.150.667
Fax: 0233.742.435
Email:filocalia@epr.ro

Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale a României
URSACHI, VASILE
Episcopia Romanului: cercetări arheologice / Vasile Ursachi; tipărită cu binecuvântarea P.S. Eftimie; ed. pref. de P.S. Ioachim Băcăuanul. – Roman: Filocalia, 2008
Bibliogr.
ISBN 978-973-88498-4-6

I. Ioachim Băcăuanul, arhiereu-vicar al Romanului (pref.)

281.95(498 Roman)

www.cimec.ro

VASILE URSACHI

EPISCOPIA ROMANULUI

CERCETĂRI ARHEOLOGICE

Tipărită cu binecuvântarea
P.S. Eftimie,
Episcopul Romanului

Editura Filocalia
2008

www.cimec.ro

Cuvânt înainte

Între şantierele arheologice concepute şi coordonate de distinsul cercetător, profesorul dr. Vasile Ursachi, se numără şi cel organizat în incinta ansamblului arhitectural al Episcopiei Romanului, ctitoria voievodului Alexandru cel Bun (1400-1432). Investigaţiile efectuate în jurul actualei catedrale episcopale, construite în vremea lui Petru Rareş (1527-1538; 1541-1546), s-au dovedit încununate de succes. Reputatul arheolog romaşcan a scos la iveală, pentru prima dată, vechile temelii ale bisericii „Sfânta Vineri", ridicată de voievodul Roman I Muşat (1392-1394) şi a stabilit evoluţia construcţiilor din jurul acesteia, edificii care au constituit ansamblul arhitectural al *Centrului eparhial* de la Roman de-a lungul celor 600 ani de existenţă neîntreruptă. Descoperirea are importanţă covârşitoare pentru că vine să dea răspuns tuturor dubiilor şi presupunerilor cercetătorilor în domeniu, care situau biserica voievodului muşatin în altă parte, sau, pur şi simplu, ignorau existenţa ei. După o muncă asiduă de cercetare şi după ce şi-a trasat concluziile de rigoare, ştiinţific argumentate, profesorul Ursachi realizează, sub aspect monografic, această lucrare unică prin care elucidează un capitol important asupra începuturilor scaunului episcopal de la Roman. Domnul Ursachi, recunoscut pentru profesionalismul şi scrupulozitatea ştiinţifică, a studiat îndelung materialul arheologic colectat în urma săpăturilor întreprinse, precum şi zidurile descoperite în secţiunile sitului arheologic, stabilind, cu certitudine, că actuala biserică închinată *Sfintei Cuvioase Parascheva* s-a construit pe temeliile celei ctitorite de întemeitorul urbei romaşcane, voievodul Roman I Muşat, în anul 1394, păstrând acelaşi hram. Totodată, ilustrul arheolog a demonstrat, potrivit materialului arheologic obţinut din săpături, că biserica iniţială a fost puţin mai mare decât cea actuală, fapt ce evidenţiază importanţa aşezământului eclesial de la Roman, care a fost ridicat, după anul 1400, la rangul de scaun episcopal.

Cartea domnului profesor este un amplu studiu ştiinţific structurat în două părţi. În prima parte, concepută pe opt capitole, autorul face referire asupra sitului arheologic romaşcan, prezentând cronologic etapele de cercetare întreprinse, cu toate rezultatele obţinute pe durata a mai multor ani de efort susţinut. În partea a doua, lucrarea prezintă, în premieră, o bogată colecţie de fotografii, schiţe, planşe şi documente, care reprezintă tezaurul arheologic obţinut în urma cercetărilor efectuate. Binecunoscută fiind exigenţa ştiinţifică a autorului, lucrarea însumează şi câteva anexe tehnice care-i dau autoritate şi grandoare. De aceea, avem convingerea că noua apariţie în domeniul arheologiei, tipărită sub auspiciile Editurii *Filocalia*, vine să clarifice multiple incertitudini referitoare la una dintre cele mai vechi episcopii din România, care s-a organizat în zorii noului stat medieval, Moldova, ţinut ce-şi dobândise de câţiva ani atât independenţa teritorială cât şi cea eclesială.

Mulţumim domnului prof. dr. Vasile Ursachi pentru această minunată lucrare tipărită cu binecuvântarea P.S. Eftimie şi salutăm apariţia ei în anul când *Episcopia Romanului aniversează 600 de ani de la prima atestare documentară.*

Fie ca Dumnezeu să răsplătească efortul neobositului arheolog romaşcan, având speranţa că va continua munca de cercetare pentru elucidarea altor mistere care mai dăinuie în pământul sfânt al Moldovei, unde şi-au transfigurat viaţa, trăind după poruncile lui Hristos, atâţia sfinţi, eroi şi credincioşi ai neamului românesc.

† Dr. Ioachim Băcăuanul
Arhiereu Vicar al Episcopiei Romanului

www.cimec.ro

Cap. I

DOVEZI ALE ÎNCEPUTULUI CREŞTINISMULUI ÎN ZONA ROMANULUI

Cucerirea succesivă a teritoriilor din zonele mediteraneene, cuprinzând un vast teritoriu din Europa, Asia de SV şi Africa de Nord, de către Imperiul Roman care aspira la dimensiuni universale, a creat fundamentul unei lumi cu totul noi, lume care avea nevoie atât de o bază materială comună cât şi de o unitate spirituală. În acest fel economia cunoaşte o importantă creştere a producţiei de bunuri materiale, se întețesc schimburile comerciale, moneda romană devine aproape universală, iar limba latină tinde să devină o limbă comună unor spaţii foarte mari. Aceste elemente unificatoare nu au reuşit să cristalizeze şi o unitate spirituală, în care să se regăsească multitudinea de obiceiuri şi elemente de religie. Din acest punct de vedere niciunul din popoarele cucerite nu a acceptat sau adoptat Pantheonul roman, deşi sfârşitul ultimului mileniu î.Chr. a însemnat, pentru o bună parte din Europa şi în special pentru limba română, o desăvârşire a sintezei greco-romane, greco-orientale şi romano-indigenă, reflectată prin sincretismele de tot felul, prin expansiunea cultelor orientale, criza tot mai accentuată a vechilor culte romane şi apariţia unei tendinţe spre monoteism şi universalitate[1]. Acest lucru avea să se observe şi în lumea geto-dacică, mai ales după cucerirea romană.

Apariţia unor morminte de inhumaţie încă din sec. I d.H. în unele aşezări de tip „dava", cum este cea de la Brad, comuna Negri, judeţul Bacău[2], identificată cu „Zargidava" inclusă în harta sa de către Claudiu Ptolemeu, la începutul sec. II d.Chr.[3], demonstrează existenţa unei schimbări în religia geto-dacilor din perioada clasică. Deşi acest lucru nu poate fi pus în legătură cu noua religie -creştinismul, care a apărut şi se dezvolta în Imperiul Roman, schimbarea ritului de înmormântare, la început mai timid, apoi prin apariţia cimitirelor de incineraţie şi birituale, la dacii liberi sau din cadrul Provinciei Dacia, constituie un motiv serios pentru a ne pune problema în ce măsură această nouă religie pătrunde tot mai adânc în vastul imperiu.

Cele 16 morminte de inhumaţie descoperite în aşezarea deschisă şi două în tumulul 3 din necropola tumulară de la Brad aveau orientări diferite. Defuncţii erau aşezaţi în poziţie întinsă, cu mâinile pe lângă corp, având orientări diferite. De altfel poziţia lor în sec. I d.H. nu are nici o importanţă legată de creştinism, deoarece în perioada de început a noii religii încă nu erau stabilite şi definitivate dispunerile VE şi cu mâinile pe piept; acest lucru va apărea mult mai târziu, după consolidarea creştinismului, respectiv după sec. IV d.Chr. Printre mormintele de la Brad se aflau şi maturi.

Acelaşi lucru putem spune şi despre apariţia şi definitivarea simbolisticii creştinismului, care începe să se stabilească încă din sec. I – II d.Chr. ceea ce nu ne împiedică să semnalăm un element deosebit de important legat de descoperirea, tot la Brad, a unui simbol, care a devenit pentru creştinism, unul foarte important - peştele. Este printre primele simboluri ale creştinismului, care cunoaşte începând din sec. II d.Chr. o mare răspândire în lumea creştină. Existenţa lui ca simbol şi în alte religii nu ne împiedică să-l considerăm ca atare, mai ales în descoperirile de la noi, unde nu sunt reprezentate atât de pregnant alte religii, încât să le confundăm. După cum, lipsind ca element decorativ, în toată arta dacică din perioada clasică, să nu-l putem considera un simbol al noii religii, în condiţiile în care apare în inventarul aşezărilor dacice.

---

[1]Zugravu, N. - Istoria romanităţii nord-dunărene (secolele II-VIII). Contribuţii la etnogeneza românilor, Iaşi, 1994, p. 92
[2]Ursachi, V. - Zargidava, Buc. 1995, p. 312
[3]Ptolemeu - Geografia, III, 10, 8

www.cimec.ro

Descoperirea recentă a unui nou motiv decorativ la ceramica dacică pictată îmi oferă prilejul reluării discuției asupra acestui important subiect. De la ultima lucrare dedicată ceramicii dacice pictate[4] care nota aportul staţiunii arheologice de la Brad în cunoaşterea acestui grup de materiale ale geto-dacilor, putem consemna numărul mare de aşezări (peste 50) în care au apărut fragmente sau chiar piese întregi ale acestei categorii de ceramică. În acelaşi interval de timp, au apărut mai multe lucrări care s-au ocupat de prezența ei în diferite contexte arheologice, printre care cea a d-lui Gelu Florea[5] ce tratează dintr-un unghi cu totul nou, cel al relației dintre artă, religie şi mediile sociale, fenomenul apariției şi dezvoltării ceramicii pictate, cu referire la implicațiile artistice, cultuale şi de mentalitate care vizează, mai ales, materialul ceramic pictat din regiunea capitalei Regatului dacic - Sarmizegetusa Regia.

Toate lucrările dedicate acestui produs ceramic consemnează, ca factor unitar, stilul geometric al picturii pe vase, puține elemente vegetale apărute ici colo şi fenomenul specific al ceramicii "de curte"[6] cu motive zoomorfe din zona amintită mai sus. Pentru a întregi imaginea despre fenomenele artistice ale epocii clasice (epoca regatului) amintim şi elementele insolite din cunoscutele descoperiri de la Lupu[7], vasele cu decoruri figurate de la Răcătău[8] şi figurinele zoomorfe din complexul de la Cârlomăneşti[9]. Toate acestea, însă, reprezintă un specific local, prin prezența în aceste zone, a unor meşteri care îşi satisfăceau gusturile personale, rămânând cu ceea ce realizau pentru propria familie sau aşezare.

Nimic din ceea ce ar putea constitui un fenomen general în cultura geto-dacilor legat de o simbolistică religioasă sau de altă natură. Toate elementele artistice, de la cele simple, cum sunt motivele geometrice, până la cele mai complicate, vegetale, zoomorfe sau chiar antropomorfe, pe care le consemnăm doar ca imitații sau influențe elenistice şi romane, chiar dacă sunt realizate în ateliere locale, nu constituie decât o creație locală unde şi-a spus cuvântul doar un singur "artist". În sprijinul acestei ipoteze vin chiar descoperirile amintite: la Cârlomăneşti a existat, desigur, un singur creator al pieselor zoomorfe, care nu numai că nu au avut o răspândire mai mare în zonă, ci au rămas, probabil, doar proprietatea celui ce le-a realizat. Aceeaşi situație şi în cazul descoperirilor de la Răcătău sau chiar din Munții Orăştiei, deşi aici putem vorbi de mai multe recipiente sau motive artistice şi, mai ales, de mai multe aşezări în care s-au descoperit. Toate însă poartă pecetea unui singur meşter sau a unui singur atelier.

Faptul că motivele zoomorfe şi antropomorfe nu s-au răspândit în toate zonele unde era produsă ceramica pictată ne demonstrează că pictura în sine, nu constituia un fenomen artistic prea complicat, cu semnificații deosebite. Viitoarele cercetări vor aduce noi aşezări în care motivele decorative zoomorfe sau antropomorfe să fie prezente, constituind şi ele exemple de meşteri locali care îşi pot satisface unele gusturi proprii, fără a constitui un stil generalizat.

În acest context consemnăm apariția unui nou element decorativ, descoperit la Brad, în campania arheologică a anului 1987. Este vorba de un capac realizat în tehnica ceramicii pictate, păstrat fragmentar, care are ca motiv decorativ un peşte (Pl. I/4). Capacul este de tipul "cu prag", confecționat dintr-o pastă fină, arsă la roşu. Pe partea exterioară, pe un fond gălbui, s-au pictat mai multe benzi de culoare cafenie, orizontale, atât pe margine cât şi pe calotă. La a treia bandă, a fost pictat un peşte de apă dulce, mreană, clean sau crap, care înoată de la dreapta la stânga; cele trei benzi puteau fi considerate valuri ale apei sau mediul acvatic în

---

[4]V.Ursachi - Ceramica dacică pictată din cetatea de la Brad, com. Negri, jud. Bacău, Memoria Antiqvitatis, XVII (1983-1985) 1987, pp. 43-99

[5]Gelu Florea - Ceramica pictată, artă, meşteşug şi societate în Dacia preromană (sec. I î.H.- I d.H), Cluj, 1988

[6]Constantin Daicoviciu şi colab. - Şantierul arheologic Grădiştea Muncelului, S.C.I.V. 1-2, 1953, pp. 183-185

[7]I. Glodariu, V. Moga, - Tezaurul de la Lupu, Ephem. Nap., IV, 1994, pp. 40, 41, fig. 10-11

[8]V.Căpitanu - Principalele rezultate ale săpăturilor arheologice în aşezarea deto-dacică de la Răcătău (jud. Bacău), Carpica, VIII, 1976, p. 66, fig. 46 şi 47

[9]Mircea Babeş, - Statuietele geto-dace de la Cârlomăneşti (jud. Buzău), S.C.I.V., 28, 3, 1977, pp. 319-352

www.cimec.ro

care se află peştele. Dimensiunile capacului sunt obişnuite: diametrul 25 cm iar înălțimea, aproximativă e de 12 cm (Pl. II/1,2). Peştele păstrat doar în parte, are lungimea de 6,3 cm şi lățimea de 2 cm, pe el fiind marcate ochiul stâng, solzii şi şase aripioare, patru pe o parte şi două pe cealaltă. Fragmentul de capac păstrat fiind destul de mic, nu ne permite să spunem, cu siguranță, de câte ori era repetat desenul (peştele) pe întreaga piesă. Considerăm că cel puțin de patru ori era repetat. Nu este exclus ca între peşti să fi existat şi alte motive decorative sau chiar simboluri, ceea ce să ne permită unele ipoteze mai îndrăznețe. Tot aşa de posibil este ca pe întreg capacul să fi fost repetat de mai multe ori acest motiv zoomorf. Deocamdată nu putem avansa alte ipoteze. Odată cu prelucrarea materialului din campania anului 1987 pot apărea şi alte fragmente din acelaşi capac, fapt ce ne-ar aduce elemente noi.

Peştele, ca motiv decorativ sau simbol, este foarte puțin prezent în culturile primei epoci a fierului din Moldova. Putem aminti aici, doar ornamentul cu peşti de la Ijdileni - Frumuşița[10] sau piesa din aur de la Stânceşti - Botoşani[11]. Mai târziu, apare în tezaurele de la Agighiol, pasărea cu peştele în cioc, Porțile de Fier, pe paharul asemănător cu cel de al doilea de la Agighiol[12] sau în tezaurul de la Peretu[13]. În perioada clasică - a culturii dacice, respectiv sec. I î.H. - începutul sec. II d.Chr., acest motiv decorativ nu a apărut nicăieri, nici pe ceramică şi nici pe alte piese de altă natură.

Capacul de la Brad a fost descoperit la - l,30 m adâncime în SXXXII, □7, în stratul de cultură, pe acropolă, deci în ultimul nivel dacic, respectiv sec. I începutul sec. II d.Chr. Cum în această perioadă simbolul creştinismului începea să fie răspândit în tot Imperiul Roman, nu este exclus să fie prezent şi în această parte a Europei, ca un element atât de vehiculat, mai târziu, în lumea creştină. Dacă acest lucru ar fi posibil, din punct de vedere teoretic, mai ales că legăturile cu Roma erau în această perioadă destul de strânse, am putea vorbi de prezența, în aceste locuri, a unor elemente creştine, chiar de la începutul răspândirii noii religii. Noi considerăm aceasta ca o ipoteză cu minime posibilități, dar nu imposibilă. Prezența unui motiv zoomorf, peştele, ca fiind unicat în motivistica generală a culturii dacice în perioada clasică, mai ales în ultima ei parte, respectiv sec. I d.Chr. este de natură să pună problema apariției unor simboluri creştine în această zonă, indiferent pe ce căi ar fi putut veni.

Chiar dacă ipoteza unui simbol creştin, în sec. I d.Chr. nu este posibilă în această zonă, nu este mai puțin adevărat că motivul decorativ în sine constituie un element deosebit de important, nu numai ca unicat în cultura dacică ci, şi în crearea posibilității de a lărgi sfera punctelor în care asemenea motive decorative sunt semnalate. Prezența lui relansează ipoteza unui larg spectru motivistic sau simbolistic în arta geto-dacică, care aşteaptă mereu noi descoperiri[14].

Într-o emisiune de televiziune din 5-03-2006, la „Viața Creştină” erau discutate unele scene de pe Columna lui Traian, între care şi acelea care ar fi putut avea semnificații creştine. Este vorba de scena sinuciderii lui Decebal, în care soldatul din spate, care face un semn cu trei degete, ar fi putut reprezenta semnul crucii şi nu acela prin care i se garanta lui Decebal viața. Tot pe Columnă, probabil în scena 120, în care este reprezentată aşezarea în mormânt a unui luptător dac, unde se face, de asemenea, un semn al crucii, al miruirii. De asemenea, scena cupei cu otravă, poate fi asemuită unui moment euharistic - în loc de otravă, putea fi „sângele Domnului”. Sunt, aşadar, multe elemente care pot fi interpretate ca aparținând unor

---

[10]Mihalache Brudiu - Hallstattul în Sud-Estul Moldovei în prima epocă a fierului la gurile Dunării şi în zonele circumpontice, Tulcea, 1997, pp. 143-148
[11]I. Miclea, R. Florescu, - Geto-Dacii, Buc., 1980, fig. 40
[12]D. Berciu, - Arta traco-getică, Buc., 1969
[13]P. Voivozeanu şi Em. Moscalu - Mormântul princiar getic şi tezaurul de la Peretu, jud. Teleorman, Cercetări Istorice, III, 1979, p. 353 şi urm.
[14]Ursachi, V. - Un nouveau motif dècoratif sur la poterie peinte, în Studia Antiqua et Archaelogica, VII, Iaşi, 2000, pp. 345-350

www.cimec.ro

morminte religioase, cu caracter creştin, dar care nu au, până acum, un fundament ştiinţific bine determinat.

Începutul sec. II d.Chr., când are loc şi cucerirea Daciei de către romani, a adus populaţiei locale şi dispariţia principalelor aşezări de tip „dava” şi odată cu ele toate sanctuarele de care era legată întreaga religie a dacilor. Odată cu dispariţia lor, după cum este şi firesc, a dispărut şi întreaga organizare religioasă împreună cu întregul cler.

„Nefericită soartă a poporului geto-dac! Învins şi supus, el şi-a pierdut nu numai libertatea, ci şi zeii. Asociaţi sau sincretizaţi cu alte divinităţi, „captaţi” în forme şi imagini, unii au dobândit un loc printre nemuritorii Imperiului. Alţii au căzut definitiv în uitare, iremediabil compromişi de „părăsirea” adoratorilor în momentele cele mai dramatice. Cu alte cuvinte, la fel ca şi în cazul altor etnosuri intrate sub obedienţa Romei, politeismul „imperial” – „organizat, centralizat, civic, bogat în divinităţi antropomorfe, susţinut, fixat şi divulgat prin texte şi reprezentări nenumărate” a asimilat o religie şi un limbaj religios, a mutilat sanctuare şi locuri de cult, a făcut să moară cler şi ştiinţă sacerdotală. Dimensiunea acestor fenomene ne-o putem imagina gândindu-ne la deosebita bogăţie a sacrului geto-dac şi a formelor sale de manifestare (zei, mituri, sanctuare, simboluri, rituri etc.), evidenţiate prin analize de mare profunzime, datorate în special lui Vasile Pârvan, I.I. Rusu, D. Protase, D.M. Pippidi, H. Daicoviciu, I. H. Crişan, M. Eliade şi S. Sanie. Sublinierea comună a acestora este că, în pragul cuceririi romane, geto-dacii, asemenea oricărei populaţii indo-europene, cunoşteau noţiunea de existenţa divină individuală, personală, deplin constituită (deiwos > lat. Deus) Acest lucru se observă atât în antroponimele şi etnonimele ce conţin temele Zis-, Dis-, Tis-, Din-, Zin-, având înţelesul „ceresc, divin”, respectiv Ziper, Ziparus, Ziopes, Ziamarchus, Ziamarce, Dinus (Dines), Deospor, Dioscuthes, Diobessi, Dioi etc., cât şi în panteonul său: în frunte, o zeitate supremă – Zamolxis, „personalitate divină complexă”, alături de care alte figuri sacre întregesc prin atributele lor imaginea unei religii politeiste, centrată pe divinizarea luminii, fecunditatea pământului şi a spaţiului uman, adorarea forţelor naturii, cultul domestic şi al morţilor, postexistenţa spirituală sau materială. Ca şi în cazul altor populaţii, acest panteon a fost definitiv structurat în ultimele două secole ale erei vechi, odată cu „revoluţia religioasă” generată de apariţia sanctuarelor publice - locuri de sacrificiu, de rugi şi iniţiere – şi de naşterea unui adevărat corp sacerdotal”.[15]

Odată cu transformarea unei părţi din Dacia în provincie romană, întreaga evoluţie a spaţiului de la Nordul Dunării va avea o dezvoltare diferită sau mai bine zis, de intensităţi diferite, legată de faptul că Provincia, prin numărul mare de colonişti romani, veniţi din toate zonele Imperiului, se dezvolta într-un ritm mult mai rapid în comparaţie cu Dacia liberă. Dacă cei veniţi întemeiau noi aşezări, dintre care unele au devenit centre urbane, unde viaţa romană căpăta valenţe apropiate de cele existente în Imperiu, populaţia din afara Provinciei cunoştea o influenţă romană mult mai slabă, realizată ca înainte, mai ales de negustori sau prizonieri din armata romană. Cu toate acestea ambele zone cunosc, în secolele II - III d.Chr., o viaţă cu totul nouă, în care un rol deosebit îl are apariţia şi dezvoltarea unei noi religii – creştinismul.

Pentru Provincia Dacia marea majoritate a celor veniţi erau cetăţeni romani, mai ales oameni liberi şi peregrini, la care se adaugă militarii şi numeroşii funcţionari administratori, care au adus cu ei şi o mare diversitate a cultelor religioase în care predominau cultele orientale faţă de cele romane şi greceşti. Creştinismul a făcut parte iniţial din cultele orientale şi era persecutat mai ales de către militari, ca forţă oficială a statului roman, care la acea dată persecuta creştinismul.

Deşi în provincia Dacia numărul creştinilor era relativ mic, trebuie să consemnăm faptul că descoperiri paleocreştine sunt prezente în aproape 60 de localităţi, în secolele II - III d.Chr. şi constau mai ales din obiecte de uz cotidian, care conţin simboluri creştine, cum ar fi: cruci,

[15]Zugravu, N. - Geneza creştinismului popular al românilor, Buc., 1997, p. 132

www.cimec.ro

porumbei, peşti etc., la care se adaugă şi alte mărturii mai concludente, printre care unele texte, completate de simboluri creştine. Printre ele notăm tăvile de formă ovală, împodobite cu peşti incizați sau în relief înainte de emailarea lor, descoperite la Micăsasa şi Vețel, vase cu ştampile circulare care sunt încadrate de cruci cu brațe egale de la Sarmisegetusa şi Orşova, farfurii decorate cu peşti, cruci, delfini etc. multe dintre acestea fiind în localități din Transilvania[16].

Numeroase alte recipiente sau obiecte aveau inscripții cu caracter creştin, unele folosite la iluminatul lăcaşurilor de cult, altele pentru diverse practici religioase sau purtate la gât. Toate demonstrează evoluția creştinismului în Provincia Dacia în primele trei secole, când sincretismul religios a devenit dominant în Imperiu. Rolul important pe care l-au avut creştinii în Dacia pe parcursul celor două secole, în procesul de romanizare stau mărturie şi numeroasele cuvinte legate de practicarea cultului creştin, păstrate în limba romană mai puțin alterate decât în alte limbi romanice. Este suficient să amintim cuvintele: altar, ancoră, biserică, botez, binecuvântare, cimitir, credința, cruce, creştin, coroană, înger, păcat, peşte, pâine, vin, ulei etc.

Răspândirea creştinismului la Nordul Dunării, în special în zona de la est de Carpați, este legată de misiunea Apostolului Andrei chiar din primul secol d.Chr. Contestată de unii istorici şi susținută de alții, activitatea de misionar a Sfântului Apostol Andrei are o semnificație deosebită în răspândirea creştinismului în această zonă, care, deşi nu însemna creştinarea unor mase foarte largi de oameni, a făcut mulți prozeliți în rândurile unei populații derutate de marile schimbări provocate de cucerirea romană, de dispariția tuturor sanctuarelor dacice şi a întregii organizări religioase. Oferind unele virtuți morale prin propovăduirea armoniei şi egalității dintre oameni, un comportament civic deosebit, exprimarea dragostei pentru cei nevoiaşi, refuzul bogăției, toleranța față de alte religii, creştinismul a cucerit treptat mari mase de oameni. Caracterul popular al acestei religii a însemnat răspândirea ei în rândul populațiilor sedentare din această parte a Europei. Acest proces a consfințit faptul că daco-romanii au fost primii dintre popoarele de la nordul Dunării care au adoptat noua religie. Dacă primele exemple prezentate pot fi legate de această perioadă, următoarele piese reprezintă o altă etapă în acest important proces de răspândire a acestei religii, care implicit a contribuit la romanizarea populației locale în secolele II – III d.Chr., proces care reprezintă includerea în unitatea spirituală a Imperiului Roman.

Caracterul popular al creştinismului de la est de Carpați constituie esența întregului proces de evoluție a romanizării unei populații rămase în afara granițelor Provinciei din care făcea parte, ca seminție dacică, rămânând ca dezvoltarea mai înceată să fie realizată doar prin contactele comerciale, de bună vecinătate, în conflicte de graniță sau aranjamente privind apărarea sau consolidarea unui imperiu ajuns la apogeul întinderii sale. În toate aceste ipostaze populația dacilor liberi nu a încetat să folosească toate mijloacele care-i erau la îndemână pentru a beneficia de cuceririle unei civilizații avansate, preluând, pe cât a fost posibil, multe din avantajele oferite de această vecinătate. Este suficient să amintim aici comerțul cu populația din Provincie, dar şi din restul Imperiului, exemplificând cu prezența monedei a unor bunuri cu calități superioare; ne referim aici la obiecte de podoabă, unelte, obiecte de uz casnic, ceramică sau unele produse alimentare, la care se adaugă elemente de suprastructură - de limbă, credință etc. Toate acestea au contribuit la procesul de romanizare şi a acestei zone, într-un ritm şi cu o intensitate mai mică dar prezent, cu consecințe foarte benefice.

Cercetările arheologice au scos la iveală numeroase vestigii ale populației locale din Moldova în secolele II – IV d.Chr. dar nu au reuşit să cerceteze, în întregime, niciuna din aşezările locuitorilor acestei zone, fapt ce duce la imposibilitatea reconstituirii vieții unei

[16] Rusu, M. - Paleocreştinismul din Dacia romană, Ephemeris Napocensis, I, 1991, pp. 81-112

www.cimec.ro

comunităţi, mai ales în ceea ce priveşte sistematizarea lor sau existenţa unor construcţii ori spaţii comune dedicate unor activităţi, dintre care cele religioase ar fi putut spune multe, mai ales în privinţa organizării lor. De aici şi lipsa unor informaţii privitoare la faptul dacă existau sau nu aceste spaţii şi mai ales dacă exista o organizare în practicarea unor forme incipiente de creştinism. Astfel, nu ştim în ce măsură, populaţia dacilor liberi din această parte a Europei, aflată la începuturile noii religii, îşi crease ori asimilase sau nu simbolurile şi iconografia respectivă, sau dacă le-au preluat fără alte adăugiri, din zonele mai bine organizate ale creştinismului.

După cum se ştie, multe din simbolurile acestei religii au pătruns în mediile noi ale răspândirii ei, la început cunoscute de un număr restrâns de credincioşi, mai apoi, când majoritatea au fost transpuse în semne materiale, care aveau un rol apotropaic, sfinţeau obiectul pe care erau transpuse, constituind o comunicare între creştini, prin care aceştia se recunoşteau şi se acceptau ca adepţi ai noii religii.

Sincretismul în religie este documentat, printre altele, şi prin acceptarea de către creştini a unor practici păgâne, rămase până astăzi în ritualurile de înmormântare, cum ar fi obolul lui Charon, care constă dintr-un ban de argint sau de bronz ce se punea în mâna sau în gura mortului, semnificând vama pentru trecerea în lumea cealaltă. Acest ritual este prezent şi astăzi. Descoperirile de la Văleni - Roman, unde s-a cercetat cel mai mare cimitir al dacilor liberi din sec. II - III d.H. au demonstrat existenţa acestui ritual, prin prezenţa unei monede romane de argint ca inventar al unui mormânt de inhumaţie[17].

Unul din cele mai cunoscute şi larg folosite simboluri ale creştinismului a fost crucea cu braţe egale (crucea greacă), care era cunoscută şi înaintea acestei religii, cu semnificaţia de vechi simbol solar, ea devenind un simbol emblematic pentru creştinism, iar această transformare constituie începutul unui sincretism prin care noua religie, cu toată intransigenţa sa faţă de alte culte, va accepta şi va îngloba o serie de reguli, practici şi simboluri întâlnite în religiile şi credinţele cu care a convieţuit o bună perioadă de timp. Este şi cazul răspândirii creştinismului la dacii liberi din Moldova, populaţie care se afla într-o fază de dezorganizare din punct de vedere religios, după cucerirea romană, când toate centrele de cult au fost distruse şi toată organizarea religioasă a fost spulberată de noii veniţi.

În acest context, prezentăm câteva din semnele cu caracter de simbol al creştinismului, descoperite în zona Romanului, unele prezente în colecţiile muzeului nostru sau cercetate şi de alte muzee din Moldova. Între ele, un grup de 9 exemplare de vase cu însemne cruciforme descoperite la Poiana - Dulceşti, într-o aşezare din sec. II – III d.Chr. Pe partea superioară a patru vase lucrate la roată, din pastă fină, cenuşie, două străchini, două căni au fost incizate, după ardere, câte un semn format din două triunghiuri egale, unite în vârf[18] (Pl. III/3-8; V/4), reprezentând în simbolistica creştină semnul crucii. Alte cinci vase, trei căni şi două străchini, de aceeaşi factură, aveau incizate, tot la partea superioară, sub buză sau pe gât, cruci de tipul quadrata latină (immisa) sau în formă de X (decussata), o cruce cu braţele frânte (gammata) terminată cu spirale[19] (Pl. III/1)

Descoperirile de la Poiana - Dulceşti reprezintă cea mai bogată aşezare, datată în sec. II - III, din aria culturii dacilor liberi, care are o asemenea aglomerare de semne incizate pe vase de factură locală. Deşi autorul descoperirii explica aceste semne printr-o influenţă sarmatică, momentul publicării lor era marcat de o dispută aprinsă privitoare la susţinerea apartenenţei sarmatice a mormintelor de inhumaţie din necropolele dacilor liberi din Moldova, marea majoritate a arheologilor dau o altă explicaţie acestor semne. Cele mai acceptate astăzi sunt legate de semnificaţia lor religioasă, deoarece nu sunt documentate ipotezele după care ele ar

---

[17]Ioniţă, I., Ursachi, V. - Văleni-o mare necropolă a dacilor liberi, Ed. Junimea, Iaşi, 1988, p. 53, fig. 49/50
[18]Bichir, Gh. - Cultura carpică, Buc., 1973, p. 89-90, pl.LXXXVIII/3; CXXII/3; CXXXI/2; CL/3; CLI/1,3; CLII/2,4; CLIII/5
[19]Idem - op. cit., pl. CXXII/3; CXXXI/2; CL/3; CLII/2; CLI/3

www.cimec.ro

fi motive decorative, semne de proprietate sau, şi mai puţin, semne de olar, toate fiind executate după ardere.

În sprijinul acestei ipoteze vin şi alte descoperiri în aria culturii dacilor liberi din sec. II - III d.Chr. din Moldova, cele mai multe dintre ele aparţinând unei zone foarte apropiate. Recent, la câţiva kilometri de Poiana -Dulceşti, tânărul cercetător G.D. Hânceanu descoperea, într-o aşezare din sec. II - III d.Chr., la Roşiori - Dulceşti, încă două vase cu semne incizate, care reprezintă două căniţe, lucrate la roată, aflate într-o groapă de provizii. Prima căniţă, bitronconică cu buza uşor răsfrântă în exterior, de culoare cărămizie, cu urme de ardere secundară, are zgâriat pe umăr un semn în formă de X (decussata), realizat cu ajutorul unui obiect ascuţit, după ardere. A doua căniţă este de culoare cenuşie, bitronconică, dar cu buza dreaptă, are zgâriat, un semn de forma literei X (crux decussata) - crucea Sfântului Andrei, dar cu capetele întoarse spre exterior, care se află pe gâtul recipientului, aproape de toartă, realizat, de asemenea, după ardere ((Pl. IV/2, 3).[20]

Motivul crux decussata s-a descoperit şi pe o căniţă cenuşie, lucrată la roată, din pastă fină, în atelierul de olărie, de la Butnăreşti[21]dar, de data aceasta, motivul nu este incizat, ci lustruit, deci executat înainte de ardere. Motivul cruciform de aici este asociat cu brăduţul - simbol al vieţii veşnice (Pl. III/2).

La Săbăoani, în aşezarea din punctul „La Izlaz” au fost descoperite vase cu semne incizate - grafitti, trei căni şi un castron. Două din ele au zgâriată litera Z, una pe gâtul unei căni (Pl. IV/6), cealaltă pe buza unei străchini (Pl. V/2). Un alt semn zgâriat, pe fundul unei căni, reprezintă o cruce realizată din patru linii - două câte două. Cel de al patrulea semn este o grupare de semicercuri unite prin două linii, realizată pe gâtul unei căni (Pl. VI/3).

În punctul „La Bisericuţă II” pe una din cănile descoperite în aşezarea din sec. II - III d.H. au fost realizate, prin scrijelire, două cruci situate pe gâtul acestei căni, de o parte şi de alta a torţii. Două din braţele laterale ale crucii fiind realizate sub toartă, la fel şi alte două mici incizii situate între cele două cruci (Pl. IV/1).

Alte câteva semne incizate, pe căni sau pe străchini, au mai fost descoperite în aşezarea de la Săbăoani, din sec. II - III d.Chr. Alături de acestea, pe multe din amforetele romane prezente în toate aşezările dacilor liberi, care, la rândul lor, vorbesc de intensele schimburi comerciale între localnici şi Imperiu, s-au descoperit numeroase semne ştampilate (care pot fi mărci de olar) incizate după ardere sau pictate. Multe din ele puteau aduce în această zonă uleiuri sau vinuri, care aveau întrebuinţare în practicile cultuale ale creştinismului, ca produse sfinţite. Grupul de aşezări situat într-un perimetru destul de restrâns (Săbăoani, Butnăreşti, Roşiori – Poiana Dulceşti, Văleni, Homiceni) putea constitui un centru creştin în lumea dacilor liberi.

În afară de aceste semne - simboluri transpuse pe unele vase, care astfel capătă semnificaţii religioase, trebuie să consemnăm şi unele însemne creştine, care puteau fi aplicate pe anumite obiecte de port, fibule, mărgele etc., şi care puteau reprezenta poziţia purtătorului faţă de noua religie sau de recunoaştere între confraţi, în condiţiile unui sincretism destul de dezvoltat în primele secole ale erei creştine. Din acest punct de vedere, credem că unele simboluri dădeau obiectelor, dar mai ales vaselor, o semnificaţie cultuală, vase care nu puteau fi folosite şi în alte scopuri. Este vorba de vasele cu simboluri, considerate sfinţite şi care erau folosite numai în anumite practici religioase (pentru a sfinţi pâinea, pasca, apa etc.) (Pl. V/1, 3; IV/4).

Influenţa creştinismului în spaţiul nord-dunărean şi aderenţa localnicilor la noua religie este manifestată nu numai prin existenţa acestor simboluri, ci şi prin apariţia cimitirelor în care alături de incineraţie apare şi ritul inhumaţiei, documentat destul de strălucit în

[20]Hânceanu, D. George - Căniţele cu semne din aşezarea de la Roşiori-Dulceşti, Carpica XXXIV, pp. 115-122
[21]Bichir, Gh. - op. cit., pl. LXIV/3; CXXIX/2

www.cimec.ro

necropolele din sec. II – III de la Poieneşti - Vaslui,[22] Gabăra - Moldoveni,[23] Văleni[24] sau Săbăoani.[25] Acest fenomen era amplificat de haosul care exista în această zonă după cucerirea romană şi mai ales după schimbările semnalate în religia geto-dacică, începute chiar înaintea cuceririi romane. Populația dacică trebuia să se adapteze noii situații şi să participe activ la sincretismul marcat de noua situație politică şi administrativă, perioadă cunoscută mai ales sub numele de creştinism popular.[26]

Alte câteva elemente, descoperite în zona Romanului, se referă la mormintele din sec. IV d.Chr., din cultura Sântana de Mureş, descoperite la Săbăoani, în care o parte din mormintele de inhumație, mai ales cele orientate V - E sau apropiate de această orientare, să fie considerate creştine. Astfel, din cele 72 de morminte de inhumație descoperite la Săbăoani în necropola din sec. IV d.Chr. 32 erau orientate V - E, cu un inventar destul de sărac.

Prezența unor obiecte de caracter creştin de tip romano-bizantin, fie că sunt importuri, fie că sunt imitații executate de meşteri locali după prototipuri bizantine, asimilarea, de către comunitățile locale, a unor obiceiuri creştine atestate în Imperiu vin să confirme puternica influență spirituală pe care o exercită la nord de Dunăre, pe de o parte, şi amploarea pe care o cunoaşte practicarea creştinismului de către populația locală, în sec. VI - VII d.Chr. pe de altă parte. Este momentul să arătăm că într-o locuință bordei din sec. VI - VII d.Chr. cercetată în aşezarea de la punctul „La Izvoare Nord” din comuna Săbăoani a fost descoperită o frumoasă cataramă de bronz bizantină (Pl. VI/4).

De asemenea, pe unele vase sau obiecte de podoabă din sec. VI - VII d.Chr., descoperite la Săbăoani, Poiana - Dulceşti sau Izvoare - Bahna[27] (Pl. VI/1, 2), au fost incizate semne creştine, respectiv cruci. O cruciuliță-pandantiv din plumb a fost descoperită în săpăturile de la Traian - Săbăoani.[28] La Secuieni - Neamț, într-un cimitir distrus în mare parte de lucrări edilitare, s-au cercetat trei morminte de inhumație, cu orientări diferite dar care au avut ca inventar două brățări cu capetele îngroşate din sec. VI - VII d.Chr.[29] (Pl. I/1, 2, 3). Un străpungător de os a fost decorat cu semne creştine, respectiv cruciulițe, descoperit la Aldeşti - Secuieni[30] (Pl. VI/6).

Începând cu sec. IV d.Chr., mai ales după oficializarea noii religii, dovezile legate de creştinism sunt din ce în ce mai numeroase şi de mai mare importanță, cuprinzând întreaga zonă a Moldovei, prin aceasta confirmându-se continuitatea populației autohtone, chiar în condițiile unor mari invazii gotice, hunice, gepidice sau slave, şi ilustrând caracterul romanic al civilizației sale, cât şi practicarea creştinismului de către marea masă a locuitorilor de aici, devenind singurul cult care se practică sistematic de către cea mai mare parte a comunităților statale din vechea Dacie. Creştinismul a constituit unul din principalele mijloace prin care şi-a păstrat şi consolidat romanitatea, latinitatea şi sedentarismul noul popor deja format în secolul al VIII-lea d.Chr.: poporul român.

Descoperirile creştine devin din ce în ce mai numeroase în zona noastră în secolele VII-XI d.Chr. Între ele, cele de la Lozna-Străteni, Murgeni, Suceava, Iaşi, Dichişeni, Adjudul

[22]Vulpe, R. - Săpăturile de la Poieneşti, Materiale I, Buc., 1953, pp. 318-454
[23]Antonescu, I. - Săpăturile arheologice de la Gabăra, Materiale VI, 1959, p. 477-480; VII/1961, pp. 450-452
[24]Ioniță, I., Ursachi, V. - op. cit., Iaşi, 1988
[25]Săpături V. Ursachi, material inedit
[26]Zugravu, N. - op. cit., Buc., 1997, pp. 19-45
[27]Mitrea, I. - Aşezarea din secolele VI-IX de la Izvoare-Bahna-Piatra Neamț, 1998, pp. 96-97, fig. 34/8; 48/1
[28]Informație primită de la autorul descoperirii – Domnița Hordilă
[29]Ursachi, V.- Cercetări arheologice efectuate de Muzeul de Istorie din Roman, Carpica, I, 1968, pp. 184-187, fig. 59,60
[30]Teodor, Gh. D. - Creştinismul la Est de Carpați, de la origini până în secolul al XIV-lea, Iaşi, 1991, p. 94, fig. 20/3

www.cimec.ro

Vechi etc.[31] Mai târziu, în secolele XII-XIII se consolidează, prin reluarea pe scară mai largă a legăturilor cu Bizanțul şi constituirea unor centre ecleziastice sub jurisdicția unor arhiepiscopii sau mitropolii din afara țării, iar prin adoptarea ritului bizantin-slavon s-au conservat vechile rânduieli ale Bisericii Orientale. Rezistența hotărâtă a populației locale şi a episcopilor ortodocşi, în confruntarea cu regii maghiari, care încercau să consolideze episcopia catolică a Cumaniei sau a Milcoviei, este sprijinită de marile centre creştine de la Vicina, Cetatea Albă, Târnovo, Ohrida şi mai ales Patriarhia de la Constantinopol. Mutarea Mitropoliei de la Vicina, în 1359, la Curtea de Argeş, întemeierea Mitropoliei Moldovei, probabil la 1386, şi reorganizarea vieții bisericeşti cu sprijinul domnilor români, încheie o perioadă deosebit de frământată în viața religioasă a regiunilor extracarpatice ale României. Devenind religie de stat, Biserica, va avea un rol fundamental în viața poporului român, mai ales prin constituirea a numeroase biserici, multe din ele fiind adevărate capodopere de arhitectură, centre de cultură, unde s-au copiat sau tradus numeroase scrieri religioase, cărți în limba slavonă şi românească, constituind o zestre spirituală de o mare bogăție pe care a conservat-o şi păstrat-o, mai ales în momente grele, în incinta mănăstirilor sau schiturilor.

Dacă procesul emancipării politice din a doua jumătate a sec. XIV, care a culminat cu împlinirea granițelor de la munte până la mare, consemnată în actul de la 30 martie 1392, semnat de Roman I Muşat, însemna sfârşitul unei lupte duse de Bogdan I, Lațcu şi Petru al Muşatei, organizarea religioasă avea să însoțească acest proces, prin apariția Mitropoliei Moldovei, probabil, la 1386, în timpul lui Petru I şi apoi a primelor două episcopii, de la Roman şi Rădăuți, în aceeaşi perioadă sau la începutul secolului următor. Este posibil, deoarece şi descoperirile arheologice încep să confirme aceasta, ca acele două episcopii sau doar una, cea de la Roman, să fi apărut mai înainte, dacă nu în 1386, cel puțin în jurul anilor 1390-1392, când se poate presupune că a apărut Episcopia de la Roman, ca important centru religios pentru partea de Jos a Moldovei.

Odată cu dezvoltarea satelor şi a târgurilor moldoveneşti, apar, după cum este şi firesc monumente de arhitectură ecleziastică, multe din ele construite din materiale durabile (piatră), care aparțineau, mai întâi domnitorilor sau marilor boieri ai țării, apoi unor comunități săteşti, orăşeneşti sau unor meşteşugari, negustori etc. Doar arheologia, în ultimii 30-40 de ani, a avut capacitatea de a scoate la lumină, în afara celor două lăcaşuri deja cunoscute - Sf. Nicolae din Rădăuți şi Sf. Treime din Siret, peste 23 de monumente de arhitectură religioasă din secolele XIV-XV, care au făcut posibilă o cunoaştere mai bună a repertoriului de forme a acestor obiective.

Ceea ce putem constata de la început este forma lor, bazilicală, cu trei nave, fațadele ritmate de contraforturi, de inspirație occidentală-gotică, adaptată la cultul ortodox, cum este biserica de piatră Sf. Nicolae de la Rădăuți, care suprapune o biserică mai veche din lemn, de la începutul secolului al XIV, înainte de constituirea statului feudal, sub forma unei nave pătrate şi un altar rectangular, care a fost folosită drept capelă privată şi necropolă voievodală, aici fiind înmormântați Bogdan I şi Lațcu[32]. Biserica de piatră are trei încăperi şi respectă planul bisericii de lemn. Tot cu două încăperi a fost inițial şi lăcaşul de lângă „Sf. Înviere" din Suceava, la care s-a adăugat apoi şi un pronaos. Toate bisericile din sec. XIV şi începutul secolului al XV-lea, erau împărțite în trei nave şi aveau forma trilobată (triconc) sau plan cruciform, ori cum era prima fază a Bisericii Sf. Gheorghe (Mirăuților) de mari dimensiuni dar lipsită de abside laterale şi contraforturi. Printre ele amintim pe cele de la Giuleşti, Netezi, Tulova, Tg. Trotuş etc.[33] Două biserici din această perioadă, cea de la Căpriana (Rep.

---

[31]Idem - Două milenii de creştinism în regiunile extracarpatice ale României, catalog de expoziție, Bârlad, 2000; E.M.Constantinescu - Memoria pământului dintre Carpați şi Dunăre, Buzău, 1999, pp. 25-26, pl. 10-15
[32]Lia şi A. Bătrâna - Arhitectura ecleziastică din Moldova în secolele XIV-XV, SCIVA, 45, 2, Buc., 1994, p. 146
[33]Idem - op. cit., Buc., 1994, pp. 148-152

www.cimec.ro

Moldova)[34], datată la începutul sec. al XV-lea şi Sf. Parascheva din Roman, după cum vom vedea, fac excepție, cuprinzând şi o a patra încăpere - exonartexul sau pridvorul, care, după cum se cunoştea până de curând, a apărut pentru prima dată în arhitectura moldovenească la Putna.[35] Evident, am exclus biserica de la sfârşitul sec. al XIV, începutul sec. XV, de la Bistrița, care cuprindea o a patra încăpere, între naos şi pronaos, camera mormintelor.[36]

Constituirea bisericilor autocefale, organizate în cadrul formațiilor statale, nu a însemnat şi ruperea legăturilor fireşti existente până în această perioadă între ele, dar existența unor comunități cu un număr mare de credincioşi cerea organizarea unor episcopii, care să poată oferi garanția prezenței unor preoți bine pregătiți. Dezvoltarea târgului Roman, care la sfârşitul sec. al XIV-lea constituia o a doua capitală a Moldovei, de unde Roman I Muşat se intitula, pentru prima dată „Domn al Țării Moldovei de la munte până la mare”, cerea apariția unei episcopii a Țării de Jos, care, o bună bucată de vreme, se intitula „Mitropolie”.[37] Această episcopie se ocupa de întreaga zonă a Țării de Jos.

Distinsul istoric Pr. Scarlat Porcescu a adus o valoroasă argumentație privitoare la necesitatea unei organizări bisericeşti la rang de episcopie în zona Romanului, ceea ce mă scuteşte să reiau toate datele extrase din realitatea istorică a acestor meleaguri şi prezentate magistral în valoroasa monografie „Episcopia Romanului”, apărută în anul 1984.[38] Nouă nu ne rămâne decât a prezenta primele rezultate ale cercetărilor arheologice, care aduc importante noutăți la cele deja prezentate şi pe care, eruditul istoric, le întrevedea, fără a avea posibilitatea, atunci, de a le înfăptui. În discuțiile pe care le-am avut cu Prea Cucernicia Sa, rămânea ca o sarcină pe care eu ca arheolog, să o îndeplinesc. Iată că acum, cu binecuvântarea P.S. Eftimie Luca, pot adăuga câteva date referitoare la cel mai frumos şi interesant obiectiv arhitectonic din Roman - Catedrala Episcopală „Sf. Parascheva”.

[34]Gh. Postică, N. Constantinescu, - Căpriana, Chişinău, 1996, pp. 101-102
[35]Lia şi A. Bătrâna - op. cit., Buc., 1994, pp. 165-166
[36]Idem - op. cit., Buc., 1994, p. 165
[37]Scarlat Porcescu, Episcopia Romanului, Roman, 1984, pp. 32-44
[38]Idem - Episcopia Romanului, Roman, 1984, pp. 93-98

www.cimec.ro

Cap. II

ISTORICUL CERCETĂRILOR

Cercetarea arheologică în zona principalului monument istoric şi de arhitectură - Biserica Episcopală din Roman, a început în anul 1998. Obiectivul primelor investigaţii arheologice l-a constituit obţinerea unor date referitoare la descoperirea nivelului de construcţie şi de călcare, ale celor două mari edificii - Catedrala şi Casa Venianim Costache, intrate într-un măreţ program de restaurare, atât la interior, cât şi la exterior, precum şi amenajarea spaţiului adiacent dintre cele două obiective. Trebuie să amintesc faptul că ne aflăm în cea de a doua etapă de restaurare, iniţiată de P.S. Eftimie Luca, Episcopul Romanului, prima realizată în anul 1980, când s-a spălat şi refăcut pictura interioară a catedralei, moment ce a dat şi două mari sinteze: una legată de istoricul Episcopiei Romanului, realizată de P.C. Pr. Scarlat Porcescu[39], unul din cei mai mari istorici, care s-au ocupat (după marele episcop Melchisedec Ştefănescu, autorul vestitei Cronici a Romanului şi a Episcopiei de Roman, din sec. XIX) cu multă pasiune şi devotament, de istoria acestei Episcopii, şi a doua, semnată de istoricul de artă Marina Sabados[40], care, folosind prilejul restaurării picturii, a realizat o mare şi splendidă sinteză a lucrărilor de artă religioasă ale acestui minunat monument. Sunt cele mai de seamă sinteze privitoare la Episcopia Romanului, care stau la îndemâna contemporanilor noştri, dornici de a cunoaşte valoarea celui mai important monument de arhitectură, istoric şi artistic din municipiul nostru.

Pentru a întregi prezentarea acestui impunător monument, în anul 2007, s-a adăugat un nou volum, de o importanţă deosebită, care a avut ca temă, scoaterea la lumină a celor mai importante exemplare de carte veche şi adnotări realizate atât pe aceste importante volume, cât şi pe pereţii interiori ai Catedralei, lucrare realizată de un bun cunoscător al acestui tip de însemnări, un fiu al oraşului Roman, distinsul cercetător al Institutului de Lingvistică al Academiei Române, dl. Doru Mihăescu[41].

Celor de mai sus trebuie să i se alăture, în mod obligatoriu, un program minuţios de cercetare arheologică, singura care lipsea din acest important program de punere în valoare a acestui minunat monument al Romanului şi al Moldovei. Trebuie să subliniem faptul că, deşi Episcopia Romanului este una din cele mai vechi instituţii religioase din ţară, apariţia ei fiind legată de primii muşatini, niciunul din arheologii noştri nu a inclus în planul lui de cercetare acest obiectiv. Mai mult, până la apariţia Muzeului de Istorie din Roman, în septembrie 1957, nici oraşul Roman, de asemenea, unul din cele mai vechi oraşe-târguri ale Moldovei, nu a constituit un obiectiv al arheologilor. Abia de câţiva ani, în 1964, la iniţiativa noastră, au fost întreprinse primele săpături, descoperindu-se urmele cetăţii de pământ şi lemn, construită, probabil, de Petru Muşat sau Roman I Muşat, care, la 30 martie 1392, se intitula, de aici, din Roman „domn al Ţării Moldovei, de la munte la ţărmul mării”. Era momentul constituirii Moldovei în graniţele ei fireşti. Cu câţiva ani mai înainte, în 1959, se realizau primele cercetări arheologice sistematice la Cetatea Nouă a Romanului, conduse de autorul acestor rânduri[42]. Mai târziu, în anii 1965-1967, aceste cercetări au continuat sub conducerea

[39]Ibidem, Roman, 1984
[40]Marina Ileana Sabados - Catedrala Episcopiei Romanului, Roman, 1990
[41]Mihăescu Doru - Episcopia Romanului - 600 de ani de istorie, Editura Academiei Române, Buc., 2007
[42]V. Ursachi - Cercetări arheologice efectuate de Muzeul de Istorie din Roman, Carpica, I, 1968, p. 156, fig. 33, 34

www.cimec.ro

distinşilor arheologi medievişti – Prof. Dr. Mircea D. Matei şi Dr. Lucian Chițescu[43]. Cu prilejul cercetărilor din Cetatea de pământ au fost realizate şi câteva sondaje arheologice în grădina Episcopiei, descoperindu-se traseul şanțului de apărare al oraşului (Fig. 1).

În ultima vreme, 1997-2000, semnalăm un bogat program de restaurare în cadrul Eparhiei Romanului. Printre cele mai importante obiective ale acestui program se numără Casa Venianim Costachi, una din cele mai vechi şi valoroase edificii laice păstrate până acum în oraşul nostru şi printre puținele din Moldova, care, în urma restaurării şi-a recăpătat adevărata față a unei construcții din sec. XVIII şi Catedrala Episcopală. În acest context, pentru prima dată în istoria restaurărilor din zona Romanului, intervine cercetarea arheologică, absolut necesară oricărei intervenții, atât pentru obținerea nivelului de construcție, cât şi a celui de călcare a monumentului, precum şi pentru obținerea unor date legate de stratigrafia locului sau gradul de rezistență ori de sistemul de construcții al fundațiilor, la care s-a angajat Muzeul de Istorie din Roman.

Este bine cunoscut faptul că înainte de monumentul construit de Petru Rareş la Roman a existat o altă biserică, făcută probabil de Roman I Muşat sau un alt înaintaş, care a devenit necropolă domnească prin înmormântarea în ea a soției acestuia, respectiv mama domnitorului Alexandru cel Bun - Anastasia Doamna. Nici unul din documentele vremii nu consemnează locul unde se află această biserică şi nici dacă Petru Rareş construia biserica pe fundațiile celei vechi, pe acelaşi loc sau în altă zonă. Toate acestea, numai arheologia le mai poate descifra, prin sondaje efectuate în diverse locuri, sondaje cu atât mai necesare, cu cât aflarea locului vechii biserici constituia şi cunoaşterea primului sediu al Episcopiei, înființată de Alexandru cel Bun.

Primul sondaj a fost efectuat de noi în anul 1998 perpendicular pe clădirea cunoscută sub numele de Casa Veniamin Costachi, care aparține sec. XVIII, fiind atribuită acestui episcop, care a păstorit la Roman între anii 1796 şi 1802. Inscripția în limba slavonă de pe peretele nordic al construcției, în versuri, a fost, de asemenea, atribuită lui Venianim Costachi.

Pornind, aşadar, de la o regretabilă lipsă de informații privitoare la începuturile activității bisericeşti la Roman, mai precis a lipsei datelor referitoare la primele edificii religioase existente aici, salutăm inițiativa apelării la serviciile cercetărilor arheologice, care sunt singurele ce mai pot aduce noutăți în această privință. În acest sens, remarcăm hotărârea Prea Sfințitului Episcop Eftimie Luca, care este primul dintre ierarhii acestei Episcopii ce apelează la arheologie în descifrarea unor necunoscute ale istoriei acestor locuri.

Biserica Episcopală, ctitorie a domnitorului Petru Rareş, a cunoscut în decursul istoriei sale mai multe intervenții, impuse fie de acțiunea timpului asupra zidurilor, fie din pricina unor cataclisme naturale, ca de pildă cele câteva cutremure, care au impus efectuarea unor consolidări sau reparații. Nici una din ele nu a avut ca intenție cunoaşterea istoriei locului pe care s-a construit biserica şi, mai mult, nu a încercat să răspundă la întrebarea: unde a fost vechea biserică ridicată de Roman I Muşat şi Alexandru cel Bun, mai precis, vechea catedrală a Episcopiei Romanului, căreia marele Ştefan i-a dăruit două clopote ce se mai păstrează şi astăzi în turnul de la intrare.

Aşadar, este firesc să ne punem întrebarea, unde a fost clădită această biserică ale cărei urme trebuie să existe în acest spațiu, bine delimitat al Episcopiei, mai ales că era, sigur, construită din piatră şi cărămidă, aşa cum erau toate bisericile epocii, care erau pictate,

---

[43]Mircea D. Matei, Lucian Chițescu - Problémés historiques concernant la forteresse du tems de Musatin et l˙etablisement urbaine de Roman, Dacia, N.S. X, 1966, pp. 298-307; L. Chițescu - Ceramica stampilată de la Roman şi unele probleme în legătură cu purtătorii ei în Moldova, în SCIV, 15, 3, 1964, p. 411 şi urm; Mircea D. Matei şi L Chițescu, - Probleme istorice în legătură cu fortificația şi aşezarea muşatină orăşenească de la Roman, Studii şi Materiale de muzeografie şi istorie militară, I, 1968, pp. 51-52; L. Chițescu, - Cu privire la tehnica de construcție a Cetății Noi, SCIV, 2, 1966; Idem, - Cercetările arheologice în Cetatea Nouă a Romanului şi Cetatea Crăciuna, în Materiale şi Cercetări de arheologie, IX, 19

www.cimec.ro

deoarece Alexandru cel Bun, după cum ne dovedeşte o „carte” domnească din perioada anilor 1414-1419, a plătit doi zugravi, Nichita şi Dobre, care să o picteze, aici fiind înmormântată mama sa, Anastasia Doamna, soția domnitorului Roman I Muşat, cel ce pentru prima dată în istoria Moldovei se intitula aici, la Roman „singur stăpânitor al Moldovei de la munte până la țărmul mării”.

Săpăturile efectuate de noi au avut în vedere un spațiu delimitat de cele două edificii - Biserica Episcopală şi Casa Venianim Costachi. Ele au constat în săparea a două secțiuni, perpendiculare pe cele două clădiri, cu scopul de a cunoaşte nivelurile de construcție, de călcare şi sistemul de construcție al temeliilor. Cercetările întreprinse au adus primele date referitoare la istoria locului. Astfel, am putut obține numeroase date care dovedesc existența în acest spațiu a unui cimitir din sec. XIV-XVII, din care s-au cercetat peste 30 de morminte, dispuse în şiruri, deci ordonat, la mică adâncime față de nivelul de călcare al epocii, situație normală pentru epoca respectivă când nu erau restricții privind adâncimea la care se îngropau morții. Existența acestui cimitir ne indică şi faptul că biserica nu era prea departe, ştiind că în epoca medievală cimitirele erau în jurul bisericilor. Totuşi, acest lucru nu ne-a dat o informație precisă privitoare la zona în care ar trebui să mai sondăm pentru a da de urmele acestei vechi biserici. Este posibil ca ea să se afle în interiorul catedralei de astăzi, ceea ce impune mai multe sondaje în acest spațiu, imposibil de realizat acum, deoarece restaurarea picturii interioare este terminată, sau investigarea spațiului din partea de Nord a edificiului, care ne-ar putea aduce noi elemente legate de această enigmă ce va trebui descifrată.

Săpăturile noastre au adus, însă, şi alte noutăți legate de existența unor construcții civile prezente în acest spațiu în secolele XVII şi XVIII până la actualul edificiu, una din cele mai vechi construcții laice din oraşul Roman - Casa Venianim Costachi şi beciul realizat sub această casă, odată cu ea, care a dat naştere unei frumoase legende pe care o vehiculează şi astăzi mulți romaşcani, privitoare la existența unui tunel între Episcopie şi Cetatea Nouă a Romanului de la Gâdinți, ctitorie a domnitorului Ştefan cel Mare şi Sfânt. Datarea cu precizie a acestui beci constituie, dacă mai era nevoie, spulberarea acestei legende care deşi este frumoasă şi mai ales misterioasă, nu este conformă cu adevărul istoric.

Supravegherea săpăturilor efectuate de constructori pentru îngroparea cablurilor legate de paratrăsnet precum şi temelia aghiasmatarului care s-a construit, au adus şi alte noutăți. Este vorba de existența cimitirului deja amintit şi în partea sud - vestică a catedralei unde s-au dezvelit câteva morminte, la două din ele descoperindu-se monede din sec. XVII, care demonstrează că cimitirul a continuat să existe şi după construirea acestei biserici. De asemenea, în partea de S, în dreptul vestimântăriei, la circa 4 m., s-a dat peste un zid, iar în partea de nord, în dreptul absidei altarului şi a contrafortului de la V de naos încă două ziduri, care, deocamdată, nu pot fi legate de o construcție anume. Rămâne ca în viitor să se practice alte câteva sondaje, care să lămurească ansamblul din care fac parte, precum şi datarea lor. Viitoarele cercetări arheologice în spațiul nordic al Catedralei vor aduce, desigur, noi şi importante date referitoare la istoria acestor locuri, eventual noi dovezi privind locuirea acestei zone într-o perioadă mai veche decât o arată documentele scrise. Nici una din presupunerile de existență a unei aşezări mai vechi de sfârşitul sec. al XIV-lea (perioada Petru I Muşat şi Roman I) nu are o confirmare arheologică, singura care poate spune ceva sigur, dacă a existat o locuire mai veche. Ultimele materiale arheologice descoperite pe teritoriul oraşului nostru, înainte de sec. al XIV-lea, aparțin sec. VI-VII d.Chr.

Sondajul efectuat la temelia Turnului de la intrare a demonstrat, de asemenea, existența unor construcții anterioare secolului al XVIII, când a fost ridicată această construcție. Acest lucru demonstrează că noile cercetări încă mai pot aduce multe noutăți privitoare la evoluția acestui centru episcopal, noutăți care vor întregi o cunoaştere istorică mult mai completă a acestui centru religios, cu o mare însemnătate în viața locuitorilor acestei zone.

www.cimec.ro

În acest context trebuie să amintesc faptul că am primit un deosebit de valoros sprijin din partea muzeografului Episcopiei Romanului, maica Mihaela Isachie, care a fost în permanență în preajma tuturor lucrărilor de restaurare sau a săpăturilor legate de aceste lucrări, semnalându-ne cu promtitudine, atât apariția unor piese arheologice, cât şi atacarea prin săpături a unor suprafețe din jurul acestor obiective. Mulțumim şi pe această cale pentru valorosul sprijin acordat pe tot parcursul restaurărilor la cele două obiective, cât şi în timpul săpăturilor noastre sistematice.

În anul 1998 am efectuat un prim sondaj arheologic, care consta dintr-o secțiune ce viza obținerea nivelului de construcție şi de călcare la Casa Venianim Costachi. Pentru aceasta am trasat secțiunea perpendicular pe fațada acestei clădiri, în zona primei uşi din partea de E a imobilului, pe care am notat-o cu SI-1998

În anul următor, 1999, am efectuat cea de a doua secțiune, care avea ca principal obiectiv obținerea unei situații similare, respectiv nivelul de construcție şi de călcare al Bisericii Episcopale, notată de noi cu SII-1999. Această secțiune a fost prelungită până în zidurile Casei Venianim Costachi, surprinzând în acest fel întreg spațiul dintre cele două edificii, mai mult, descoperindu-se şi gârliciul-intrare în beciul adiacent, construit la sfârşitul sec. XVIII. Între ele am surprins şi cimitirul din jurul Bisericii.

După aceste două secțiuni, care ne-au dat rezultate deosebit de concludente şi interesante, din punctul de vedere al obiectivelor noastre de cercetare, a urmat în anul următor-2000-un mic sondaj la temelia de S a Turnului Clopotniță, construit în prima fază, în sec. XVIII. Secțiunea practicată a avut lungimea de 3 m. şi lățimea de 1,5 m. notată SIII, care ne-a oferit şi pentru acest obiectiv unele date referitoare la nivelul de construcție şi de călcare.

Între timp, speram la posibilitatea de a realiza câteva sondaje în interiorul Catedralei, întrucât era vorba de un sistem de încălzire prin pardoseală, ceea ce constituie un bun motiv de a efectua câteva săpături, chiar după terminarea restaurării şi curățirii picturii interioare, impuse de necesitatea de a se îngropa mai multe țevi pentru încălzire, care necesitau spargerea pavajului interior. Nu am avut acest noroc deoarece Ministerul Culturii şi Cultelor nu a mai suplimentat suma pentru realizarea acestui obiectiv. În acest fel s-a ratat, poate, singura ocazie de a se realiza o cercetare în interiorul bisericii, mai ales că investigațiile ulterioare din exterior au adus interesante noutăți în legătură cu construcția primului lăcaş de cult, realizat în vremea lui Roman I Muşat sau Alexandru cel Bun, la sfârşitul sec XIV sau începutul sec. al XV-lea. Majoritatea noilor descoperiri vor impune necesitatea unor asemenea săpături într-un viitor, poate, foarte apropiat.

Realizarea unor săpături legate de restaurarea obiectivelor amintite, precum şi instalarea unui paratrăsnet pe turla Bisericii au permis descoperirea unor fragmente de ziduri sau morminte în jurul edificiului, care au fost cu promtitudine semnalate de către maica Mihaela. Acestea au dus la hotărârea P.S. Episcop Eftimie Luca, să permită realizarea unor sondaje arheologice în partea de N a Catedralei, mai ales că aici a ieşit la iveală un fragment de zid, care îmi dădea speranța că am descoperit biserica din sec. XIV.

Cum astâmpărul unui arheolog nu se opreşte până nu găseşte o explicație la tot ceea ce întâmplător se descoperă, am intervenit la conducerea Primăriei Romanului şi la bunăvoința P.S. Episcop Eftimie care mi-au pus la dispoziție sumele necesare pentru începerea unor investigații arheologice şi în partea de N a Catedralei. Aceasta se întâmpla în anul 2003, când Dl. Primar Ing. Dan Ioan Cărpuşor a pus la dispoziția Muzeului din Roman suma de 50.000.000 lei pentru continuarea cercetărilor. Acest lucru s-a repetat şi în anul următor 2004, când am avut şi un sprijin material din partea P.S.Episcop Eftimie. De multe ori am fost vizitat, pe şantier, de P.S. Ioachim Băcăuanul, care se interesa de mersul lucrărilor şi de noile descoperiri, asigurându-ne de tot sprijinul, dorindu-ne succese în munca noastră. Cercetările din aceşti doi ani - 2003 şi 2004 au adus importante noutăți legate de construcția veche, din

www.cimec.ro

sec. XIV, precum şi noi date privitoare la unele construcții din veacurile XV-XVIII, inclusiv întinderea cimitirului din aceeaşi perioadă (Fig. 2).

Secțiunile practicate în anii 2003 şi 2004 nu au mai ținut seama de cele anterioare, în ceea ce priveşte notarea lor, datorită faptului că între anii 2000 şi 2003 au mai fost semnalate câteva intervenții, care nu au aparținut arheologilor. În acest fel au fost notate câteva prezențe în şanțul care înconjoară Catedrala, pentru instalarea paratrăsnetului, precum şi săpăturile pentru amenajarea aghiasmatarului (care nu este altceva decât instalarea acoperişului vechi al Catedralei, înlocuit acum cu unul în stil ştefanian), unde s-au descoperit fragmente de ziduri sau morminte. În acest context, pentru o înțelegere mai uşoară a programului de cercetare arheologică, s-a întocmit o nouă numerotare a secțiunilor, pe care o introducem la sfârşitul volumului.

Pentru campania arheologică din anul 2003, cele cinci intervenții au fost notate - SI/2003; SII/2003; Caseta I; Caseta II şi Caseta Gropii cu tencuială. Ele reprezentând secțiunea I din zona absidei laterale nordice, inclusiv o parte din al doilea contrafort - SI; Caseta I-în partea de V a contrafortului II din aceeaşi zonă de Nord; Caseta III - în partea de NE a Catedralei, care cuprinde o parte din contrafortul I al absidei laterale, precum şi o parte a curburii de NE a absidei altarului; SII - secțiunea care porneşte de la circa 4 m. de Catedrală, din zona absidei laterale, în partea de N, până la marginea cimitirului din sec. XIV-XVII şi Caseta Gropii cu frescă, în capătul de NV a secțiunii II, la circa 30 m. de biserică.

În anul următor avea să se realizeze o nouă secțiune, în partea de V a Catedralei, care cuprinde şi o parte din contrafortul de SV al pridvorului, notată de noi cu SI/2004, unde au fost surprinse mai multe morminte. Săpăturile s-au oprit aici, rămânând să se realizeze pentru viitor, o secțiune perpendiculară pe absida altarului în partea de Est şi bine înțeles, câteva secțiuni interioare pentru determinarea grosimii temeliei bisericii din sec. XIV, descoperirea mormântului principal, al Doamnei Anastasia, soția domnitorului Roman I Muşat şi mama lui Alexandru cel Bun, alte morminte, precum şi compartimentarea internă a edificiului din această epocă. Pentru exterior, se impunea un program intens de cercetare a întregului spațiu, în vederea cunoaşterii tuturor construcțiilor legate de Episcopie, din secolele XIV-XIX.

Ar fi păcat să ne mulțumim cu ceea ce s-a realizat până acum. Trebuie să avem în vedere că toate marile monumente religioase ale Moldovei au date aproape complete privind evoluția lor. Cu atât mai necesar pentru noi, cu cât posibilitățile de azi sunt mai mari, din toate punctele de vedere. Romanul, dar mai ales, Episcopia Romanului, merită acest efort.

www.cimec.ro

Cap. III

PREZENTAREA DESCOPERIRILOR

STRATIGRAFIA

La începutul lunii octombrie 1998 realizam prima secțiune, notată, aşa cum spuneam, cu SI, având lungimea de 9 m. şi lățimea de 1,50 m. orientat SSE3000-NNV6200. În acest fel am putut avea o primă situație stratigrafică a zonei din partea nordică a Casei Venianim Costachi, care se prezintă astfel: primul nivel arheologic aparține sec. XIV şi constă dintr-un strat de pământ cu o grosime care variază între 0,10 şi 0,25 m., de culoare cenuşie, cu puține materiale, care constau în special din fragmente ceramice, oase de animale şi bucățele mici de chirpic ars, provenite de la construcțiile care au dispărut prin foc. Din acest nivel fac parte şi cele trei morminte de înhumație care aparțin acestei perioade, demonstrând că în acest secol era aici un cimitir. Acesta nu putea să aparțină decât unei comunități care avea în această zonă, o biserică, deoarece, după cum se ştie, în tot evul mediu românesc aceste cimitire se aflau în jurul bisericii.

În capătul de S al secțiunii a fost surprinsă groapa de temelie a zidului beciului din sec. XVIII, care a fost construit odată cu Casa Venianim Costachi şi care depăşeşte nivelul arheologic al sec. XIV cu circa 0,50 m.

Nivelului arheologic din această perioadă, respectiv sec. XIV-XV, îi aparțin şi câteva fragmente ceramice, care făceau parte din căni sau vase borcan, din pastă cenuşie sau cărămizie, cu buza trilobată sau uşor evazată şi îngroşată, fundul drept şi corpul mai mult sau mai puțin bombat. Unele din ele erau decorate cu rotița dințată pe umăr (Pl. 1/3,4,6,7; 2/5; 28/19; 111/1-6)

Următorul nivel arheologic aparține sec. XVI, are o grosime medie de 0,40 m., cu numeroase fragmente de cărbune de lemn, care pigmentează, mai ales primele patru carouri, pe toată grosimea stratului de cultură materială, ceea ce demonstrează că avem de a face cu resturile de la o construcție de lemn, care a sfârşit prin incendiu. În rest, tot acest nivel este pigmentat cu chirpic ars, fragmente de cărămidă şi lut galben de nivelare. În capătul de N al secțiunii s-a descoperit o porțiune de arsură puternică, un fel de vatră arsă la roşu, străpunsă apoi de o temelie de zid din piatră. Deasupra vetrei e un strat subțire de moloz, iar temelia a fost acoperită cu un strat de pământ galben (Fig. 3).

Tot acestui nivel îi aparține o construcție din piatră - un pavaj – păstrat pe o porțiune destul de mare în secțiunea noastră, format din pietre destul de mari, plate, aflată la adâncimea de 1,25-1,35 m. La capătul de S şi de N al acestora se află câte o cărămidă, aşezate la rândul lor orizontal, peste care un strat gros de cărbune de lemn, provenit de la o construcție în care acest material era preponderent. Stratul de cărbune, uşor curbat în zona pavajului, avea o grosime de circa 10-12 cm. şi o lungime de peste 4 m., fiind tăiat de o groapă de var din sec. XVII-XVIII în partea de N. În partea de S a fost tăiată de groapa zidului beciului din sec. XVIII (Pl. 109/1,2,4; 110/2,3).

Nivelul din sec. XVI, care suprapune pe cel descris anterior, are o grosime medie de 0, 70 m., fiind reprezentat în primii trei metri de mai multe nivelări: o temelie din piatră de la o construcție masivă, iar din zona metrului 2,40 până la 6,80 m., în profilul de Est, doar de o zonă de nivelare şi o groapă destul de mare, pentru var. Restul profilului de Est, fiind distrus de un şanț actual, pentru o conductă de apă (Fig. 3). Capătul sudic al secțiunii este marcat, în profil, de 3-4 nivelări cu pământ, iar între ele câte un strat destul de gros de pământ negru,

www.cimec.ro

bine bătut, cu pigmentație de cărbune şi bucăți de cărămidă (Pl.109/1-3). La 2 m., o temelie de piatră, cu o adâncime de 0,80 m., care pătrunde în zona stratului de cărbune de la locuința din sec. XVI. Grosimea temeliei este de aproape 0,50 m. La baza acestui nivel, care aparține sec. XVII (Pl. 110/1-3), la 4,20 m. de la capătul de sud al secțiunii, porneşte o groapă de var, cu o lățime de 2 m. şi o lungime mai mare, care depăşeşte limitele profilului de V. al secțiunii (Pl. 61/1-3). Adâncimea acestei gropi este de circa 0, 40 m. Pe fundul ei se află un strat de câțiva centimetri de arsură puternică, un strat de cărbune de lemn peste care se află un alt strat de arsură, mai subțire, după care urmează un strat de var, de circa 10 cm. grosime, care acoperă toată suprafața gropii, inclusiv pereții laterali (Fig. 3; Pl. 60/3,4).

Profilul de V al secțiunii I/1998 este oarecum asemănător cu cel din E, cu deosebirea că în capătul de S (al secțiunii) straturile nu sunt străpunse de temelii din piatră sau alte construcții. Ele sunt uniforme şi prezintă culori bine distincte, în funcție de cantitatea de pământ sau arsură, cu resturi de la locuințe, care au aici, valoare de succesiune dirijată de nivelarea terenului după fiecare incendiu sau reconstrucție. Ploile din toamna anului 1998 au distrus, în bună parte acest profil. Pământul din secțiune fiind aruncat în această parte a provocat dărâmarea lui pe o bună porțiune din profil. Fotografiile realizate înainte de ploi au permis reconstituirea profilului, care, aşa cum notam mai înainte, nu prezintă deosebiri prea mari față de cel estic (Pl. 60/3; 61/1-3).

Ultimul nivel aparține secolului al XVIII, când a fost construită Casa Venianim Costachi. Din profilul secțiunii noastre putem vedea nivelul de construcție şi nivelul de călcare al acestei construcții. La adâncimea de 0,60 m., un pavaj de prundiş constituie prima fază a cerdacului şi implicit nivelul de călcare din prima fază de folosire a construcției. Ulterior s-au mai surprins câteva refaceri ale cerdacului, implicit alte niveluri de călcare, ridicându-se stratul de pământ din fața clădirii cu circa 0,60 m. Restaurarea realizată în anii 1998-1999, a presupus degajarea unei suprafețe destul de mari de pământ, care apoi a fost pavată cu piatră. Soclul din piatră fasonată a clădirii de deasupra beciului, temeliile de piatră la început şi de ciment mai târziu, precum şi nivelările cu nisip şi prundiş ale cerdacului demonstrează intervențiile în timp la folosirea permanentă a acestei frumoase clădiri din sec. XVIII.

În concluzie, putem spune că săpăturile noastre din campania anului 1998 au adus şi alte noutăți, legate de existența unor construcții civile aflate în acest spațiu în secolele XVI-XVIII, până la actualul edificiu, aflat în restaurare - Casa Venianim Costachi, una din cele mai vechi construcții laice din oraşul nostru şi beciul realizat concomitent sub această casă.

Dimensiunile mici ale sondajului din 1998 nu au permis obținerea unor date concludente referitoare la întrebările pe care ni le puneam noi, ceea ce a făcut ca în 1999 să realizăm un nou sondaj, de data aceasta mai mare, care să ne dea posibilitatea obținerii unei situații stratigrafice complete între Casa Venianim Costachi şi Catedrala Episcopală. Necesitatea acestui nou sondaj este dată şi de faptul că nici până în prezent, după atâtea etape de restaurări, principalul monument al oraşului, nu avea o situație clară privind fundațiile, nivelul de călcare şi nivelul de construcție, lucruri absolut necesare în cazul unor intervenții majore la zidurile edificiului. Cele câteva sonde practicate în apropiere de fundații au arătat o situație absolut contrară celei aflate acum prin sondaj. Astfel, se credea că fundația se află într-un pământ răscolit, aşa cum arătau rezultatele acelor sonde, iar noi am descoperit o fundație excelent executată, care intra în pământ peste 3 m., din care aproape 2 m. se află în pământ sănătos. Faptul că rezultatele sondajelor arătau un pământ răscolit era o realitate care nu avea ca suport decât faptul, demonstrat de noi, că la mică distanță de temelie s-au făcut înmormântări în mai multe perioade - mai ales în sec. XVIII-XIX, care pot pune în pericol edificiul, e adevărat, prin umiditatea excesivă pe care o provoacă acest pământ afânat al mormintelor, dar în condițiile în care astfel de morminte vor apărea pe toată lungimea temeliei sau chiar în partea nordică a edificiului.

www.cimec.ro

Acest al doilea sondaj practicat de noi în anul 1999 a adus elemente noi cu privire la zona dintre cele două edificii. Mai întâi prin cele peste 30 de morminte de înhumație descoperite, s-a putut demonstra că, într-adevăr o mare parte din acest spațiu a fost folosit ca necropolă, dar numai în sec. XIV-XVII. După această perioadă pe acest loc nu au mai existat decât urmele unor straturi, care aparțin secolelor XVII-XVIII, pigmentate cu multă tencuială fragmentată şi cărămizi, care provin de la refacerile în timp ale bisericii. În apropierea edificiului au continuat să se practice înhumări, mai ales de prelați, care nu au putut fi determinați cronologic decât stratigrafic, fiind destul de săraci în inventar. La un singur mormânt s-a găsit o cărămidă cu numele Gheorghe scris cu litere slavone.

Rezultatele sondajului din acest an vin să confirme faptul că în spațiul dintre cele două construcții nu a existat acea presupusă şi căutată biserică din sec. XIV. Ea trebuie căutată în continuare în alte zone, atât în interiorul bisericii actuale, în partea de N a ei sau spre V. Un sondaj în partea de N este cu atât mai necesar cu cât el ne-ar putea oferi date importante privitoare la temelia Catedralei şi la rezistența ei. S-a putut dovedi, de asemenea, că cimitirul din jurul bisericii episcopale vechi, nu cuprinde toată zona dintre cele două edificii, după cum unele construcții civile aparținând sec. XVI-XVIII erau făcute la o oarecare distanță - de circa 20 m. - de actuala biserică.

Stratigrafia secțiunii II/1999 este foarte complicată din cauza deselor intervenții ale gropilor de mormânt practicate în decursul câtorva secole. Cel mai interesant lucru îl reprezintă o temelie mai veche care stă la baza actualului edificiu religios şi depăşeşte cu circa 0,60-0,80 m., cel puțin în capătul de N al secțiunii, temelia bisericii ridicată de Petru Rareş în sec. XVI şi se adânceşte cu aproximativ 2 m. față de aceasta. Deşi este evidentă această situație, faptul că este surprinsă doar pe o porțiune de 2 m. nu ne permiteam atunci să avansăm ideea că aceasta ar reprezenta temelia vechiului edificiu religios de la sfârşitul sec. al XIV-lea şi începutul sec. al XV-lea, respectiv Catedrala Episcopală din vremea lui Alexandru cel Bun. Tot în această zonă a fost surprinsă şi temelia contrafortului de S - V al absidei laterale, atât cea din sec. al XVI cât şi cea veche, care este puțin deplasată spre V. Tot aici s-a putut observa nivelul de construcție şi de distrugere a primei biserici, nivelul de sec. al XVI-lea şi un nivel de reparații din sec. XVIII - XIX. Temelia veche este bine prinsă în pământul galben-murdar, steril din punct de vedere arheologic (Fig. 4).

Începând cu 1,5 m. de la nivelul temeliei vechi se află cimitirul din sec XIV-XIX, care a fragmentat profilul foarte mult, descoperindu-se aproape 30 de morminte, dintre care majoritatea aparțin sec. XIV-XV, câteva din sec. XVI-XVII şi ceva mai multe din sec. XVIII-XIX, care au vizat apropierea de zidul bisericii, ceea ce a dus la o suprapunere de morminte şi distrugerea altora, din care o parte au fost reînhumate într-o groapă comună. Tot în această zonă a apărut şi un cavou din cărămidă în care a fost înhumat un ofițer rus, în prima jumătate a sec. XIX-lea. Tot în această secțiune apar şi şase gropi cu resturi menajere din secolele XVII-XIX, una din ele, Gr. 4 din sec. XVII, refolosită şi în sec. XVIII şi XIX, notate cu Gr. 5 şi 6, ca gropi pentru var. Alte câteva intervenții moderne, reprezintă conducte de apă, canalizare sau cabluri. Pentru secolele XVII-XIX au fost descoperite câte o alee pavată cu piatră, la circa 8 m. de biserică. În capătul de Sud, în apropiere de Casa Venianim Costachi, a fost surprinsă intrarea la beci, realizată din piatră şi cărămidă. În această zonă, la câțiva metri de clădire, se află şi marginea cimitirului care, în sec. al XVII-lea s-a mutat, probabil, în jurul noii biserici - Precista Mare. Aici se răresc mormintele din această perioadă, respectiv, sec. XVII-XVIII. Încep din nou să apară, destul de multe, aproape de biserică, în prima jumătate a sec. al XIX-lea, până la apariția legii noilor cimitire din vremea domnitorului Alex. I. Cuza.

Cel mai important câştig al cercetărilor întreprinse de noi până acum se referă la datele pe care le avem referitor la nivelurile de călcare şi de construcție ale celor două edificii, acum în restaurare, precum şi starea fundației şi puterea de rezistență a principalului monument - Catedrala Episcopală. Aceste date vor fi îmbogățite cu ceea ce vom obține de la noile sondaje

www.cimec.ro

practicate mai întâi în partea de Nord a Catedralei, după care, dacă va fi nevoie şi altele în interiorul bisericii sau în alte zone din incinta Episcopiei.

În anul 2000 săpăturile noastre au vizat obținerea nivelului de călcare la Turnul Clopotniță. Deşi săpăturile nu au atins suprafețe prea mari, trebuie să notăm faptul că am putut scoate la iveală nivelul de călcare şi construcție al acestui turn, stratigrafia acestei zone şi câteva materiale din diferite epoci (Fig. 5). Au fost surprinse mai multe niveluri de construcție şi reparații, precum şi două gropi cu resturi menajere, Tot acum, prin supravegherea săpăturilor legate de construirea paratrăsnetului la biserica episcopală, s-au putut descoperi, în diferite locuri, fragmente de zid, precum şi câteva morminte de înhumație (Fig. 2). Toate au fost, însă, ținte false, care nu au dus la nici o concluzie privind existența unor construcții. Cel mai mult ne-a derutat o bucată de zid, prăbuşit între curbura absidei laterale nordice şi primul contrafort dintre altar şi absidă şi un grup de câteva pietre, care apăreau ca un pavaj (Fig. 6). Cu atât mai puțin temeliile unei biserici, pe care o căutam. Rămâneam, aşadar, la primele indicii descoperite în SII/1999, privind existența unei temelii mai vechi, sub actuala biserică, dar care era dezvelită doar pe o mică porțiune, de 2 m.

După doi ani se realizează o nouă intervenție în zona de N a Catedralei, prin deschiderea celor două casete I şi II şi două secțiuni, una pentru obținerea unei stratigrafii în zona absidei laterale nordice şi cealaltă pentru prinderea necropolei medievale şi a eventualelor construcții din această zonă, pentru care s-a trasat o secțiune de 2 m. lățime şi 28 m. lungime, pornind de la circa 4 m. distanță de biserică.

Caseta I, practicată în partea de V al celui de al doilea contrafort din zona de N a Catedralei, nu a adus elemente noi privitoare la stratigrafia zonei, deoarece aici se afla o mare cantitate de piatră pentru ridicarea zidurilor, care a rămas nefolosită, precum şi temelia veche. Printre pietre s-au descoperit şi trei morminte de înhumație, mai târzii, ale căror gropi nu aveau o formă bine determinată, din aceleaşi motive care privesc marea cantitate de piatră, nefolosită (Fig. 7).

Cea de a doua casetă - II, a fost deschisă în partea de Est a primului contrafort dintre altar şi naos, în care a fost surprins contrafortul vechi şi o bună parte din temelia veche, care, aici, depăşeşte, pe unele porțiuni, temelia actuală, cu circa 1-1,20 m. Capătul de Est al casetei ne-a oferit o situație stratigrafică mai concludentă. Aici a putut fi surprins nivelul de distrugere al primei biserici şi primul nivel de călcare al bisericii din sec. XVI. Un cavou din cărămidă a fost distrus de altele mai noi (Fig. 8).

În secțiunea IV (SI/2003) un număr destul de mare de morminte au distrus toate elementele de stratigrafie inițială. Pe toată lungimea absidei laterale, între cele două contraforturi, mormintele, târzii, din sec. XVIII-XIX au fost dispuse chiar până în temelia bisericii vechi din sec. XIV, care şi aici, depăşeşte, în unele locuri, cu 1-1,20 m. temelia bisericii din sec. XVI. Aceeaşi situație şi în ceea ce priveşte temelia celor două contraforturi, care depăşesc cu mult, lungimea şi traiectoria celor din sec. XVI (Fig. 9). Remarcăm şi aici o predilecție pentru apropierea cât mai mare de biserică, a mormintelor din sec. XVIII şi XIX, multe din ele suprapuse sau distruse de cele mai noi. Unele dintre aceste morminte au avut un cavou construit din cărămidă, distrus în mai multe etape, de noi înmormântări. Doar câteva elemente de stratigrafie, în partea de est, marchează un nivel de distrugere a bisericii din sec. XIV şi retragerea temeliei din sec. XVI. O situație mai clară a fundației celui de al doilea contrafort, între naos şi pronaos (Fig. 10).

Cea mai clară situație stratigrafică, mai ales pentru necropola medievală din partea nordică a Catedralei, a fost surprinsă în secțiunea SV (SII/2003), unde au putut fi identificate toate nivelurile arheologice din sec. XIV până în zilele noastre. În acest fel am putut data cu destulă uşurință mormintele din sec. XIV-XV, chiar dacă nici unul din ele nu a avut inventar datorită faptului că se poate uşor observa groapa fiecărui mormânt surprins, mai ales, în cele două profiluri ale secțiunii, la fel şi pentru mormintele din sec. XVI şi XVII, dovedindu-se că

www.cimec.ro

în această perioadă încetează să se mai facă înmormântări în această zonă. De altfel, cimitirul din jurul bisericii, aşa cum se arată şi în secțiunea dinspre Vest a Catedralei, notată de noi cu SVI (SI/2004), dispare în această perioadă, probabil legat de faptul că în apropiere, tot în acest secol XVI (1569) apare o nouă biserică - Precista Mare, în jurul căreia se înființează un nou cimitir, care devine, probabil, cimitirul oraşului. La Episcopie nu se vor înmormânta, de aici înainte, decât o parte din preoții sau călugării acestui lăcaş. Este şi motivul pentru care aceste înmormântări se făceau cât mai aproape de temelia bisericii, iar unele morminte aveau construcții mai durabile, din cărămidă sau piatră. Faptul că erau slujitori ai bisericii sau membri ai unor familii de înalți prelați (episcopi) o dovedesc cele câteva cărămizi cu inscripții sau prezența unor fragmente din haine bisericeşti, cusute cu fir metalic. Pentru unii episcopi, care au condus această episcopie, ale căror morminte nu sunt cunoscute, putem admite că ar putea fi în interiorul bisericii (Fig. 11).

Cimitirul din jurul bisericii, mai ales în partea de Nord, se întindea până la circa 20-22 m. de la Catedrală, după care urmau diferite construcții civile. După abandonarea cimitirului, pe tot parcursul zonei de Nord a Catedralei apar mai multe nivelări, mai ales cu pământ galben sau pământ amestecat cu mortar, care provenea de la diferite refaceri sau reparații ale principalului edificiu religios. Cea mai consistentă nivelare aparține secolului al XVI-lea în partea de N a cimitirului, pe o porțiune de cel puțin zece metri, făcută cu un strat foarte gros şi consistent de pământ galben, bine bătut, care acoperă (căpăceşte) o groapă de mari dimensiuni, groapă în care s-au descoperit numeroase urme provenite de la demantelarea bisericii din sec. XIV şi construcția celei din sec. XVI. Această groapă, notată de noi „Groapa cu frescă”, nu a putut fi cercetată în întregime, dar conținutul ei ne-a oferit o mare cantitate de artefacte, pe baza cărora, am putut să o datăm cu mare precizie. În ea s-au descoperit fragmente ceramice, frescă, mortar, teracotă sau piatră adusă, dar nefolosită la construcția Catedralei, cât şi monede datate în perioada respectivă (Fig. 12-Gr. cu frescă). Tot aici, în partea de SE, s-au descoperit două fragmente de temelii din piatră, care aparțin unei perioade mai târzii, probabil sec. XVII sau XVIII. Putem spune că din această zonă se înşirau mai multe construcții care deserveau Catedrala şi administrația generală a Episcopiei Romanului.

În fine, ultima secțiune, notată cu SVI (SI/2004) a fost trasată în partea de V a Catedralei, în zona contrafortului de SV a pridvorului. Ca şi în celelalte secțiuni, s-a putut constata că înmormântările erau făcute şi în această zonă, pornind chiar de la temelia bisericii. Înmormântările au fost realizate de asemenea, doar în secolele XIV-XVII. Datorită existenței unei alei pietruite, nu s-a cercetat o zonă mai întinsă pentru a se delimita şi în această parte, cimitirul. Este probabil că şi aici nu depăşea 18-20 m. de la Catedrală (Fig. 12). Se observă şi aici lipsa aproape totală a inventarului mormintelor, precum şi desele suprapuneri de morminte. Pe o suprafață relativ mică s-au descoperit 29 de morminte. Nivelurile din sec. XVII-XIX sunt marcate de straturi cu mult mortar, cărbune, cenuşă sau pământ galben. Remarcăm, de asemenea, traseul mult mai lung al contrafortului din sec. XIV, precum şi temelia bisericii vechi care şi aici, ca şi în partea de S, este mai mare decât cea din sec. XVI, cu circa 0, 60-0,70 (Fig. 13).

În trei din cele cinci secțiuni practicate în zona Catedralei au fost descoperite diferite urme de construcții civile. Primele şi cele mai vechi au fost descoperite, aşa cum notam mai înainte, în SI/1998, în apropiere de Casa Venianim Costachi şi constau din fragmente de temelii din piatră, porțiuni de pavaj sau urme de incendii de la construcții din lemn, printre care şi un strat gros de cărbune, toate aparținând unor locuințe, destul de solide, din sec. XV-XVII. Tot aici notăm prezența celui mai fermecător exemplar de construcție civilă din oraşul nostru ce mai dăinuie şi astăzi, în condiții excelente, datorate ultimelor restaurări - Casa Venianim Costachi, care adăposteşte bogata colecție muzeistică a Episcopiei. Ea aparține sfârşitului de secol al XVIII-lea şi începutul celui următor. Tot din această perioadă datează şi beciul adiacent, construit în acelaşi timp, a cărui intrare, sub formă de gârlici, a fost surprinsă

www.cimec.ro

în cea de a doua secțiune practicată de noi în 1999 SII. Este de remarcat şi amenajarea foarte elaborată a intrării prin acel gârlici, la care s-a renunțat, în sec. XX, odată cu realizarea unei alte intrări, dinspre Sud. Apariția cimitirului, a unor gropi de var, necesare la unele reparații, precum şi cele câteva gropi cu resturi menajere au impus o restricție în ceea ce priveşte realizarea unor construcții civile prea aproape de Catedrală.

Partea cea mai bogată în construcții civile se află, desigur, la o distanță oarecare de edificiul principal, sigur după cimitir, dar nu prea departe. Primele indicii le avem din descoperirea celor două fragmente de temelie din piatră, aflate la circa 20 m. de Catedrală, precum şi acea groapă mare cu frescă, care ar fi putut să constituie un subsol al unei clădiri de mari dimensiuni. De aici pornesc, desigur, toate construcțiile care constituiau locuințele călugărilor, preoților, personalului administrativ al unei Episcopii care cuprindea o mare parte din Moldova, mai ales în primele secole de existență a ei. Aici trebuie căutate construcțiile secolelor XV-XIX, care deserveau o instituție religioasă de mare anvergură. Partea de Est, unde se află acum Palatul Episcopal, este posibil să fi fost de la început locul unde se afla sediul episcopului sau palatul episcopal care, după unele descrieri, într-o anumită perioadă avea un etaj. Aici au fost găzduite toate marile personalități, care vizitau Moldova şi, implicit, târgul Roman.

Cap. IV

GROPI

În cele şase secțiuni practicate în apropierea Catedralei şi a Turnului de la intrare au fost descoperite şi cercetate 9 gropi cu resturi menajere ori pentru depozitarea resturilor de la construcția, reconstrucția sau reparațiile edificiilor din această zonă. Două dintre ele - nr. 6 şi groapa cu frescă, au dat cele mai multe şi importante materiale care contribuie în bună măsură la datarea lor şi a nivelurilor arheologice din care fac parte. Aşa, de pildă, groapa nr. 6, descoperită în partea de Sud a Catedralei, în SII/1999, a oferit o gamă foarte variată şi interesantă de plăci de teracotă smălțuită din sec. al XVII-lea, iar groapa cu frescă, cum o arată şi denumirea, a dat o cantitate foarte mare de fragmente de frescă, în diferite culori, care aparține primei biserici, zugrăvită, aşa cum ne arată documentele vremii, de către Nichita şi Dobre, tocmiți de Alexandru cel Bun să picteze biserica Sf. Vineri din Roman, „unde odihneşte mama noastră Anastasia Doamna”. Tot aici găsim şi o mare cantitate de ceramică, teracotă, monede etc. din sec. XV-XVI.

Groapa nr. 1. A fost descoperită în caroul 9, la adâncimea de 0,70. Avea forma cilindrică, puțin lărgită la gură şi se adâncea până la 1,65 m. În ea, mai ales pe fund, au fost descoperite mai multe pietre mari de gresie, fiind, probabil aruncate. În orice caz, nu considerăm prezența lor acolo ca o manifestare de altă natură. Alte materiale nu au mai fost găsite. Datarea a fost realizată pe baza punctului de pornire, de la nivelul de jos al stratului din secolul al XVIII-lea.

Groapa nr. 2, porneşte de la baza nivelului arheologic al secolului al XVII-lea şi ajunge până la adâncimea de 1,30 m., fiind distrusă, în parte, de groapa nr. 1. Avea forma cilindrică şi nu conținea decât pământ din stratul arheologic al secolului al XVII. Nu putem bănui rostul ei. În orice caz, ea suprapune un mormânt din sec. XIV-XV - M. 24.

www.cimec.ro

Groapa nr. 3, descoperită în caroul 11, de formă cilindrică, cu un diametru de numai 0,65 m. şi o adâncime de 1,75 m. de la suprafața actuală a terenului. Aparține, de asemenea, nivelului arheologic din sec. al XVII-lea. Nu conținea decât pământ din stratul respectiv. Deasupra gropii se aflau două nivele de pavaj din piatră, care constituiau, în sec. XVII, o alee sau un drum pavat. În capătul dinspre S al primului pavaj s-a descoperit un strat de cenuşă fină, provenită, probabil, de la o construcție din lemn, distrusă prin foc. De altfel, toată această zonă, după ce au încetat înmormântările, începând din sec. XVII, a fost marcată de amenajarea mai multor alei sau drumuri pavate cu piatră. Şi în prezent se află o alee pavată cu granit. (Fig. 4).

Groapa nr. 4, de dimensiuni ceva mai mari, porneşte din nivelul secolului al XVII-lea, cilindrică cu un diametru de 1,50 m. şi o adâncime de 1,85 m. de la suprafața actuală a solului. În ea nu s-a descoperit nici un fel de material arheologic. În acelaşi secol a fost săpată, o nouă ***groapă, nr.5***, ceva mai largă la gură şi mult mai îngustă spre fundul ei, de numai 1m, care a fost folosită ca groapă de var, legată de reparațiile bisericii. La gură, această groapă cuprindea şi o parte din stratul de cultură, având un diametru de 2,30 m. în partea de S. Capătul de N al gropii de var a fost distrus de o nouă ***groapă***, ***nr***. ***6***, în care au fost aruncate resturile uneia sau a mai multor sobe de teracotă, majoritatea smălțuită, de culoare verde. O parte din această sobă sau sobe, a fost aruncată şi într-o aluvionare din imediata apropiere, pentru a se nivela terenul. În orice caz, această mare cantitate de teracotă aruncată în groapă sau în zona imediat apropiată, făcea parte dintr-o sobă sau mai multe, distruse înainte de a se construi Casa Venianim Costachi., respectiv, sec. XVII.

Groapa nr. 7 a fost prinsă în profilul de vest al secțiunii nr. III din zona Turnului de intrare, în imediata apropiere a temeliei şi aparține primului nivel de călcare. În ea s-au descoperit fragmente de teracotă, cărămidă sfărâmată, prundiş şi câteva fragmente ceramice din sec. XVIII.

Groapa nr. 8, descoperită în aceeaşi secțiune nr. III, la circa 1 m. de temelia turnului şi aparține unui nivel din sec. XVII sau începutul sec. XVIII. În ea s-au descoperit, de asemenea, fragmente de cărămidă, cărbune de lemn, tencuială şi câteva fragmente ceramice din sec. XVII-XVIII.

În fine, cea mai mare ***groapă, nr. 9***, în care au fost depozitate rămăşițele demolării primei biserici din sec. al XIV-lea, precum şi alte materiale provenite din amenajările sau reparațiile efectuate în secolele XV şi începutul sec. al XVI-lea. Cum aici au fost descoperite numeroase fragmente de frescă din pereții pictați ai bisericii din secolul al XIV-lea, am numit-o şi ***Groapa cu frescă***. Această groapă nu a fost cercetată în întregime, din cauza mărimii ei. Până în prezent a fost săpată doar partea de S a ei, în două campanii arheologice. Groapa are forma dreptunghiulară, cu colțurile drepte; laturile lungi se află pe direcția E-V, iar cele scurte pe direcția N-S. Niciuna din laturi nu a fost prinsă în întregime, ceea ce constituie un impediment în privința dimensiunilor acestei gropi. Ea putea fi, înainte de depozitarea acestor materiale, un adevărat beci sau subsol al unei clădiri. După cum este posibil să se fi amenajat special pentru depozitarea frescei sau tencuielii vechiului lăcaş, dintr-un respect pentru ceea ce reprezentau aceste rămăşițe. Prezența pe fundul gropii a unor pietre mari de construcție folosite probabil, la noul edificiu religios, demonstrează că groapa a fost făcută înainte de a se demola biserica veche, în momentul intenției domnitorului Petru Rareş de a reconstrui Biserica Sfânta Parascheva de la Roman. Groapa a fost sigur închisă odată cu nivelarea zonei, în care s-a adus o mare cantitate de pământ galben, care a format un adevărat capac pentru groapă, dar şi nivelarea pe o suprafață mai mare a terenului. Acest strat de nivelare este foarte bine prins în secțiunile noastre, delimitând epoca de construire a bisericii noi de eventualele construcții ulterioare. De altfel, însăşi prezența în partea de Est, a unor temelii de construcții ulterioare, demonstrează faptul că de aici începeau clădirile administrative ale Episcopiei Romanului (Fig. 11-Plan Gr. Cu frescă).

www.cimec.ro

Adâncimea gropii este de 3 m. şi conține pe tot volumul ei resturi de la demolările realizate în prima jumătate a secolului al XVI-lea. Cele câteva monede descoperite în această groapă vin să confirme datele pe care le-am prezentat doar pe baza tipologiei inventarului ceramic sau stratigrafiei.

Pentru cercetarea întregii gropi cu resturi ale bisericii vechi, descoperită în anul 2003 în capătul de N al secțiunii II au fost trasate două casete - una în capătul de N al secțiunii amintite, cealaltă în partea de Est, în credința că se va putea surprinde şi cerceta în întregime acea groapă care a dat un bogat şi interesant material arheologic, pe care îl presupuneam a fi aparținut bisericii din sec. XIV sau eventual turlei din sec. XVI, care ar fi căzut la un cutremur în sec. XVII. Prima casetă avea dimensiunile de 6,20 x 4 m., a fost săpată până la adâncimea de 3 m., cât a fost ea adâncită în pământul viu. De la adâncimea de 0, 80 m. s-a săpat doar pe conturul gropii, fără însă a se putea cerceta în întregime, deoarece laturile de V, N - V şi E nu au putut fi surprinse în această casetă şi nici în cea de a doua. Marginile de Vest şi de Nord au putut fi doar surprinse prin sondarea a două casete mai mici, practicate spre latura de V şi N.

În caseta dinspre E s-a dat peste temelia unei alte construcții mai mari, care suprapune groapa cu resturi de frescă, dar care nu au mai putut fi cercetate atât din cauza terminării fondurilor cât şi datorită faptului că în imediata apropiere se află o alee pavată cu piatră cubică, care duce la Palatul Episcopal. În acest fel, nici groapa mare şi nici edificiul ale cărui temelii au fost descoperite, nu au putut fi cercetate. Deşi au fost surprinse trei laturi ale gropii cu frescă, nu putem spune cât de mare a fost această groapă care, după lățimea de 8 m., presupunem că avem de a face nu cu o groapă oarecare, ci, probabil, cu un beci foarte mare al unei construcții din care nu s-a mai păstrat nimic.

În interiorul ei au fost descoperite şi în acest an numeroase fragmente de frescă, ceramică, teracotă de la sobe, cărămizi, tencuială şi foarte multe pietre (gresie), unele de dimensiuni foarte mari, care au servit, probabil, la construcția bisericii actuale. În orice caz, unele din ele, foarte mari, nu au mai putut fi scoase de aici. Nici noi nu am încercat să le mişcăm din locul lor, mai ales cele aşezate chiar pe fundul beciului. Printre materiale am descoperit foarte multe fragmente de la vase borcan, unele simple, altele decorate cu rotița, unele cu pictură albă şi roşie, altele cenuşii cu decor incizat; căni de diferite mărimi, unele trilobate, cărămizii sau cenuşii, unele smălțuite cu verde sau alb; străchini şi castroane cu smalț maroniu sau verde deschis, unele pictate, la fel şi multe farfurii, vase cu tub, capace, pahare, olane de la sobe, precum şi foarte multe fragmente de teracotă cărămizie, cu motive geometrice, florale, antropoforfe sau zoomorfe, două din ele smălțuite cu verde deschis. Au mai fost descoperite un mâner de tigaie din lut, două fragmente de lulea, un tub de la un sfeşnic, fragmente de cărămidă, multă tencuială şi foarte multe fragmente de frescă în diferite culori. Tot aici s-a mai descoperit o țintă cu capul mare, câteva piroane şi cuie din fier, fragmente de sticlă şi două monede, una jumătate de gros bătută de Ilieş la Cetatea Albă şi un aspru de la Soliman I (1520-1566).

Cele două monede şi caracteristicile întregului material din această groapă ne permit să o datăm în sec. al XVI-lea. Deci fresca şi tencuiala aparțin primei biserici, pictată în timpul lui Alexandru cel Bun.

www.cimec.ro

Cap. V

CATEDRALA

Cele mai importante şi spectaculoase date oferite de investigațiile arheologice de până acum se referă la apariția şi evoluția edificiilor religioase, respectiv etapele de construcție şi reconstrucție a Bisericii cu hramul Cuvioasa Sfânta Parascheva. Cinci din cele opt intervenții arheologice în perimetrul Catedralei şi al Turnului-intrare, au avut ca obiect, cercetarea şi datarea principalelor elemente de construcție ale bisericii din sec. XIV-XVI: SII/99; SIV(SI-2003) SVI (SI-2004), caseta I şi caseta II 2003. Celelalte trei - SI/1998, SIII/2000 şi SV (SII-2003) au vizat necropola medievală, turnul-clopotniță şi Casa Venianim Costachi.

Primele indicii privitoare la existența unei construcții mai vechi de secolul al XVI-lea, de când datează biserica nouă, construită de Petru Rareş, au apărut în secțiunea II din anul 1999. În capătul de N al secțiunii a fost surprins un zid-temelie din piatră, care ieşea în afară față de temelia actualei biserici cu circa 0, 60-0,70 m. Retragerea temeliei din sec. al XVI-lea punea problema unei construcții de dimensiuni mai mici, ceea ce constituia o noutate cu totul ieşită din comun, deoarece toți cercetătorii acestui important monument de arhitectură din Roman considerau că vechea biserică ar fi putut să fie construită din lemn sau, în cel mai bun caz, din piatră şi cărămidă, însă la dimensiuni foarte mici în comparație cu cea de azi. Niciunul dintre distinşii cercetători ai obiectivului amintit, inclusiv P.C. Pr. Scarlat Porcescu, care a realizat cel mai cuprinzător studiu al acestui edificiu, nu a lansat măcar ipoteza existenței unei biserici vechi, mai mare sau măcar identică cu cea actuală.

Într-o discuție pe care am avut-o cu regretatul cercetător Scarlat Porcescu, în perioada când redacta monografia „Episcopia Romanului”, distinsul prelat mă întreba ce părere am despre existența celei mai vechi biserici de aici. Am răspuns că doar cercetările arheologice mai pot spune ceva în această privință. Acest lucru a fost consemnat în valoroasa monografie şi abia acum, prin efectuarea acestor cercetări, încep să apară noi dovezi ale existenței unei vechi biserici pe acest loc. Nimeni nu bănuia, totuşi, că această veche biserică putea să fie mai mare sau de aceeaşi dimensiune cu cea actuală. Primele indicii oferite de secțiunea II/1999, trebuiau confirmate cu noi dovezi, obținute din mai multe puncte ale edificiului. Aceasta presupunea noi investigații, care au fost realizate în anii următori.

Astfel, după o pauză de câțiva ani au fost reluate cercetările arheologice în partea de N a Catedralei, prin deschiderea unei secțiuni în zona absidei laterale şi două casete, I şi II, în partea de V a contrafortului, dintre naos şi pronaos, şi în zona de N a absidei altarului, în apropiere de primul contrafort dintre altar şi absida laterală. Fiecare din ele au contribuit esențial la delimitarea şi datarea bisericii din sec. XIV şi legătura directă dintre aceasta şi construcția din sec. al XVI-lea. În caseta I, de pildă, a fost dezvelită o bună parte dintre temelia veche a bisericii şi a contrafortului, descoperindu-se, printre altele, o cantitate destul de mare de piatră de construcție, care nu a fost înglobată în zid, ci lăsată grămadă lângă temelie. Suprafața destul de mică cercetată nu ne-a permis constatarea dacă această piatră a fost lăsată intenționat acolo pentru a întări pământul sau a rămas dintr-o neglijență (Fig. 7).

Secțiunea IV(SI-2003) a cuprins aproape întreg spațiul dintre cele două contraforturi, care sprijină absida de N a bisericii. Mai întâi a fost trasată doar ca o casetă, dar mai târziu, am fost nevoiți să o mărim, încât a devenit o secțiune destul de lungă-6,5 x 1,5-3 m., care a permis o cercetare aproape completă a absidei şi a celui de al doilea contrafort, dintre naos şi pronaos. Această secțiune a permis obținerea unor informații complete privind legătura dintre vechea clădire a bisericii şi cea nouă, mărimea celei dintâi, în comparație cu cea din sec. al XVI-lea, folosirea temeliei vechi de către cea nouă şi proporțiile celei dintâi față de cea mai

www.cimec.ro

nouă. Aici am putut constata cu precizie: că actuala biserică este mai mică decât cea veche, o bună bucată de temelie, rămânând cu circa 1-1,2 m. mai în afară față de cea din sec. XVI. În zona proscomidiei, temelia veche este cu 0,50 m. mai mare la exterior, cu 1 m. în porțiunea maximă a curburii, către contrafort şi cu 1,80-2 m. la începutul celui de al doilea contrafort. Aceeaşi situație şi în ceea ce priveşte mărimea şi poziția contrafortului. Contrafortul 2 este mai mare cu 1,50 m. spre N. Adâncimea fundației din acest loc este de 2 m. (Fig. 9).

În caseta II am explorat zona dintre primul contrafort între naos şi altar şi o bună parte din sectorul de N al absidei altarului. Ca şi în situația anterioară, am surprins, printre altele, nivelul de distrugere a primei biserici, legătura temeliei vechi cu cea nouă şi diferența, ca mărime, între cele două ziduri de temelie. Aceeaşi situație şi în ceea ce priveşte mărimea şi dispunerea temeliei vechi a primului contrafort. Cele două casete şi secțiunea IV(SI-2003) trasate în zona absidei altarului, a naosului şi la cel de al doilea contrafort dintre naos şi pronaos au dat elemente inedite legate de existența celei mai vechi biserici de aici. Săpăturile au demonstrat existența unei temelii care ajunge la peste 2 m. adâncime, formată din blocuri de piatră nisipoasă zidite cu mortar din var şi nisip, cu o grosime ce depăşeşte cu mult dimensiunile actualei biserici. Temelia veche - la 1 m. de cea actuală şi cu 1,30 -1,40 m. mai mare în zona absidei altarului spre contrafort (Fig. 8).

În fine, cea de a cincea secțiune, care a vizat mărimea construcției vechi din sec. al XIV-lea - SVI(SI-2004) față de cea construită de Petru Rareş, a dus la aceleaşi rezultate, dovedindu-se că şi în această zonă temelia bisericii vechi este mai mare cu circa 0, 60 m. față de cea nouă, la fel şi în ceea ce priveşte dispunerea contrafortului din partea de SV a bisericii. Toate acestea constituie argumente deosebit de importante privitoare nu numai la diferențele de mărime între prima şi a doua biserică, ci şi faptul că, cel puțin în afară, au avut aceeaşi împărțire: altar, naos, pronaos, pridvor, lipsind camera mormintelor, deşi, după cum se ştie, aici a fost înmormântată Anastasia Doamna, deci necropola domnească, dar fiind prezent, cu totul nou, pridvorul, element care apare în lăcaşurile de cult moldoveneşti abia la sfârşitul secolului al XV-lea. Cum observațiile noastre sunt făcute doar pe baza descoperirilor din exterior, este posibil ca cercetările din interiorul bisericii să aducă elemente noi, în care camera mormintelor să fie prezentă, iar pridvorul să nu mai apară. Rămâne ca o sarcină de viitor, care să lămurească această problemă. Situația însă, este aproape identică, cu cea descoperită cu puțini ani în urmă la Căpriana, unde o biserică din sec. al XVI-lea, zidită tot de Petru Rareş, folosea drept temelie zidurile unei vechi biserici din secolul al XV-lea, din vremea lui Alexandru cel Bun, păstrând aceeaşi compartimentare (Fig. 12).

www.cimec.ro

Cap. VI

NECROPOLA

După cum este bine cunoscut, până la jumătatea secolului al XIX-lea, toate cimitirele se aflau în jurul bisericilor. Fiecare comunitate umană a evului mediu românesc, cu mici excepţii, folosea spaţiul din jurul lăcaşurilor de cult pentru a-şi înmormânta confraţii. Şi la Roman, în jurul primului lăcaş de cult, care s-a păstrat până în zilele noastre, a existat un cimitir. Cercetările noastre au scos la iveală în jurul bisericii un număr de 95 de morminte de înhumaţie, care aparţin mai multor perioade, începând cu secolul al XIV-lea şi până în sec. XIX.

Limitele cimitirului au fost depistate în special în zona de N şi de S al Catedralei, marcate de apariţia unor construcţii civile care adăposteau atât clerul cât şi slujbaşii acestui centru administrativ-religios, reprezentat de Episcopia Romanului. Cele 95 de morminte de înhumaţie au avut un inventar destul de sărac, ce constă, în special, din obiecte de podoabă sau piese vestimentare, care pot da câteva repere cronologice. Raportat la suprafaţa cercetată, putem spune că cimitirul era destul de mare, de aici şi faptul că acest târg, până în secolul al XVI-lea, când apare o a doua biserică, Precista Mare, şi odată cu aceasta cel de al doilea cimitir, constituia o comunitate reprezentativă pentru Moldova. Deocamdată niciunul din cimitirele evului mediu românesc, mai ales cele din jurul bisericilor din sec. XIV-XVI, nu a fost cercetat în întregime, pentru a ne putea raporta la situaţia demografică a Moldovei acestei perioade. Nici capitala Moldovei sau alte târguri importante din această zonă nu au beneficiat de o cercetare completă în acest sens. Rămâne, totuşi, să constatăm prezenţa la Roman a unui cimitir destul de mare, în raport cu alte târguri moldovene.

Din cele trei morminte descoperite în SI/1998, doar mormântul notat de noi cu nr. 1 a fost cercetat în întregime. Celelalte două, M.2 şi M.3, nu au fost dezvelite deoarece, în secţiunea noastră nu au fost surprinse decât parţial, respectiv gropile mormintelor, în profilul de E al secţiunii noastre. Mormântul nr.1 aparţinea unui matur, fiind aşezat creştineşte, în poziţie întinsă, cu mâinile pe piept, orientat V-E, la adâncimea de 2,30 m. de la suprafaţa actuală a solului (Pl. 60/1-2). Ca inventar, în zona craniului, au fost descoperiţi doi cercei din bronz, de formă sferică, cu câte o torţiţă de prindere. Faptul că au fost găsiţi în zona craniului ne-a determinat să-i numim cercei. Ei pot fi tot atât de bine şi nasturi (Pl. 28/2).[44]

Având în vedere că toate mormintele sunt creştine, nu vom zăbovi cu prezentarea decât a celor care au avut inventar sau alte elemente deosebite ce pot caracteriza o anumită situaţie specială privind unele ritualuri de înmormântare. Numerotarea mormintelor a fost făcută în ordinea efectuării secţiunilor sau a intervalelor de timp în care, în mod întâmplător, unele morminte au fost descoperite. Este vorba, printre altele, despre mormintele nr. 4,5 şi 30, descoperite întâmplător, cu prilejul unor intervenţii ale constructorilor care au săpat anumite şanţuri pentru îngroparea unor cabluri. Printre ele, **Mormântul nr**.**4**, descoperit în şanţul pentru paratrăsnet, în zona de Sud a Catedralei. Este vorba de un mormânt de copil ale cărui oase au fost recuperate de Maica Mihaela şi predate nouă. **Mormântul nr**. **5**, tot de copil, a

[44]Popescu, M.M. - Podoabe medievale în Ţările Române, Buc., 1970, pp. 65-66, cat. 137,140 şi fig. 68; P. Diaconescu, C. Ionescu - Cercetări arheologice în zona fostei străzi „Rapsodiei" din Târgovişte - Biserica Stelea Veche, în Materiale şi Cercetări arheologice, Oradea, 1979, p. 364; Gh. Mănucu - Adameşteanu - Necropola medievală de la Enisala, jud. Tulcea, în Materiale şi Cercetări Arheologice, Tulcea, 1980, pp. 619-621, fig.3/1,2; Alexandru Artimon – Cronologia mormintelor şi a descoperirilor monetare din Complexul arheologic medieval de la biserica Sf. Dumitru din Suceava, Studii şi Materiale, istorie, III, Suceava, 1973, p. 141, fig. 2/1-4; Idem, Oraşul medieval Trotuş în secolele XIV-XVII - geneză şi evoluţie, Bacău, 2003, fig. 68/7,10,14; 69/10.

www.cimec.ro

fost descoperit în zona aghiasmatarului, cu prilejul lucrărilor pentru fundaţie, recuperat, de asemenea de Maica Mihaela. Ca inventar s-au recuperat şi două mărgele din sticlă (Pl. 28/16; 160/1). Începând cu mormântul nr.6 şi până la mormântul nr.29 toate au fost descoperite de noi în SII/1999. În continuare, vom prezenta doar mormintele cu inventar sau cele care au situaţii mai speciale. În rest, toate sunt după ritul şi ritualurile creştine. Sunt dispuse în şiruri, cu mici excepţii, legate de diferenţele în timp, când nu se mai cunoşteau semnele de mormânt.

Mormântul 6 (Fig. 4). Reînhumat, într-o groapă cilindrică, cu un diametru de aproape 2m., în care s-au descoperit mai multe oase, care au aparţinut mai multor indivizi. Toate oasele nu erau în poziţia anatomică, ceea ce ne face să considerăm că această reînhumare s-a făcut în urma realizării unei gropi de mormânt din imediata apropiere, spre lăcaşul de cult. Aceasta ne dă posibilitatea să datăm aceste rămăşiţe umane, înainte de sec. XIX, când s-au făcut aproape toate înmormântările mai recente, care au dislocat şi deranjat foarte multe morminte mai vechi. În groapă nu s-a descoperit niciun obiect de inventar.

Mormântul 7 (Fig. 4). Descoperit la circa 8 m. distanţă de temelia bisericii, la adâncimea de circa 0,30 m. de la suprafaţa actuală a solului, groapa având o adâncime de 1,80 m. şi o lăţime de peste 0,80 m., în care s-au descoperit mai multe urme materiale care ne îndreptăţesc să credem că avem de a face cu un mormânt al unui preot. Printre altele, aici s-au descoperit mai multe fragmente de veşminte de preot (Pl. 21/1-6; 22/1-4; 23/1,2; 24/1-3; 112/3-5). Poate fi datat la sfârşitul sec. al XVIII şi începutul celui următor.

Mormântul 11 (Fig. 4). Descoperit la circa 15 m. de la temelia bisericii, surprins parţial în secţiune, dar şi în profilul de Est. A avut ca inventar un inel de bronz (Pl. 28/1). După adâncimea de la care porneşte groapa mormântului, poate fi datat în sec. XIV-XV.

Mormântul 14 (Fig. 4). A fost descoperit în apropiere de mormântul anterior, fiind deranjat de un alt mormânt-nr.13 şi de o conductă modernă. Printre puţinele oase păstrate în situ s-a descoperit şi un cui de fier, care provine, probabil, de la sicriu (Pl. 18//12). Poate fi datat în sec. XVI.

Mormântul 17 (Fig. 4). Înhumat creştineşte, la distanţă de 18-19 m. de Catedrală, dar lipsindu-i capul. Cercetarea amănunţită a dus la concluzia că lipsa craniului nu se datorează unei intervenţii ulterioare. Nici un indiciu stratigrafic nu există privitor la o săpătură mai nouă, ceea ce presupune că acest individ, care, după mărimea oaselor era un matur, bine dezvoltat, a fost decapitat şi apoi înhumat aici. După adâncimea de la care porneşte groapa, putem spune că aparţine sec. al XVII-lea.

Cum la 1691, în Roman, nu departe de Episcopie, a avut loc acea tragică execuţie a lui Miron Costin, credem că acest mormânt ar putea să aparţină marelui cronicar sau al unui însoţitor apropiat, cu toate că istoria consemnează o altă situaţie, care vorbeşte de aducerea cadavrului şi înhumarea lui la moşia sa din satul Barboşi, astăzi satul Miron Costin, după care, în 1888, a fost dus şi reînhumat în apropiere de Teatrul „Vasile Alecsandri” din Iaşi, sub frumoasa statuie a lui Miron Costin, reînhumare acceptată şi de Episcopul Romanului, care întocmeşte un proces verbal (Fig. 14).

Mormântul 20 (Fig. 4). A fost descoperit la circa 7 m. de temelia bisericii şi aparţine unui militar rus, înhumat în prima jumătate a secolului al XIX-lea. Mormântul este reprezentat de o frumoasă boltă, din cărămidă arsă. În mormânt nu s-au găsit decât câteva oase. Este posibil ca rămăşiţele pământeşti ale acestui militar, de rang înalt, după mărimea şi construcţia îngrijită a mormântului să fi fost repatriat. Acest lucru a fost vizibil prin faptul că partea superioară a construcţiei, nu mai era intactă. Bolta, desfăcută la partea superioară, nu mai avea decât câteva pietre care nu au făcut parte din mormântul iniţial (Fig. 4).

Mormântul 22 (Fig. 4). Descoperit în apropiere de temelia bisericii, unde s-au făcut mai multe înmormântări, mai ales în secolul al XIX-lea. Aici s-au descoperit, de asemenea, mai multe cuie de la scriu (Pl. 18/15-23). După nivelul de la care porneşte groapa, putem spune că mormântul aparţine secolului al XIX-lea.

www.cimec.ro

Mormântul 23 (Fig. 4). A fost descoperit în aceeaşi zonă cu mormântul anterior, având groapa alăturată. Ca inventar, acest mormânt a avut un bol metalic, care făcea parte, probabil, dintr-o cadelniță. Bolul este puternic afumat (Pl. 15/1. Aparține , de asemenea, secolului al XIX-lea.

Mormântul 24 (Fig. 4). Descoperit la circa 11 m. de la temelia bisericii, la adâncimea de 1,80 m., surprins şi în profilul vestic al secțiunii. Ca inventar, a avut mai mulți nasturi metalici globulari cu urechiuşă de prindere (Pl.135/1. După nivelul de la care porneşte groapa mormântului, precum şi după tipul de nasturi-cercei, putem spune că acest mormânt aparține sec. al XIV-lea sau al XV-lea.

Mormântul 26 (Fig. 4). Surprins în profilul de Est al secțiunii la adâncimea de 1,75 m. A avut ca inventar un cui din fier, care provine, probabil, de la sicriu (Pl. 13/2). După nivelul de la care porneşte groapa mormântului, putem spune că aparține sec. al XIV-lea sau al XV-lea.

Mormântul 28 (Fig. 4). Descoperit aproape de capătul de sud al secțiunii, în apropiere de gura beciului din sec. al XVIII-lea. A fost prins şi în profilul de est al secțiunii, la adâncimea de aproape 2 m.. În groapă s-au descoperit câteva cuie de la sicriu (Pl. 18/11,13). După nivelul de la care porneşte groapa, putem data acest mormânt în sec. XIV-XV.

Mormântul 29 (Fig. 4). Este cel mai apropiat mormânt de temelia bisericii-doar la 0,30-0,40 m. A fost descoperit la adâncimea de aproape 2 m. Ca inventar s-au descoperit mai multe cuie de la sicriu, precum şi o bucată de cărămidă cu o inscripție cu litere slavone, cu numele Gheorghi. Este sigur vorba de numele unui călugăr, căruia i s-a pus sub cap, după un obicei păstrat şi astăzi, această cărămidă cu inscripția numelui (Pl. 13/1; 18/1-10; 68/3).

După cum se poate vedea, cercetarea doar a unei mici suprafețe, în partea de S a Catedralei, unde au fost descoperite peste 30 de morminte ce aparțin unei perioade destul de lungi, începând din sec. al XIV-lea şi până la jumătatea secolului al XVII-lea arată că predomină mormintele din prima perioadă-respectiv sec. XIV-XV şi, respectiv, secolului al XVIII, când se prefera apropierea de Catedrală, unde sunt înmormântați în special preoții şi călugării, precum şi unele personalități, ca de pildă acel ofițer rus. Aproape toate mormintele din prima perioadă sunt destul de sărace în inventar. Se observă un respect pentru dispunerea mormintelor în şiruri. Probabil că existau, între şiruri, spații mai largi. O săpătură de suprafață ar aduce elemente suficiente pentru a ne pronunța în legătură cu o eventuală sistematizare a cimitirului din jurul bisericii. Deocamdată, aşa cum notam mai înainte, putem vorbi de existența unor şiruri de morminte, dispuse pe direcția N-S.

Numerotarea mormintelor continuă cu descoperirile din partea nordică a bisericii unde au fost deschise cele două casete şi două secțiuni, notate cu CI, CII şi SIV, SV. În această zonă s-au descoperit 36 de morminte de înhumație

Mormântul 32. Descoperit în Caseta I. Păstrat destul de prost deoarece groapa mormântului a fost greu de săpat între numeroasele pietre de la construcția bisericii. Ca inventar, a avut câteva cuie din fier şi fragmente de lemn cu ținte, provenite de la sicriu (Pl. 30/8; 35/1-6,9,10). Probabil sec. XVIII-XIX.

Mormântul 38. Descoperit în Caseta II. A avut ca inventar câteva fragmente de țesătură (Pl. 31/9; 135/2). Datat în sec. XIX.

Mormântul 39. A avut o boltă din cărămidă, care a fost distrusă, în parte, de alte lucrări sau înmormântări ulterioare. Printre puținele oase rămase între cărămizile deranjate s-au descoperit şi câteva cuie de la sicriu (Pl. 33/1-3). Probabil sec. al XVII-lea.

Mormântul 40. Înhumat, descoperit în partea de Nord a secțiunii V, spre capătul cimitirului. Păstrat destul de bine. În mormânt s-au descoperit câteva fragmente ceramice (Pl. 133/9). După nivelul de la care porneşte groapa, aparține sec. XVII.

www.cimec.ro

Mormântul 44. A fost descoperit în SV, surprins în parte în profilul de est al secțiunii. Ca inventar, a avut câteva cuie de la sicriu (Pl. 33/4-6). Datat, după nivelul de la care porneşte groapa, în sec. XVII.

Mormântul 47. Descoperit în capătul de Sud al secțiunii V. În mormânt s-au descoperit câteva cuie de la sicriu (Pl. 85/2) şi o monedă, bătută de Ferdinant I al Ungariei la 1551. Este un dinar de argint. După monedă, putem data mormântul la sfârşitul sec. XVI şi începutul sec. XVII (Pl. 133/7,8; 86/7,8).

Mormântul 51. Înhumat descoperit în secțiunea V. Ca inventar, avea un inel de bronz şi o monedă, descoperită în mâna stângă. După monedă, care este o para turcească bătută de Ahmed al III-lea (1703-1730), aparține începutului secolului al XVIII-lea.

Mormântul 54. Descoperit în capătul de Sud al secțiunii V. Ca inventar, s-au descoperit doi cercei de argint (Pl. 29/5,6; 108/1,2). Acest tip de cercel derivă din categoria cerceilor de tâmplă, prezenți în necropolele medievale de la noi încă din secolele XIV-XV, doar că acum sunt mult simplificați. Cei doi sau trei pandantivi sunt înlocuiți cu un capăt de la veriga cercelului, pe care este înfăşurată o sârmă, din acelaşi material, respectiv din argint, iar la capăt formează un motiv decorativ din patru bucle răsucite în sus şi prinse de corpul cercelului. Cercei de tâmplă au fost descoperiți în mai multe necropole medievale, printre care amintim pe cei de la Izvoare-Neamț[45] sau Volovăț[46]. Cerceii de la Roman pot fi datați în secolele XV-XVI.

Mormântul 56. Descoperit în SIV, deranjat de alte morminte, păstrându-se doar câteva oase în situ. La cap avea o cărămidă cu inscripție - Ana, sora episcopului Meletie, 1836 (Pl. 29/1).

Mormântul 57. Descoperit în SIV, deranjat de alte morminte. În mormânt s-au descoperit mai multe fragmente de lemn şi țesătură (Pl. 30/7,9-12; 32/1-4).

Mormântul 62. Printre oasele rămase în situ, descoperite în SIV, se afla şi o cărămidă arsă, care avea o inscripție foarte frumoasă – Elisaveta monahia, care au răposat în anul 1808, maica episcopului chir Gherasim (Pl. 29/4).

După cum se poate observa, în partea de N a bisericii lui Petru Rareş cimitirul medieval se întinde circa 28-30 m. de la temelia acestui edificiu.

Mormintele, ca şi în cazul zonei de S, sunt destul de numeroase şi dispuse, de asemenea, în şiruri. Inventarul este sărăcăcios şi predomină mormintele din sec. XVII, mai puține din sec. XIV-XV. Cele câteva intervenții moderne, respectiv trasee ale instalațiilor de apă, canal sau alte utilități, au distrus şi o parte din mormintele din zonă. Important este faptul că avem certitudinea întinderii cimitirului din sec. XIV-XVII şi în această zonă, pe o suprafață destul de mare.

În campania arheologică a anului 2004 am verificat şi partea de V a bisericii, pe o suprafață limitată, deoarece o alee pietruită nu ne-a permis întinderea secțiunii prea mult. Secțiunea noastră, notată SVI, a avut lungimea de 8 m. de la temelia de V a bisericii şi o lățime de 2 m. Aici mormintele sunt mult mai dese. Multe din ele suprapuse. Se observă şi aici o oarecare ordine, fără a se semnala alei mai largi între şirurile de morminte dispuse pe direcția N-S. Pe această suprafață au fost cercetate 29 de morminte, multe din ele deranjate, păstrându-se doar anumite părți din corp.

Mormântul 67. Descoperit în capătul de V al secțiunii. După mărimea oaselor, aparține unui copil sau adolescent. În mâna dreaptă s-a descoperit o monedă de argint-un denar, bătut de Ferdinand I la 1551. Deci, mormântul poate fi datat în a doua jumătate a secolului al XVI-lea (Pl.133/8; 86/1-8).

---

[45]R. Vulpe - Izvoare, Săpăturile din 1936-1048, Buc., 1957, p. 54 şi 325, fig. 341/2

[46]Al. Artimon - Câteva considerații istorico-arheologice asupra bisericii din secolul al XIV-lea descoperită la Volovăt (Jud. Suceava), SCIVA, tom 32, 1981, pp. 395-396

www.cimec.ro

Mormântul 69. Tot în această zonă, la un mormânt de matur, pe piept s-a descoperit o monedă, de asemenea, un dinar bătut de Ferdinand I al Ungariei, la 1539, care datează mormântul la jumătatea secolului al XVI-lea.

Mormântul 72. În apropiere de mormântul 67 s-a descoperit un nou mormânt, care aparține tot unui copil, la care s-a găsit, în zona bazinului, o monedă de aramă-un şiling, bătut de Gustav II Adolf (1611-1612) al Suediei; pentru Riga, monedă imitată de Dabija Vodă. Deci avem de a face cu un mormânt de la începutul sec. al XVII-lea (Pl.133/3; 86/1-8). În aceeaşi secțiune VI, în caroul 2, la adâncimea de 1,30 m. s-a mai descoperit o monedă, o jumătate de taler-Polonia emis de Sigismund al III-lea Vasa.

De asemenea, un denar de argint de la sfârşitul sec. al XVII-lea a fost descoperit în zona mormintelor din SIV. Emitent Ferdinand II (1625-1647) pentru Ungaria.

Mormântul 76. Descoperit în apropierea profilului secțiunii VI**,** în capătul de Vest**,** şi a avut ca inventar câțiva nasturi (Pl. 39/2-5).

Mormântul 82. Descoperit în mijlocul secțiunii VI. Avea ca inventar câteva cuie de la sicriu (Pl. 39/9-15).

În afară de inventarul mormintelor, pe suprafața cercetată în zona necropolei medievale s-au mai descoperit şi alte materiale, care nu au putut fi atribuite unui anume mormânt. Printre altele, menționăm o bucată de tablă, datată în sec. XVIII-XIX (Pl.13/3,4), o cataramă din fier (Pl. 13/5), mai multe mânere de la sicrie (Pl.15/8; 16/1,2,8), ținte cu capul discoidal, din sec. XIX (Pl.14/1-5; 16/3-7; 17/5-8), cuie de diferite mărimi, din sec. XVIII-XIX (Pl.1/2; 13/1; 16/3,9-11; 17/1-3,9-11; 19/1-22; 20/1-24; 74/1,2), o scoabă din fier, din aceeaşi perioadă (Pl.17/4; 20/25), ținte prinse în lemn (Pl. 30/1-6, 112/1,2; 134/1-5), un cuțit din fier (Pl.112/6) şi cele câteva monede pe care le-am prezentat.

www.cimec.ro

Cap. VII

MATERIALE DESCOPERITE

În afară de inventarul mormintelor şi ale materialelor prezentate provenite din zona necropolei medievale, pe tot cuprinsul săpăturilor noastre au mai fost descoperite şi alte obiecte, între care, cele mai numeroase sunt vasele de ceramică şi câteva monede.

Toată ceramica este lucrată la roata olarului şi cuprinde o gamă variată de forme, decor sau culoare. Cele mai multe sunt cărămizii, de uz comun, dar nu lipsesc şi vasele cu forme elegante, decorate în diferite culori, mai ales prin smălţuire. Alături de vase pentru servitul mesei, băut sau cu caracter decorativ, se află o gamă foarte variată de plăci de teracotă, provenite de la sobe pentru încălzit sau ca elemente de decor.

Materialul ceramic descoperit în nivelurile din sec. XIV-XVIII aparţine unor forme bine cunoscute, demonstrând o intensă locuire în această zonă, lipsind totodată mormintele din această perioadă. Construcţiile civile aflate în zonă nu au permis, în sec. XVI-XVIII înmormântări. Cimitirul retrăgându-se în partea de N şi V a Catedralei sau ceva mai departe de aceste locuinţe, în partea sudică a edificiului. Trebuie să notăm totuşi un bogat material ceramic, a cărui provenienţă este demonstrată de vaste locuinţe din apropiere. Printre acestea menţionăm diferite forme de vase, unele simple, altele smălţuite sau cu decor incizat (Pl.2/1-4,6-9; 3/1-10; 4/1-12; 5/1-12; 25/2-7,9-11,13; 28/10-15,17-18; 62/2-6,8-13; 111/1-6). Tot aici s-au descoperit un lacăt din fier din sec. XVII (Pl.1/5), o toartă de cană din sticlă de la începutul sec. XIX (Pl.4/13; 62/1) şi un fund de sticlă din aceeaşi perioadă (Pl. 25/8). În total au fost descoperite 120 fragmente ceramice, care provin de la următoarele tipuri de vase: 1 cană de lux cenuşie cu decor din sec. XIV, patru căni cenuşii, 6 căni cărămizii, 5 căni smălţuite, 12 oale-borcan cărămizii, 3 farfurii, 2 străchini, 1 opaiţ, un pahar, 1 tigaie cu picioare, din lut, 1 cană de sticlă, 3 fragmente de teracotă cu smalţ verde şi o bucată de lut ars. Toate aparţin sec. XIV-XVIII.

În SII/1999, printre morminte sau în gropi cu resturi menajere, au fost descoperite câteva piese de ornament lucrate din metal turnat (bronz) (Pl.16/11,12) datate în sec. XVI-XVII, câteva fragmente din sec. XIV-XV (Pl.28/19) şi din sec. XVI-XVII (Pl.28/10-15,17,18), o cataramă din fier, din sec. XVIII-XIX (Pl.13/5), câteva cărămizi (Pl.67/1-4; 68/2-4) din care una cu o inscripţie ΓΕΟΡΓΙ (Pl.82/3) cu litere slavone.

Cele mai multe materiale au fost descoperite în Gr.4 din SII/1999. De aici provin foarte multe plăci de teracotă, decorate cu motive religioase - (siluete de biserică) – smălţuite, de culoare verde (Pl.7/1-4; 8/1-3; 9/1-3; 10/1-3; 11/1,2,4; 12/1-2; 13/6,7; 63/1-6; 113/1-6; 64/1-5; 65/1-6; 66/1-5; 67/5-7. Acest tip de ceramică, descoperit şi în alte aşezări medievale, a fost datat în sec. al XVII-lea şi al XVIII-lea. Cele mai apropiate analogii le avem la Iaşi[47].

Din punctul de vedere al formelor, menţionăm o gamă foarte variată de vase, majoritatea din categoria veselă, prezentă în toate secţiunile trasate de noi, inclusiv în zona mormintelor. Cele mai multe, însă, în gropile menajere şi mai ales în groapa cu frescă, de mari dimensiuni, în care s-au descoperit cele mai multe forme de vase din ceramică. Aproape în totalitate fac parte din categoria fină, lucrată la roata rapidă, arsă atât la cenuşiu, cât şi spre negru sau roşu cărămiziu, uniform, cu ingrediente din nisip cernut, foarte fin, bine frământată, confecţionată în ateliere orăşeneşti. Această degresare cu nisip bine cernut, cu bobul fin, este o caracteristică a ceramicii din secolele XIV-XVI, denumită, în general, ceramică orăşenească, unde calitatea era cerută de o populaţie obişnuită cu un nivel de viaţă mai ridicat, venită în contact şi cu alte

---

[47] Al. Andronic - Iaşii până la mijlocul secolului al XVII-lea, Iaşi, 1986, pl. 56,63, fig. 50/2,4

www.cimec.ro

zone mai avansate privind producția de ceramică. Cu toate acestea, nu lipsită de interes este şi constatarea că în această perioadă, au fost descoperite mai multe tipuri de vase, de aceeaşi factură, fină, în unele aşezări rurale, ca de pildă la Brad[48], Tămăşeni[49] sau Săbăoani[50]. La Traian, comuna Săbăoani[51], a fost descoperită chiar o şarjă a unui cuptor de ars ceramică, din sec XIV-XV, unde, printre alte forme, au fost găsite şi căni cenuşii de lux, decorate prin ştampilare, cunoscute ca ceramică de producție săsească, ajunsă în oraşele şi târgurile noastre printr-o filieră poloneză[52].

Deşi nu se poate urmări o evoluție a ceramicii medievale, pe baza descoperirilor de aici, unde lipseşte sau există în cantități şi forme prea mici, din analiza pastei şi a formelor de vase, constatăm prea puține modificări în timp, ajungându-se aproape la o standardizare a formelor pe întreaga zonă a Moldovei. Nu acelaşi lucru se întâmplă şi cu dispariția ori modificarea unor categorii ceramice, cum ar fi cea de culoare cenuşie, care este din ce în ce mai rară şi mai prost lucrată, față de cea din sec. al XIV-lea.

Cea mai răspândită formă de vas în secolele XIV-XVII şi chiar mai târziu, o reprezintă vasul sau oala borcan, cu corpul bombat, pereții strânşi spre fund, cu gura rotundă, mai largă, de obicei, decât fundul, cu gâtul scurt şi profilat, buza uşor răsfrântă, îngroşată la exterior şi rotunjită, ca un colac, cu o şănțuire adâncă în interior-pentru capac. Cele descoperite la Episcopia din Roman fac parte din categoria vaselor simple, fără decor (Pl.43/1,2,4; 44/4,5,6,8,10; 47/1-6; 101/1,2,4-8; 152/1); cu decor ciupit, incizat (Pl.40/1,2; 45/1-3; 101/3,9); decorate cu ajutorul rotiței dințate, chiar în procesul de confecționare sau cu ajutorul unor unelte simple, care incizau vasele, obținându-se linii paralele sau caneluri, uneori pe întreaga sau cea mai mare parte a vasului (Pl.44/1; 160/1) sau cu pictură albă sau roşie, uneori cu humă albă (Pl.46/9,10; 50/1-7; 100/1-9; 150/1-4; 151/1-5). Uneori aceste incizii erau realizate prin intervenții succesive pe umărul vasului, realizându-se una, două sau trei registre orizontale paralele sau motive în val, obținute cu un pieptene, pe care îl mişcau în timpul învârtirii la roată. Inciziile în linii paralele pe umărul vaselor, precum şi canelurile orizontale, au rămas principalele motive decorative pentru vasele din secolele XV-XVII. Fundul vasului borcan din această perioadă este întotdeauna drept. Puține exemplare au fundul uşor profilat.

După forma buzei şi unele elemente ale decorului, putem constata mai multe variante ale acestui tip de vas, care se mențin pe tot parcursul celor trei secole, deosebirile venind din calitatea pastei, a arderii sau a felului îngrijit de confecționare. Majoritatea au buza profilată şi şănțuită în interior pentru capac, unele cu buza dreaptă, profilată la exterior, corpul bombat şi caneluri pe umăr, cu decor incizat sau pictat. Cele mai apropiate analogii pentru acest tip de vas le avem în principalele centre orăşeneşti: Suceava[53], Cetatea Muşatină din Roman[54],

---

[48]Ursachi V - Zargidava, Buc., 1995, p. 28, pl. 343/17,18

[49]Idem - Cercetările arheologice de la Tămăşeni - „La Silişte", jud. Neamț, Memoria Antiqvitatis, XXII, pp. 219-289, pl. XXIV/1-4; XXV/1-5,7,9-12

[50]Săpături V. Ursachi, material inedit în colecțiile Muzeului de Istorie Roman

[51] Hordilă, D. - Un cuptor de ars ceramică din secolele XIV-XV de la Traian, com. Săbăoani, jud. Neamț, M.A., XXI, 1997, pp. 211-225

[52] Matei, D.M. - Die grane keramik von Suceava und einige archëologisch Probleme, des 14, Jh. Und 15 In., in der Moldau, în Dacia, N.S, VI, 1962, p. 357 şi urm.; Idem - Contribuții arheologice la Istoria oraşului Suceava, Buc., 1963, pp. 47-59; Chițescu, L., - Ceramica ştampilată de la Roman şi unele probleme în legătură cu purtătorii ei în Moldova, SCIV, 3, Tomul 15, 1964, pp. 411-425

[53]Busuioc, El. - Ceramica de uz comun smălțuită din Moldova (Sec. al XIV-lea până la mijlocul secolului al XVI-lea), Buc., 1975, fig. 29,30,32,36

[54]Chițescu, L., op. cit., SCIV., 3 Tomul 15, 1964, fig. 1-4; Ursachi, V., - Săpături efectuate în anii 1959-1965 la Cetatea Nouă a Romanului, material inedit în colecțiile Muzeului de Istorie Roman; Idem, op. cit., Carpica, I, 1968, p. 156

www.cimec.ro

Bacău[55], Iaşi[56], Bârlad[57], Baia[58], Piatra Neamţ[59], Tg. Trotuş[60], sau din aşezările rurale: Traian, Săbăoani[61], Volovăţ[62], Tămăşeni[63], Aldeşti[64], Brad[65] etc.

Oala borcan de tipul descris mai sus, capătă în secolele XV-XVII, o toartă şi devine foarte frecventă în secolele XVI-XVII, căpătând şi o zvelteţe mai pronunţată prin lungirea părţii inferioare şi a torţii. Acestea pornesc de pe buză sau de sub buză, până pe umăr şi sunt în formă de bandă mai lată, prevăzute cu o şănţuire longitudinală.

Din punct de vedere statistic, acest tip de recipient este prezent în toate secţiunile practicate de noi. Astfel, în SI/1998, au fost descoperite câteva fragmente care fac parte, mai ales din tipurile de oale cenuşii aparţinând sec. XIX-XV. Acelaşi lucru şi în SII/1999. Ele nu lipsesc nici în zona Turnului de la intrare, doar patru exemplare. Câteva fragmente din acelaşi tip de vas au fost descoperite şi în apropierea Catedralei, în SI/2003 -7 exemplare. Numărul lor devine din ce în ce mai mare în zona de N. Astfel, în SII/2003 au fost descoperite fragmente de la peste 35 vase borcan cărămizii şi câteva pictate cu humă albă, pe umăr. Cele mai numeroase au fost descoperite în Groapa cu frescă: două exemplare cu decor ciupit şi incizat, peste 50 cărămizii, fără decor, patru decorate cu rotiţa dinţată, patru cenuşii şi 28 exemplare pictate cu humă albă sau cu o culoare roşie.

Cana este un alt tip de vas, foarte răspândit în ceramica evului mediu, în special în secolele XIV-XVII. Dacă pentru sfârşitul secolului al XIX-lea şi începutul celui următor sunt caracteristice cănile de culoare cenuşie, cu puţine ingrediente, care au forma bine conturată a unui vas cu gura trilobată, buza evazată ca o pâlnie, uneori profilată sau cu multe nervuri orizontale, paralele, bitronconică sau uşor bombată şi cu fundul drept, pentru secolele XV-XVII şi chiar mai târziu devin puţin mai zvelte, cu gura rotundă sau prevăzute cu un simplu cioc de scurgere, fără decor. Toarta în bandă lată, cu două până la patru nervuri longitudinale, porneşte de sub buză până pe umăr. Decorul plasat pe umărul vasului este, de regulă, ştampilat sau realizat cu rotiţa dinţată, format dintr-un registru sau două cu motivul de litere majuscule gotice sau cu figuri în relief (Pl.161/2) pe un fond de plasă realizat cu un rulou. Acestea erau considerate, până nu de mult, sigur nelocale[66], fiind la vremea respectivă, prezente doar în oraşe, acum capătă o nouă nuanţă prin descoperirile din unele sate, cum ar fi cele din aşezările rurale de la Traian-Săbăoani[67], care făceau parte dintr-o şarjă a unui cuptor

---

[55]Artimon, AL., Mitrea, I. - Bacău, reşedinţă voievodală, Bacău, 1996, fig. 15-20; Artimon, Al. - Ceramica fină de uz comun din secolele XIV-XV descoperită în centrele urbane din sud-vestul Moldovei, Arheologia Medievală, I, Reşiţa, 1996, pp. 155-170, fig. 1-7; Artimon, Al. - op. cit., Bacău, 1998, fig. 8-10

[56]Andronic, Al. - Iaşii până la mijlocul secolului al XVII-lea, Iaşi, 1986, fig. 23/1-8; 24/1-12; 29/1-17

[57]Matei, D., Chiţescu, L. - Necotorie istoriceskie vâvodâ archeologhicescovo issledovania zemleanoi kreposti v. Bârlade, Dacia, N.S., VII, 1963, p. 444, fig. 4, 447, fig. 5

[58]Neamţu, E., Neamţu, V., Cheptea, S. - Oraşul medieval Baia în secolele XIV-XVII, Iaşi, 1980, fig. 55-57; 59-69

[59]Neamţu, E. - Curtea domnească de la P. Neamţ, M.A., I. 1969, pp.227-240, fig. 2,2

[60]Artimon, Al. - Oraşul medieval Trotuş în secolele XIV-XVII - Geneză şi evoluţie, Bacău, 2003, fig. 29-32; Idem –Civilizaţia medievală urbană din secolele XIV-XVII (Bacău, Tg. Trotuş, Adjud), Bacău, 1988, fig. 64/1-1; 66/1-3,5-10; 67/2-5,7; 68/2,4; 69/2; 70/1-6

[61]Hordilă, D. - op. cit., MA., XXI, fig. 2-4; 8/4

[62]Artimon, Al. - Câteva consideraţii istorico-arheologice asupra bisericii din sec. al XIV-lea descoperită la Volovăţ (Jud. Suceava), SCIVA, 3, Tomul 32, 1981, fig. 11,12,13,14

[63]Ursachi, V. - op. cit., MA., XXII, pl. XVIII/1,5,7,8,11,12; XIX/1,2; XX/2,3,5; XXV/6; XXVII/3-9,11,12; XXVIII/1-9; XXIX/1-17

[64]Idem - op. cit., Carpica, I, 1968, p. 146, fig. 23

[65]Idem - op. cit., Carpica, I, 1968, p. 183, fig. 58/2

[66]Matei, D.M. - Ceramica cenuşie de la Suceava şi unele probleme ale arheologiei veacurilor XIV-XV în Moldova, în Contribuţii arheologice şi istoria oraşului Suceava, Buc., 1963, p. 155 şi urm; Chiţescu, L. - Ceramica ştampilată de la Roman şi unele probleme în legătură cu purtătorii ei în Moldova , SCIV, 3, Tomul 15, 1964, pp. 418-419.

[67]Hordilă, D. - op. cit., MA., 1997, pp. 211-125l

www.cimec.ro

de ars ceramică, deci nu numai folosite ci şi produse într-o aşezare rurală. Asemenea căni au mai fost descoperite la Tămăşeni[68] sau în cele mai multe din aşezările orăşeneşti, cum sunt: Tg. Trotuş[69], Bacău[70], Iaşi[71], Bârlad[72], Baia[73] etc. Toarta acestor vase, deşi continuă să fie sub formă de bandă, nu mai are lăţimea celor din sec. XIV-XV şi niciun număr prea mare de şănţuiri sau caneluri longitudinale, majoritatea sunt cu o singură canelură sub formă de şa. Din punct de vedere al buzei, cănile din secolele XVI.XVII, au buza dreaptă, uşor îngroşată şi puţin evazată. Foarte puţine au gura profilată sau şănţuită în interior pentru capac. Corpul este zvelt, uşor bombat şi decorat, în special pe umăr cu şănţuiri orizontale, paralele, realizate la roata olarului. Fundul cănilor este drept sau uşor profilat.

Numărul cănilor descoperite în săpăturile noastre la Episcopia Romanului este destul de mare. În SI/1998 au fost descoperite opt exemplare, majoritatea cenuşii (Pl.1/6; 2/5; 5/10; 62/8; 199/1,5, în SII doar două căni (Pl.28/18.19), în zona Turnului, trei exemplare, din care una fără decor (Pl.26/7; 118/6) şi două cu smalţ verde (Pl.27/4,5; 118/5), 28 de căni în SI/2003, dintre care opt cenuşii, 18 cărămizii şi două cu smalţ, patruzeci în SII/2003, din care două de lux (Pl.36/9,11; 132/2,4), 15 exemplare cenuşii (Pl.36/10,12); una cu smalţ şi 22 de exemplare cărămizii (Pl.36/1-5; 38/2). Cele mai multe au apărut în Groapa mare cu frescă: 40 de exemplare simple-cărămizii (Pl.36/8; 40/3,6,10-12; 41/2,4,8; 44/2,3; 95/5; 96/1-3; 97/1; 98/2), 25 de căni decorate cu smalţ verde, alb sau maron, 23 cenuşii, fine (Pl.46/3,4,5; 96/15,16; 97/5,6), din care patru trilobate (Pl.47/8,9; 48/7; 96/1; 160/2-4) şi două de lux (Pl.49/11,12).

Din punct de vedere al decorului realizat pe aceste vase trebuie să notăm motivele zimţate sau cu linii ondulate pe corp, realizate cu vopsea din humă albă sau maronie cu linii în val sau benzi late. Tehnica decorului pictat este caracteristică perioadei secolelor XVI-XVII, fiind prezentă în multe aşezări medievale, cum sunt cele de la Baia[74] sau Iaşi[75]. Nu lipsesc nici cănile smălţuite, în diferite culori sau cele cu decor adâncit.

Una din cele mai răspândite forme de vas din toate timpurile o reprezintă strachina, folosită de regulă, pentru servitul mesei. În acest fel, ceramica de uz gospodăresc, folosită în special pentru gătit, se îmbogăţeşte cu noi forme care demonstrează diversificarea tipurilor de vase, printre ele, cele mai răspândite sunt străchinile şi farfuriile. Prezenţa lor în epocile anterioare celei medievale este remarcată în aproape toate staţiunile cercetate, în evul mediu, însă, putem vorbi de o diversificare mai mare a tipurilor acestor recipiente şi în special preponderenţa farfuriilor, care ajung la forme deosebit de elegante, cu o multitudine de tipuri de decor, devenind în multe cazuri, chiar elemente decorative în încăperile marilor proprietari de imobile, iar la servitul mesei, adevărate demonstraţii ale opulenţei şi eleganţei. Ne referim aici în special la farfuriile din faianţă de obicei importate, care aveau adevărate creaţii artistice pe ambele feţe (Pl.26/8; 118/4).

Strachina, bine cunoscută încă din antichitate, continuă să aibă mai multe variante, impuse nu atât de forma generală binecunoscută, ci de unele elemente componente, ca de

---

[68]Ursachi, V. - op. cit., MA., XXII, pl. XX/1,4; XX/1-5; XXIV/1-4
[69]Artimon, Al. - op. cit., Bacău, 2003, fig. 36/1-7; 37; Artimon, Al., Mitrea, I. - op. cit., Bacău, 1996, fig. 16/2,3; 17/3; 18/1-14; 19/1,2,5-7; 20
[70]Idem - op. cit., Bacău, 1998, fig 13/5; 14/3; 16/1-14; 17/1,4-7; 18
[71]Andronic, Al. - op. cit., Iaşi, 1986, fig. 24/11,12; 29/9,13,14
[72]Matei, D.M., Chiţescu, L. - op. cit., Dacia, NS., VII/1963, fig. 5/3,4
[73]Neamţu, E., Neamţu, V., Cheptea, S. - op. cit., Iaşi, 1980, fig. 76; 82,83

[74]Neamţu, E., Neamţu V., Cheptea, S. - op. cit., Iaşi, 1980, fig. 94/1-9
[75]Andronic, Al. - op. cit., Iaşi, 1986, fig. 46/1; 47/1-11

www.cimec.ro

pildă, forma buzei, a umărului sau a torților, în cazul castroanelor. De formă tronconică, fundul drept, uneori cu inel, buza trasă uşor spre interior, teșită sau îngroşată şi răsfrântă, gura largă şi corpul uşor rotunjit sau cu umăr marcat de obicei de o nervură în relief sau incizată. Unele cu buza uşor evazată sau teşită, decorate cu linii orizontale sau în val, smălțuite, cu motive diferite; de culoare verde, alb, cafeniu, cu decor adâncit, pictate cu humă albă sau cu altă culoare. Majoritatea sunt simple, cărămizii. Cele pictate, în special cu humă albă (Pl.58/6; 155/2; 157/12) sunt destul de puține. Din cele cărămizii amintim pe cele descoperite în SI/1998 (Pl.2/7; 28/12-14), în SII/1999 (Pl.28/11), în SI şi SII/2003 şi mai ales în Groapa cu frescă (Pl.40/7; 42/5; 43/11-14; 46/1; 48/1; 96/11-13; 97/3; 98/1,3-12; 99/5-9). Destul de multe, au fost decorate cu smalț verde deschis (Pl.48/4; 50/9; 153/4; 155/3, sau cele cu smalț alb cu maroniu (Pl.42/1; 48/8; 50/8; 153/1,3,4; 156/1-4). În total, au fost descoperite fragmente de la cel puțin 100 de străchini.

La acestea se adaugă cele câteva fragmente de castroane, mult mai mari ca dimensiune, mai adânci şi care, desigur, aveau torți sau mânere. Unele au buza evazată sau îngroşată, corpul în formă de semicalotă, cu linii adâncite pe corp, semisferice. Unele castroane cu corpul aproape cilindric, fundul drept şi buza rotunjită sau puțin îngroşată şi uşor evazată ori înclinată (Pl.28/17; 26/6; 118/2). Numărul lor este, însă, destul de mic, doar trei exemplare. Atât pentru străchini, cât şi pentru castroane avem numeroase analogii în descoperirile de la Suceava[76], Iaşi[77], Tg. Trotuş[78], Tămăşeni[79] sau Baia[80].

Farfuria, destul de prezentă în descoperirile de la Roman, are forma tronconică aplatisată, cu dimensiuni de obicei mici, fără a lipsi şi unele de dimensiuni mai mari, cu fundul de obicei drept sau inelar, corpul rotunjit şi buza dreaptă, puternic evazată. Unele au buza evazată şi profilată la exterior, simple sau cu smalț. Unele sunt cărămizii (Pl.2/6; 28/10; 26/1,9; 55/3-8), altele cu smalț verde (Pl.41/5; 42/2,3; 45/9; 46/8; 154/1-4; 155/1-4); sau alb (Pl.48/6; 102/1). Nu lipsesc nici farfuriile cărămizii decorate cu linii adâncite sub formă de bucle, brăduț sau alte modele (Pl.55/1; 59/9; 95/1-4). Un singur exemplar are culoarea cenuşie. În total au putut fi identificate cel puțin 45 de exemplare. Analogii, în descoperirile de la Suceava[81], Baia[82], Tg. Trotuş[83], Iaşi[84].

În număr destul de mic apar şi platourile. Doar cinci exemplare în toate cercetările noastre de la Episcopie. Ele au forma apropiată de farfurii, doar că sunt mai mari şi au o deschidere mai mare spre orizontală, pereții fiind mult înclinați spre exterior (Pl.38/4,5; 45/6,8; 42/1; 46/6,7).

Cratița sau tigaia susținută de trei picioare, este realizată din aceeaşi pastă, de culoare cărămizie, cu fundul drept şi pereții verticali sau puțin înclinați spre exterior. Cele trei picioare sunt conice, prinse echidistant de fundul vasului, pentru a-l menține orizontal deasupra focului sau a vetrei încinse. Este prevăzută cu un mâner, de asemenea conic sau tubular, prins de corpul vasului, cu ajutorul căruia tigaia poate fi folosită la preparatul hranei (Pl.25/7; 62/7; 99/10). Acest tip de vas este prezent în aproape toate gospodăriile medievale, atât la oraşe, târguri sau în aşezările rurale, fiind principalul recipient folosit la preparatul sau încălzitul hranei. Existența lui este remarcată mai ales, de prezența picioarelor conice sau a mânerelor. Printre analogii, avem exemplarele descoperite la Suceava[85], Baia şi Tg. Trotuş[86].

---

[76]Busuioc, El., - op. cit., Buc., pp. 57,58
[77]Andronic, Al. - op. cit., Iaşi, 1986, fig. 20/6,10,12; 30/2,5,6; 31/2; 35/6,7
[78]Artimon, AL. - op. cit., Bacău, 2003, fig. 47/2,5; 48/6,7; 49/5; 50/3
[79]Ursachi, V. - op. cit., MA. XXII, 2001, pl. XV/5,6; XXVI/15,16; XXXI/2
[80]Neamțu, E., Neamțu, V., Cheptea, S. - op. cit., Iaşi, 1980, fig. 86
[81]Busuioc, El. – op. cit., Buc., p. 58, fig. 51/1,2,4,6
[82]Neamțu, El., Neamțu, V., Cheptea, S. - op. cit., Iaşi, 1980, fig. 92/1-4,7
[83]Artimon, Al. - op. cit., Bacău, 2003, fig. 48/6,7; 49/5
[84]Andronic, Al. - op. cit., Iaşi, 1986, fig. 30/5,6
[85]Busuioc, El. - op. cit., Buc., 1975, fig. 55/1,2

www.cimec.ro

O formă de vas, bine cunoscută în evul mediu este reprezentată de capacul pentru vase. Sunt tronconice, cu deschidere circulară, marginea îngroşată şi rotunjită, uneori cu pereţii uşor arcuiţi, prevăzute cu mâner-buton, rotund, gol pe dinăuntru, despărţit de corpul capacului printr-o linie adâncită sau puternic arcuită. Unele exemplare sunt prevăzute cu un prag pentru îmbucarea cu gura vasului pe care îl acoperă. În săpăturile noastre de la Episcopie au fost descoperite trei exemplare (Pl.36/6; 37/1; 41/6). Sunt prezente în toate aşezările rurale şi orăşeneşti, fiind considerat indispensabil pentru păstrarea alimentelor (lichidelor). Sunt prezente la Suceava[87] încă din sec. al XIV-lea, Baia[88], Tg. Trotuş[89], Tămăşeni[90], Iaşi[91] etc.

Pahare, de formă cilindrică, fundul plat, uneori uşor evazat, cu corpul uşor bombat sau drept, pereţii se lărgesc puţin spre exterior la gura vasului (Pl.5/4,6-8; 11/3; 41/4; 42/9; 37/6,7; 44/7,9,11; 47/11; 99/2). De obicei nu prezintă elemente decorative cu excepţia unor linii orizontale adâncite pe corp, realizate la roata olarului, sau unele motive realizate cu un instrument de impresiuni zimţate. Sunt destul de frecvente mai ales în aşezările orăşeneşti, cum sunt: Baia[92], Suceava[93], Iaşi[94], Tg. Trotuş[95] sau în cele rurale, ca de pildă la Tămăşeni[96]. În săpăturile noastre de la Episcopie au fost descoperite un număr de 15 exemplare. Cele mai multe în Groapa cu frescă, datată în sec. al XVI-lea. Adăugăm la acestea un păhărel din sticlă datat în sec. al XVIII-lea sau al XIX-lea, descoperit în SI/2003.

O altă formă de vas, prezentă în descoperirile noastre de la Episcopia Romanului, o reprezintă ulciorul. Deşi nu avem prea multe exemplare, doar patru, dacă adăugăm şi cele două vase cu tub, care ar putea face parte din aceeaşi categorie de recipiente, putem spune că acest tip de vas este prezent în toate aşezările medievale, fie orăşeneşti, cum sunt cele de la Baia[97], Tg. Trotuş[98] sau Iaşi[99], fie în cele rurale, ca de pildă la Tămăşeni[100]. Toate cele patru exemplare de la Roman sunt smălţuite, în general cu un smalţ verde (Pl.26/12; 36/7; 43/9; 118/8; 159/5; 96/9,17; 97/2; 99/1).

În afară de aceste tipuri de vase pe care le-am prezentat, au mai apărut fragmente de la câteva căni de sticlă, două fragmente de discuri ornamentale cu smalţ verde, un bol mic (Pl.4/6), o cupă cenuşie, câteva cărămizi simple (Pl.67/2-4), o bară pătrată în secţiune-cărămidă (Pl.27/7; 118/3) şi câteva fragmente de lulele din lut (Pl.132/1).

Un rol aparte, deosebit în ceramica medievală, l-a avut cea ornamentală, legată de cahlele şi plăcile decorative ale instalaţiilor de încălzit. Trebuie să consemnăm faptul că la Episcopia Romanului, în cele câteva secţiuni arheologice practicate de noi, au fost descoperite un număr destul de mare de asemenea piese. Prezenţa lor demonstrează gustul pentru frumos, mai ales că au fost folosite cu predilecţie plăcile decorate şi smălţuite în diferite culori. Nu lipsesc nici plăcile nesmălţuite, dar toate au diferite motive decorative, care le fac mai atrăgătoare. Printre cele nesmălţuite remarcăm plăcile decorate cu motive vegetale, antropomorfe, zoomorfe, geometrice şi chiar antropomorfe. Lipsesc totuşi, cele cu motive

---

[86]Neamţu, E., Neamţu, V., Cheptea, S. - op. cit., Iaşi, 1980, fig.85/10; 86; 10
[87]Busuioc, El. - op. cit., Buc., 1975, p. 45, fig. 37/1-5; 50/2,4,7
[88]Neamţu, E., Neamţu, V., Cheptea, S. - op. cit., Iaşi, 1980, p. 8, fig. 70/1; 98/1
[89]Artimon, Al. - op. cit., Buc. 2003, fig. 31/4; 32/6; 8; 35/3,4; 49/6
[90]Ursachi, V. - op. cit., MA., XXII, 2001, pl. XVIII/15; XXIV/6; XXVI/3-8, 10-12; XXXI/4
[91]Andronic, Al. - op. cit., Iaşi, 1986, fig. 29/2; 31/4,5
[92]Neamţu, E., Neamţu, V., Cheptea, S. - op. cit., Iaşi, 1980, p. 108, fig. 87/11; 109, fig. 87/7,10; 115; 78/1-2; 87/12; 121; fig. 87/8
[93]Busuioc, El. - op. cit., Buc., 1975, p. 45,66, fig. 61/2
[94]Andronic, Al. - op. cit., Iaşi, 1986, fig. 30/4
[95]Artimon, Al. - op. cit., Buc. 2003, fig. 48/1
[96]Ursachi, V. - op. cit., MA., XXII, 2001, pl. XXVI/9
[97]Neamţu, E., Neamţu, V., Cheptea, S. - op. cit., Iaşi, 1980, fig. 81/2
[98]Artimon, Al. - op. cit., Buc., 2003, fig. 34/5, 32/1
[99]Andronic, Al. - op. cit., Iaşi, 1986, fig. 35/4,8
[100]Ursachi, V. - op. cit., MA., XXII, 2001, pl. XXVI/2

www.cimec.ro

religioase, cu excepția unui număr destul de mare de plăci şi coronamente decorate cu motive de siluete de turle de biserici, smălțuite într-o culoare albastră, care a constituit, probabil, o comandă specială (Pl.7; 8; 9; 10; 11; 12; 63; 113; 64; 65; 66; 67/6-7. Acest tip de cahle nu este cuprins în principala lucrare despre asemenea tipuri de ceramică[101], dar sunt ilustrate în prezentarea descoperirilor de la Iaşi, fiind datate în secolul al XVII-lea. Aceeaşi datare o propunem şi noi, mai ales că aproape toate aceste cahle au fost descoperite într-un complex închis, respectiv, într-o groapă, care aparține acestui nivel. În afară de acestea au fost descoperite peste 100 de plăci de teracotă, majoritatea în Groapa cu frescă, datată în a doua jumătate a secolului al XVI-lea. Printre ele amintim cele nesmălțuite, cu motive vegetale şi geometrice datând din sec. XIV-XV (Pl.6/1-4; 16/1.4) descoperite în SI/1998; una în SI/2003; 24 în SII/2003 (Pl.31/2-4,6; 128/1-3,5,6) din sec. XVI-XVIII şi peste 23 în Groapa cu frescă. Datate în sec. al XVI-lea, majoritatea cu motive florale (Pl.51/1-8.10,11; 52/1-8; 53/1-7; 54/1-7; 103/1-4; 104/1-4; 158/1-4; 105/1-4; 159/1-4; 106/1-5; zoomorfe (Pl.51/1) şi geometrice (Pl.51/9; 158/5). Tot aici au fost descoperite şi cahle smălțuite în culori maro, verde (Pl.31/1,8; 128/4).

În afară de plăci, au mai fost descoperite şi mai multe olane, care direcționau fumul şi căldura în construcția sobelor. Majoritatea au fost descoperite în Groapa cu frescă, circa 17 bucăți (Pl.56/4; 107/1-4) şi doar câteva în SII/1999 (Pl.68/1). Toate plăcile de teracotă descoperite la Episcopia Romanului în săpăturile practicate de noi aparțin tipului cu piciorul scurt, după clasificarea realizată de cercetătoarea Paraschiva V. Batariuc[102]. Atât cahlele smălțuite cât şi cele nesmălțuite, datate în sec. XIV-XVII sunt asemănătoare celor descoperite atât în oraşele şi târgurile moldoveneşti, cele mai multe, cât şi în satele cercetate până în prezent. Cele mai interesante sunt descoperirile de la Suceava[103], Baia[104], Tg. Trotuş[105], Roman-Cetatea Nouă[106], Negoieşti[107], Tămăşeni[108] etc.

Cea mai spectaculoasă descoperire, însă, o reprezintă cantitatea impresionantă de frescă, în culori diferite, aflată în Groapa mare sau Groapa cu frescă, cum am denumit-o noi, fiind datată cu precizie, atât stratigrafic, cât şi pe baza unor materiale, în special monede, în secolul al XVI-lea, în a doua jumătate.

Deşi este destul de fărâmițată, am putut recupera câțiva metri pătrați de frescă având culori foarte diferite, care se păstrează destul de bine: roşu, maron, negru, argintiu, auriu, galben, verde, aproape toate culorile. Aceste fragmente de frescă provin, desigur, de la demolarea vechii Catedrale Episcopale, la jumătatea secolului al XVI-lea, când Petru Rareş începea construcția noii biserici. Aceste fragmente de frescă reprezintă, desigur, lucrările celor doi pictori tocmiți de Alexandru cel Bun - Nichita şi Dobre, pentru a zugrăvi, în schimbul celor două sate, biserica de la Roman. Este, poate cea mai interesantă descoperire, cu excepția, desigur, a temeliilor bisericii din sec. al XIV-lea, ctitorită de Roman I Muşat, una din cele mai vechi construcții de cult din această zonă.

Cele două monede descoperite în aceeaşi groapă, vin să dateze cu precizie acest complex închis, în secolul al XVI-lea. De altfel, şi din punct de vedere stratigrafic, situația

[101]Batariuc, V. Paraschiva. - Cahle din Moldava medievală-secolele XIX-XVII, Suceava, 1999, p. 83, fig. 1/1,2
[102]Ibidem
[103]Chițescu, L.- Cercetări arheologice de la Curtea Domnească din Suceava, CAMNI, I, 1975, p. 247; Batariuc, V.P -Ceramica ornamentală din secolul al XV-lea, descoperită la Curtea Domnească din Suceava, în Suceava, X, 1983, pp. 246-247
[104]Neamțu, E., Neamțu, V., Cheptea, S. - op. cit.,, 1980, p. 128-139, fig. 101-106,111-117
[105]Artimon, Al. - op. cit., Bacău, 2003, pp. 167-172, fig. 52-57
[106]Popovici, R. - Cercetări arheologice în aşezarea rurală medievală Măleşti (Secolele XIV-XVII), Arh. Moldovei, XI, 1987, p. 171
[107]Idem, - Aşezarea rurală Negoieşti (secolele XV-XII). Rezultatele cercetărilor arheologice din anii 1972-1977, Memoria Antiquitatis, IX-XI, 1977-1979, fig. 7
[108]Ursachi, V. - op. cit., MA, XXII, 2001, p. 271

www.cimec.ro

datării acestui complex este destul de clară. Una din cele două monede descoperite în această groapă a fost emisă de Iliaş al II-lea (Rareş), la 1546-1551, reprezentând o jumătate de gros, bătută la Cetatea Albă, iar cealaltă este un aspru, emis în timpul sultanului Soliman I (1520-1566)[109]. Aşadar, putem spune, că această groapă a fost special amenajată pentru a adăposti, dintr-un respect evlavios, rămăşițele picturii interioare ale bisericii ridicate de strămoşii domnitorului Petru Rareş şi ai fiilor lui. Acelaşi respect şi cult pentru asemenea vestigii le putem constata şi la marele episcop, care a condus lucrările de construcție ale noului lăcaş - Macarie.

În afară de cele două monede prezentate, în cursul cercetărilor au mai fost descoperite câteva exemplare, în special ca inventar la morminte, care datează, în mare, necropola medievală de aici. Astfel, la M.1 şi 26 din secțiunea I/2004 s-a descoperit câte un denar emis de Ferdinand I (rege al Ungariei şi Boemiei din 1526) şi împărat al Germaniei (1556-1569), la 1551; la M.3, din aceeaşi secțiune s-a descoperit un alt denar, emis de acelaşi rege, la 1539. La M.9 s-a descoperit o monedă de aramă, un şiling de la Gustav II Adolf (Vasa) al Suediei (1611-1632) pentru Riga. Alte două monede au fost descoperite în săpăturile noastre, una-o para turcească bătută de Ahmed al III-lea (1703-1730) la mormântul 8 din SI/2004 şi cealaltă, o jumătate de taler emis de Sigismund al III-lea din Polonia. Toate demonstrează faptul că cimitirul medieval din jurul bisericii episcopale nu depăşea ca timp începutul secolului al XVIII-lea. Celelalte morminte mai târzii, din secolul al XVIII-lea şi al XIX-lea aparțin unor prelați, personalități sau rude ale acestora, care primeau aprobarea episcopului de a se înmormânta, în continuare, în jurul bisericii. Aceste excepții au făcut ca mormintele să fie cât mai aproape de biserică, ceea ce a dus la o deshumare necontrolată a celor care nu mai aveau semne de mormânt, la unele morminte fiind chiar distruse construcțiile de cărămidă, iar rămăşițele înhumărilor să fie împrăştiate. Aproape niciunul din aceste morminte nu a fost descoperit nederanjat.

[109]Monedele descoperite la Episcopia Romanului au fost determinate de prof. Dan Mihăilescu, şef de secție la Complexul Muzeal Județean Neamț, căruia îi mulțumim şi pe această cale.

www.cimec.ro

Cap. VIII

CONCLUZII

Cercetările arheologice din zona Romanului au adus importante mărturii privitoare la pătrunderea şi răspândirea creştinismului, în perioada primului mileniu al erei creştine şi până la apariția, în secolul al XIV-lea, a primelor instanțe ecleziastice superioare, proprii acestei zone. Deşi se află pe un spațiu foarte restrâns din cadrul general al zonei de la est de Carpați, aceste mărturii constituie un important argument în aprecierea faptului că şi această zonă are suficiente elemente care vorbesc de importantul proces al romanizării, al formării limbii şi poporului român şi, bine înțeles, al fenomenului de pătrundere, chiar de la începutul acestui mileniu, al elementelor creştine.

Dacă descoperirea de la Brad, prin unicitatea ei în lumea dacică, reprezentând unul din cele mai răspândite simboluri ale creştinismului - peştele - poate fi cu adevărat socotit ca un simbol al acestei religii în lumea dacilor, este momentul să remarcăm acest element ca fiind primul din lumea de la nordul Dunării, respectiv zona ocupată de daci în perioada clasică. Capacul de vas face parte din cea mai înaltă realizare a ceramicii dacice-cea pictată, care dispare la începutul secolului al II-lea d.Chr. Piesa descoperită la Brad este datată în secolul I d.Chr. şi poate constitui cea mai veche reprezentare a unui simbol creştin în lumea geto-dacică, înaintea celor de la Micia-Vețel[110], datat la începutul sec. II d.Chr. sau cel de pe catarama de la Noviodumum[111], datat în sec. II-III d.Chr.

În întregul proces de romanizare şi, odată cu aceasta, de formare a limbii şi poporului român, creştinismul a fost unul din cele mai importante elemente de suprastructură strâns legat de civilizația romană, ca element specific al ei, care s-a dezvoltat în cadrul relațiilor între populația autohtonă şi lumea romano-bizantină sau bizantină. Zona Romanului, prin descoperirile arheologice prezentate, face parte integrantă din acest proces, elementele creştine fiind bine reprezentate.

Începutul celui de al II-lea mileniu, confruntat cu o serie de evenimente politice însemnate, printre care năvălirile ungurilor, uzilor şi pecenegilor sau luptele dintre Bizanţ, unguri, pecenegi, bulgari, ruşi, au dus la o revenire a Imperiului Bizantin în regiunile Dunării şi odată cu aceasta o intensificare a relațiilor cu populația veche românească din zona Moldovei. Acest lucru a însemnat o revigorare a legăturilor dintre aceştia şi centrele ecleziastice dobrogene, care, ridicate la rangul de Episcopie sau Mitropolie, cum sunt cele ale Mitropoliei Tomisului, Vicinei, Silistrei sau Patriarhia din Constantinopol, şi-au extins activitatea şi asupra unei bune părți din Moldova. La acestea se adaugă influențele bisericii ortodoxe din centrele vechi ruseşti. În secolele XII-XIV asistăm la o luptă permanentă între comunitățile româneşti şi cele ale catolicismului maghiar, care a dus, în a doua jumătate al sec. XIV-lea, la câştigarea independenței statale.

O numeroasă populație creştină locuia şi în partea de Sud a Moldovei. Printre ei sunt consemnați cei de confesiune catolică, care aveau şi o episcopie-a Cumaniei sau a Milcoviei şi, mai ales, populația cea mai numeroasă, de origine vlahă, care, într-o bulă papală din 1234[112] era numită walati sau walochi, „schismatici”- în documentele Vaticanului, cei mai numeroşi, de confesiune ortodoxă şi țineau de o organizare internă-bisericească ce avea, probabil, centrul sau sediu în zona Romanului, de vreme ce acest lucru se manifesta, la

[110]Andrițoiu, I. - Rezultate ale cercetărilor de la Micia-Vețel, Cercetări Arheologice, Buc., 1979, p. 118
[111]Barnea, I., Barnea Alexandru - Noviodumum -Isaccea, în Peuce, IX, Tulcea, 1984, p. 102
[112]Mărtinaş, D. - Originea ceangăilor din Moldova, Bacău, 1117, 1997, ed. II, p. 21; Pal, P. Iosif - Originea catolicilor din Moldova şi Franciscanii păstorii lor de veacuri, Bacău, 1997, p. 25

www.cimec.ro

sfârşitul secolului al XIV-lea, din punct de vedere administrativ, când Roman I Muşat îşi avea reşedinţa domnească în acest târg, în momentul când se afla alături de fratele său, Petru I, în fruntea Moldovei. Documentul din 30 martie 1392 demonstrează că acest târg a avut un rol însemnat în procesul de unificare a tuturor moldovenilor, din moment ce se intitulează „domn al Ţării Moldovei de la munte până la ţărmul mării”, document emanat în cancelaria de la Roman.

În acest context, considerăm că aici, la Roman, nu putea lipsi o oarecare organizare religioasă, eventual la nivel de episcopie, chiar dacă Patriarhia de la Constantinopol, care controla această zonă, nu consfinţise aici o Episcopie, ca de altfel nici la Suceava, deoarece nu accepta episcopi locali. Sunt binecunoscute relaţiile încordate între Moldova şi Patriarhie privitor la organizarea de episcopii sau mitropolii în această zonă, dispută legată, mai ales, de refuzul de a se numi episcopi sau mitropoliţi locali[113].

Această luptă se va sfârşi, însă, la începutul secolului al XV-lea, odată cu acceptarea înfiinţării Mitropoliei la Suceava şi a două Episcopii: la Roman şi Rădăuţi, prin organizarea bisericească a Moldovei iniţiată de domnitorul Alexandru cel Bun, cu acceptul numirii Mitropolitului şi episcopilor locali de către Patriarhia de la Constantinopol. Pentru faptul că Episcopia de la Roman a fost, în foarte multe documente, atât în sec. al XV-lea cât şi mai târziu, denumită Mitropolie, putem admite un rol foarte important al acestui centru religios pentru populaţia din Sudul Moldovei. Întărim acest lucru şi prin faptul existenţei la sfârşitul secolului al XIV-lea a unei biserici de mari dimensiuni, construită din zid, devenită şi necropolă domnească, care tocmai constituie subiectul acestei cărţi. Aceasta este cea mai valoroasă descoperire arheologică din ultima vreme, privitoare la arhitectura religioasă moldovenească. Mărimea acestui lăcaş de cult, precum şi compartimentarea lui, constituie un început deosebit de important în acest domeniu, ajuns la apogeu în secolele următoare. Prezenţa unui exonartex (pridvor) în compartimentarea ei, în secolul al XIV-lea, constituie un important element de întâietate în arhitectura moldovenească, considerat a fi aparţinut sfârşitului de secol al XV-lea, prin apariţia lui la Probota şi Putna[114].

Deşi în compartimentarea bisericilor de la sfârşitul secolului al XIV-lea şi începutul celui următor exista un semnal important în documentul din 16 septembrie 1408, când Alexandru cel Bun amintea că la Roman, în biserica Sf. Parascheva, este înmormântată mama sa, soţia lui Roman Muşat, nici un arheolog nu a încercat să verifice existenţa acelei biserici şi eventual în ce zonă a fost înmormântată Anastasia Doamna. Era şi este posibil, ca în compartimentarea acestei biserici să existe un al patrulea sau al cincilea spaţiu-camera mormintelor, care să premeargă celei de la Bistriţa, aşa cum a fost posibilă, după descoperirile noastre, prezenţa pridvorului aici. Începutul cercetărilor arheologice realizate de noi, obligă generaţiile viitoare de arheologi să continue cercetările, care să vizeze, în primul rând interiorul bisericii, unde se poate demonstra o altă compartimentare decât cea de azi, bazată pe descoperirile din exteriorul bisericii, noi date privind datarea unor elemente constructive, înmormântările făcute aici şi zonele ocupate de aceste morminte etc.

Considerăm totuşi, că cea mai importantă descoperire de aici se referă la temeliile vechii biserici, pe care nimeni nu o bănuiau a fi atât de mare. Majoritatea celor ce s-au ocupat de istoria acestei Catedrale ridicate de Petru Rareş, nu bănuia că vechea biserică se află sub aceasta, că era de aceeaşi mărime sau chiar mai mare, zidită din piatră. Toţi au vorbit de existenţa ei ca fiind din lemn, destul de mică, ce putea fi distrusă şi peste ea să fie construită actuala biserică. Unii considerau că biserica veche din lemn putea fi într-o zonă apropiată, abandonată la jumătatea secolului al XVI-lea, când a fost terminată cea de azi. Nici noi nu am bănuit, atunci când am început investigaţiile arheologice pentru a descoperi nivelul de construcţie şi de călcare al edificiului din sec. al XVI-lea, că vom avea surprize atât de

[113]Porcescu, Scarlat - op. cit., Roman, 1984, pp. 17-31
[114]Bătrâna, L. şi Bătrâna, A. - op. cit., Buc., 1994, pp. 21-24

www.cimec.ro

interesante. Mai mult, la prima secțiune care ajungea la temelia bisericii (SII/1999) atunci când am dat de prima situație privind existența unei temelii mai vechi ce o depăşea pe cea actuală cu circa 0,60-0,70 m., nu am făcut public acest lucru, rămânând cu ideea unor noi sondaje, realizate peste doi-trei ani şi supraveghind mereu orice intervenție în zona apropiată a Catedralei, până am ajuns la dovezile concludente ale acestei mari surprize.

Abia după ce am descoperit mai multe zone, unde au fost surprinse elementele indubitabile ale unei vechi temelii şi, deci ale unei biserici care nu poate fi alta decât cea pomenită de actul din 1408, mi-am pus întrebarea: de ce nimeni nu a pomenit faptul că Petru Rareş ridica o nouă ctitorie pe temelia unei biserici mai vechi? Acest lucru se întâmpla şi în cazul unei biserici din secolul al XV-lea de la Căpriana, unde tot Petru Rareş, ridică o nouă biserică pe aceleaşi temelii mai vechi[115]. Mai mult, un cărturar ca Macarie, care s-a ocupat în mod direct de construirea acestei biserici, nu pomeneşte nimic în cronicile sale despre acest fapt. Recitind cu atenție pisania de la intrare, am ajuns la concluzia că nimeni nu a dat atenție faptului că ilustrul episcop-cronicar scria cu claritate faptul că biserica ridicată de Petru Rareş şi familia lui se face „pe temeliile vechii biserici". Este destul de clar, în acest sens, că biserica nouă din sec. al XVI-lea este construită peste cea veche, care avea, cel puțin, temeliile din piatră şi dimensiunile apropiate de aceasta. Iată deci că toate presupunerile existenței unei biserici din lemn au căzut. La fel şi compartimentarea bisericii cu: altar, naos, pronaos şi pridvor, acesta din urmă, prezent, deci, încă din secolul al XIV-lea. Nu este exclus, dat fiind mormântul Anastasiei, ca cercetările viitoare din interior, să descopere şi o a cincea încăpere, camera mormintelor. În acest caz am avea încă din această perioadă, elementele definitorii ale compartimentării bisericilor moldoveneşti medievale devansând pe cele de la Bistrița, Probota, Putna, din secolul al XV-lea[116].

Aşadar, prima secțiune efectuată de noi în 1998 a dus la obținerea unor date destul de concludente care dovedesc existența în spațiul dintre biserică şi Casa Venianim Costachi a unui cimitir din sec. XIV, descoperindu-se doar trei morminte, situate la câțiva metri, spre nord de cele câteva locuințe din secolele XV-XVII, precum şi de actuala casă construită la sfârşitul secolului al XVIII, de către acest mare episcop. Temeliile din piatră, pavajul, precum şi urmele puternice ale unei locuințe construită din lemn vin să confirme locuirea acestui spațiu, cel puțin de cei care slujeau la această ctitorie muşatină. Informațiile privind întinderea necropolei din sec. al XIV-lea către Catedrală nu au putut fi complete datorită dimensiunilor reduse ale secțiunii noastre, impuse de mijloacele materiale insuficiente, cât şi de faptul că spațiul acesta nu era accesibil arheologilor.

Următoarea secțiune -II- deschisă în anul următor, avea să aducă date mai amănunțite privind existența unui mare cimitir medieval, prin descoperirea şi cercetarea unui număr de 30 de morminte, aflate între Catedrală şi Casa Venianim Costachi. Dispuse în şiruri, deci ordonat, la mică adâncime față de nivelul de călcare al epocii respective, aceste morminte aparțineau populației orăşeneşti din sec. XIV-XVI, când era singurul cimitir din târgul Roman. După acest secol, când apare un al doilea cimitir, în jurul bisericii Precista Mare, numărul acestor morminte, la Episcopie, era din ce în ce mai mic. Totuşi, în această zonă sudică a bisericii au fost descoperite câteva morminte din sec. al XVII-lea, unele datate cu monede, precum şi un număr de morminte mai târzii, din sec. XVIII şi prima jumătate a sec. al XIX-lea, ale unor călugări sau familii de ierarhi. Toate aceste înmormântări erau făcute, mai ales, în apropierea temeliei bisericii. Foarte important în această zonă este şi descoperirea mormântului cu schelet decapitat, care, în mod ipotetic, îl considerăm a fi aparținut marelui cronicar Miron Costin sau a unui apropiat al său, decapitat cu aceeaşi ocazie, capul fiind dus, ca mărturie, la cel ce a comandat execuția, după cum şi dezvelirea intrării inițiale în beciul

---

115 Postică, Gh., Constantinescu, N. - op. cit., Chişinău, 1996, p. 22
116 Bătrâna, L. şi Bătrâna, A. - op. cit., Buc., 1994, pp. 21-24

www.cimec.ro

Casei Venianim Costachi, intrare foarte frumos realizată sub formă de gârlici, dar acoperită odată cu realizarea unei noi intrări, dinspre S.

În toată această zonă au fost descoperite urme materiale ale unei locuiri mai vechi. Suprafețele mici cercetate nu ne dau dreptul să considerăm că acest platou nu a fost locuit şi în alte epoci, mai ales că la câteva sute de metri, în zona Spitalului vechi, au fost descoperite urme ale unei locuiri încă din epoca pietrei şlefuite, după cum în alte puncte de pe raza oraşului de astăzi avem urme din aproape toate epocile istorice[117]. Anul 1999 aducea şi prima informație privitoare la cea mai veche biserică din această zonă. Este vorba de temelia de piatră a bisericii din sec. XIV-XV, pomenită de Alexandru cel Bun în documentul din 1408. Surprinderea unei porțiuni de câțiva metri din această temelie, care ieşea cu 0,60-0,80 m. în afara celei din sec. al XVI-lea, nu ne-a dat curajul, la acea vreme, atunci când făceam publice rezultatele acestor cercetări[118], să considerăm ca o certitudine, această importantă descoperire. Ea impunea, însă, o continuare a cercetărilor în interiorul bisericii şi în celelalte zone, în special în partea de Nord şi de Vest, lucrări efectuate în anii 2003 şi 2004. Între timp, în anul 2000, o mică secțiune - SIII, aducea primele elemente legate de nivelul de călcare şi de construcție al Turnului de la intrare şi odată cu acestea, unele materiale mai vechi, care demonstrează o locuire a acestei zone în tot intervalul dintre prima biserică şi construcția acestui Turn.

Cele mai importante date privitoare la prima biserică de aici au fost obținute în campania din 2003, prin cele două secțiuni şi două casete, practicate în zona nordică a edificiului. Prima secțiune şi cele două casete, CI şi CII, practicate chiar în apropierea temeliei bisericii, au dat cele mai valoroase rezultate, care demonstrează că biserica veche, din sec. al XIV-lea, era ceva mai mare decât cea construită de Petru Rareş, pe temeliile acesteia. Existența unor porțiuni de temelie care depăşesc cu 0,50 până la 1,10 m. nivelul temeliei bisericii din sec. al XVI-lea, este edificatoare în acest sens. La aceasta se adaugă şi faptul că prima construcție era prevăzută cu contraforturi, în aceeaşi zonă, care flanchează absida nordică, ambele fiind cu circa 1 m. mai mare, uşor diferite ca orientare, față de cele actuale. Atât piatra cât şi mortarul nu au aceeaşi compoziție față de a actualei biserici după cum există şi unele diferențe în sistemul de zidire. Un lucru neobişnuit a fost descoperit în partea de NE a temeliei vechi în zona altarului, unde a fost surprins un nou contrafort, construit, însă, doar la nivelul temeliei.

Secțiunea II din anul 2003, cu o lungime de peste 30 m. şi o lățime de 2 m. a dat cele mai concludente date referitoare în special la suprafața ocupată de cimitirul medieval. Cele aproape 20 de morminte descoperite confirmă datele obținute în zona de S a Catedralei, delimitând suprafața ocupată de cimitir. Totodată, în capătul secțiunii, au apărut şi primele construcții civile, printre care o mare groapă sau un beci şi câteva temelii de construcții din piatră. Tot aici am obținut o stratigrafie mai clară, care a putut demonstra apartenența unor construcții şi materiale la epocile respective. În acest fel am putut verifica întinderea cimitirului în această zonă, care nu depăşea cu 20-22 m. zidul bisericii. Deşi inventarul mormintelor este destul de sărac, am putut data cu multă precizie atât mormintele cât şi nivelurile de locuire din această zonă. Printre altele, notăm descoperirea unui imens material arheologic în acea groapă de mari dimensiuni, plină cu resturi de frescă, fragmente ceramice, teracotă şi alte obiecte care provin în cea mai mare parte, din construcția veche a bisericii, în special fresca, precum şi din alte construcții din sec. XIV-XVI. Cele mai importante fiind fragmentele colorate din fresca realizată în sec. al XV-lea de către cei doi meşteri, Nichita şi Dobre, tocmiți de Alexandru cel Bun să picteze biserica din Roman. Datarea acestei gropi a fost realizată atât cu materialele caracteristice secolului al XVI-lea descoperite aici, cât şi cu cele câteva monede din aceeaşi perioadă.

---

[117]Ursachi, V. - File de preistorie, în Istoria oraşului Roman -1392 -1992, Roman, 1992, pp. 15-29
[118]Idem - Săpăturile de la Roman, Cronica cercetărilor arheologice, Suceava, 2001, p. 208

www.cimec.ro

Rezultatele ultimei campanii de săpături realizate în anul 2004 au adus, de asemenea, multe elemente inedite atât în ceea ce priveşte cimitirul medieval, cât şi dimensiunile sau întinderea bisericii din secolul al XIV-lea. Astfel s-a putut demonstra prin cele 30 de morminte descoperite aici, faptul că cimitirul se întindea, în secolele XIV-XVII şi în această zonă, precum şi faptul că temeliile bisericii din sec. XIV-XV sunt prezente până aici, depăşind cu circa 0,40-0,60 m. dimensiunile actuale ale edificiului. Aceeaşi situație şi în ceea ce priveşte orientarea şi mărimea contraforturilor dinspre Vest ale bisericii vechi şi actuale, care au diferențe de orientare şi dimensiuni surprinse şi la celelalte contraforturi.

În concluzie, putem spune că cercetările arheologice la Episcopia Romanului, începute în anul 1998, au adus cele mai valoroase date referitoare la primul, ca importanță, monument istoric şi de arhitectură din municipiul Roman, constituind, totodată, deschiderea unei noi etape în cercetarea arheologică romaşcană, prin perspectivele obținerii datelor privind planimetria bisericii vechi față de cea nouă, ceea ce implică necesitatea studierii, în continuare, a exteriorului, dar mai ales a interiorului, în mod exhaustiv, pentru depistarea zidurilor vechi, inclusiv a temeliei sau împărțirea interioară a spațiului, depistarea şi cercetarea mormintelor, în special al Doamnei Anastasia, unde sunt amplasate ele, dacă există o nouă încăpere, acea a mormintelor etc.

Pentru zona exterioară sunt absolut necesare cunoaşterea construcțiilor adiacente ale acestui important centru religios al Moldovei, printre cele mai vechi şi valoroase din istoria acestei Provincii, cum sunt: Casa egumenească, chiliile, împrejmuirea, o clopotniță mai veche sau alte construcții pentru cei ce slujeau acest lăcaş de cult. Nu mai puțin important este şi palatul sau reşedința episcopului, care, după cum se ştie, a găzduit, în decursul istoriei, multe personalități, de la mari ierarhi, la domnitori sau importanți ambasadori. Dacă lacunele de cercetare pun sub semnul întrebării existența unei curți domneşti la Roman, prezența unui palat episcopal, care să-i țină locul, trebuie luat în calcul. De altfel, aşa după cum nota episcopul Melchisedec, într-o anumită perioadă exista la Episcopie o clădire cu etaj, care constituia reşedința episcopului. Oricum, în zona adiacentă sau în cetatea muşatină, trebuia să existe o curte a domnitorului, comandantul oştirii. Nu este exclus, de asemenea, să existe o curte domnească în această parte a târgului, unde se aflau cele mai importante instituții ale conducerii statului moldovean, mai ales în ultimele decenii ale secolului al XIV-lea şi începutul celui următor.

www.cimec.ro

PLANŞE

www.cimec.ro

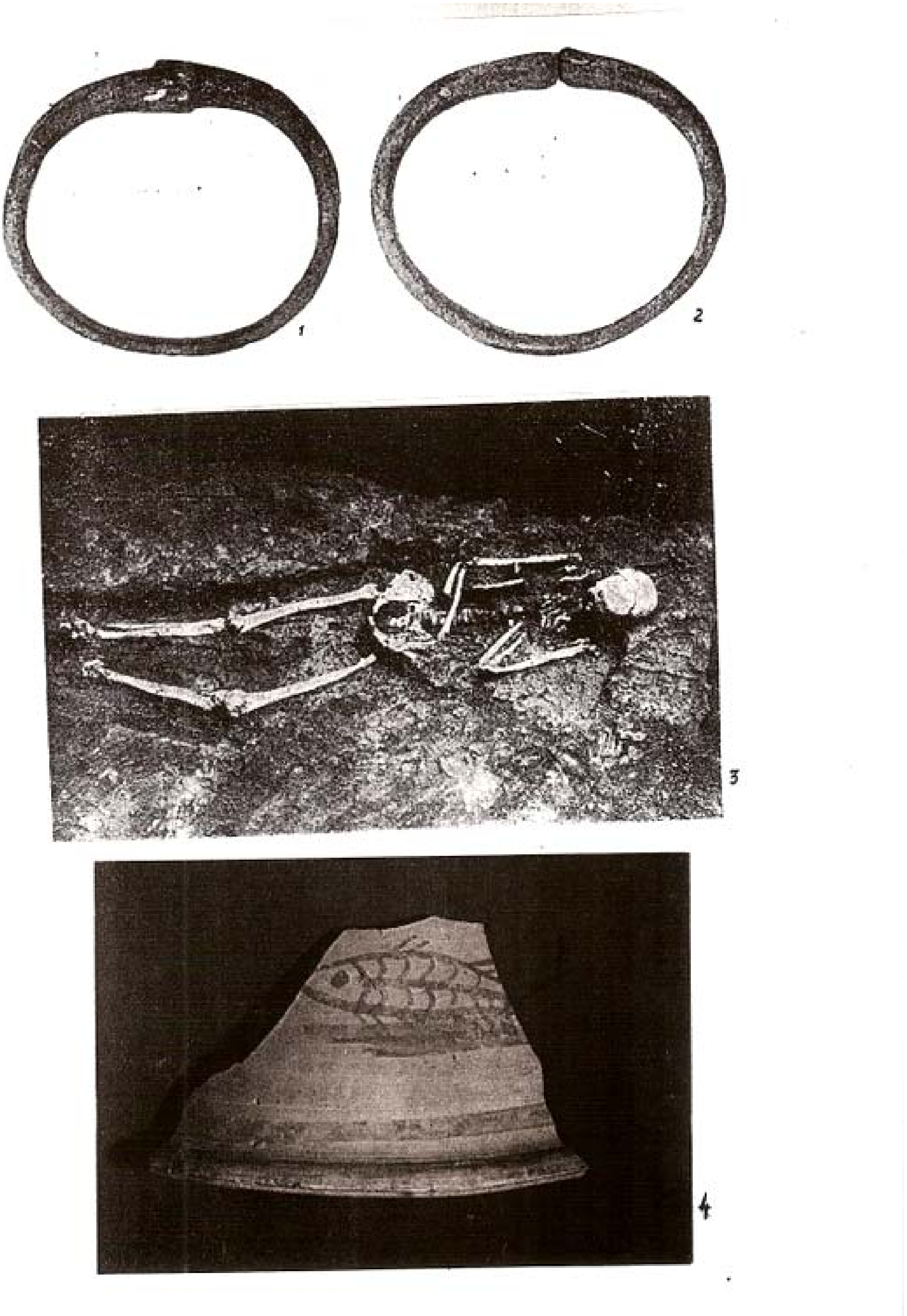

Pl. I - 1,2 Brățări; 3 - M1 - Secuieni-Roman; 4 - Capac - Brad, com. Negri, jud. Bacău

www.cimec.ro

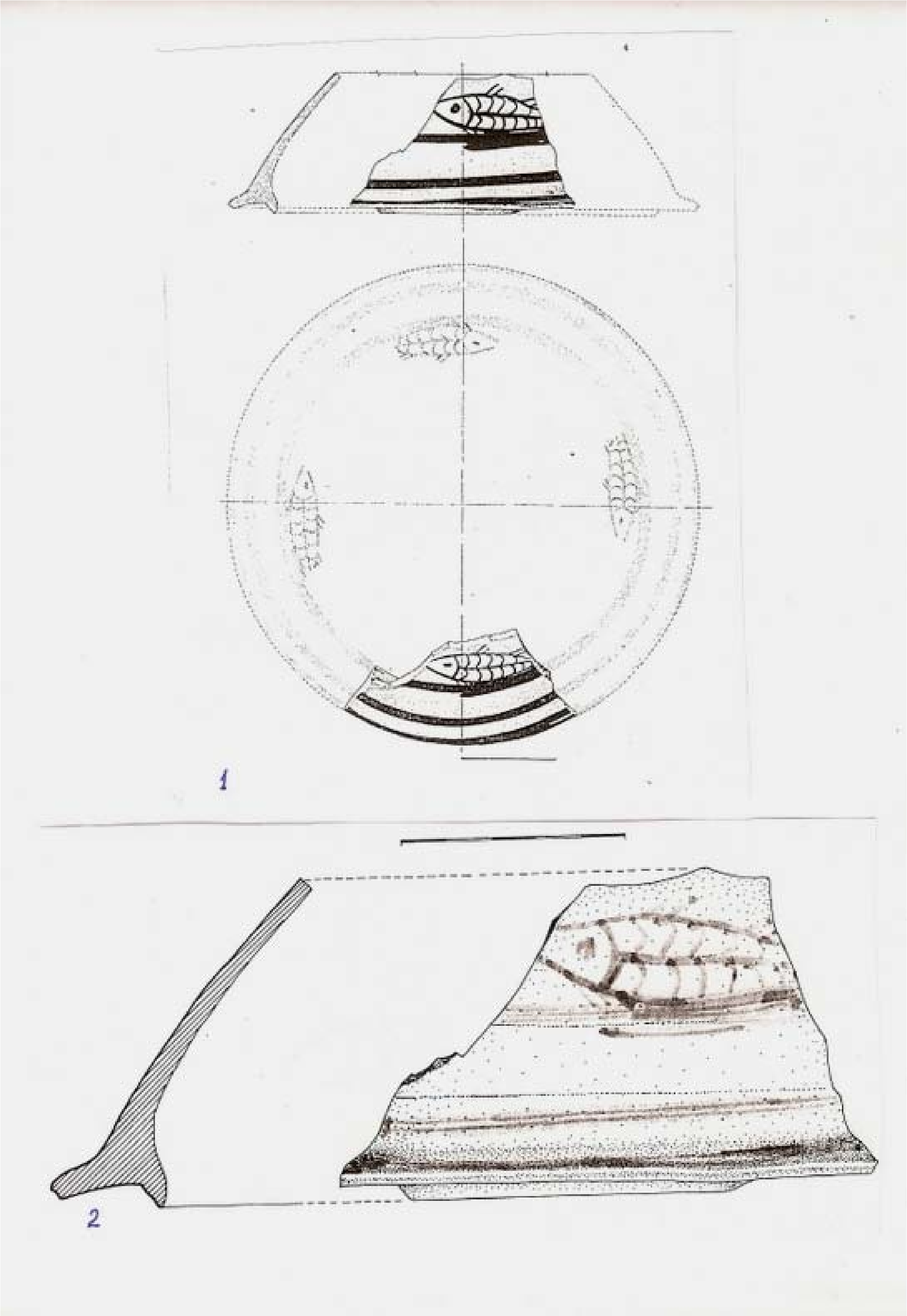

Planşa II - 1,2 Capac - Brad, com. Negri, jud. Bacău

www.cimec.ro

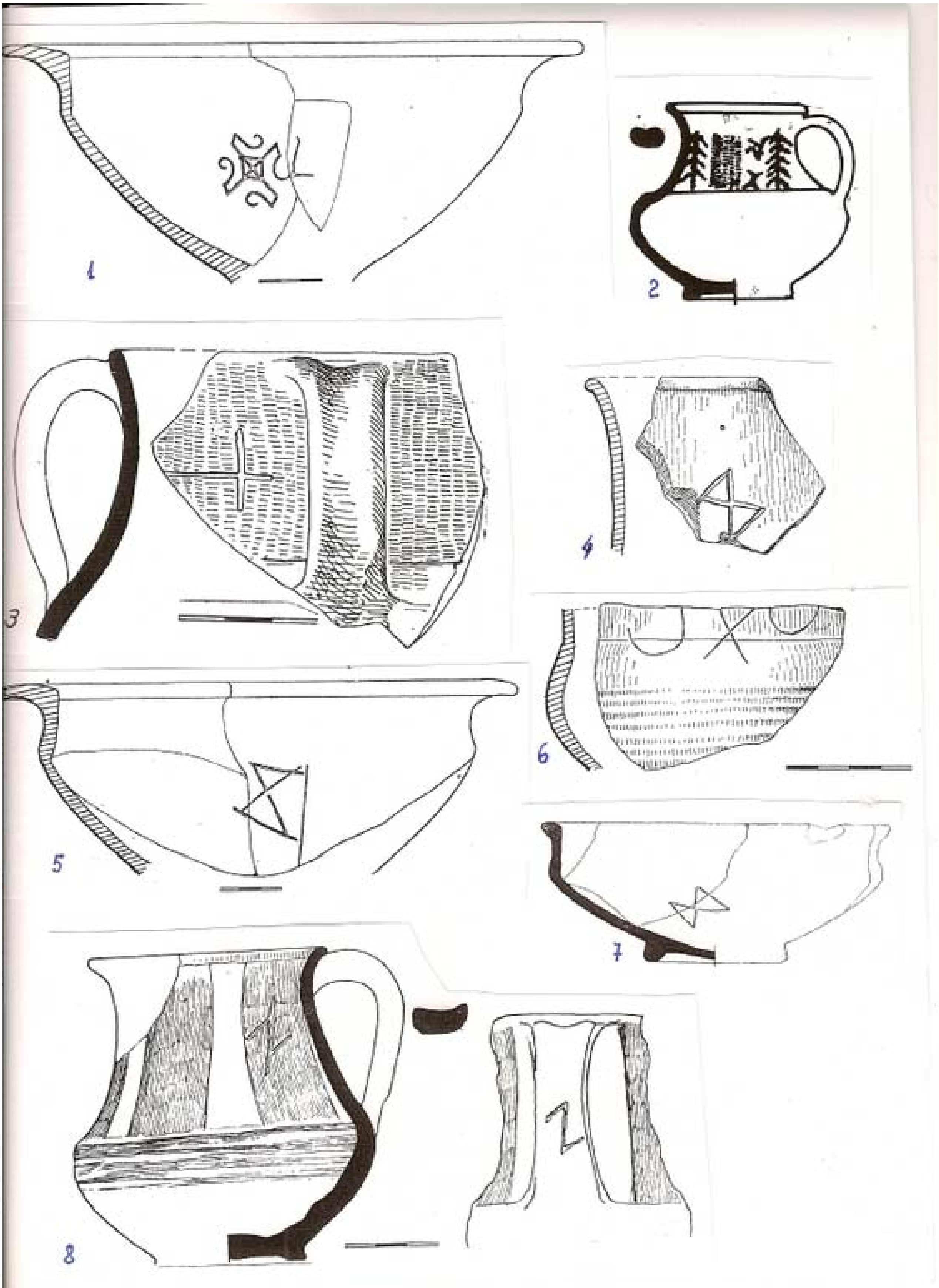

Planşa III - 1,3-8 - Poiana-Dulceşti, 3 - Butnăreşti(după Gh. Bichir)

www.cimec.ro

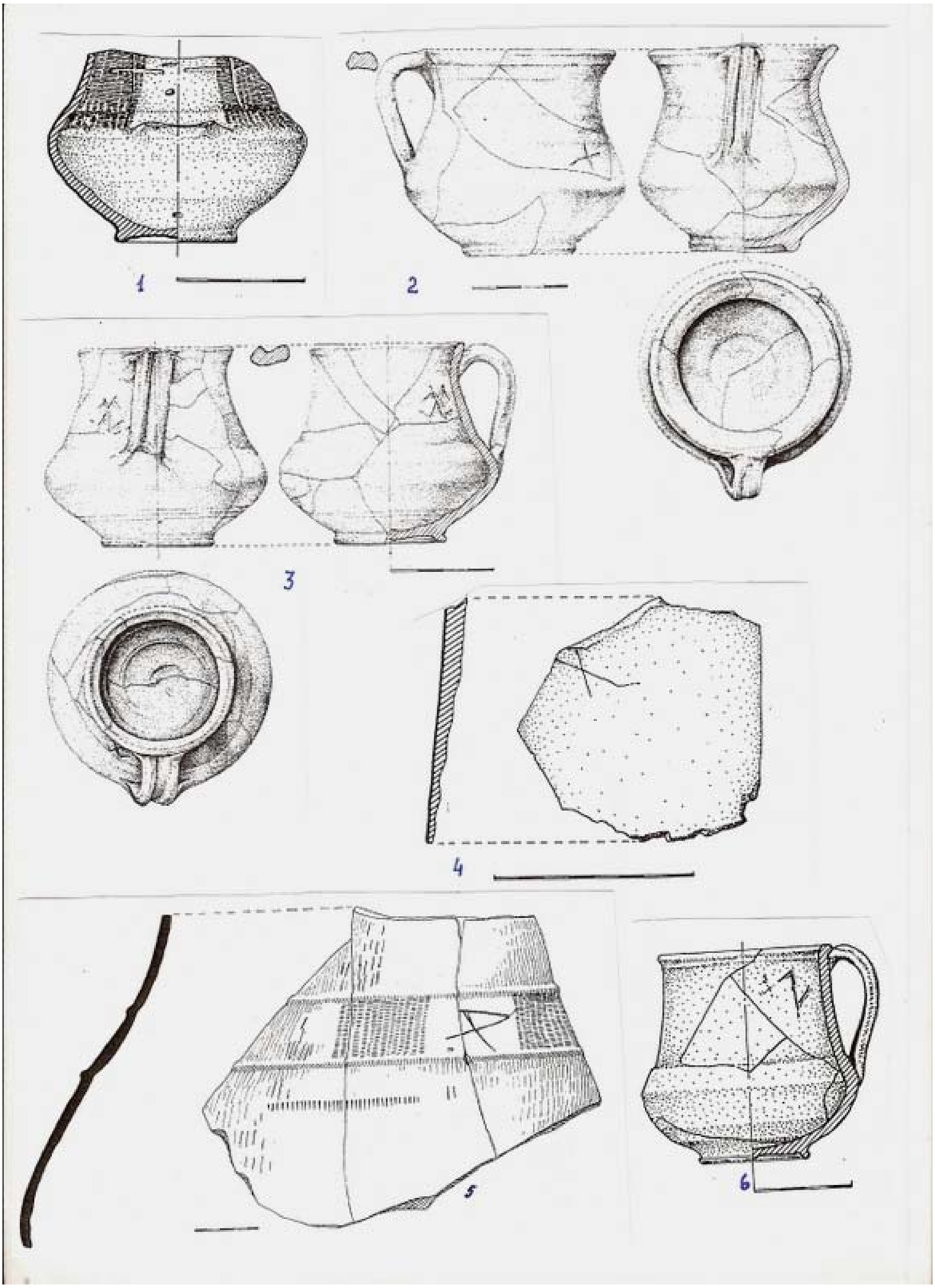

Planşa IV - 1,4,6 - Săbăoani; 2,3 - Roşiori - Dulceşti(după G.D. Hânceanu); 5 - Poiana - Dulceşti(după Gh. Bichir)

www.cimec.ro

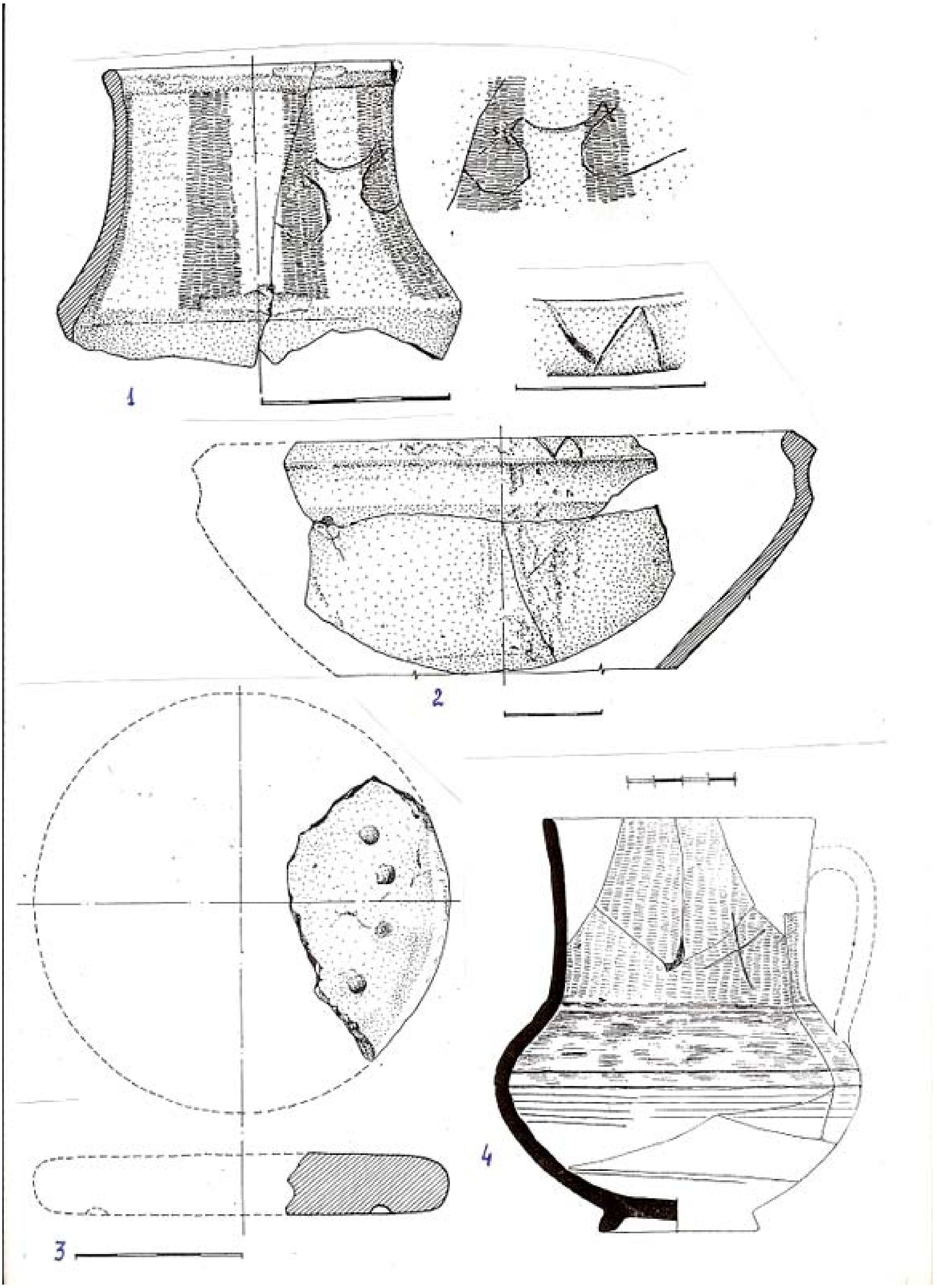

Planşa V - 1-3 - Săbăoani; 4 - Poiana-Dulceşti(după Gh. Bichir)

www.cimec.ro

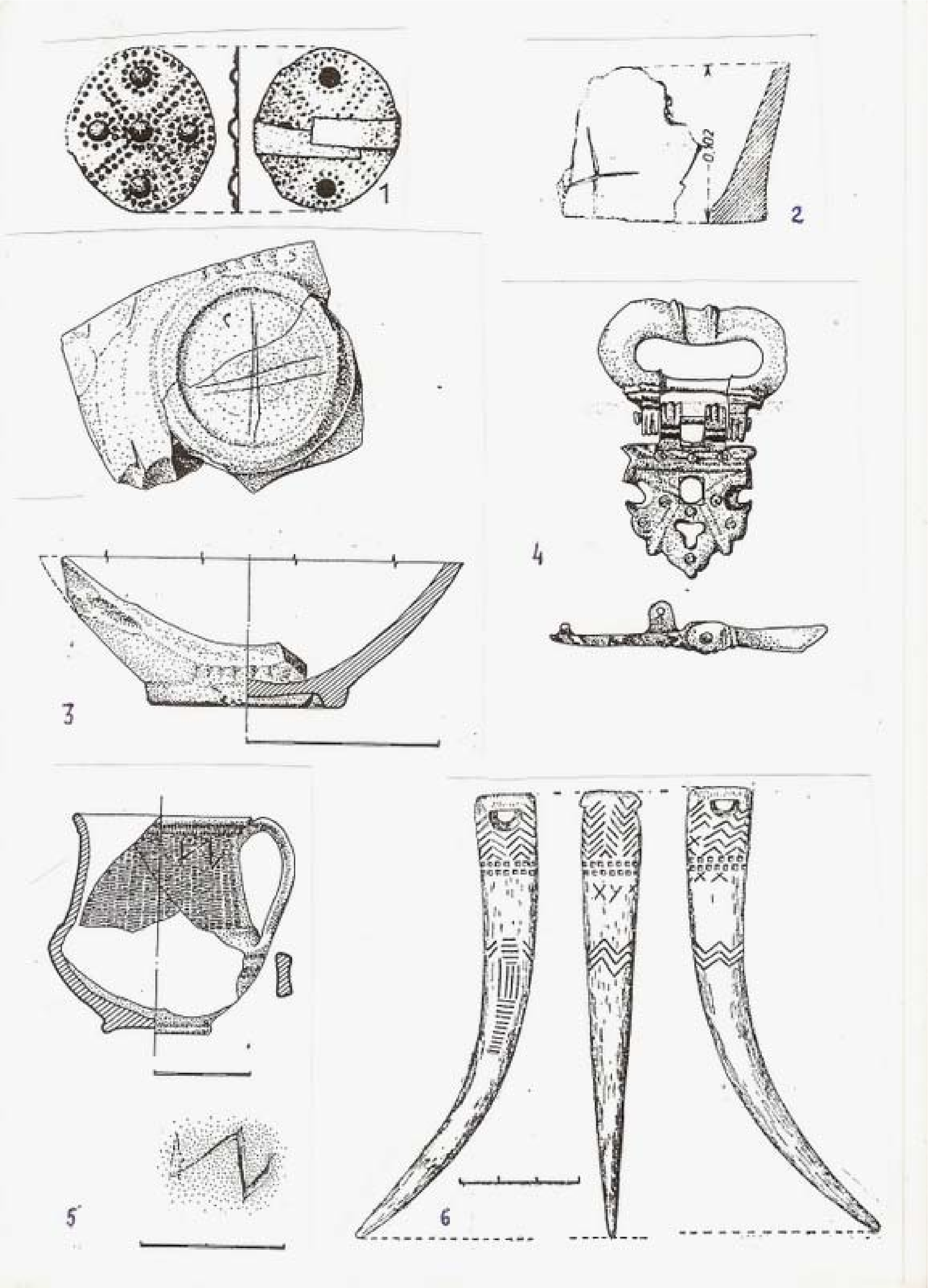

Planşa VI - 1,2 - Izvoare-Bahna(după I. Mitrea); 3-5 - Săbăoani; 6 - Aldeşti(după Dan Gh.Teodoru)

www.cimec.ro

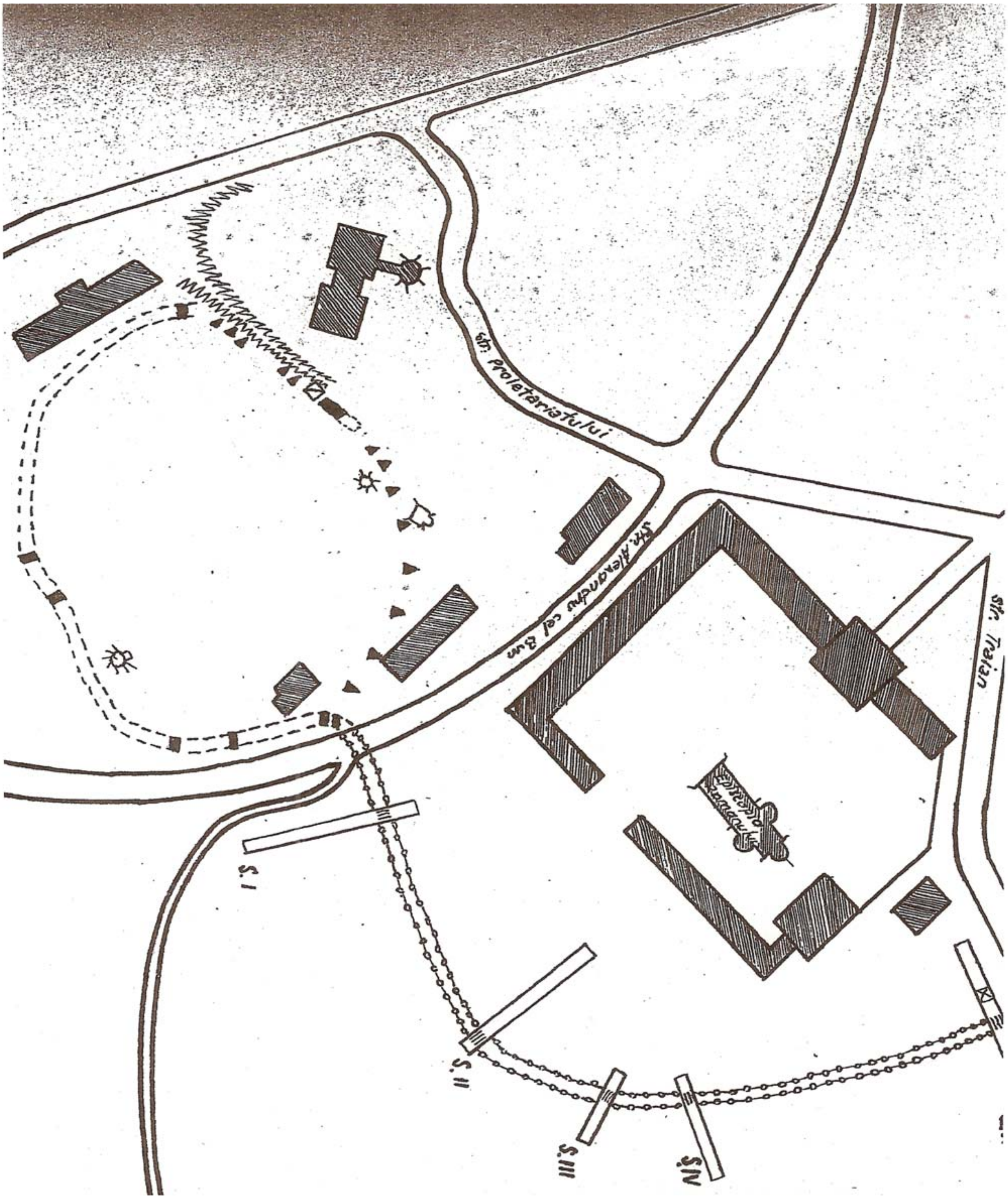

Fig. 1 - Planul Cetății Mușatine (apud Mircea D. Matei şi L. Chițescu)

www.cimec.ro

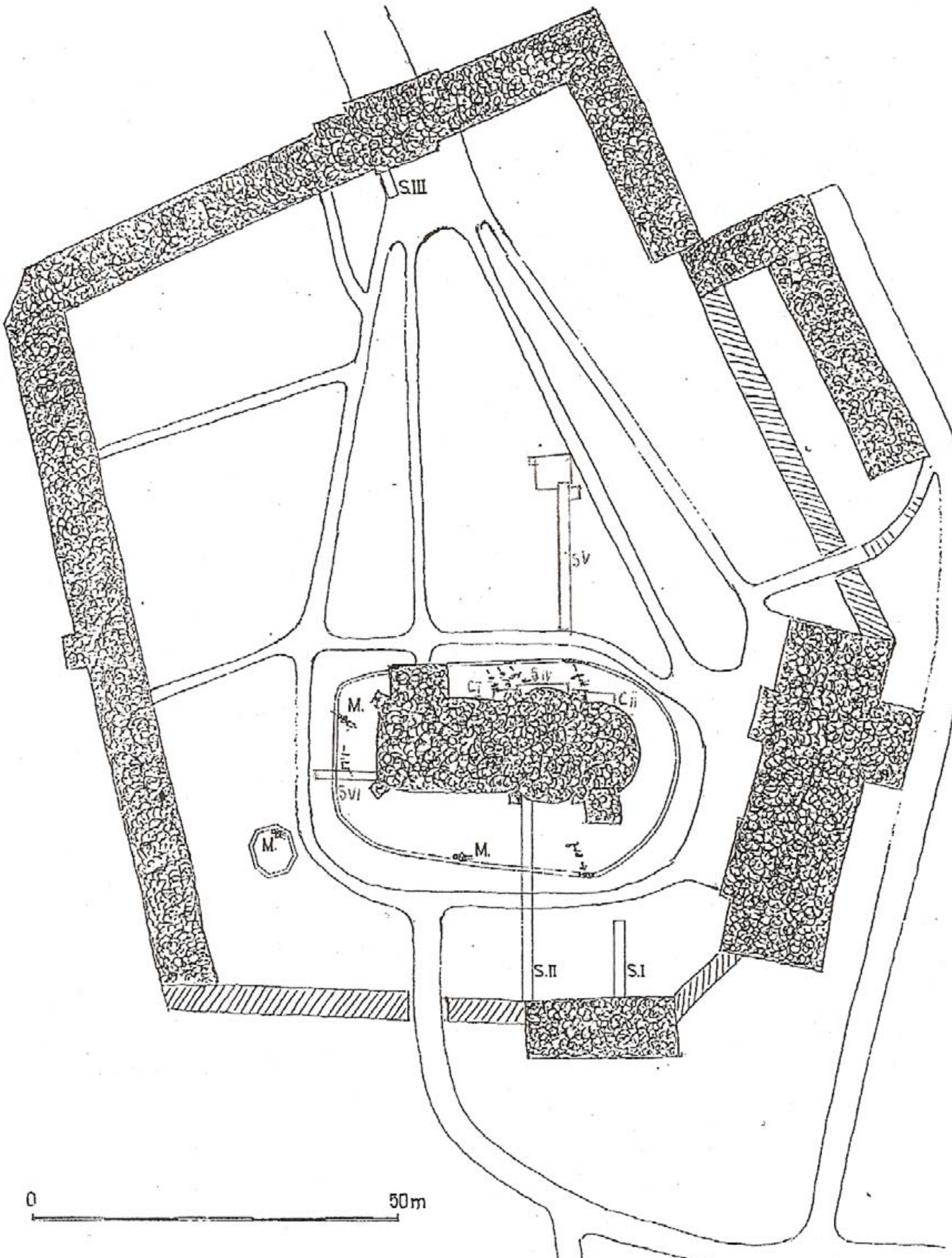

Fig. 2 - Planul săpăturilor arheologice din anii 1998-2004

www.cimec.ro

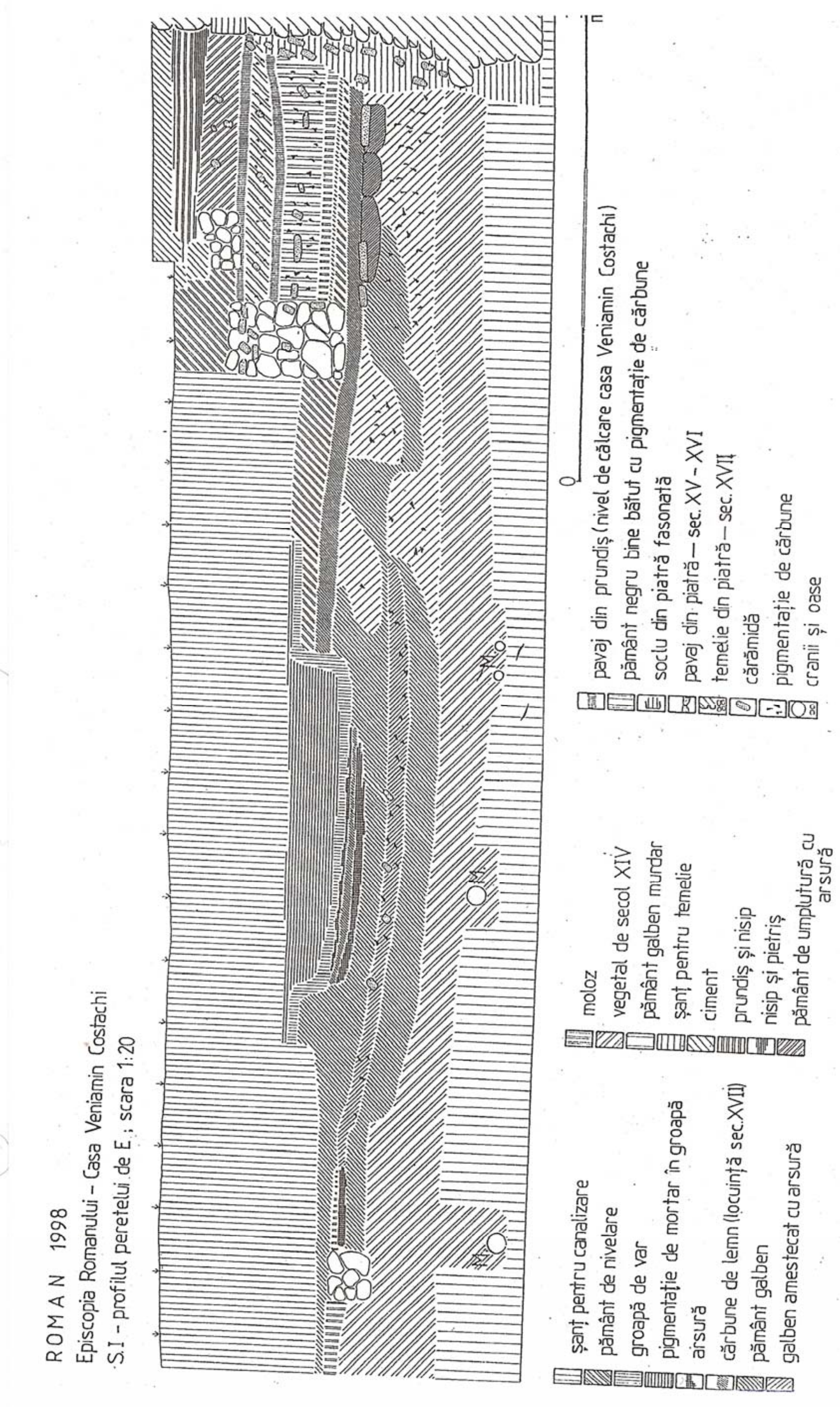

Fig. 3 - Profilul de E al Secțiunii I-1998

www.cimec.ro

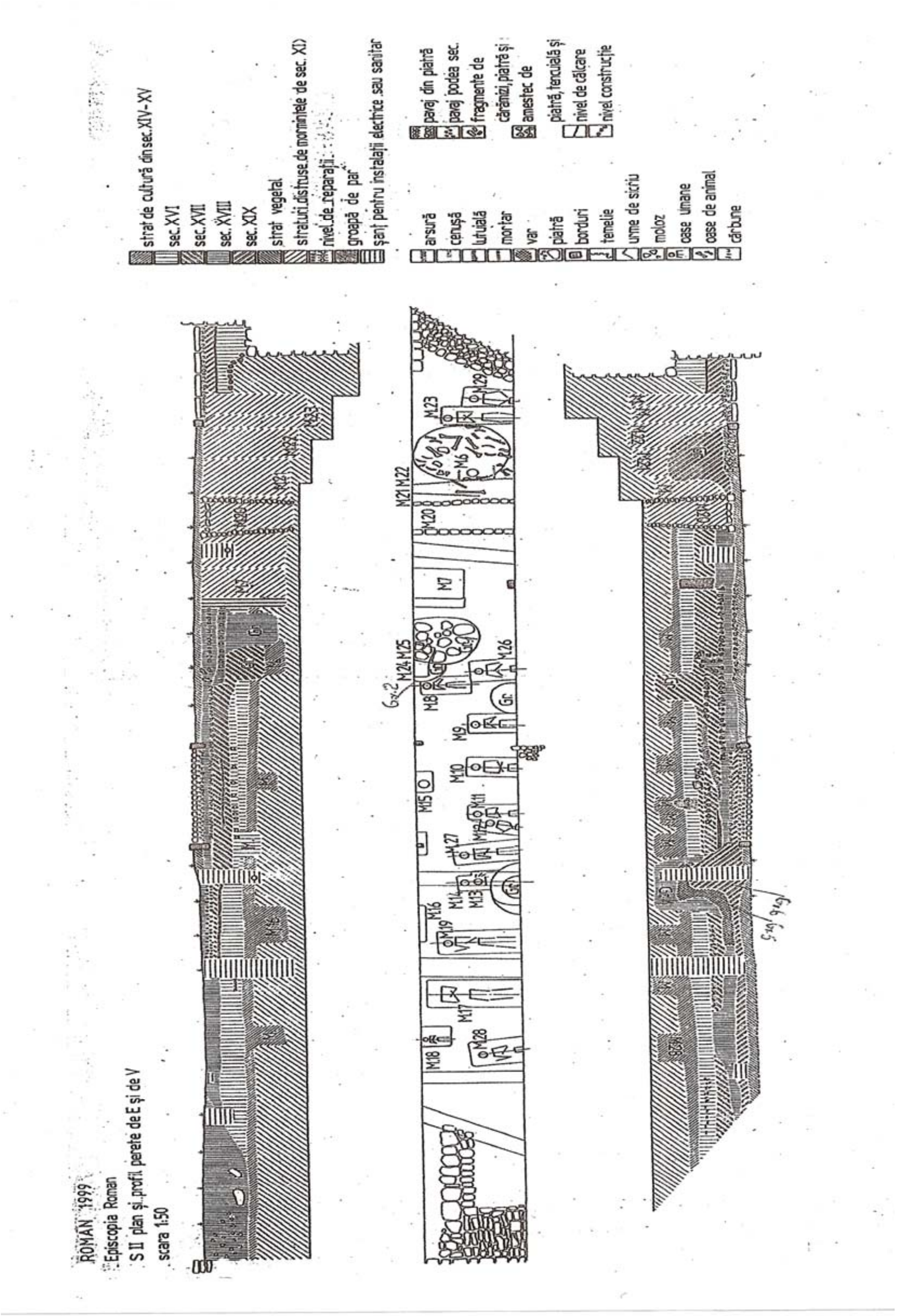

Fig. 4 - Plan şi profil SII/1999

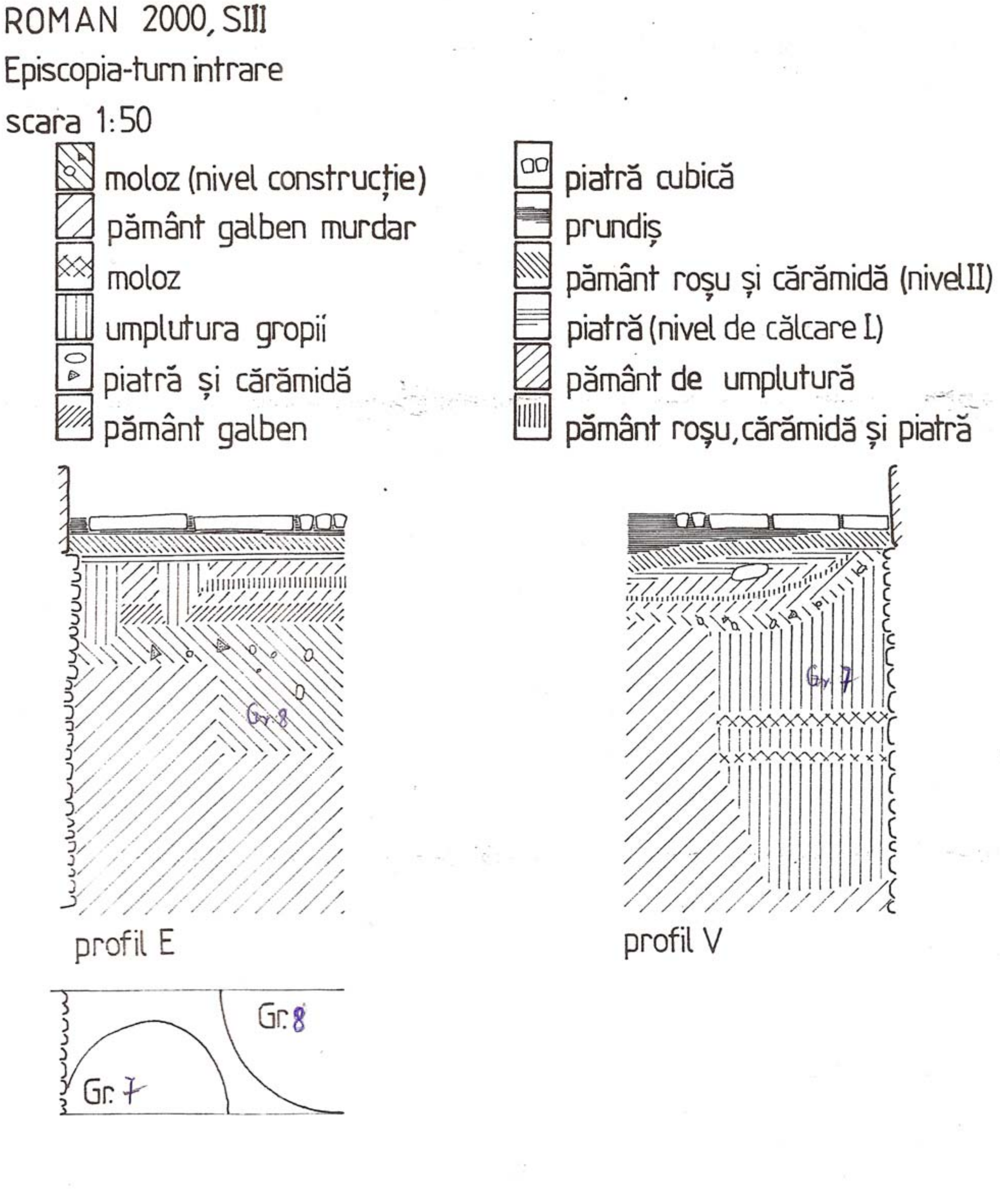

Fig. 5 - Plan şi profil SIII - Turn

www.cimec.ro

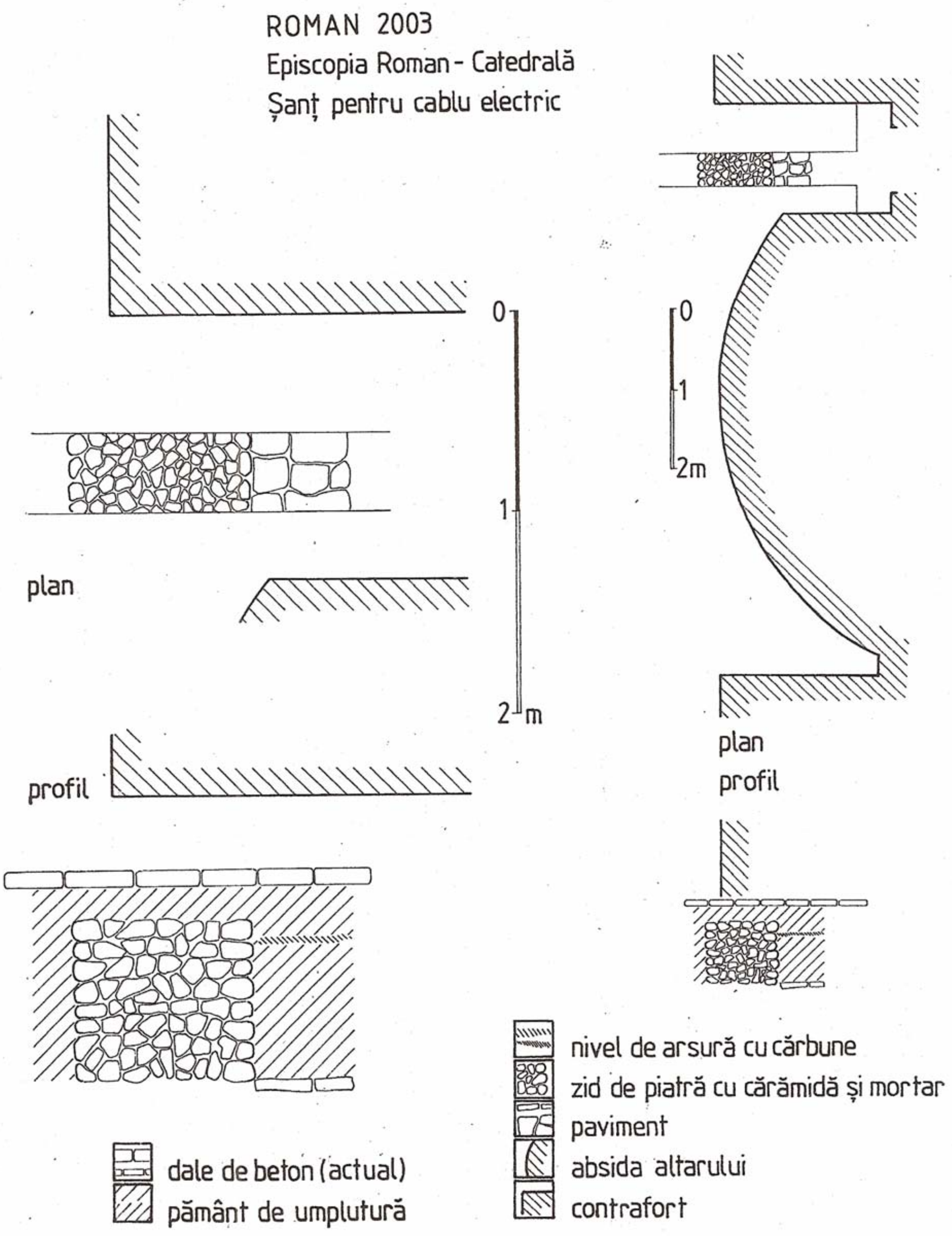

Fig. 6 - Şanţ pentru cablul electric în partea nordică a Catedralei

www.cimec.ro

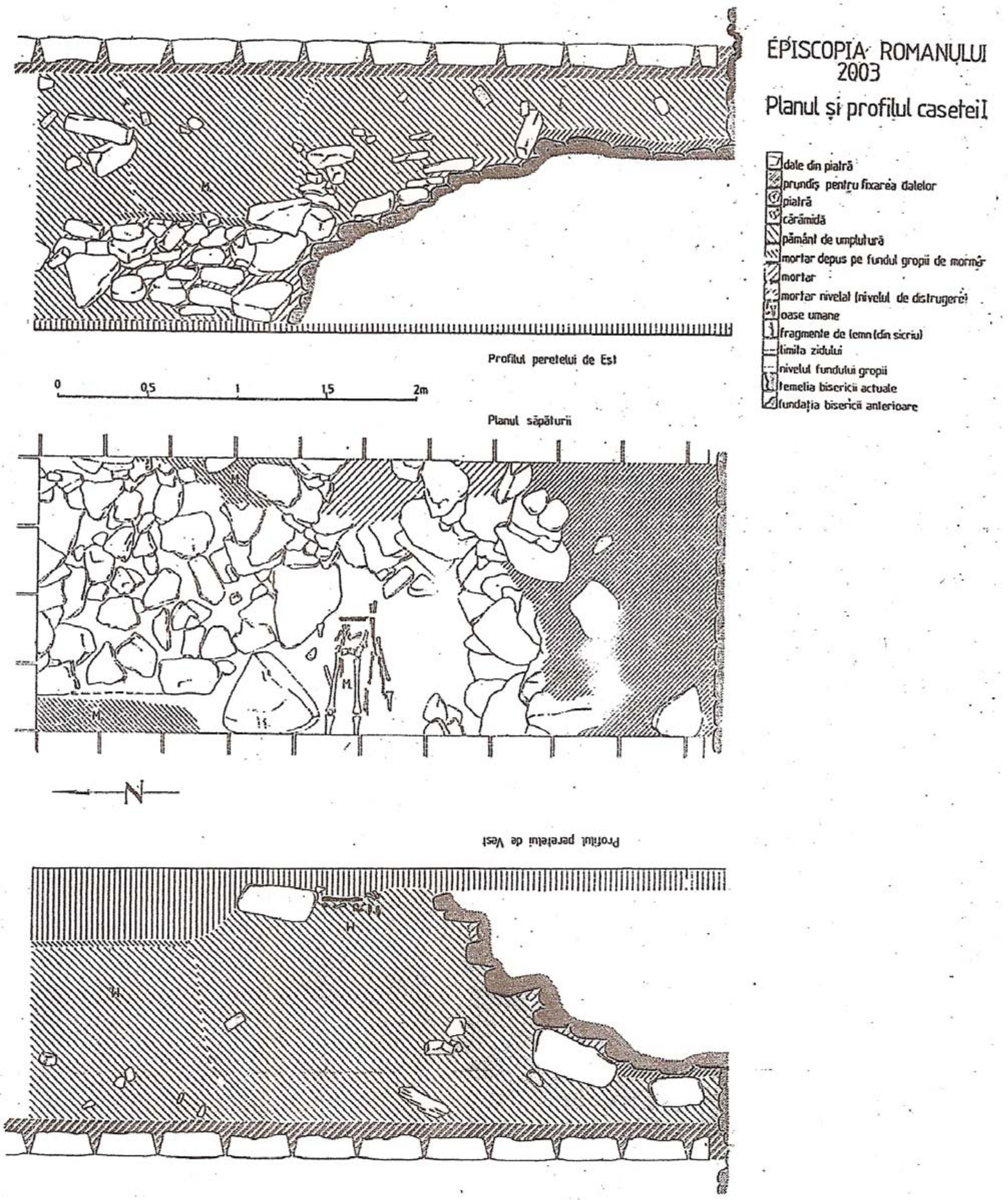

Fig. 7 - Plan şi profil Caseta I-2003

www.cimec.ro

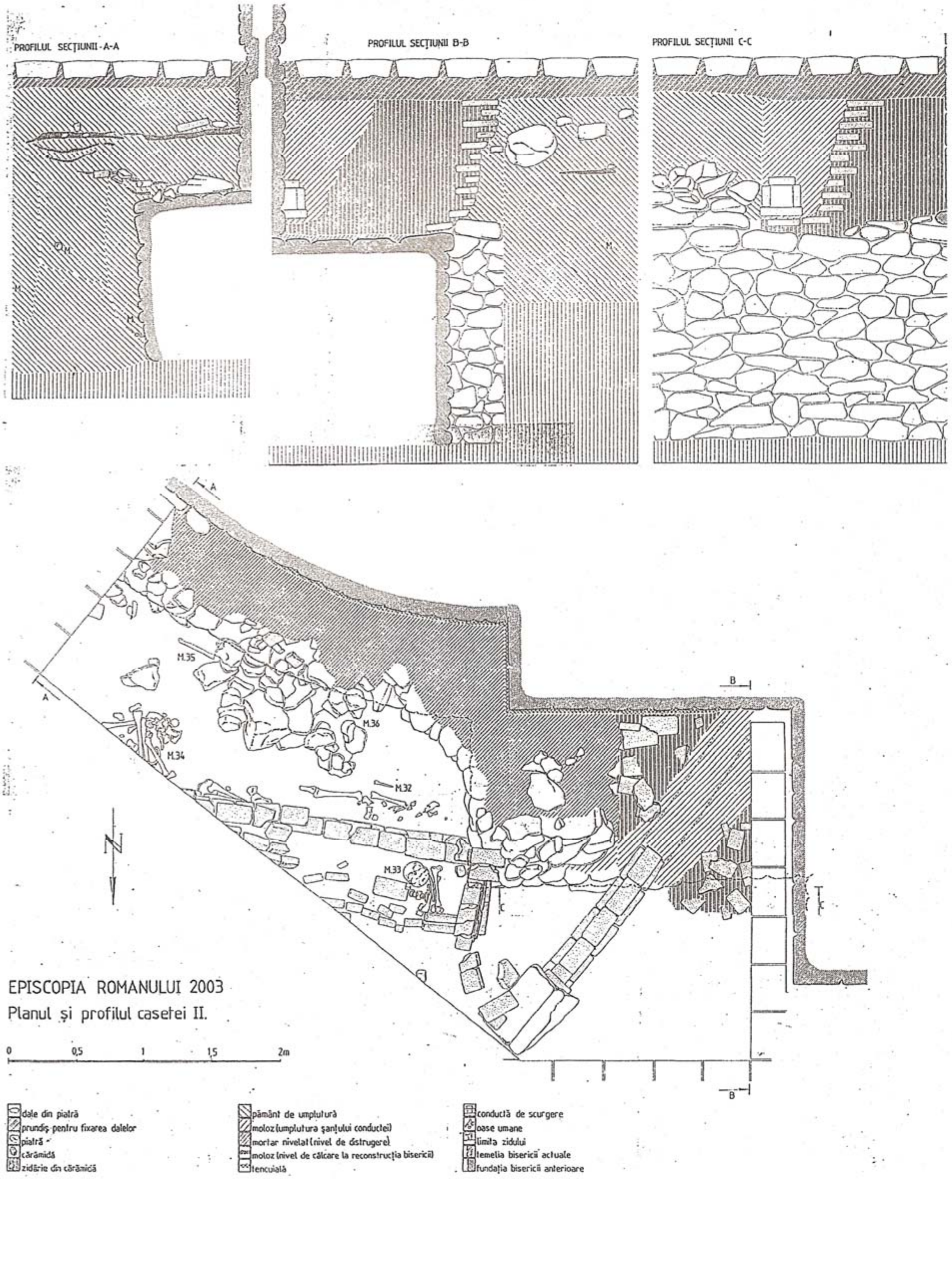

Fig. 8 - Plan şi profil Caseta II-2003

www.cimec.ro

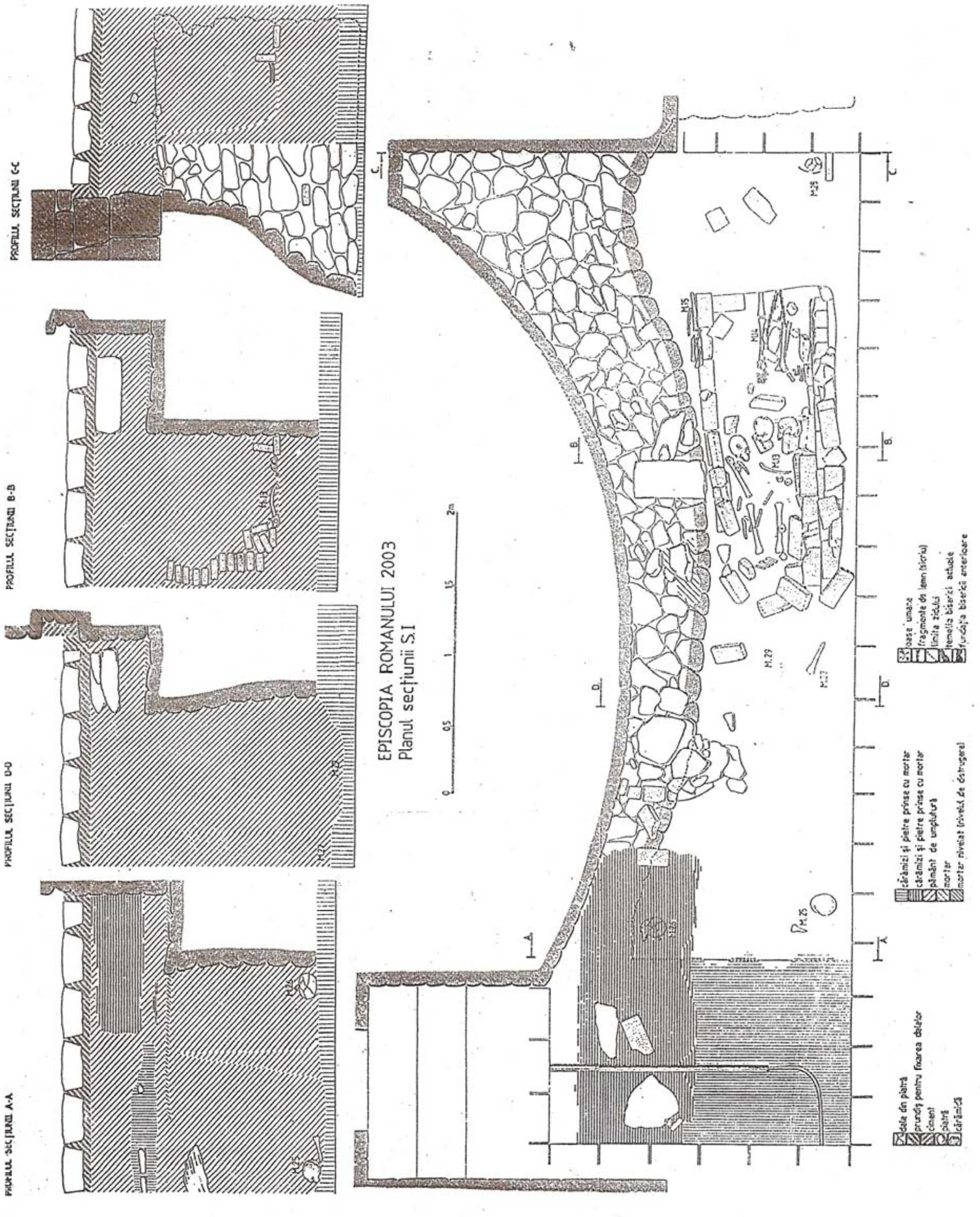

Fig. 9 - Plan şi profil SIV (SI/2003)

www.cimec.ro

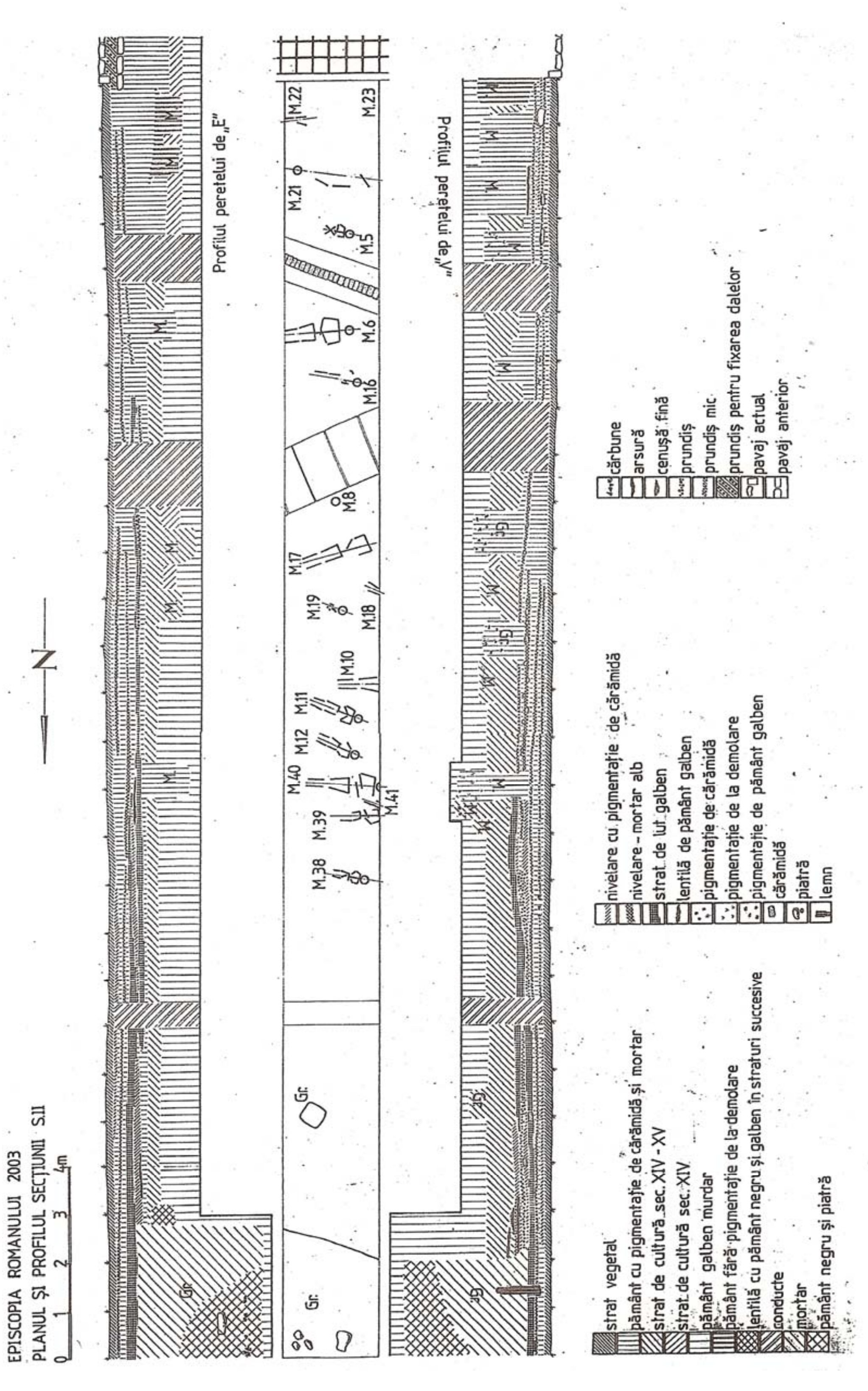

Fig. 10. Plan şi profil SV (SII/2003)

www.cimec.ro

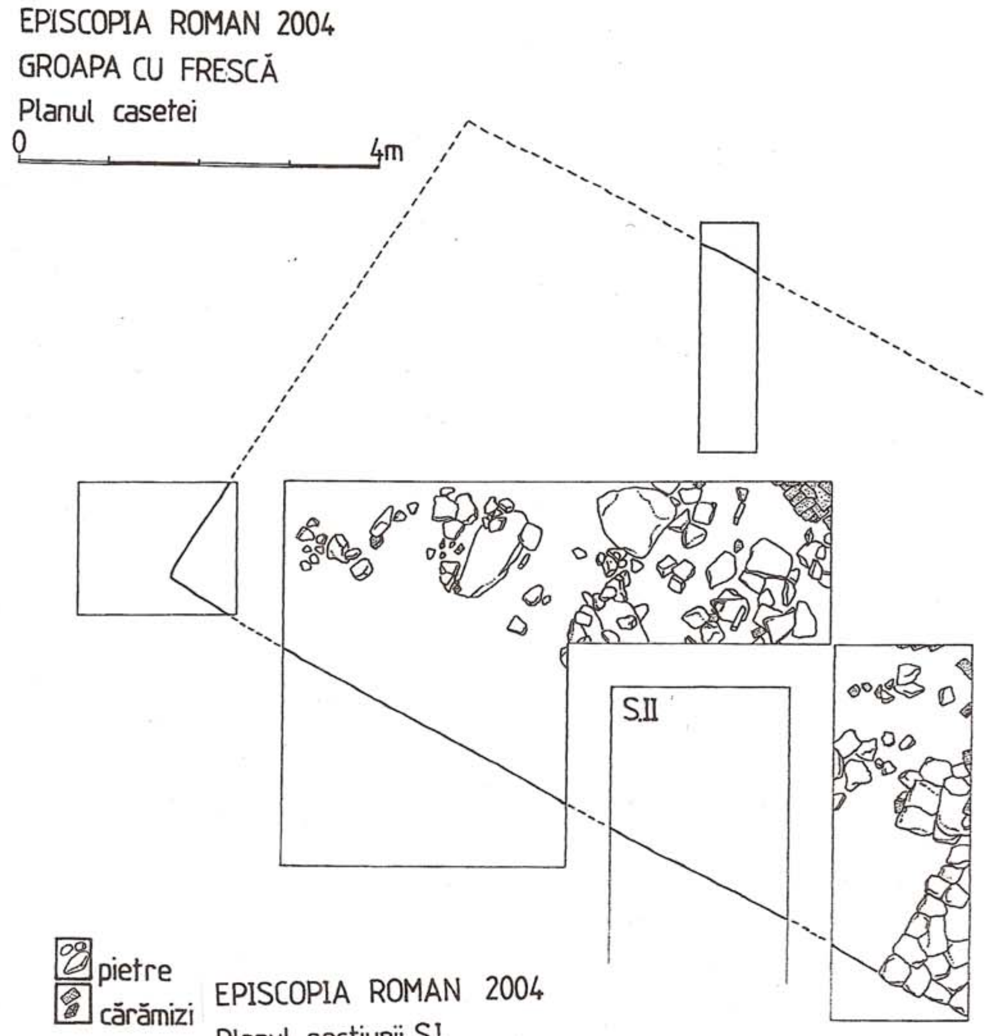

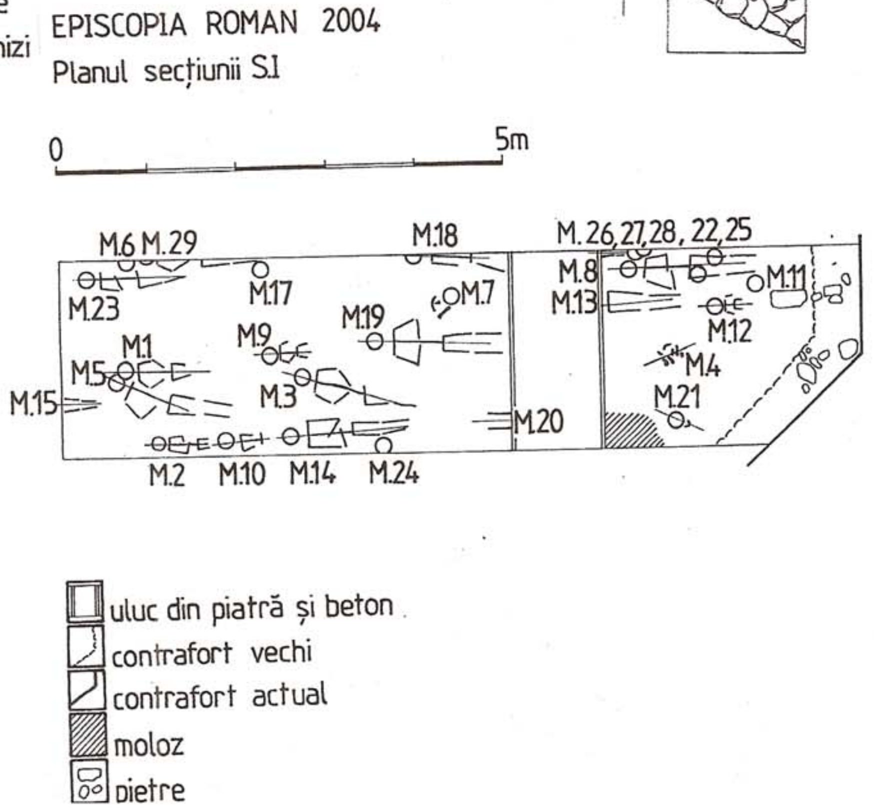

Fig. 11 -12 - Planul Gropii cu frescă şi Planul Secțiunii SVI (SI/2004)

www.cimec.ro

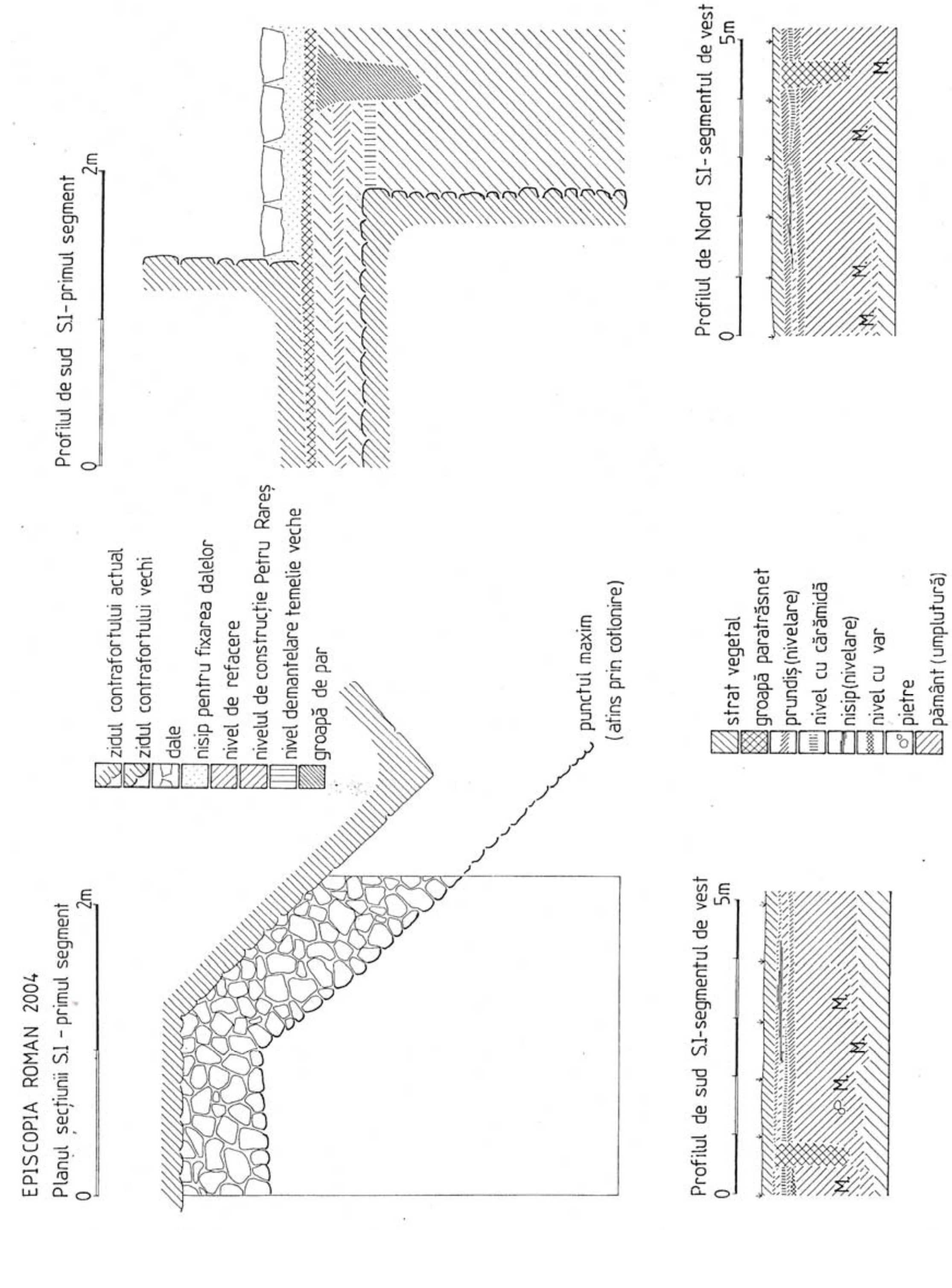

Fig. 13 - Deviația contrafortului II din partea sud-vestică a Catedralei şi profilurile Secțiunii VI (SI/2004)

www.cimec.ro

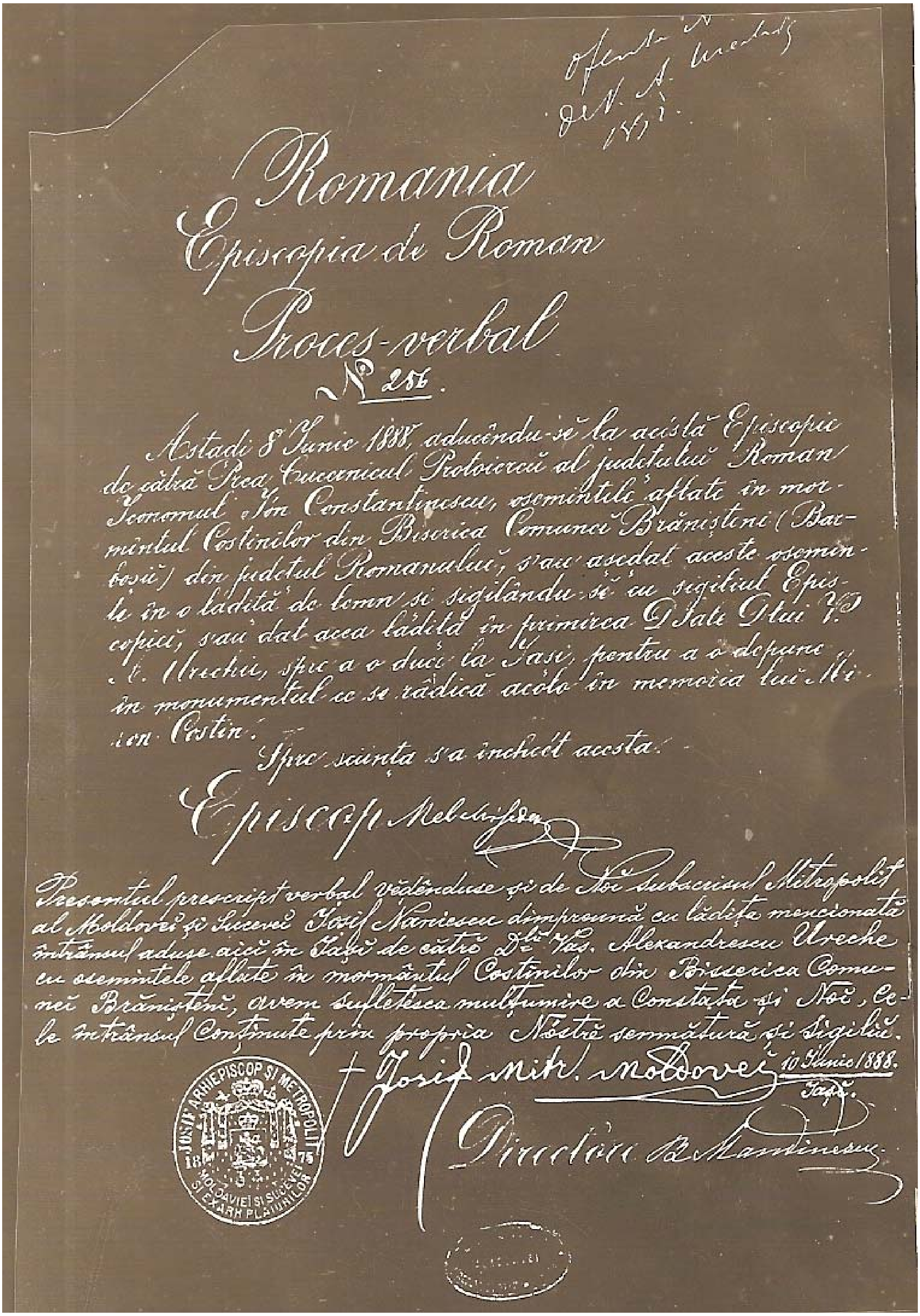

Romania
Episcopia de Roman
Proces-verbal
№ 256.

Astadi 8 Iunie 1888, aducêndu-se la acéstă Episcopie de cătră Prea Cucernicul Protoiereu al judeţului Roman Iconomul Ion Constantinescu, osemintele aflate în mormîntul Costinilor din Biserica Comunei Brănişteni (Barboşii) din judeţul Romanului, s'au aşedat aceste oseminte în o lădiţă de tomn şi sigilându-se cu sigiliul Episcopiei, s'au dat acea lădiţă în primirea D-sale Dlui V. A. Urechie, spre a o duce la Iaşi, pentru a o depune în monumentul ce se rădică acolo în memoria lui Miron Costin.

Spre sciinţa s'a încheiet acesta.

Episcop Melchisedec

Presentul prescript verbal vedênduse şi de Noi subscrisul Mitropolit al Moldovei şi Sucevei Iosif Naniescu dimpreună cu lădiţa mencionată întrânsul aduse aici în Iaşi de cătrĕ D-lu Vas. Alexandrescu Ureche cu osemintele aflate în mormântul Costinilor din Bisserica Comunei Brănişteni, avem sufletesca mulţumire a Constata şi Noi, cele întrânsul Conţinute prin propria Nóstre semnătură şi sigiliŭ.

† Iosif Mitr. Moldovei 10 Iunie 1888. Iaşi

Director

Fig. 14 - Proces-verbal întocmit de Episcopia Romanului privitor la osemintele lui Miron Costin ce trebuiau duse la Iaşi

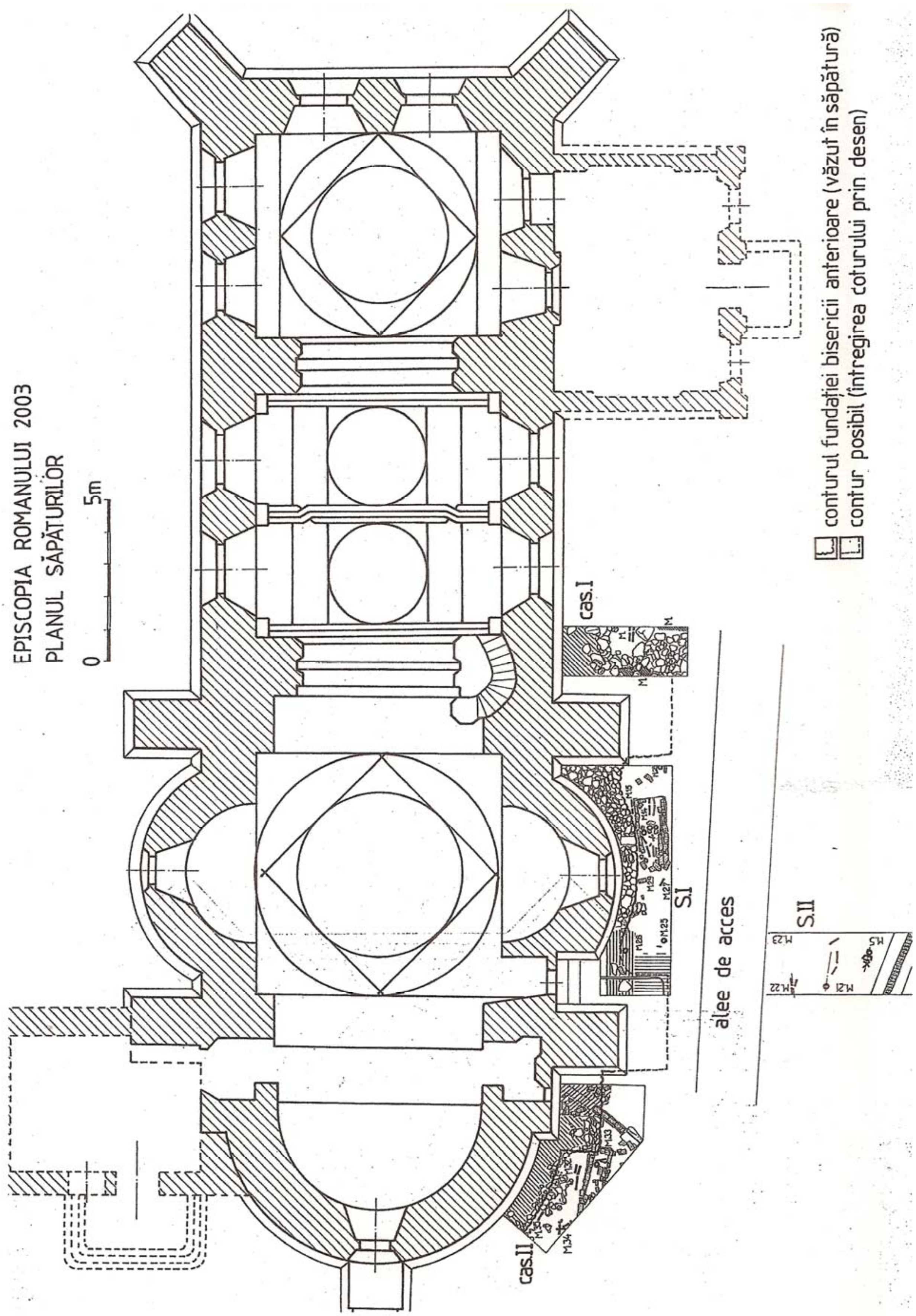

Fig. 15 - Planul bisericii episcopale cu săpăturile arheologice din anul 2003

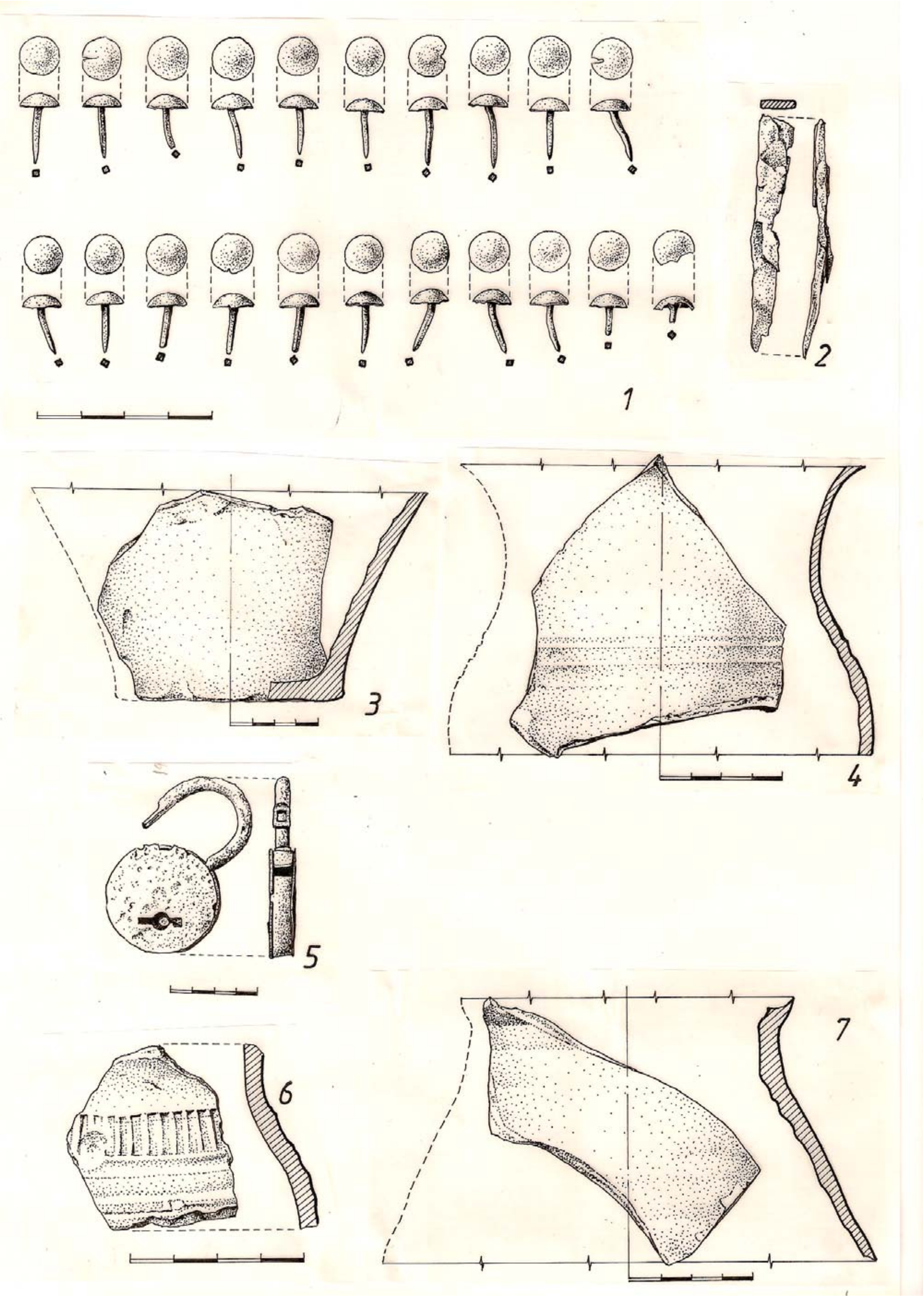

Planşa 1 - 1 - Ținte cu cap discoidal - S II -1999; 2 - cuțit – S I -1998; 3,4,6,7 - ceramică, sec. XV - SI -1998; lacăt fier, sec. XVI - XVII - S I -1998

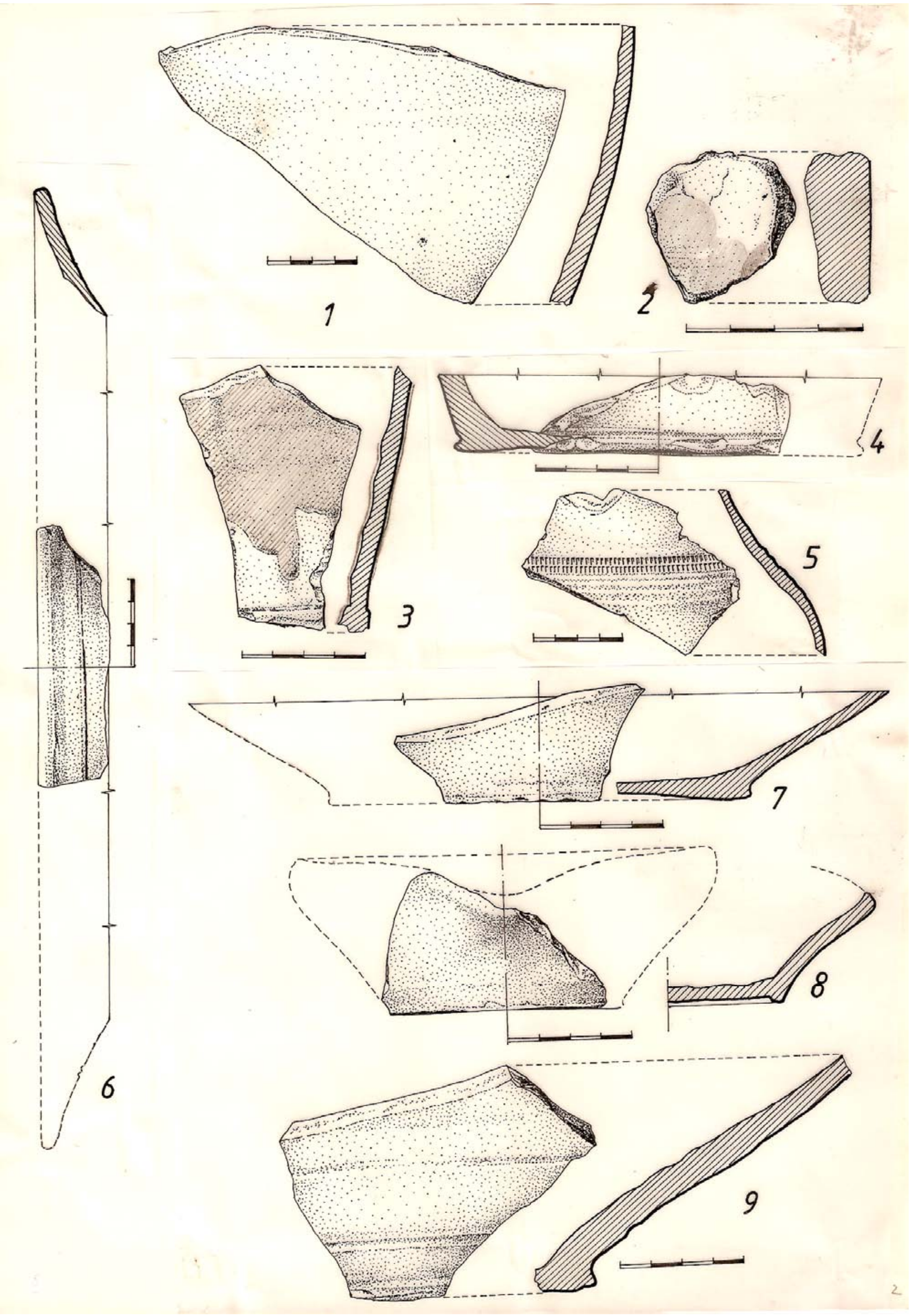

Planşa 2 - 1-9 - Ceramică medievală, sec. XIV-XV - S I -1998

www.cimec.ro

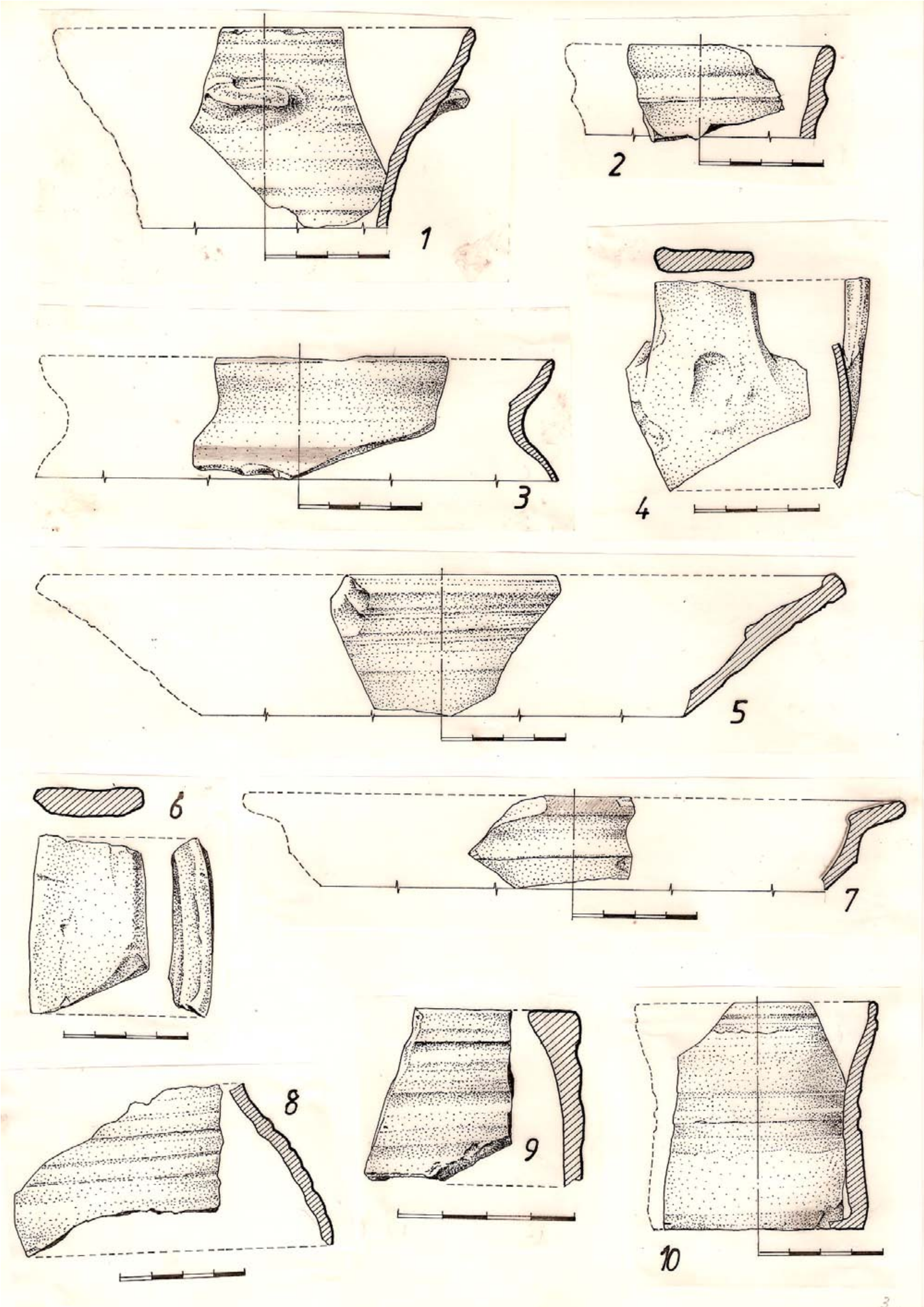

Planşa 3 - 1-10 - Ceramică medievală sec. XV-XVII - S I -1998

www.cimec.ro

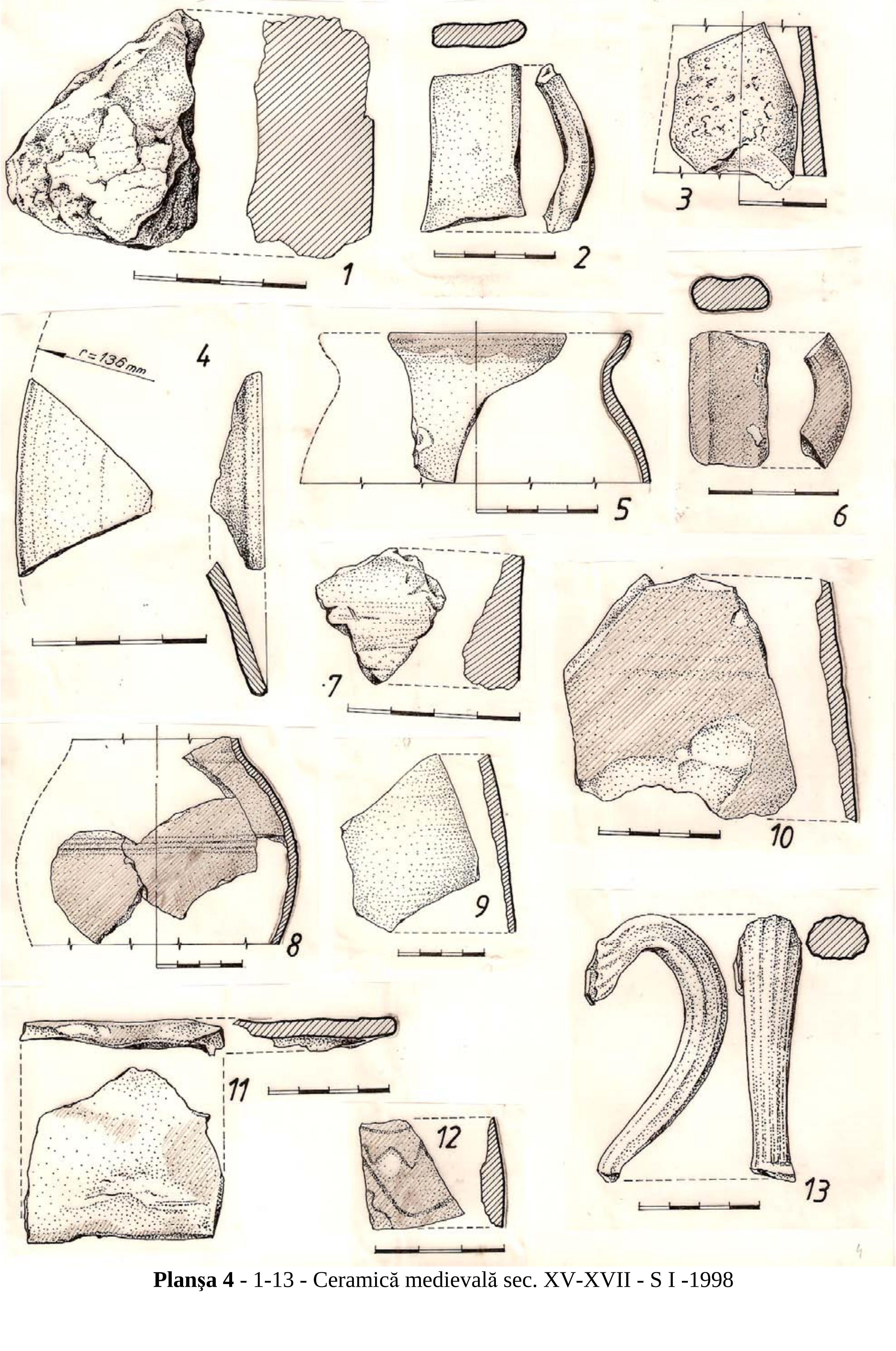

Planşa 4 - 1-13 - Ceramică medievală sec. XV-XVII - S I -1998

www.cimec.ro

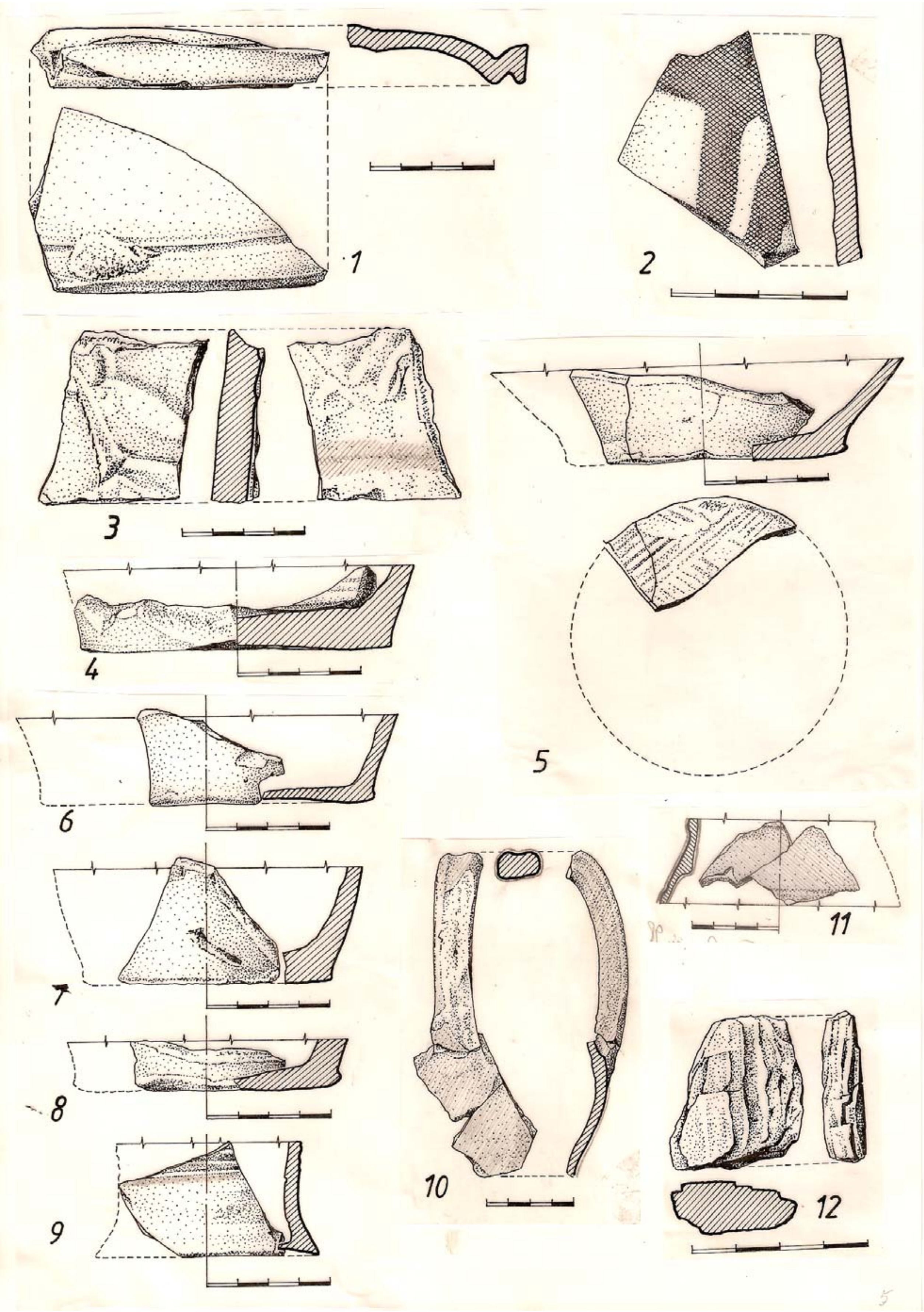

Planşa 5 - 1-12 - Ceramică medievală sec. XV-XVII - S I -1998

www.cimec.ro

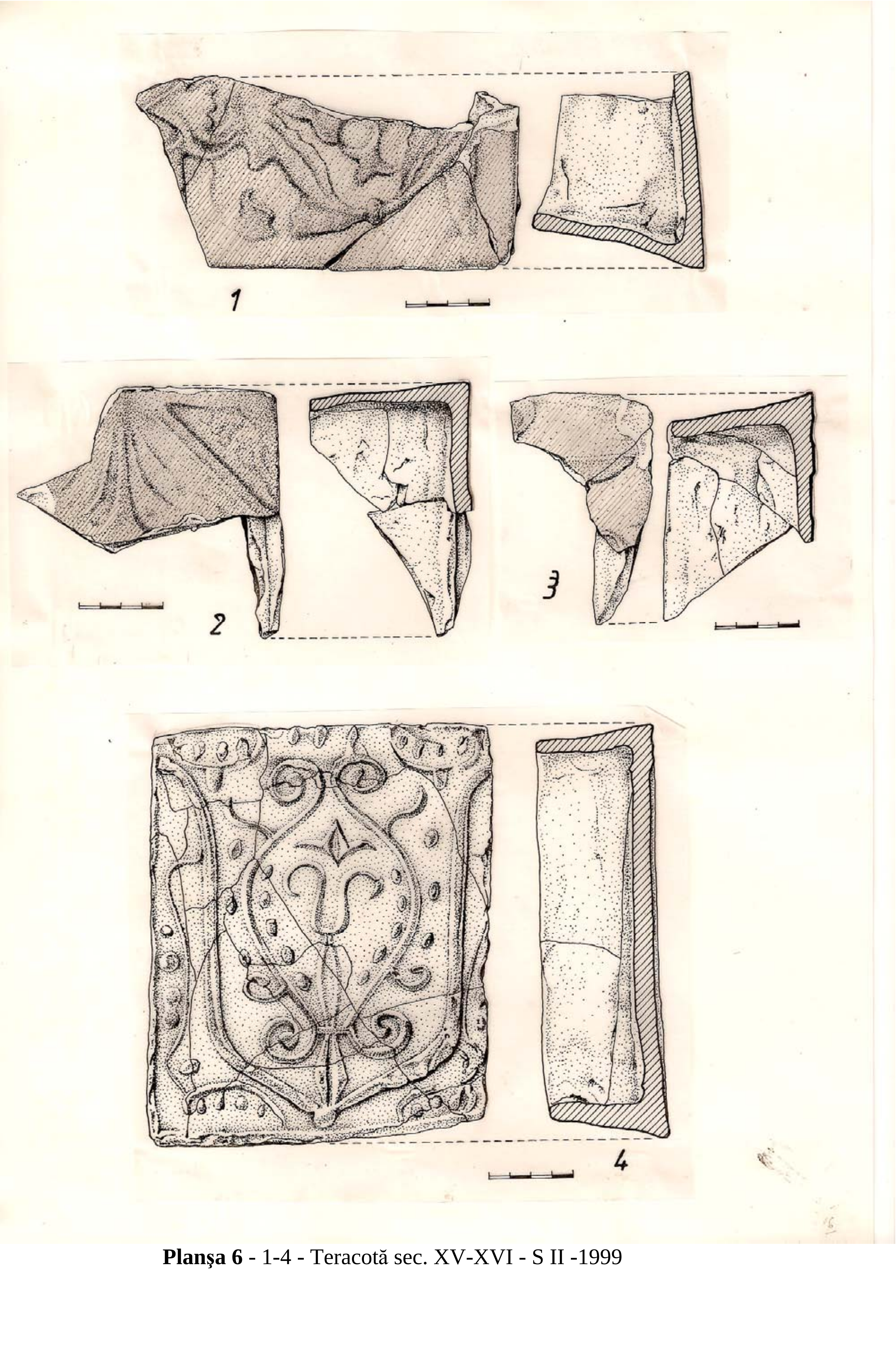

Planşa 6 - 1-4 - Teracotă sec. XV-XVI - S II -1999

www.cimec.ro

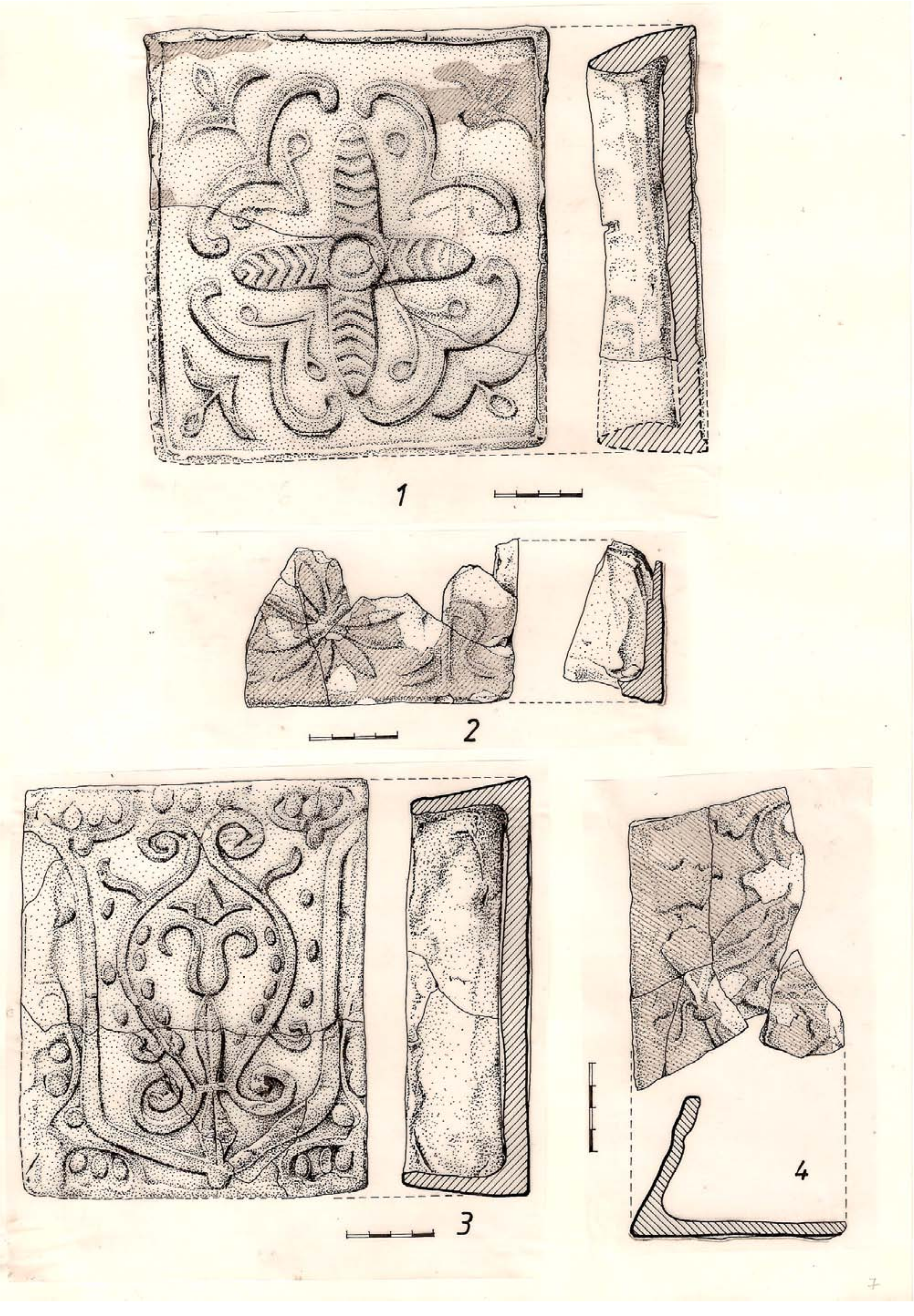

Planşa 7 - 1-4 - Teracotă sec. XVII - S II -1999

www.cimec.ro

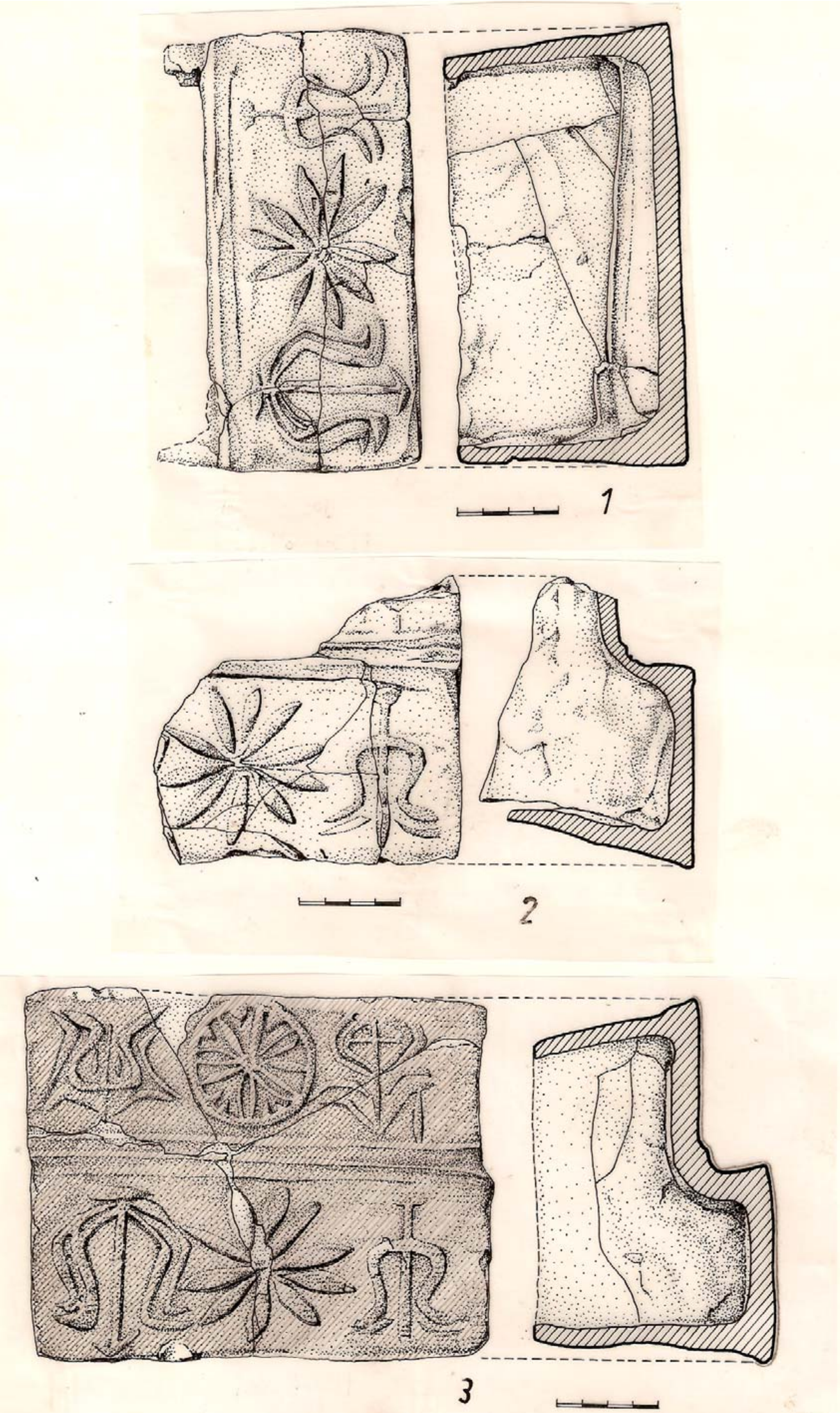

Planşa 8 - 1-3 - Teracotă sec. XVII - S II -1999

www.cimec.ro

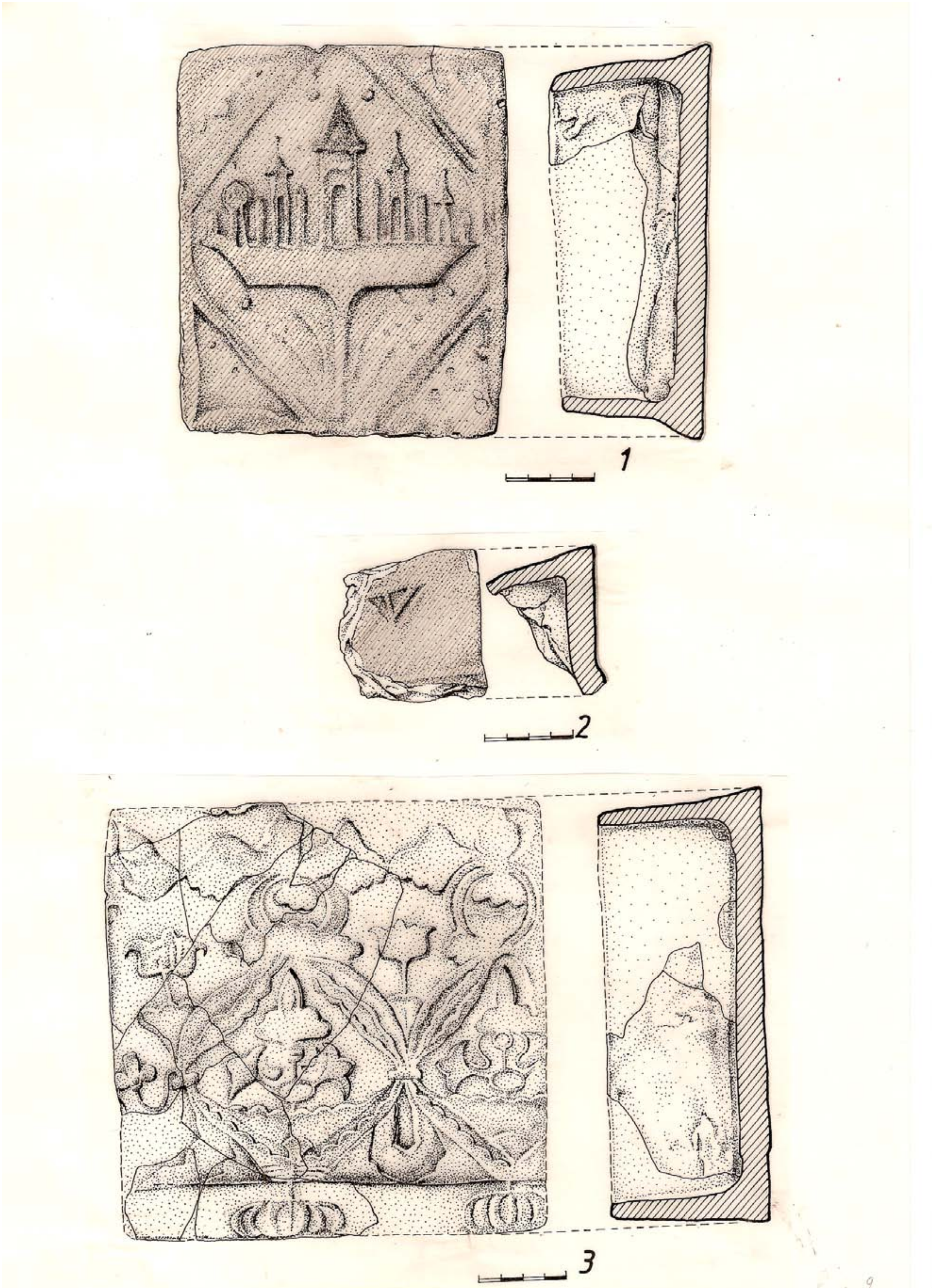

Planşa 9 - 1-3 - Teracotă sec. XII – SII -1999

www.cimec.ro

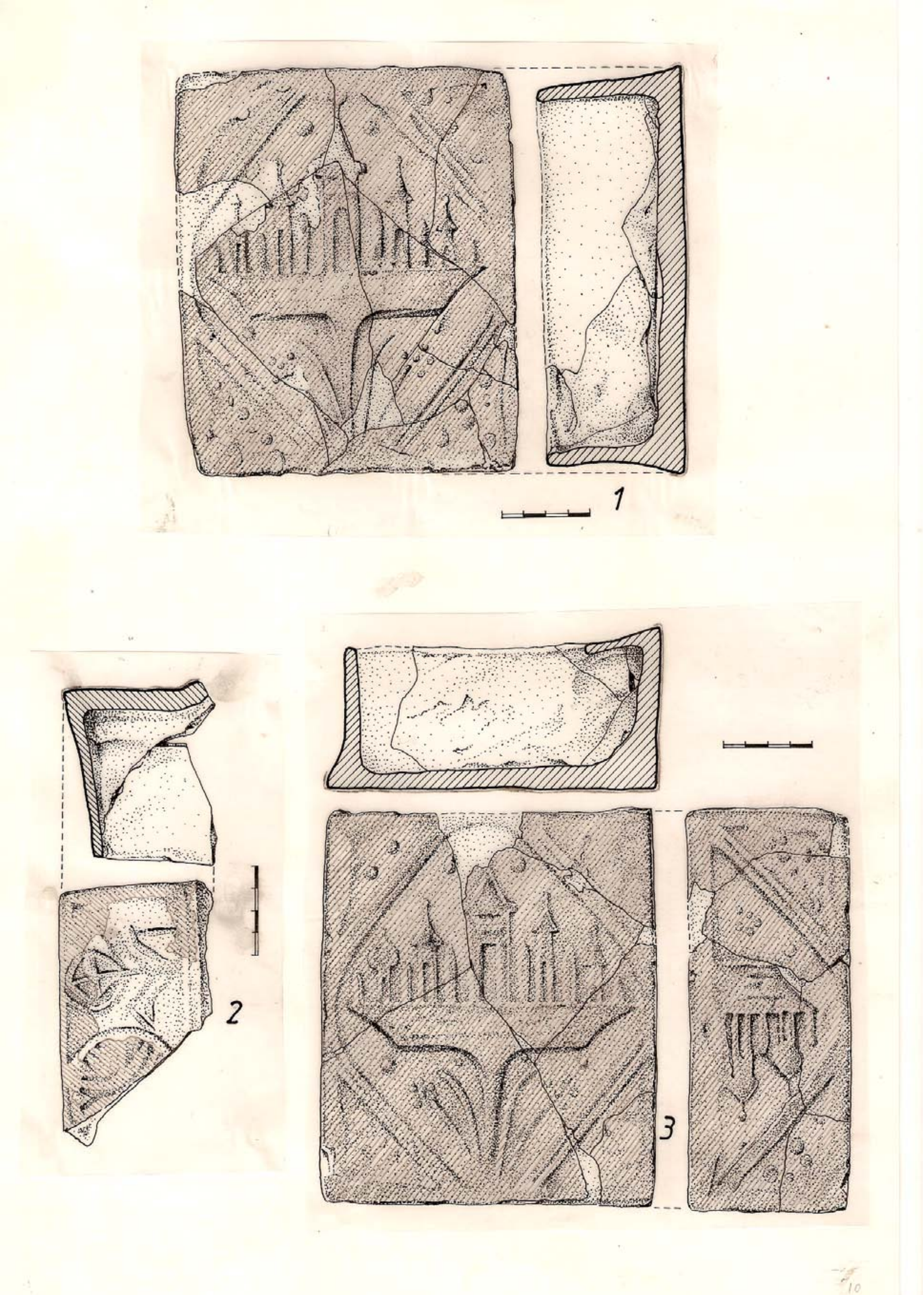

Planşa 10 - 1-3 - Teracotă sec. XVII - S II -1999

www.cimec.ro

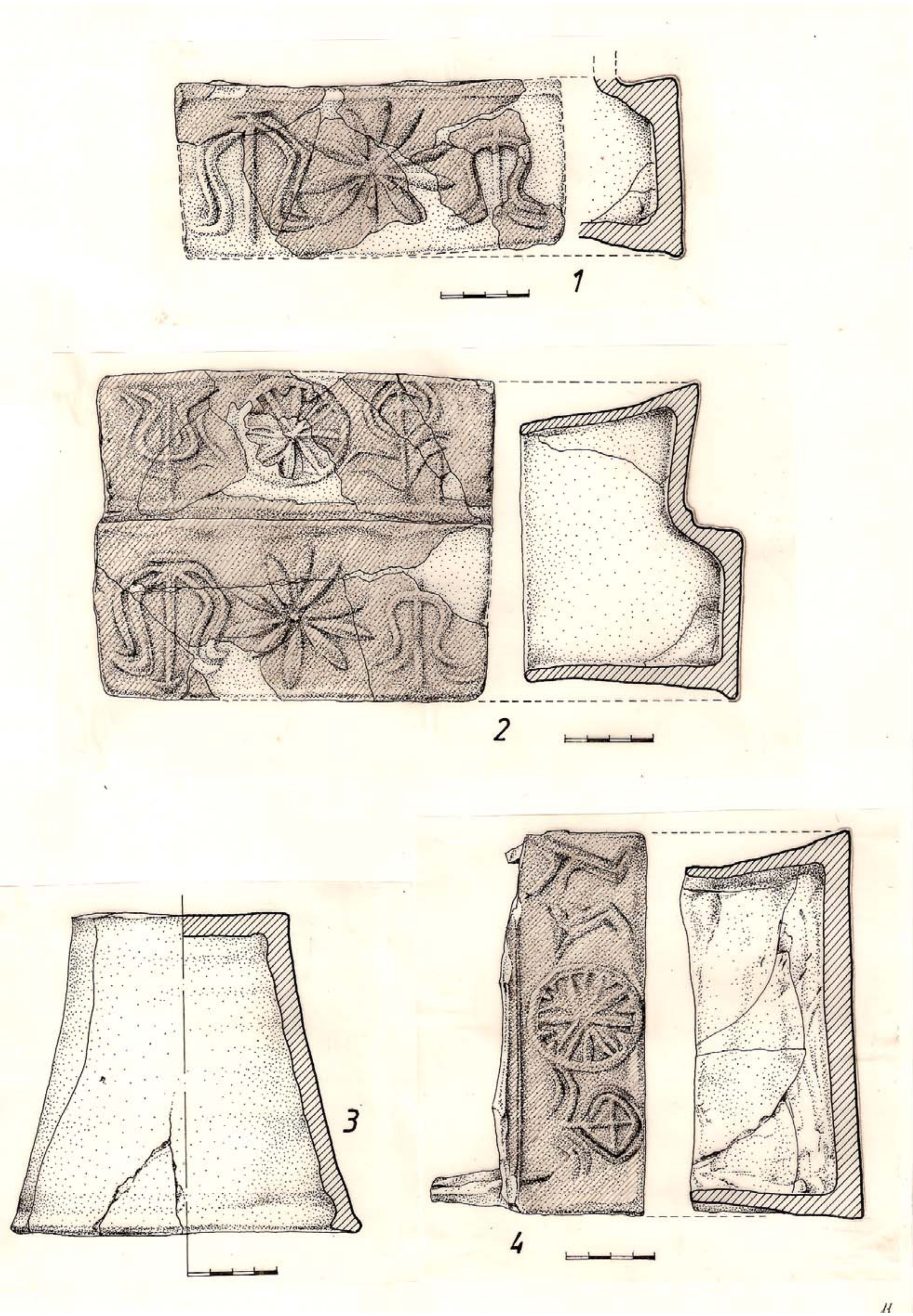

Planşa 11 - 1-4 - Teracotă sec. XVII - SII -1999

www.cimec.ro

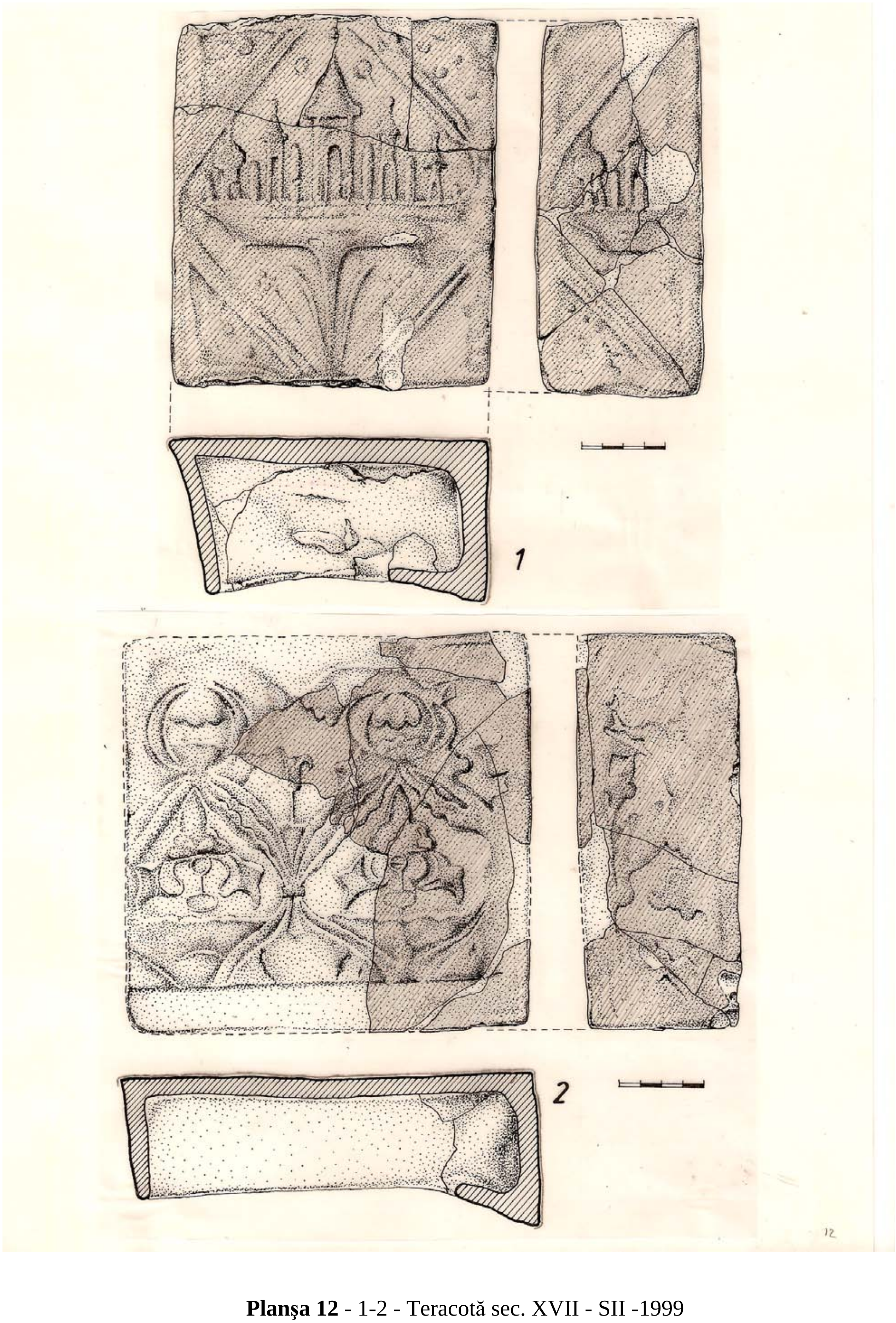

Planşa 12 - 1-2 - Teracotă sec. XVII - SII -1999

www.cimec.ro

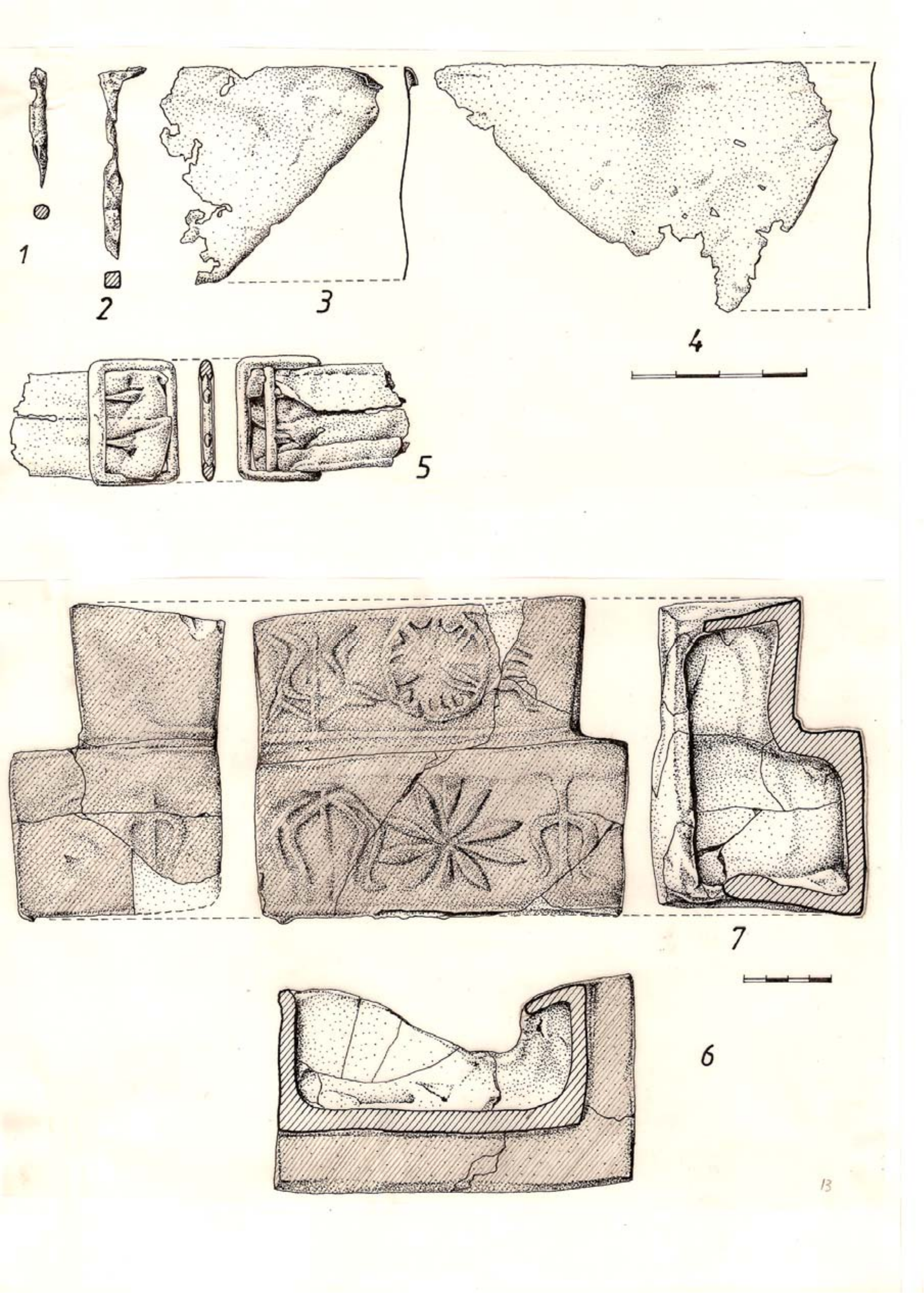

Planşa 13 - 1 - Cui - M.29; 2-M.26; 3-4 - Tablă - SII - 1999; 5 - Cataramă – S II/1999; 6,7 - Teracotă sec. XVII - S II - 1999

www.cimec.ro

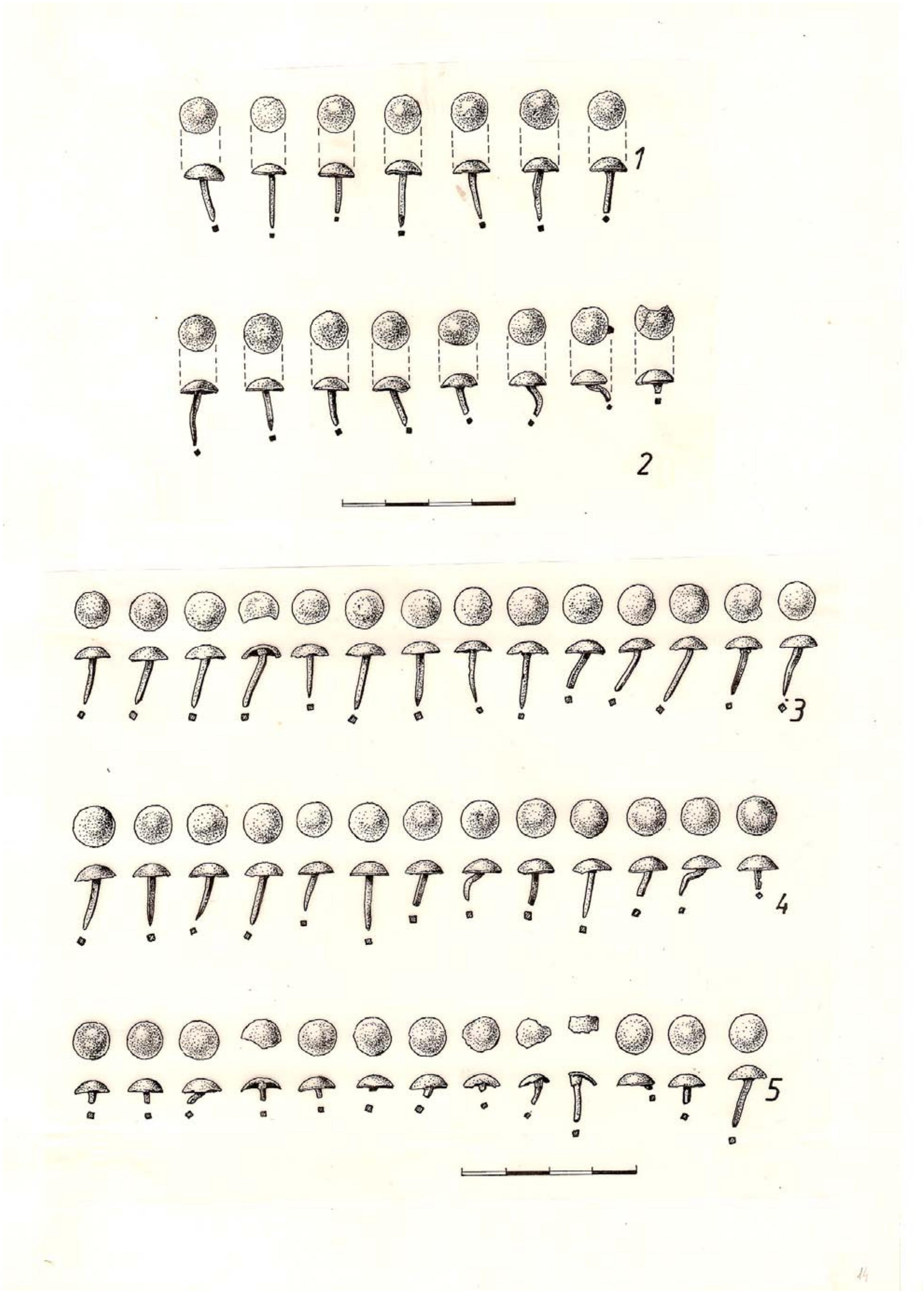

Planşa 14 - 1-5 - Ținte cu cap discoidal - SII -1999

www.cimec.ro

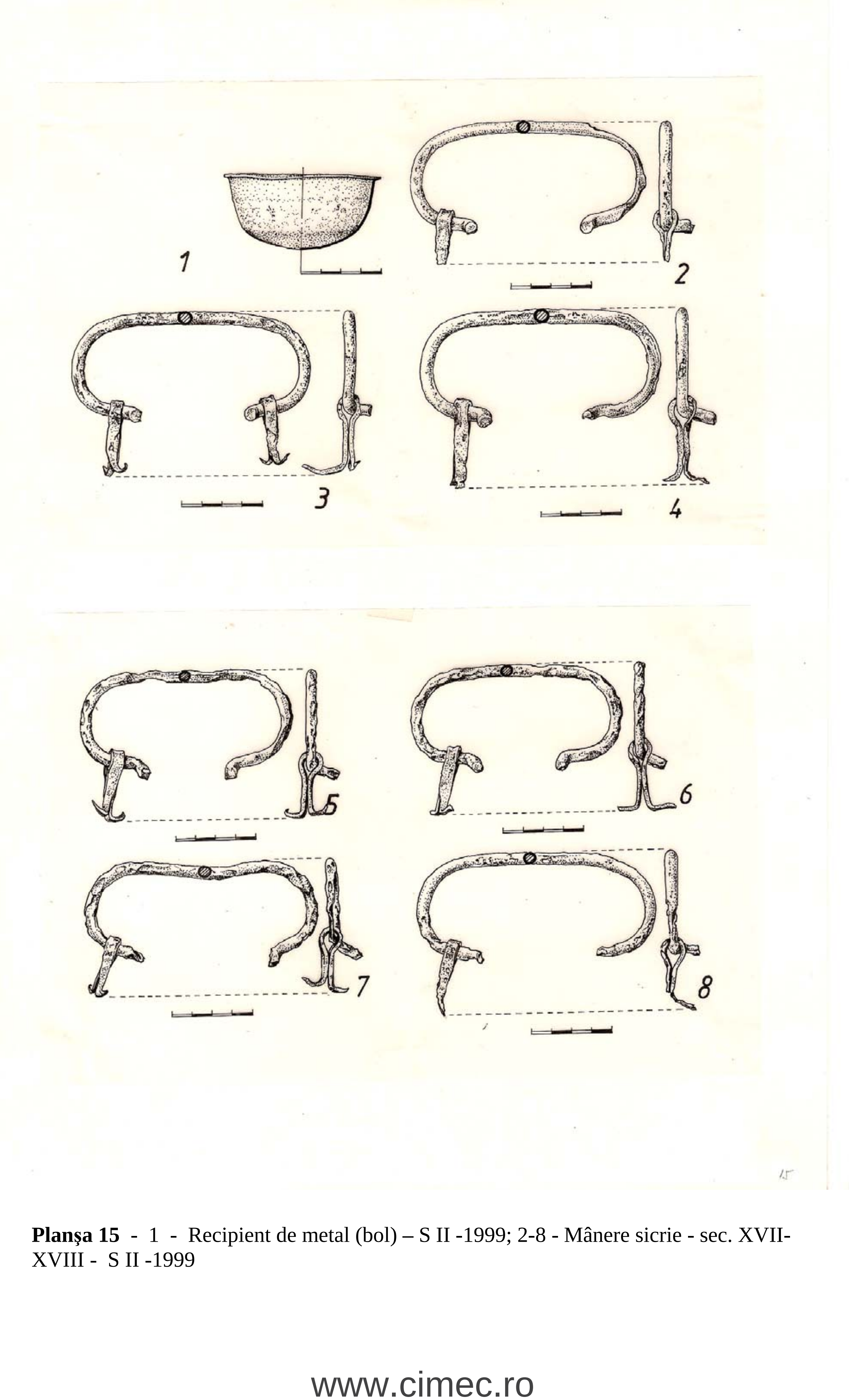

Planşa 15 - 1 - Recipient de metal (bol) – S II -1999; 2-8 - Mânere sicrie - sec. XVII-XVIII - S II -1999

www.cimec.ro

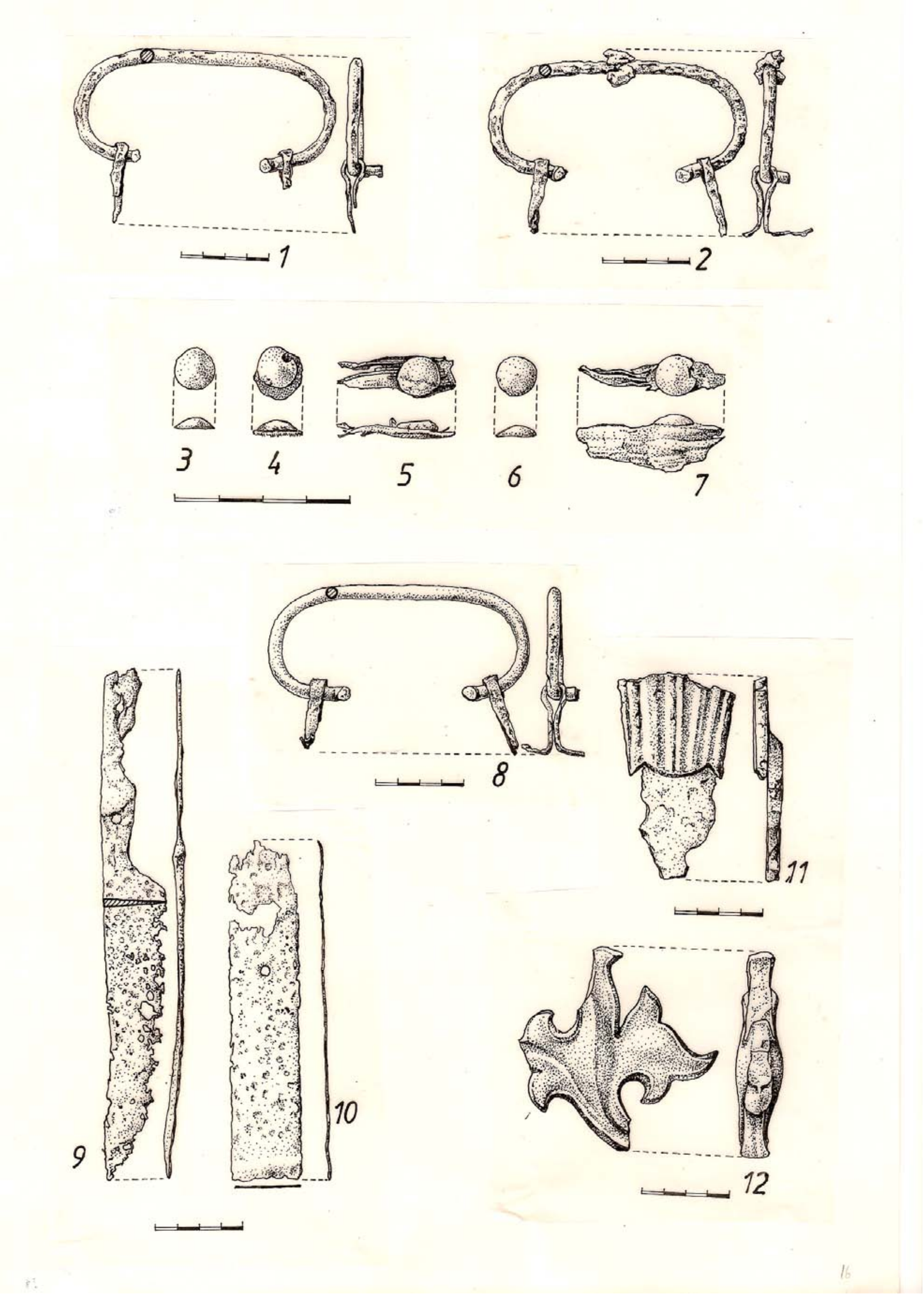

Planşa 16 - Obiecte de metal de la sicrie -1,2 - Mânere; 3-7 - Ținte prinse pe lemn; 8 - Mâner sicriu; 9,10 - Cuțite fier; 11,12 - Obiecte din fier pentru decor - sec. XVI-XVIII

www.cimec.ro

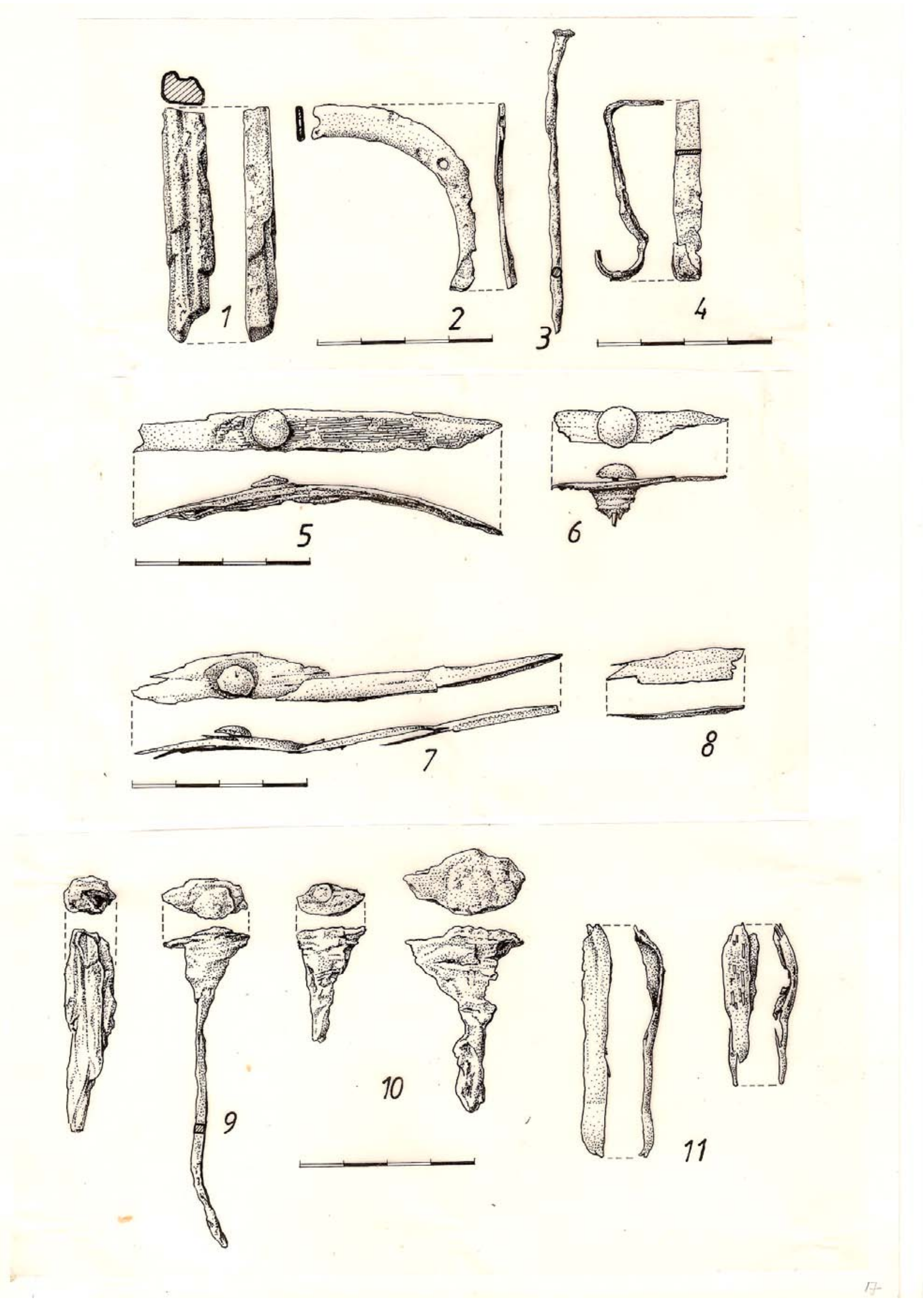

Planşa 17 - Cuie şi fragmente de sicriu; 1-3 - Cuie; 4 - Scoabă; 5-8 - Ținte prinse pe lemn; 9-11 - Cuie de la sicriu - sec. XVII-XIX

www.cimec.ro

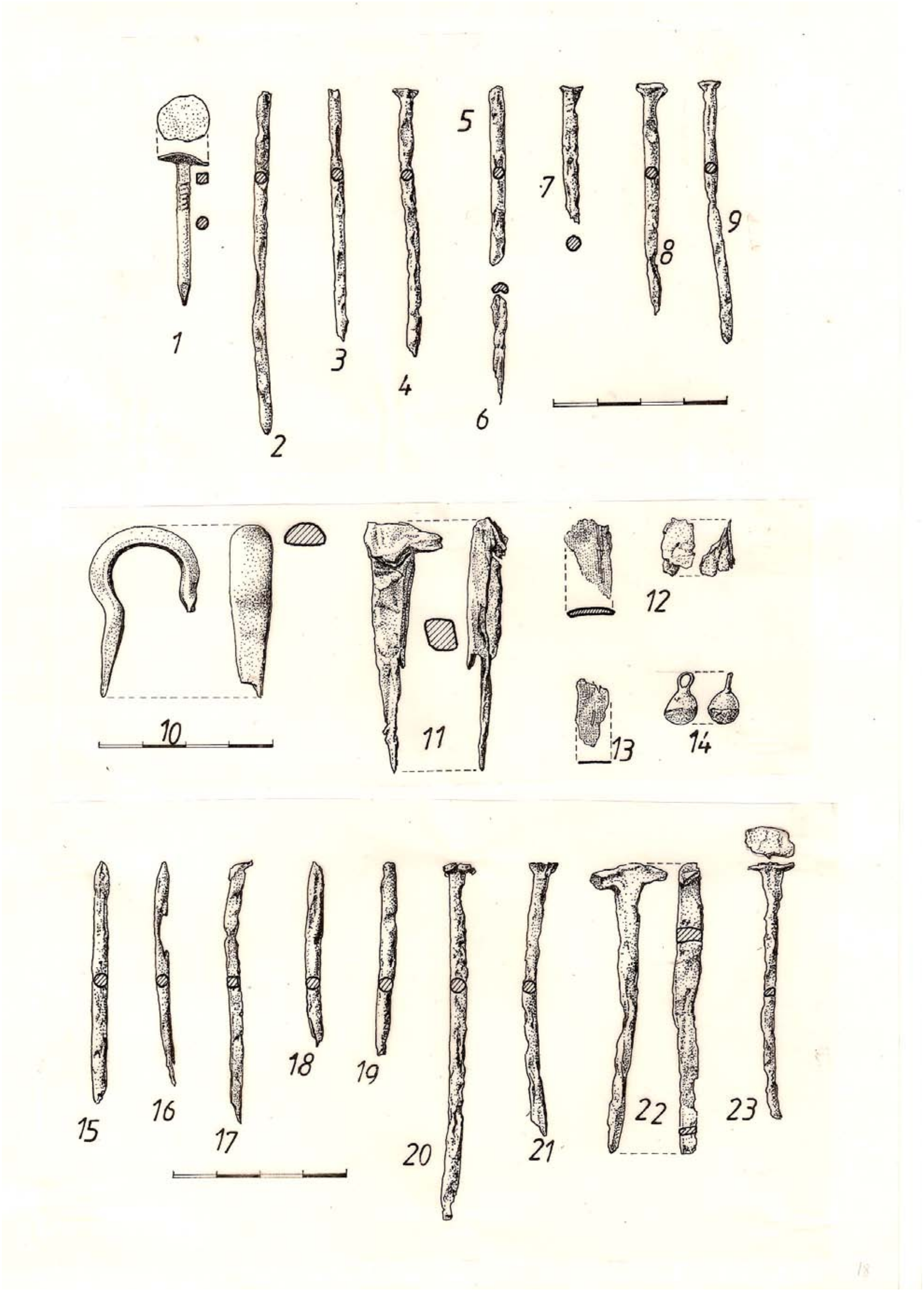

Planşa 18 - Cuie de la sicriu - 1-10 - M.29; 11 - M.28; 12 - M14; 13 - M.28; 14 - M.12; 15 - 23 - M.22 - sec. XVII-XIX

www.cimec.ro

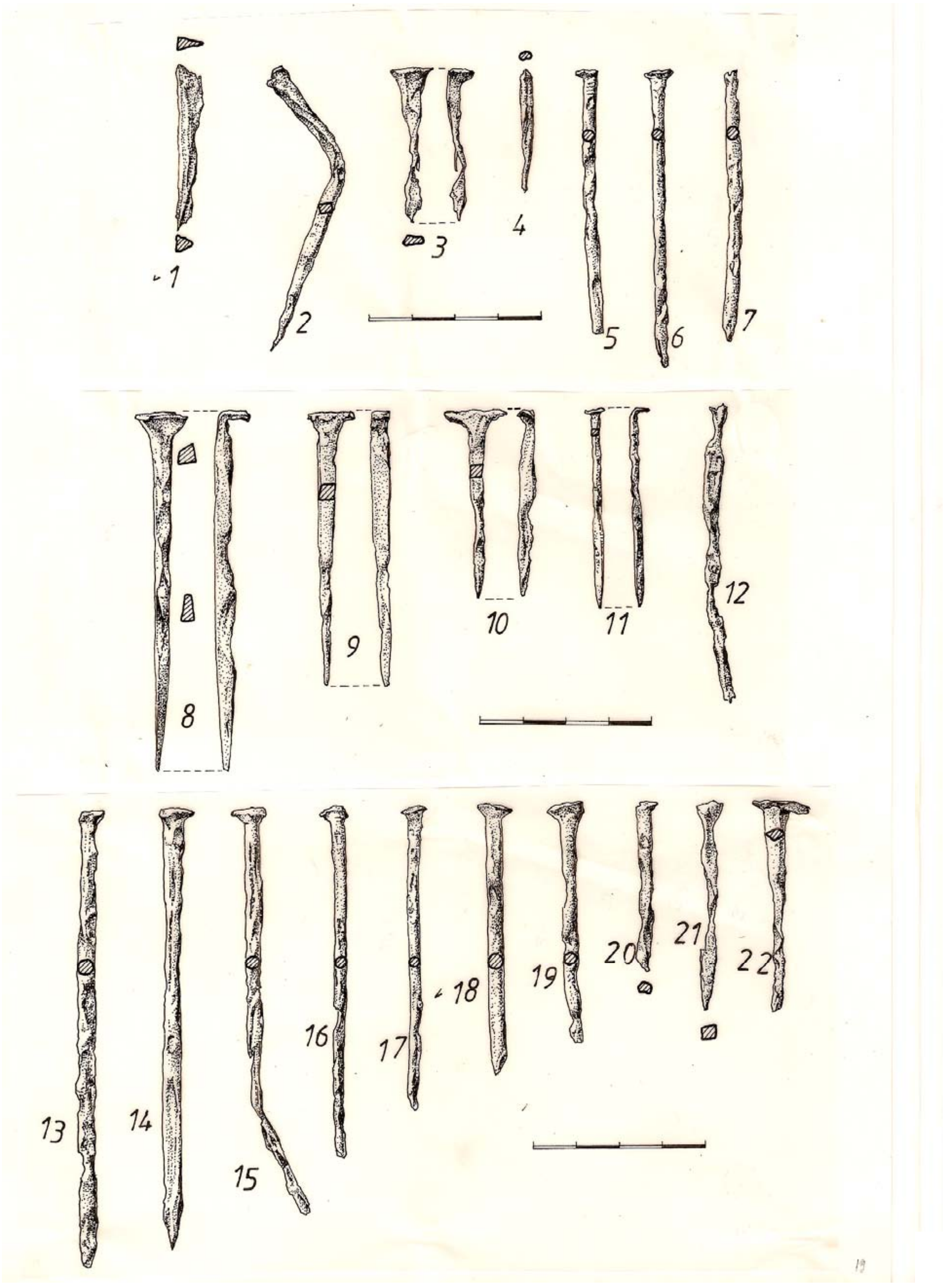

Planşa 19 - 1-22 - Cuie de la scrie - sec. XVII-XIX

www.cimec.ro

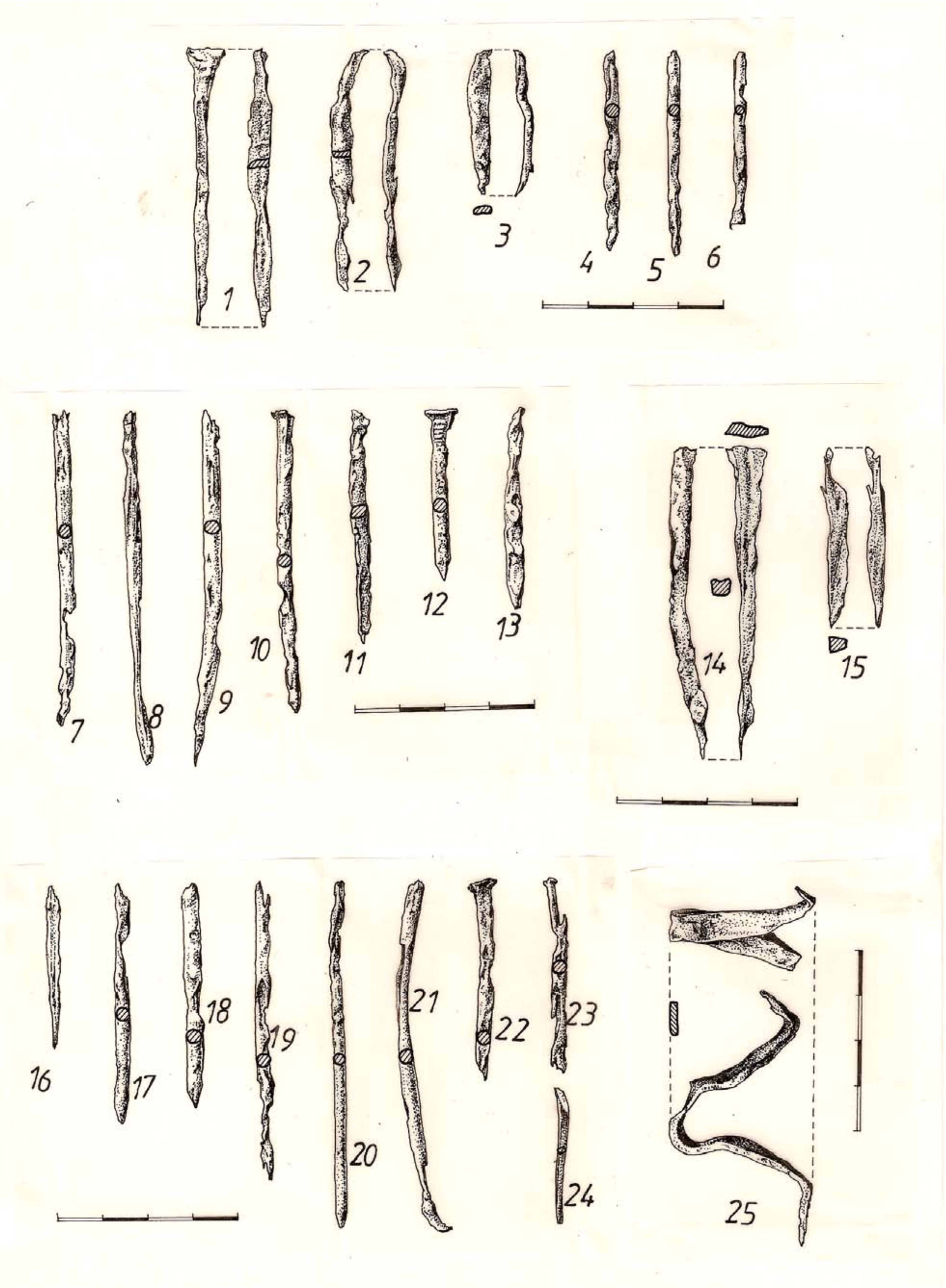

Planşa 20 - 1-25 - Cuie şi scoabe de la sicrie - sec. XVII-XIX

www.cimec.ro

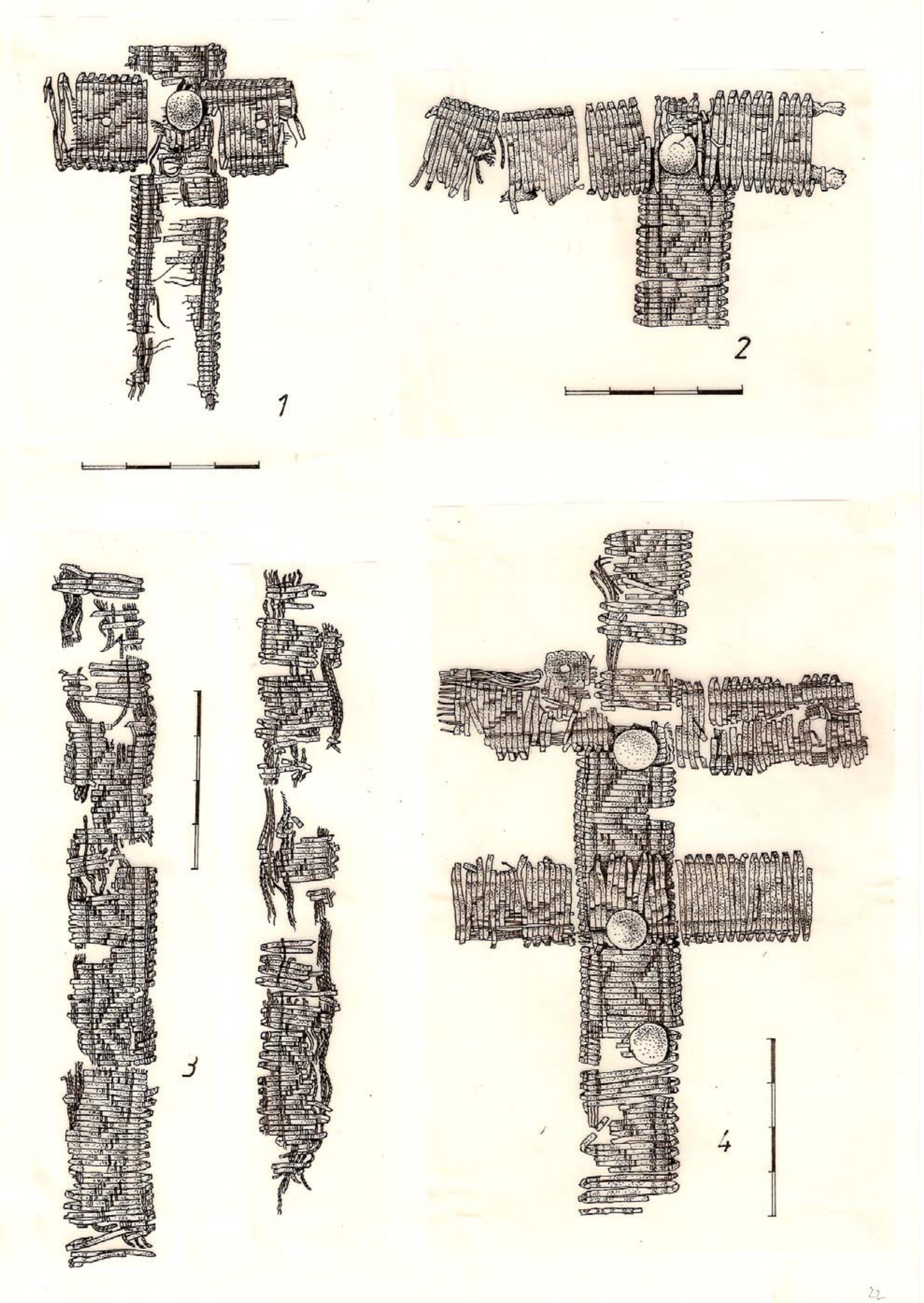

Planşa 21 – 1-6 – Fragmente veşmânt preoțesc - sec. XIX

www.cimec.ro

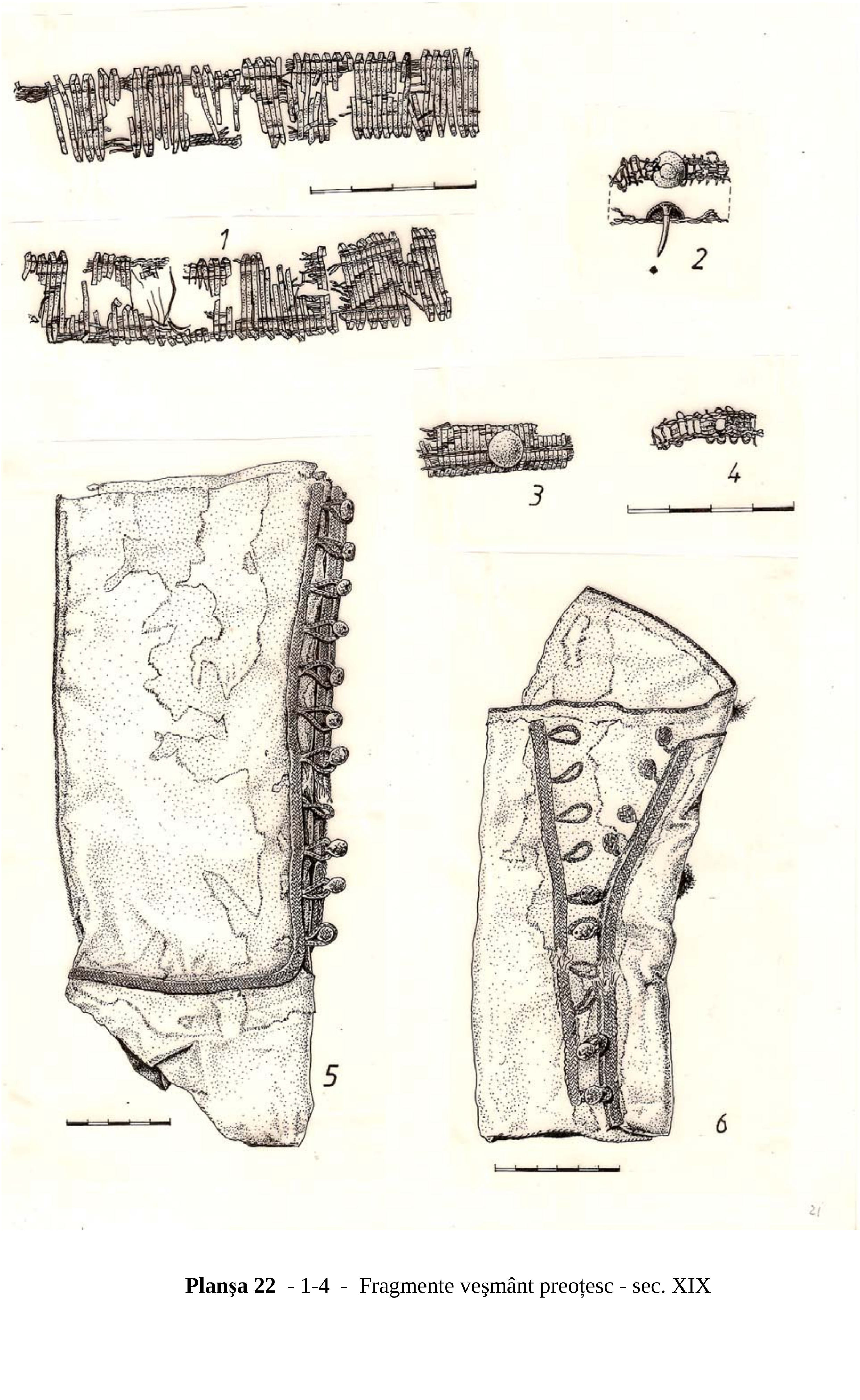

Planşa 22 - 1-4 - Fragmente veşmânt preoțesc - sec. XIX

www.cimec.ro

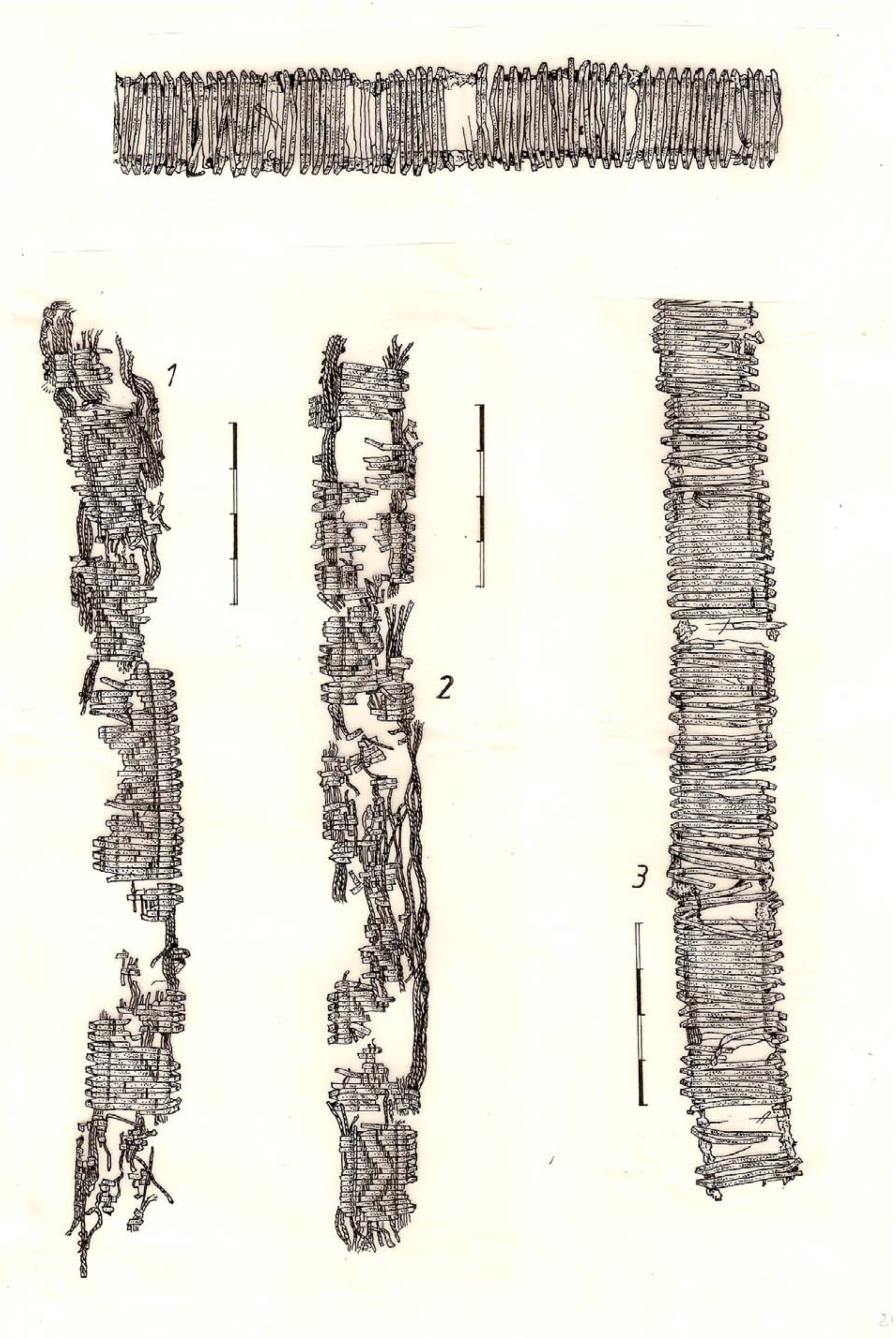

Planşa 23 - 1-2 - Fragmente veşmânt preoțesc - sec. XIX

www.cimec.ro

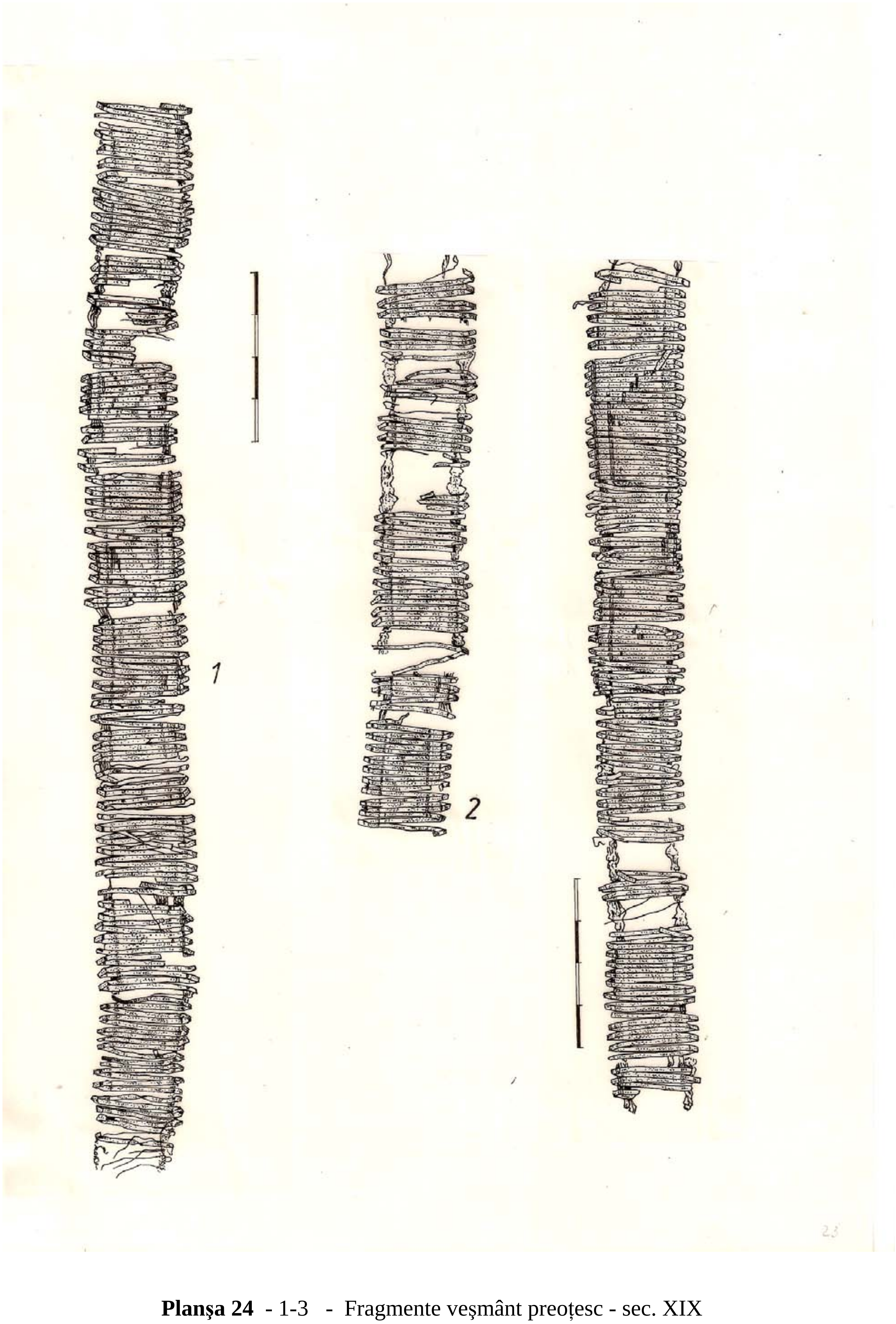

Planşa 24 - 1-3 - Fragmente veşmânt preoțesc - sec. XIX

www.cimec.ro

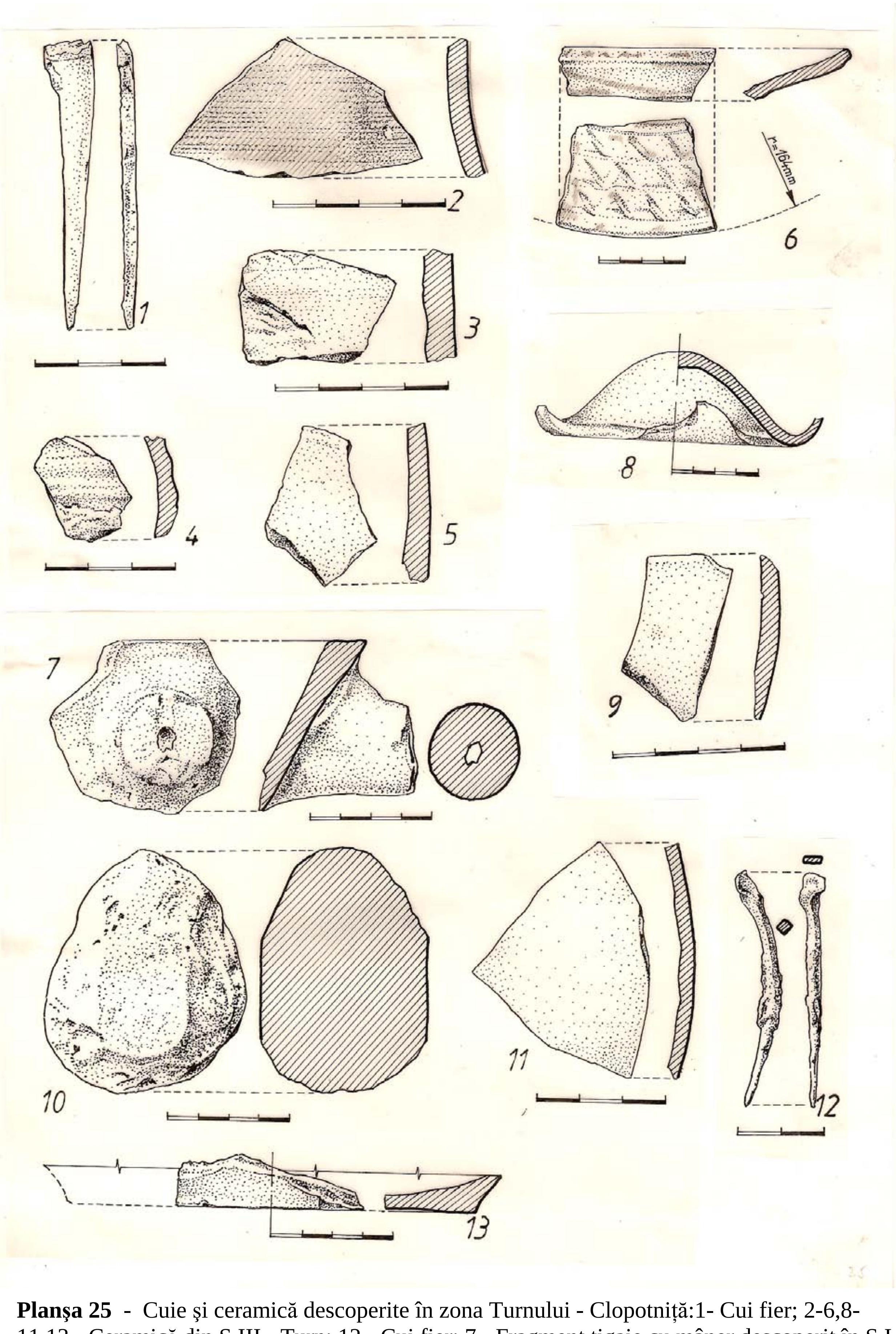

Planşa 25 - Cuie şi ceramică descoperite în zona Turnului - Clopotniță:1- Cui fier; 2-6,8-11,13 - Ceramică din S III - Turn; 12 - Cui fier; 7 - Fragment tigaie cu mâner descoperit în S I 1998 - sec. XVII-XVIII

www.cimec.ro

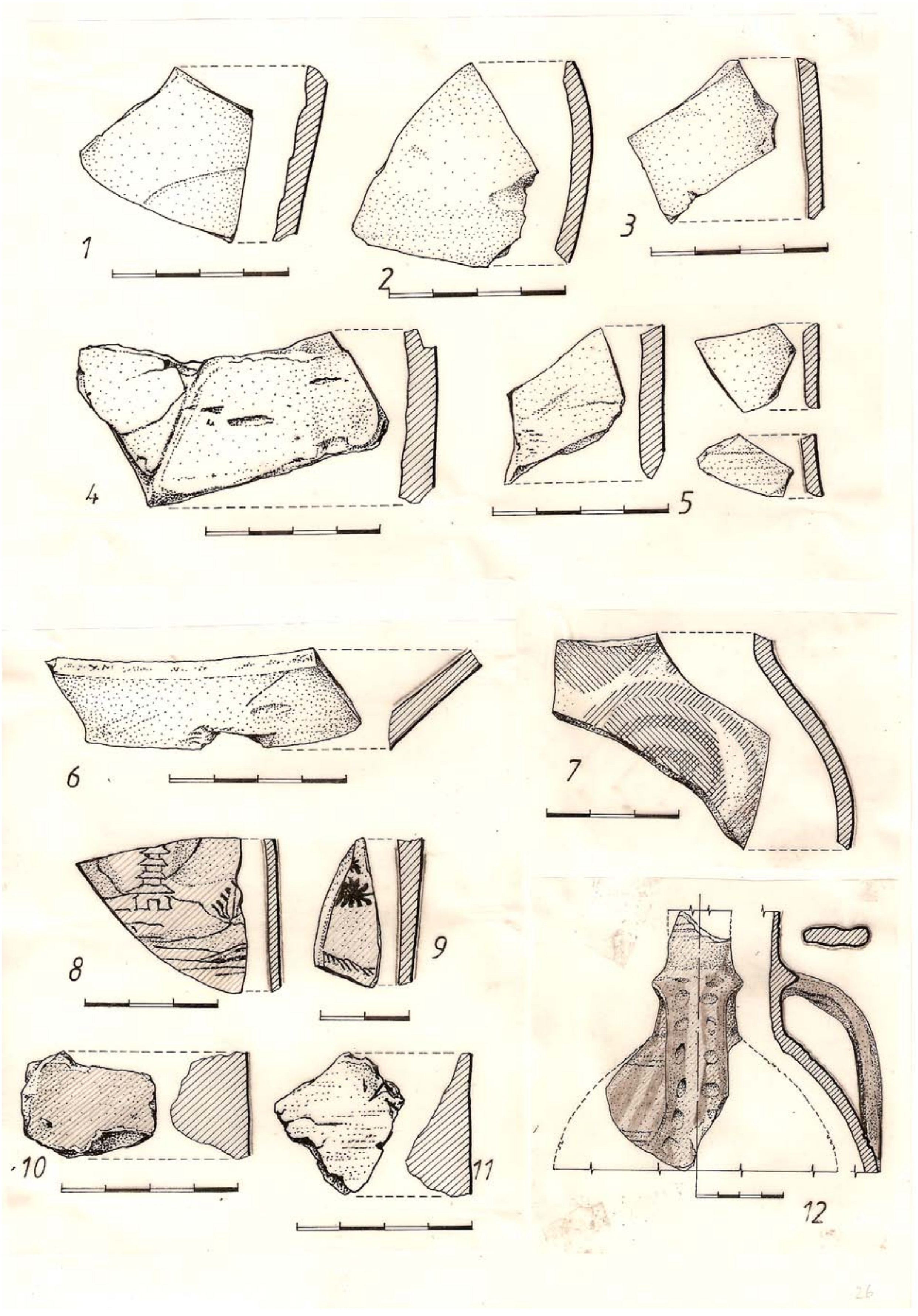

Planşa 26 - 1-12 - Ceramică sec. XVII-XVIII descoperită în S III - Turn - 2000

www.cimec.ro

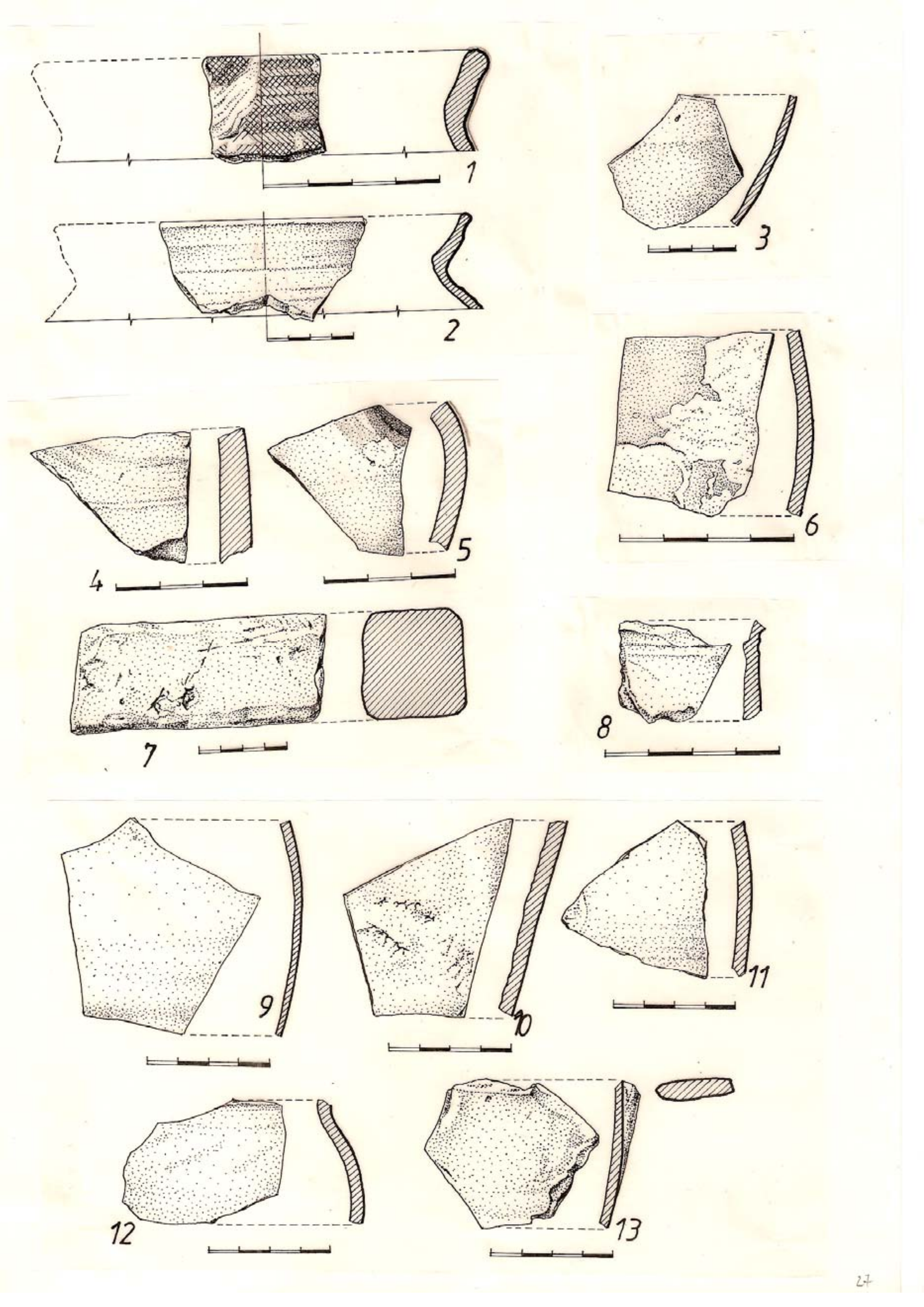

Planşa 27 - 1-13 - Ceramică sec. XVII-XVIII descoperită în S III - Turn - 2000

www.cimec.ro

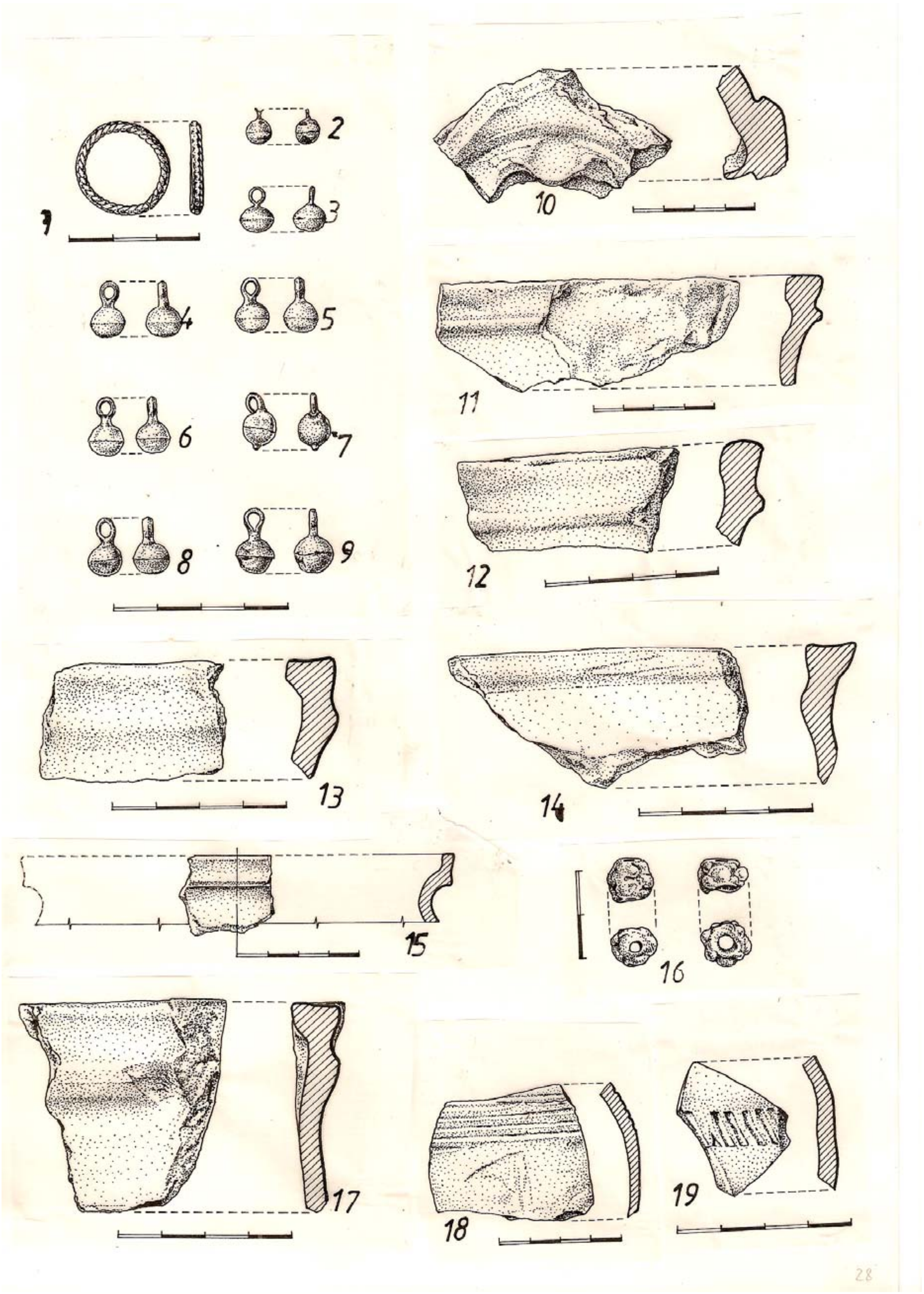

Planşa 28 - 1 - Inel de bronz -1999 - M.11; 2 - Cercel de bronz - S I M.1-1998 ; 3-9 - SII 1999 - M.24; 10-15, 17-19 - Ceramică sec. XV-XVII - S II -1999; 16 - Mărgele din sticlă - M. 5 (Aghiasmatari) sec. XVII-XVIII.

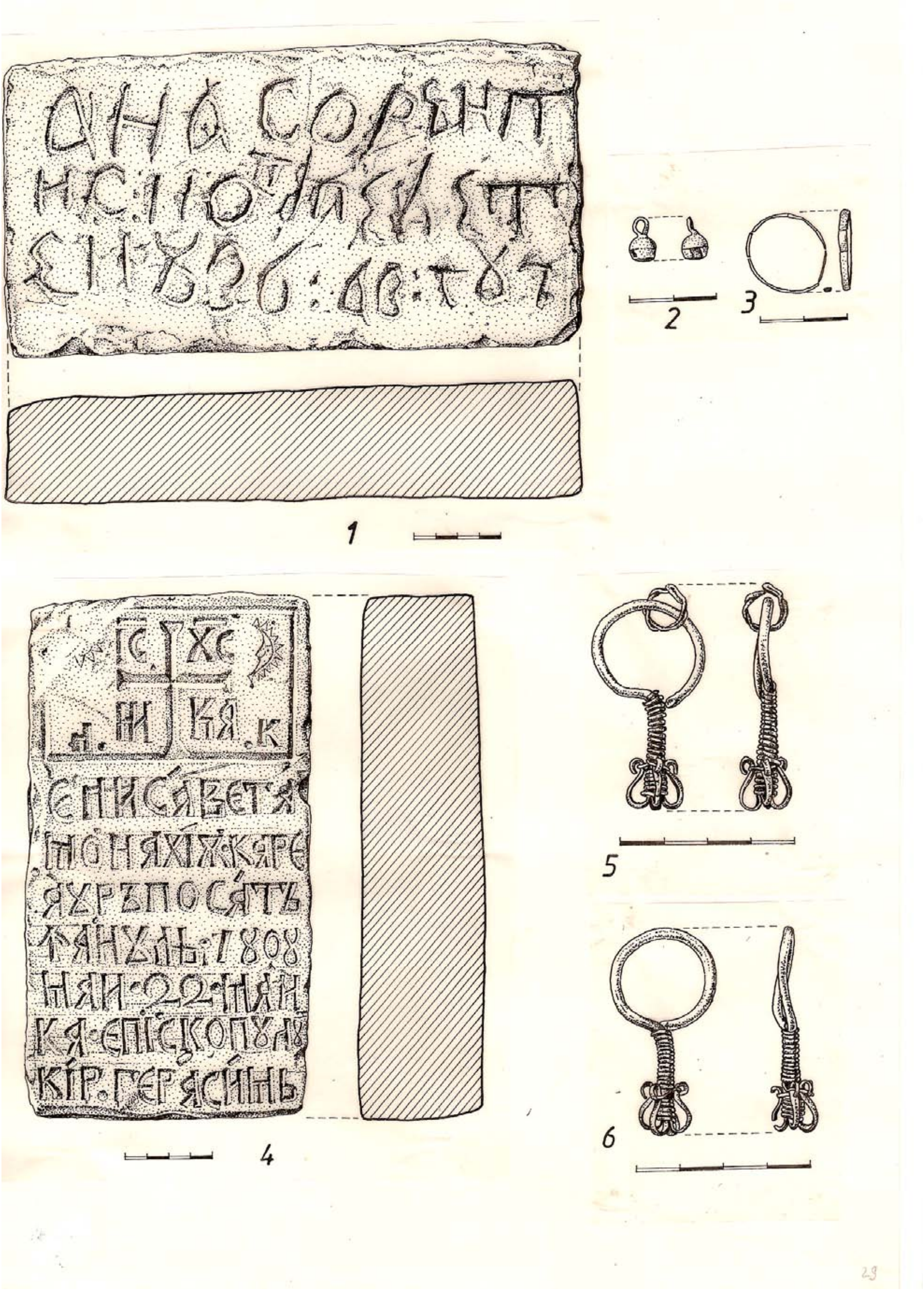

Planşa 29 - 1 - Cărămidă cu inscripție - S I/2003; 2 - Cercel de bronz, 3 - Inel - S II/99, M 11; 4 - Cărămidă cu inscripție - S I/2003; 5-6 - Cercei de argint - M.24/2003 - sec. XVIII-XIX

www.cimec.ro

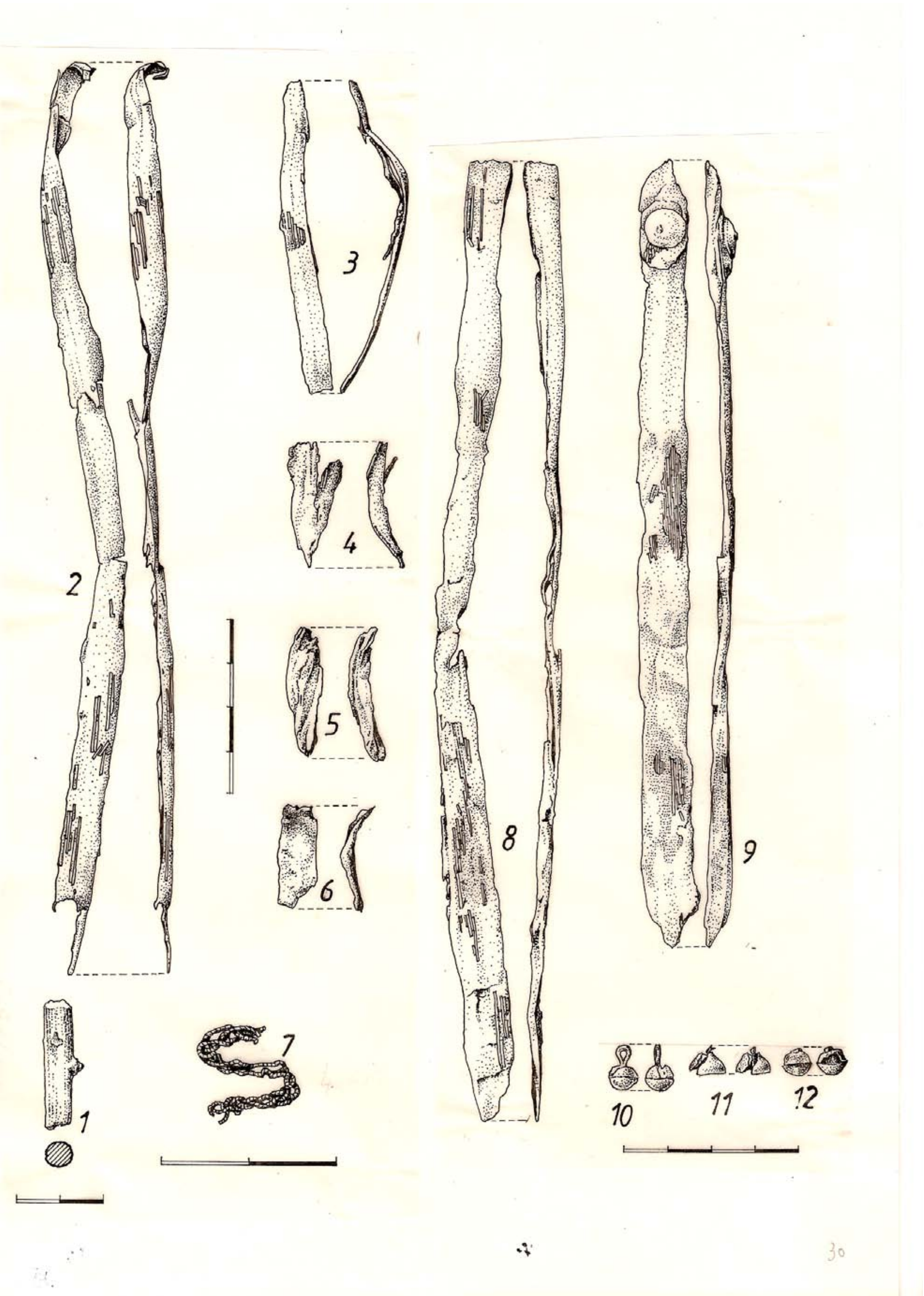

Planşa 30 - Fragmente de lemn cu ținte. Urme de țesături şi nasturi globulari -1-6 - S I - 2003; 7, 9-12 - M.28; 8 - M.3 - sec. XVII-XIX

www.cimec.ro

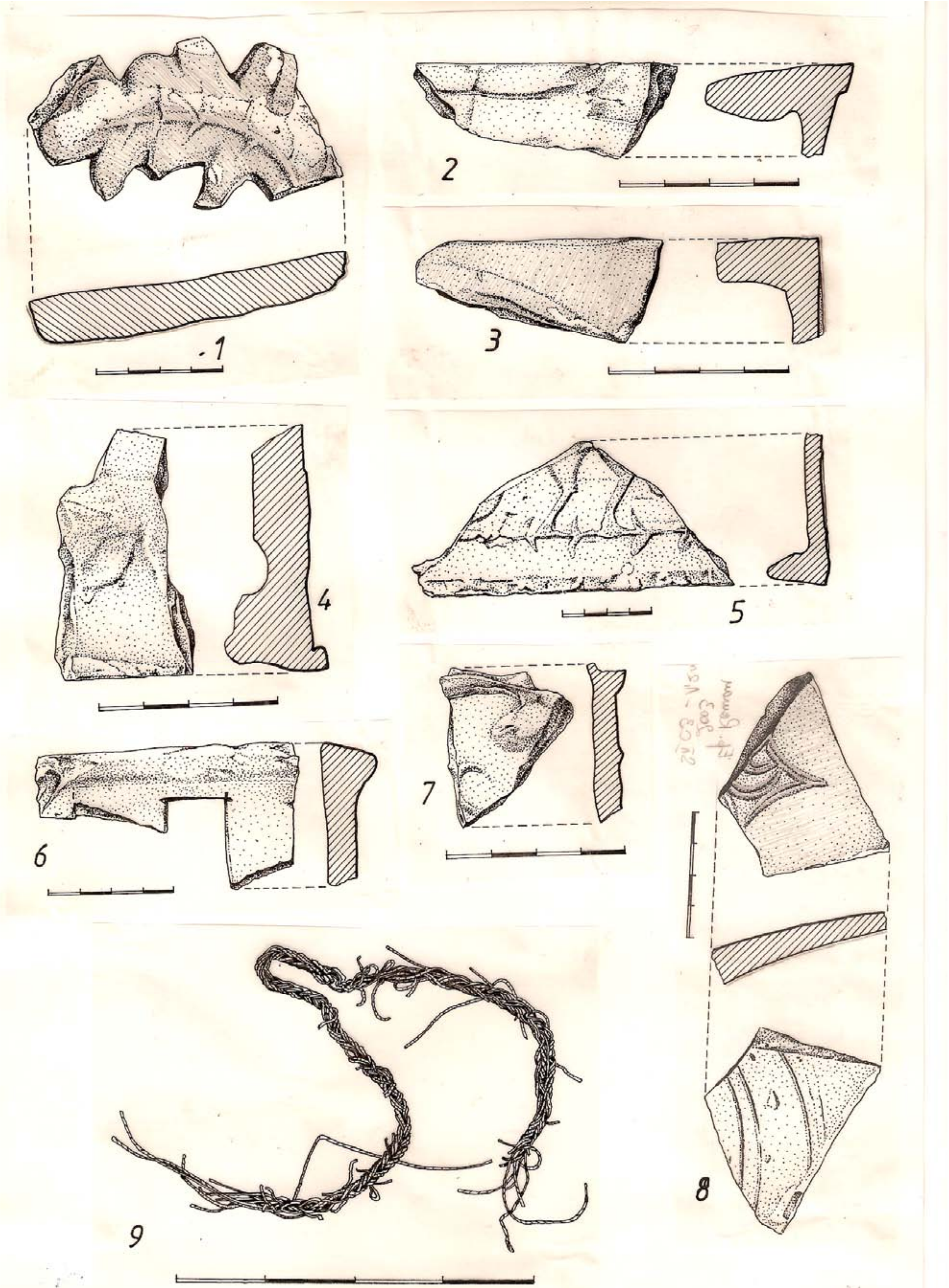

Planşa 31 - 1-4,6,8 Cahle de sobă - sec. XVI-XVIII - S II/2003; 5,7 - Groapa cu frescă; 9 - Fragment țesătură - M.32/2003

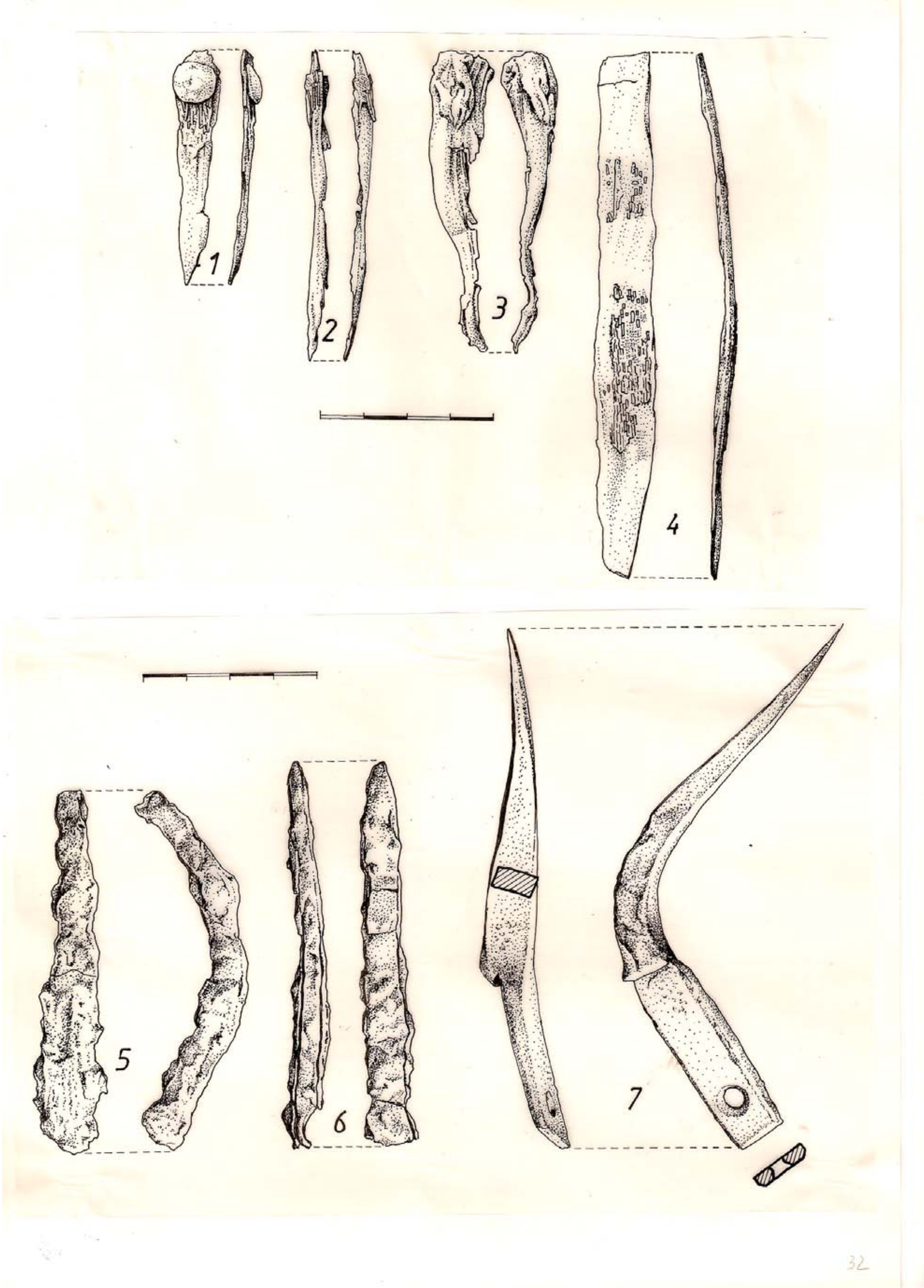

Planşa 32 - 1-4 - Fragmente de lemn cu ținte şi urme de țesătură - S I/2003 - M.28; 5-7 Obiecte din fier - sec. XVI-XIX

www.cimec.ro

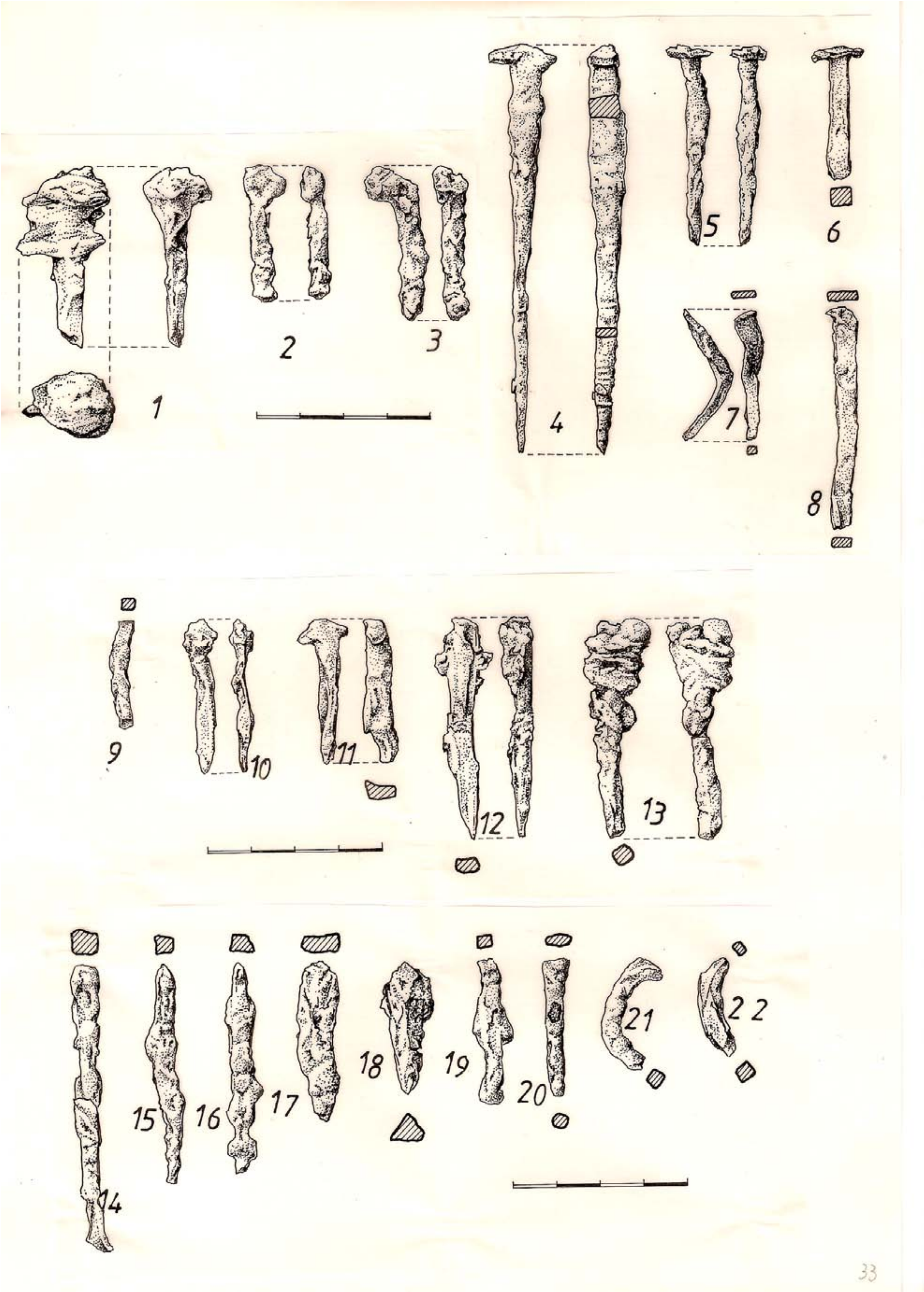

Planşa 33 - 1-3 - S I/2003 - M.33; 4-6 -S I /2003 - M.29; 7-22 -S II/2003 - sec. XVII-XIX

www.cimec.ro

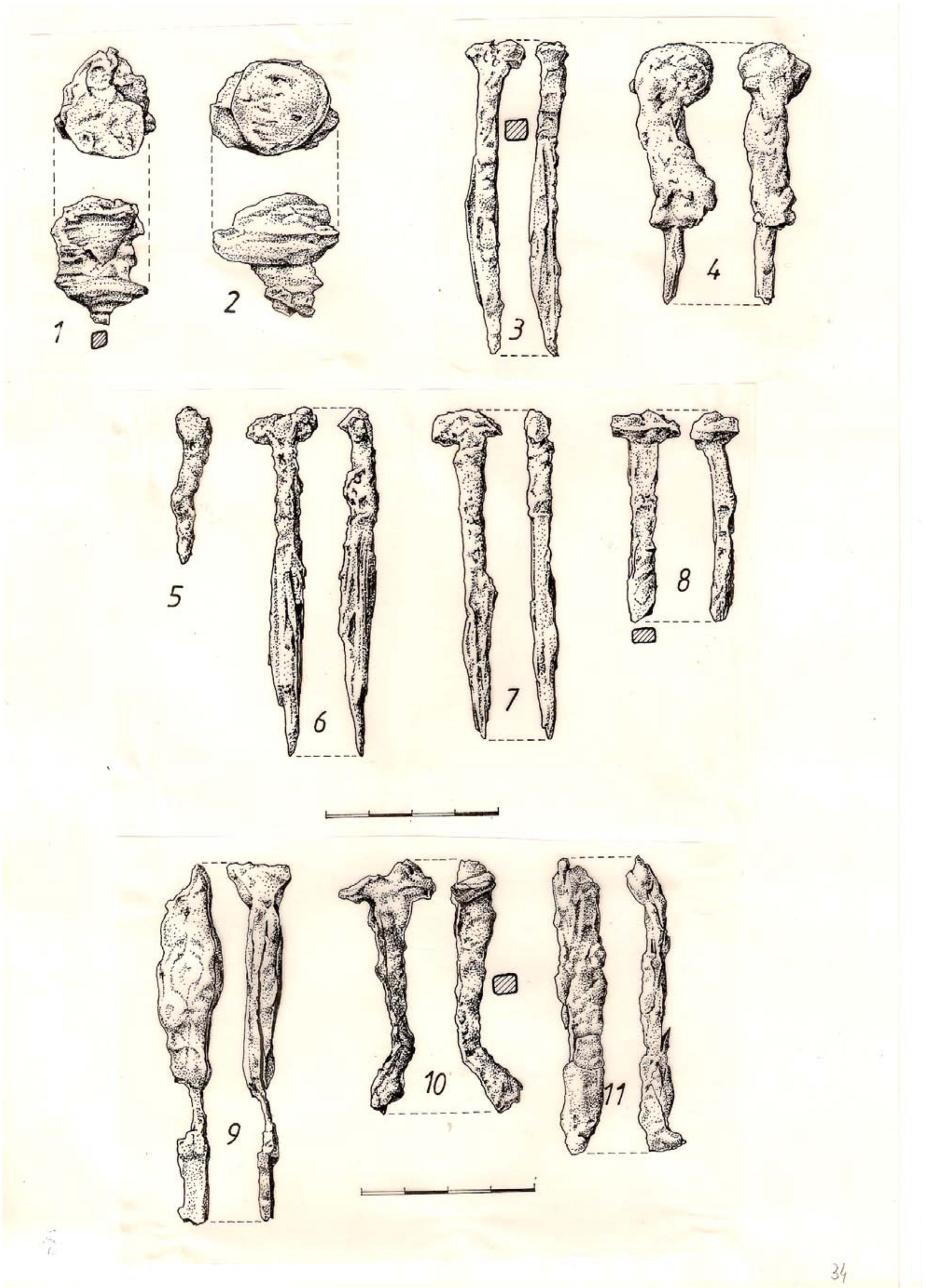

Planşa 34 - 1-11 - Cuie de sicrie - sec. XVII-XIX

www.cimec.ro

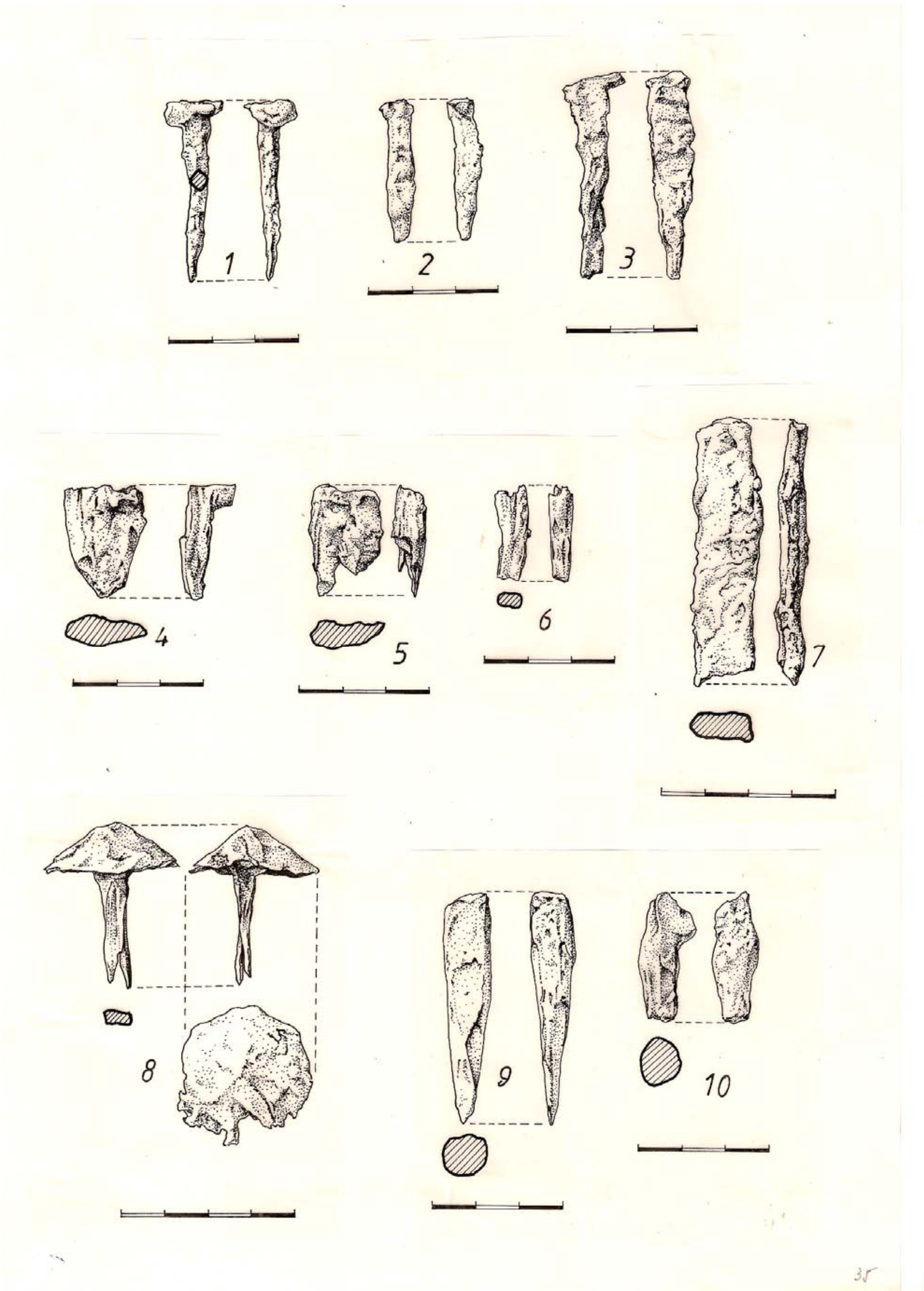

Planşa 35 - Cuie de sicrie -1-6 - M.3/2003; 7-8 - S II /2003; 9,10 - M.3 (2003)

www.cimec.ro

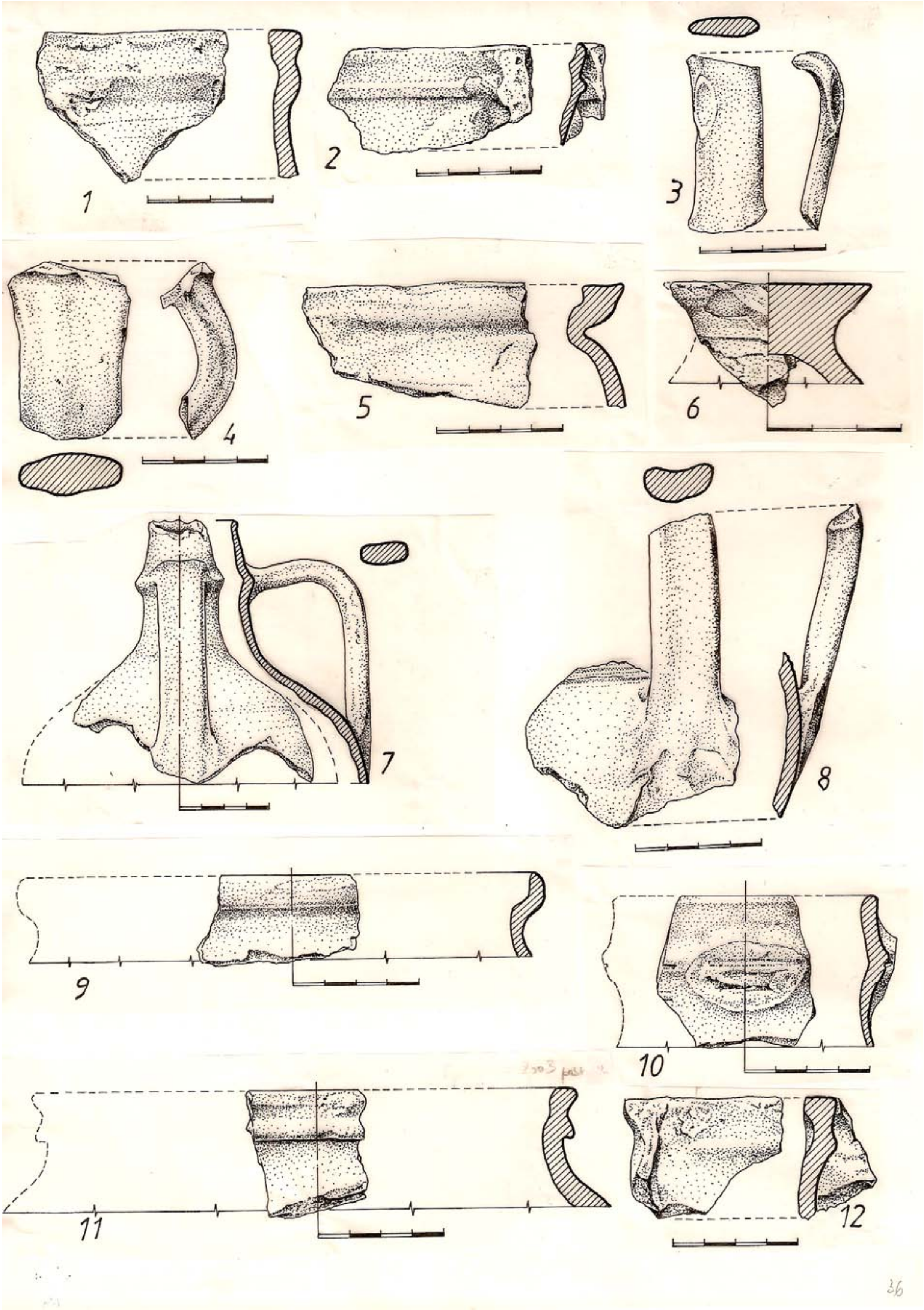

Planşa 36 - Ceramică sec. XVI-XVII: 1,2,4,5,7,9 - S II/2003; 3,6,8,12 - Groapa cu frescă

www.cimec.ro

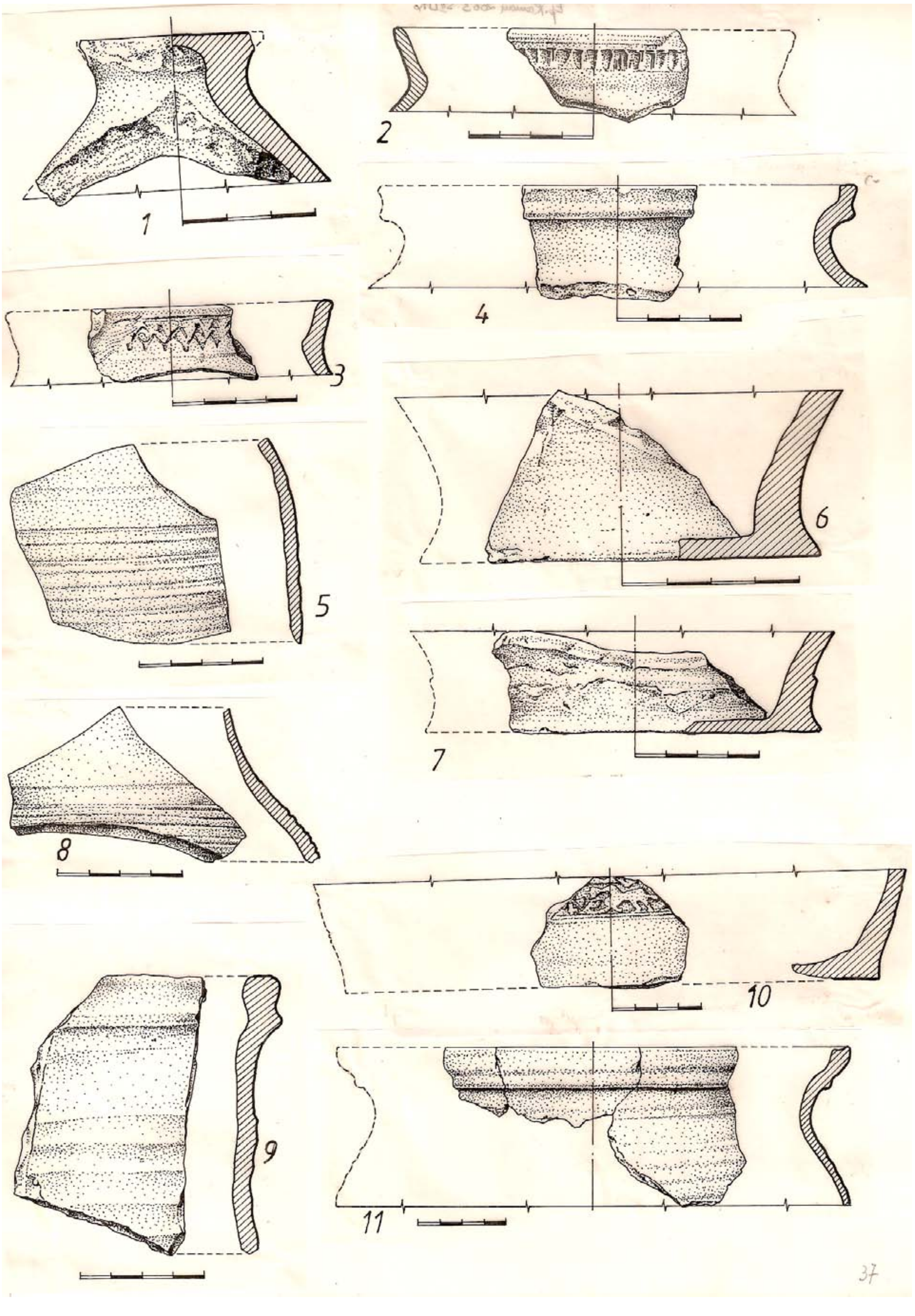

Planşa 37 - Ceramică sec. XIV-XV - 1-11 - S II/2003

www.cimec.ro

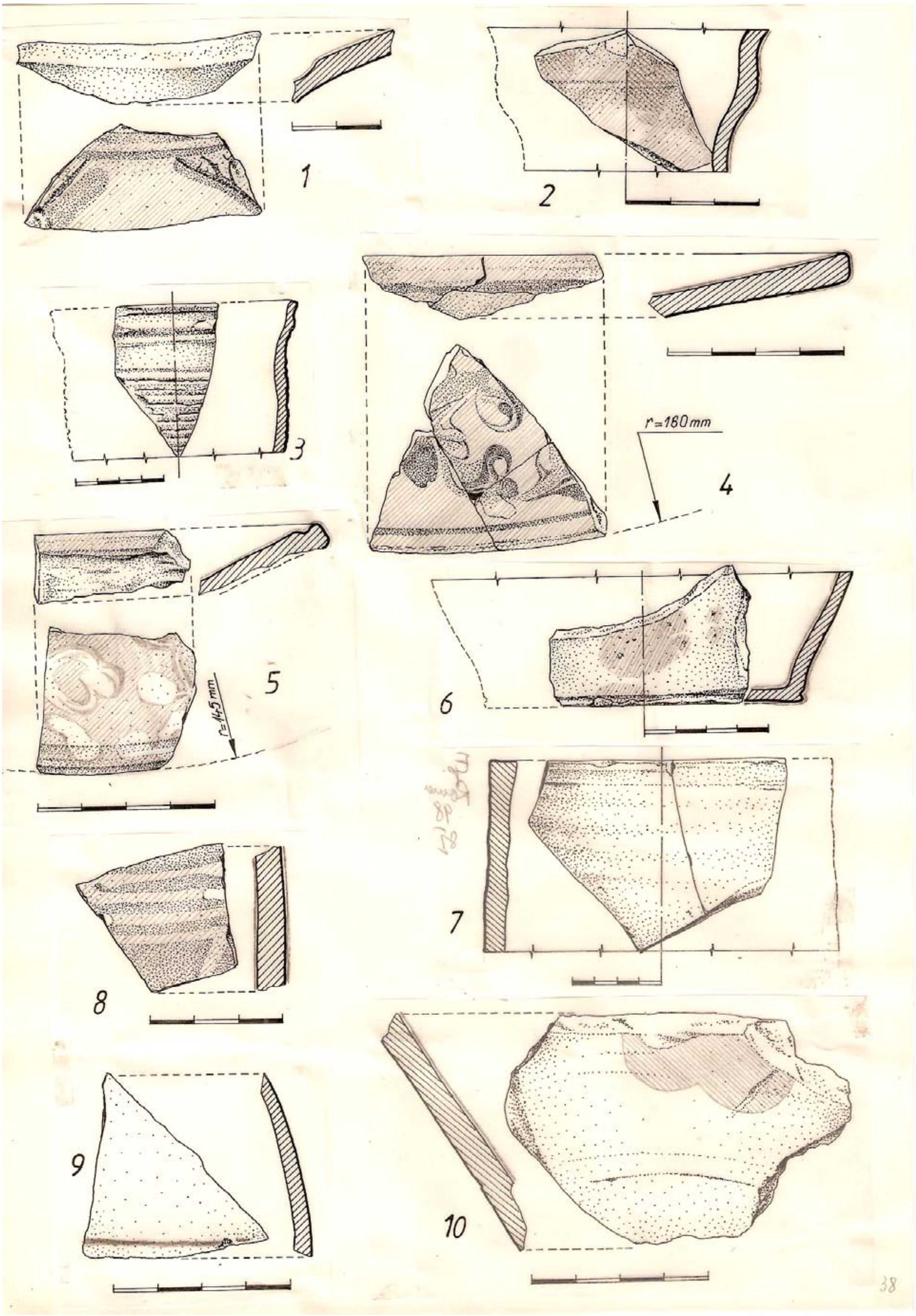

Planşa 38 - 1-10 - Ceramică sec. XVI-XVIII - S II/2003

www.cimec.ro

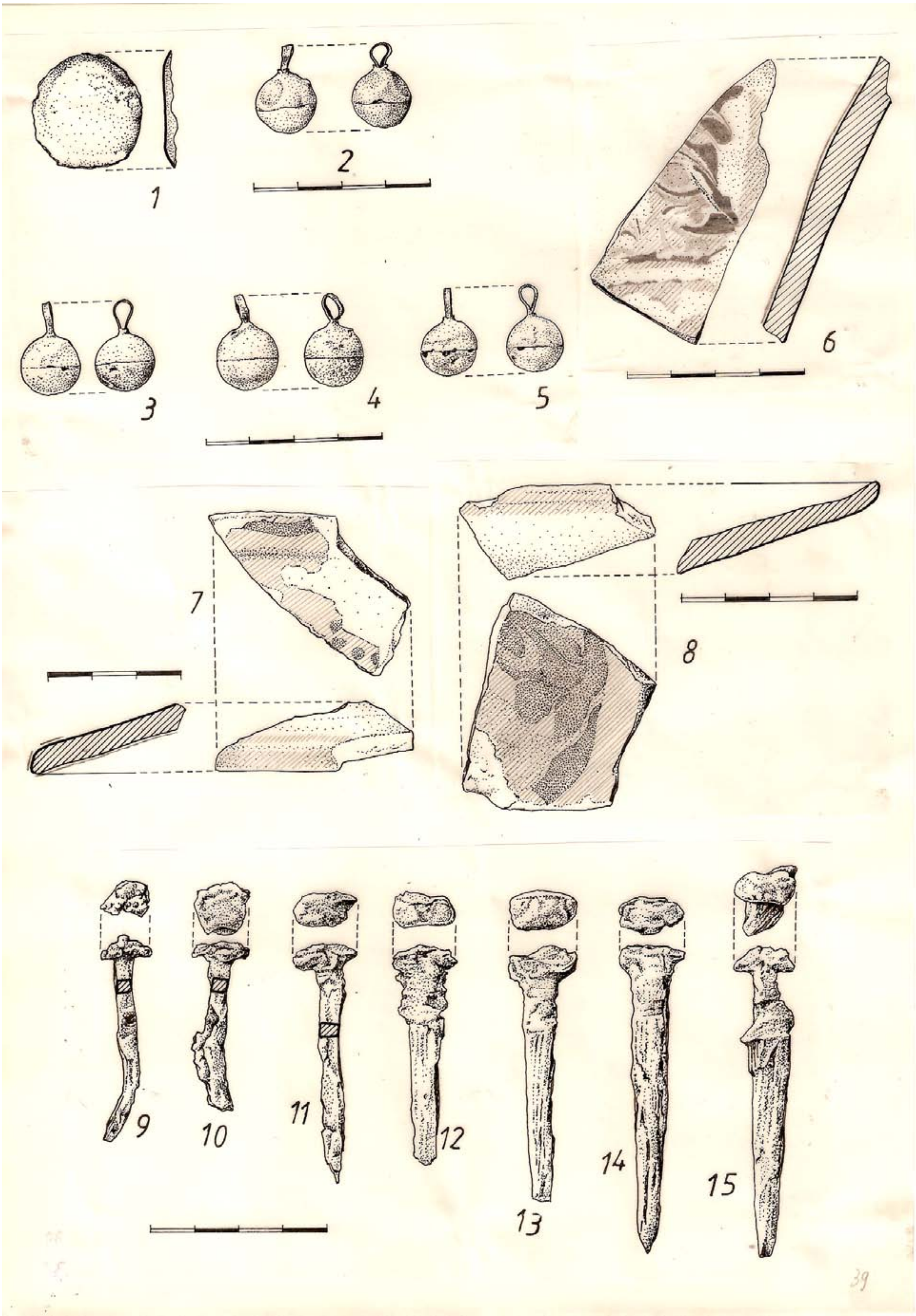

Planşa 39 - Obiecte din bronz, fier şi ceramică, sec. XVI-XVIII - 1; 9 -15- Cuie fier - M.19/2004; 2-5 - M.13/2004; 6-8- Ceramică - S I /2004

www.cimec.ro

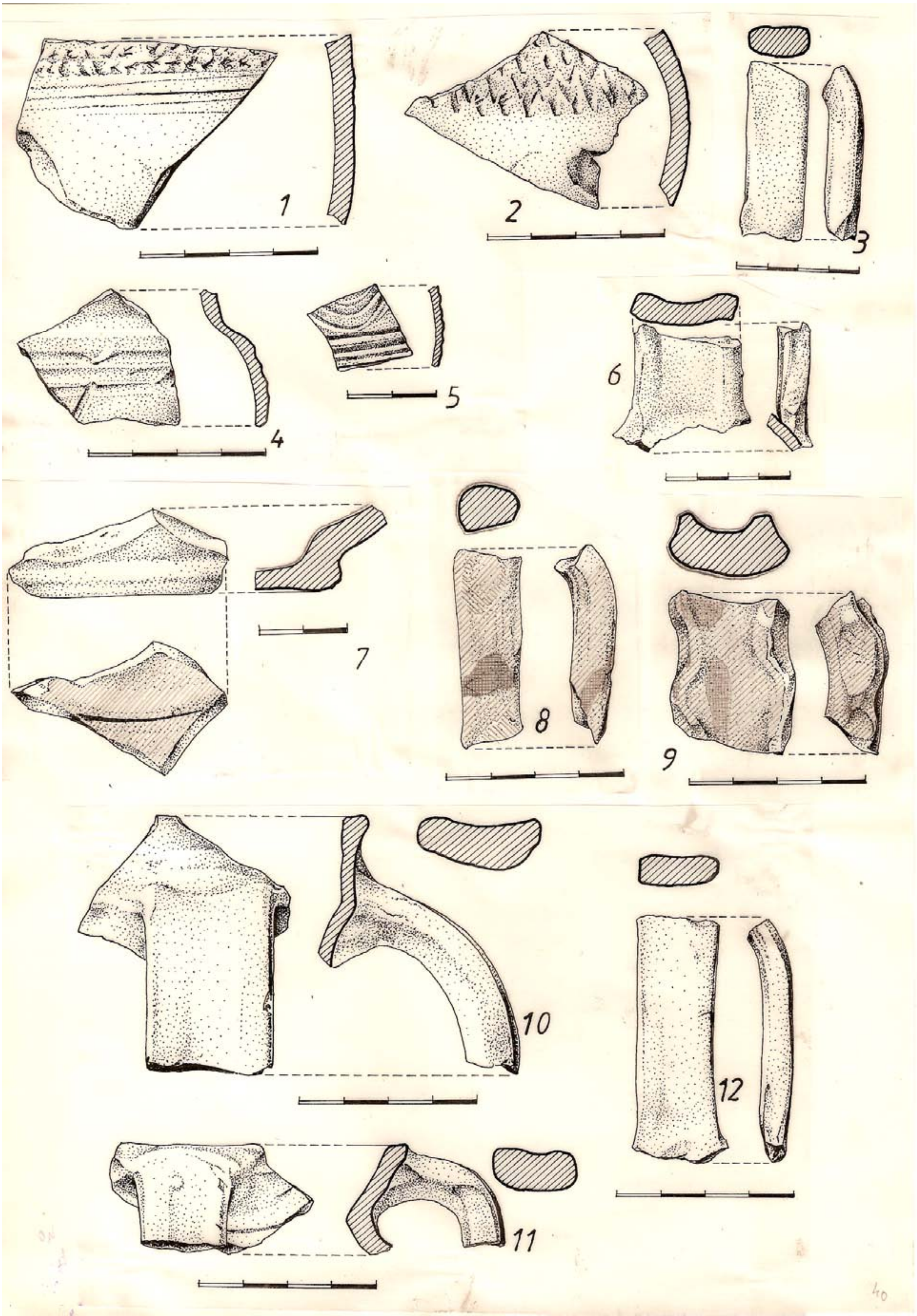

Planşa 40 - 1-12 - Ceramică sec. XVI - Groapa cu frescă

www.cimec.ro

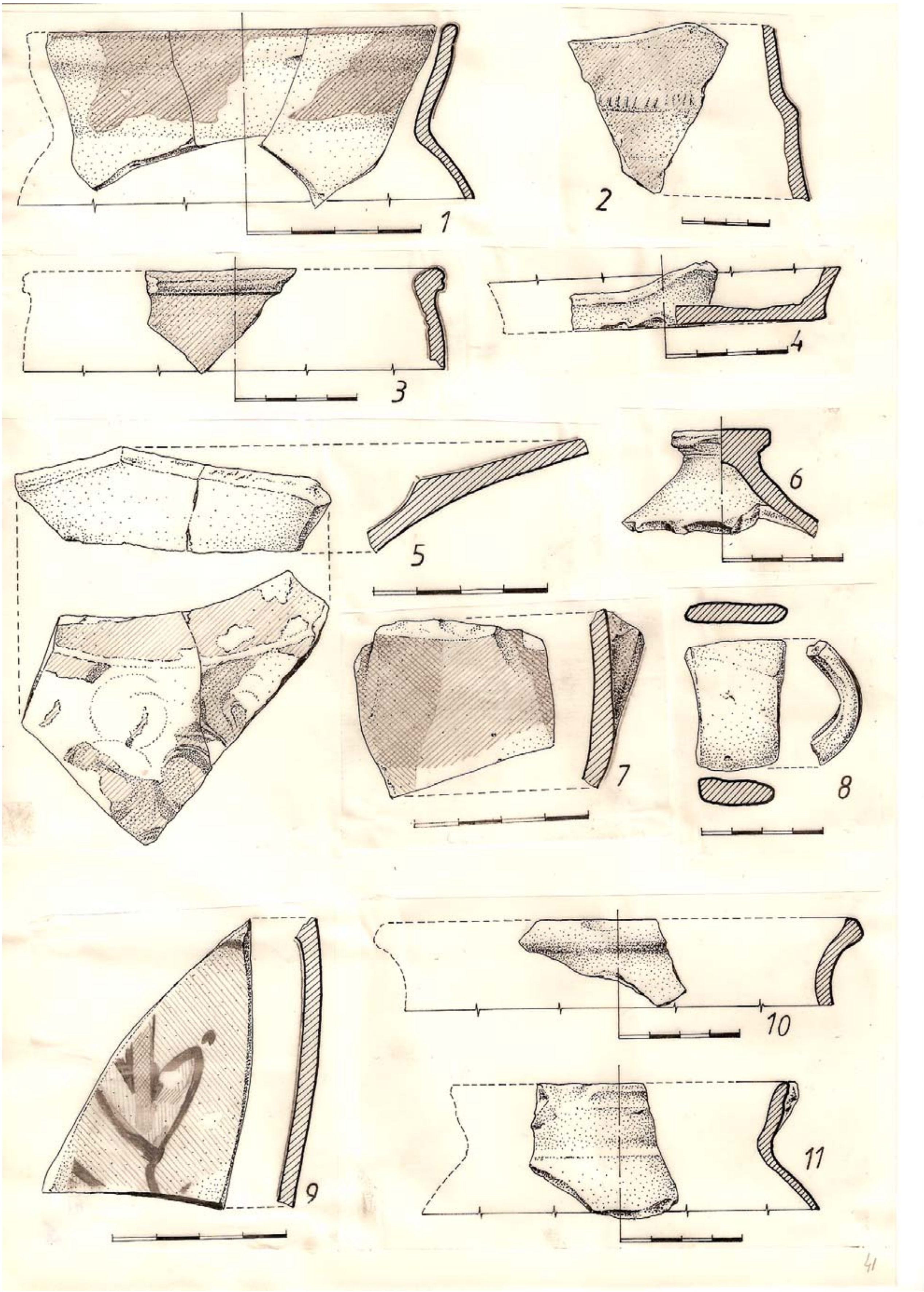

Planşa 41 - 1-11 - Ceramică sec. XVI - Groapa cu frescă

www.cimec.ro

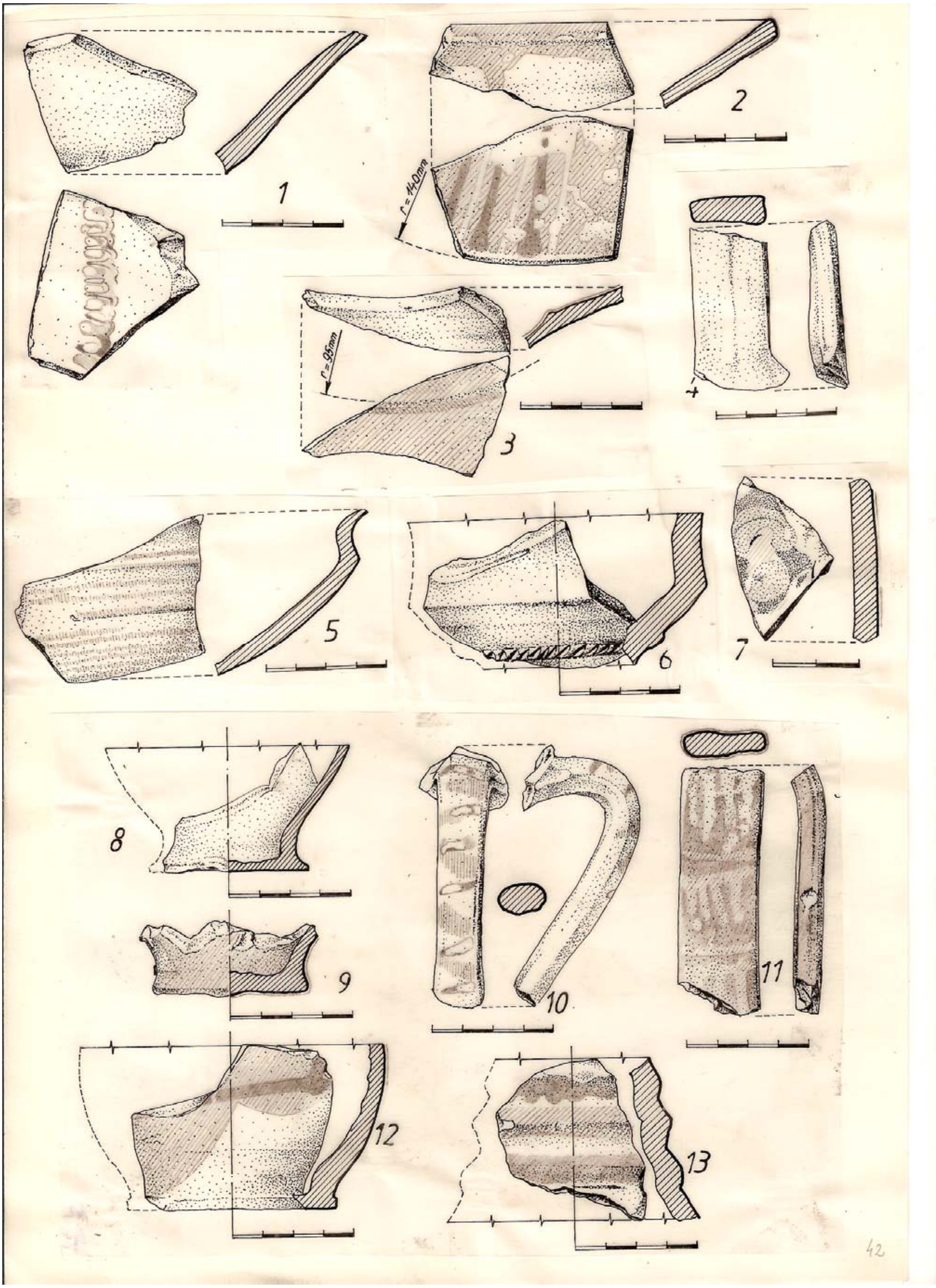

Planşa 42 - 1-13 - Ceramică sec. XVI - Groapa cu frescă

www.cimec.ro

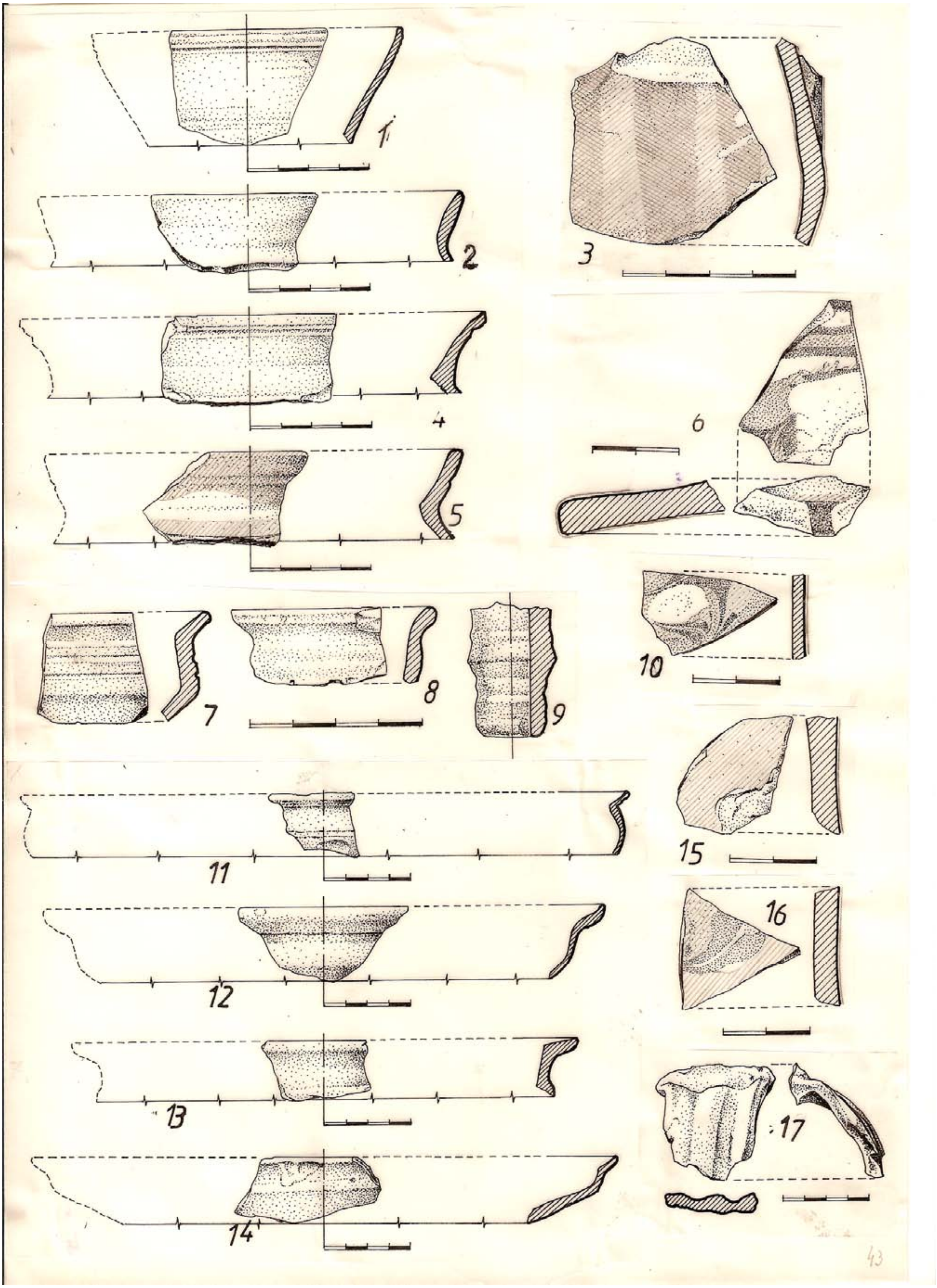

Planşa 43 - 1-17 - Ceramică sec. XVI - Groapa cu frescă

www.cimec.ro

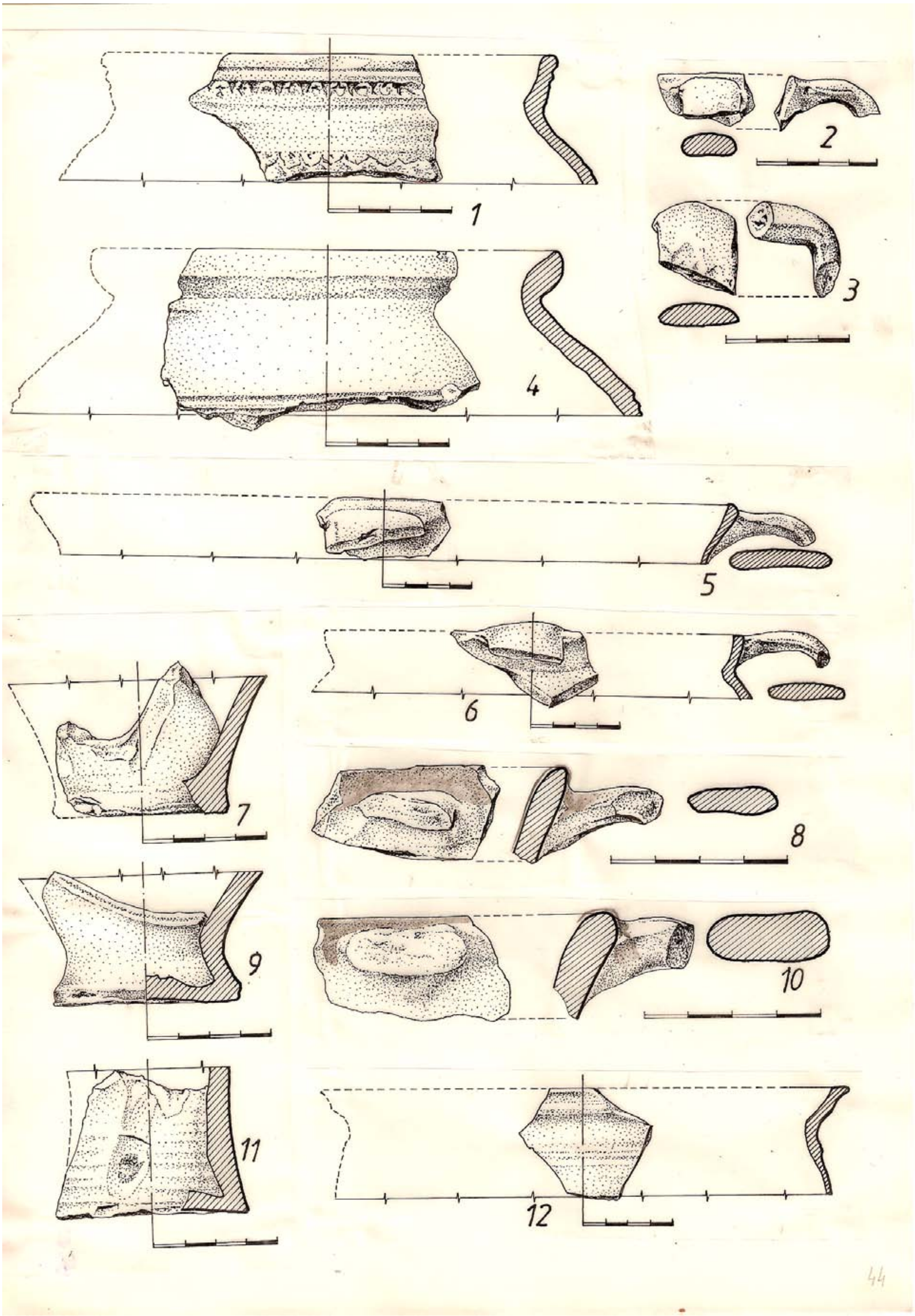

Planşa 44 - 1-12 - Ceramică sec. XVI - Groapa cu frescă

www.cimec.ro

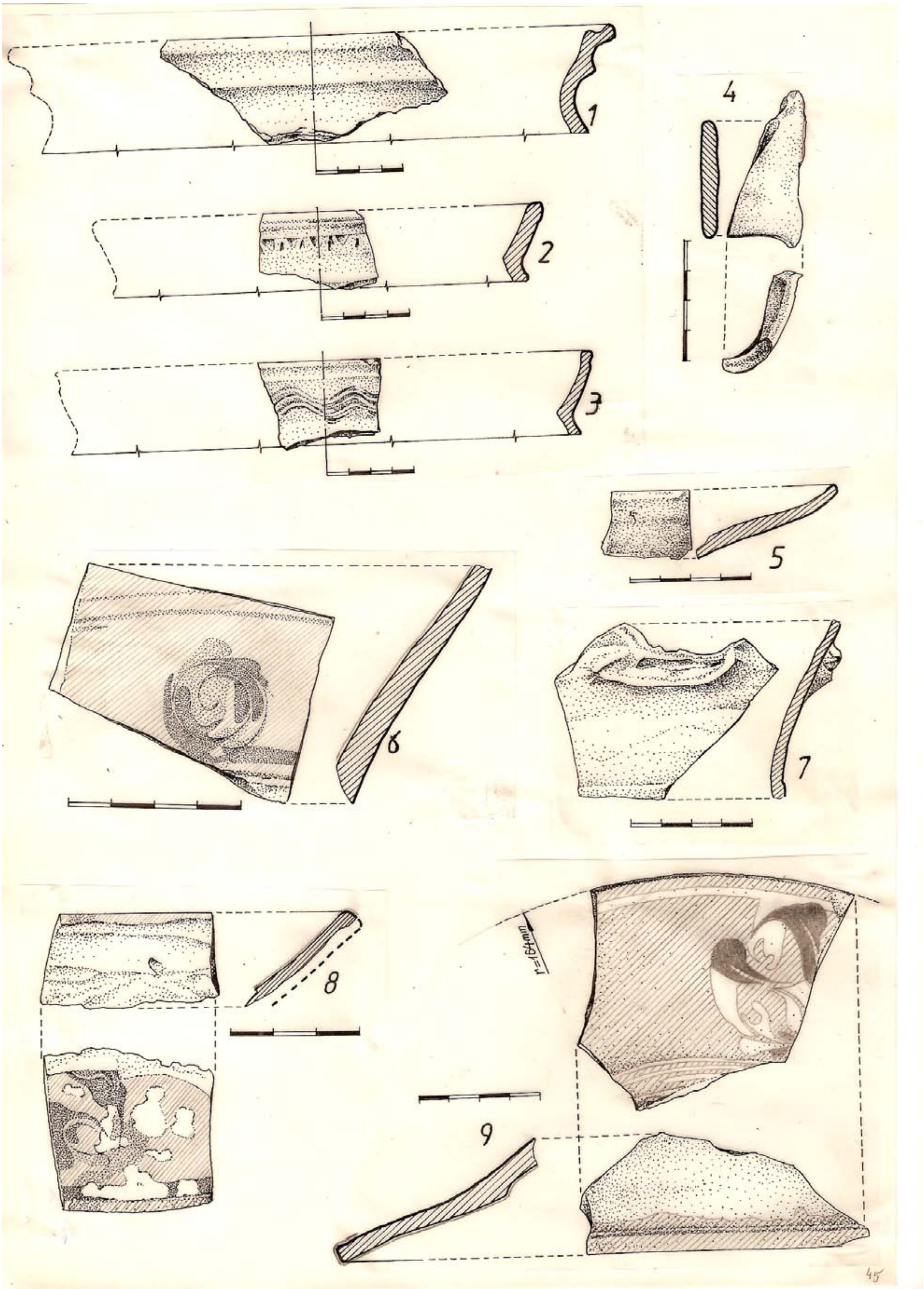

Planşa 45 - 1-9 - Ceramică sec. XVI-XVIII - passim

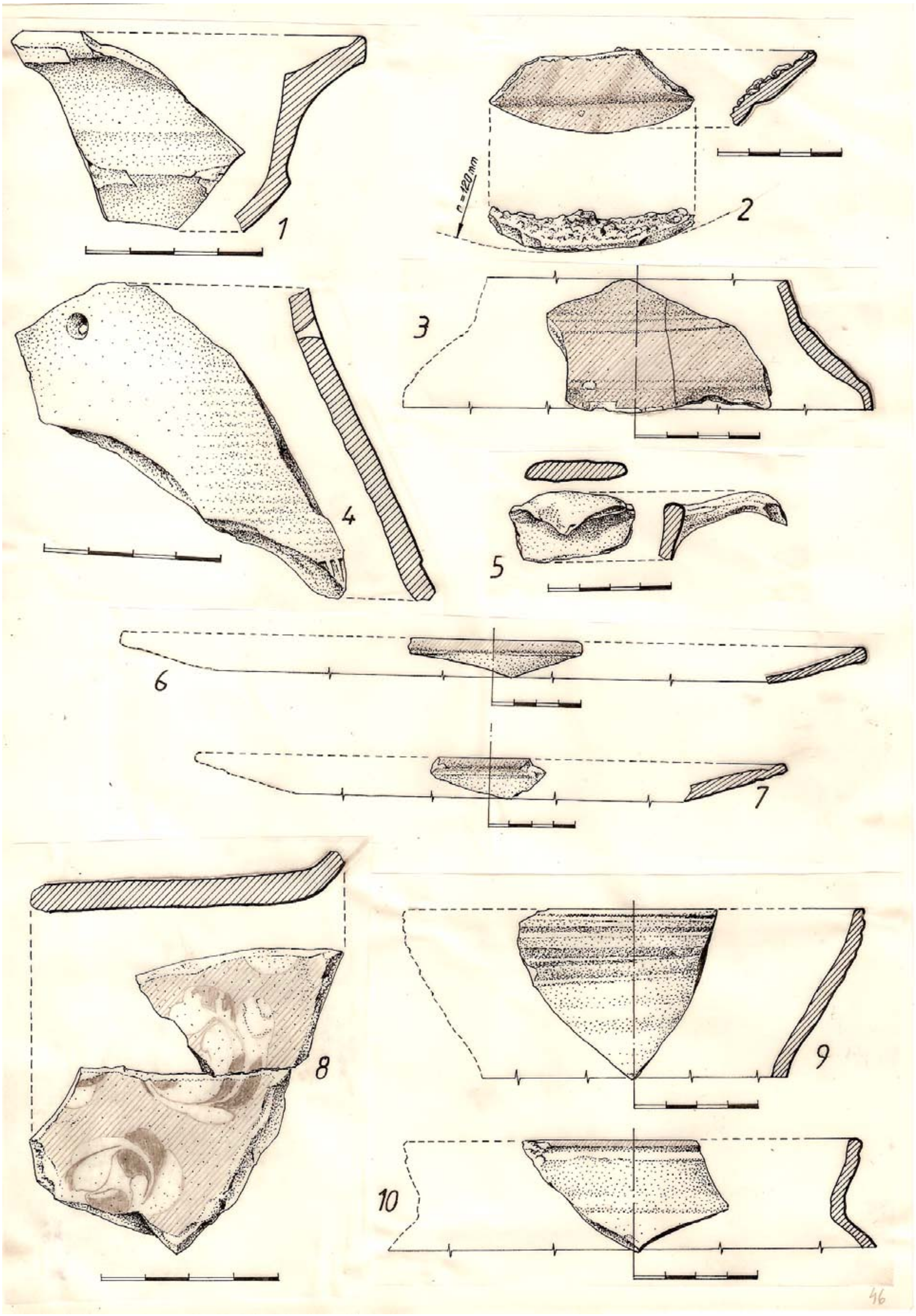

Planşa 46 - 1-10 - Ceramică sec. XV-XVI - Groapa cu frescă

www.cimec.ro

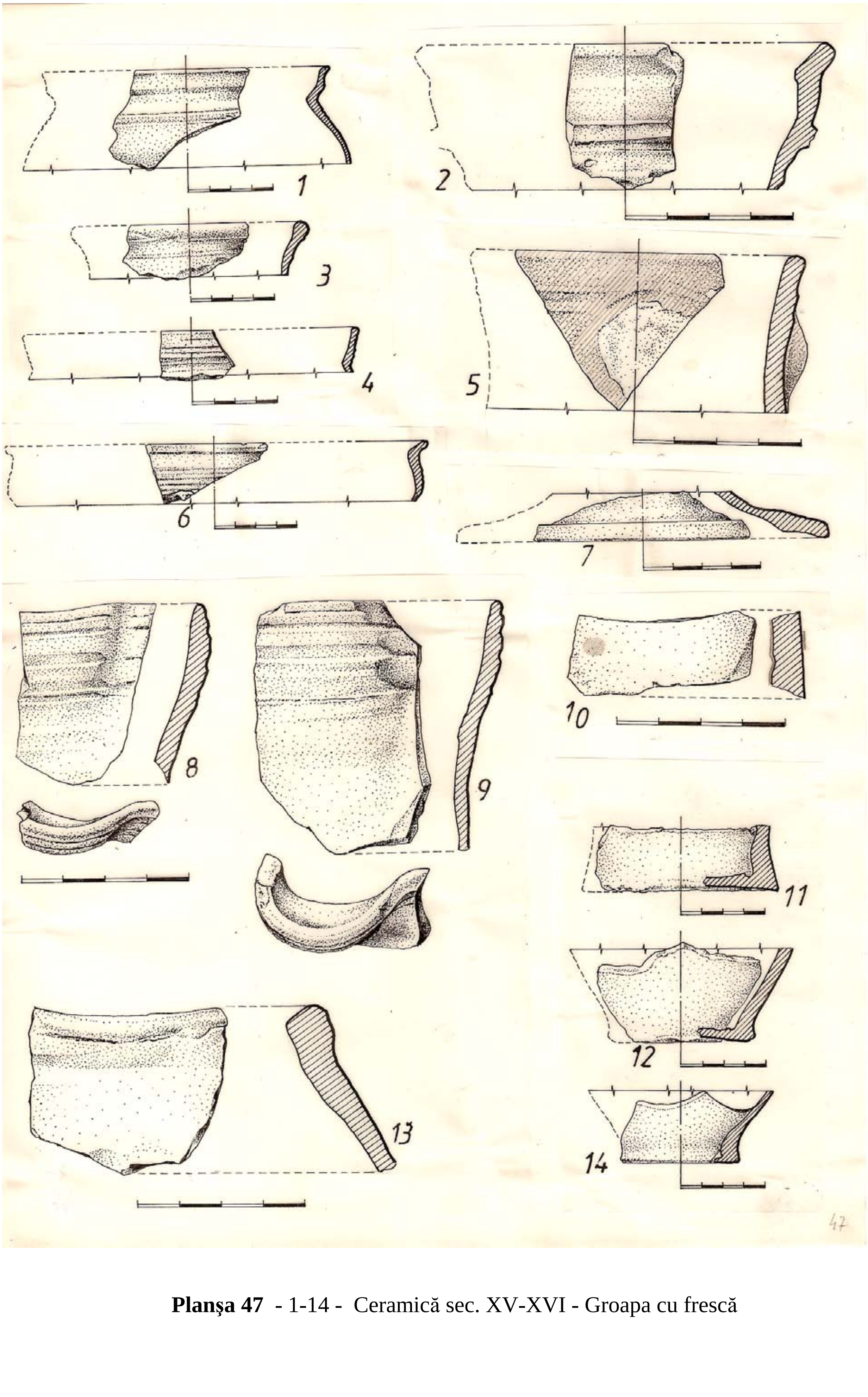

Planşa 47 - 1-14 - Ceramică sec. XV-XVI - Groapa cu frescă

www.cimec.ro

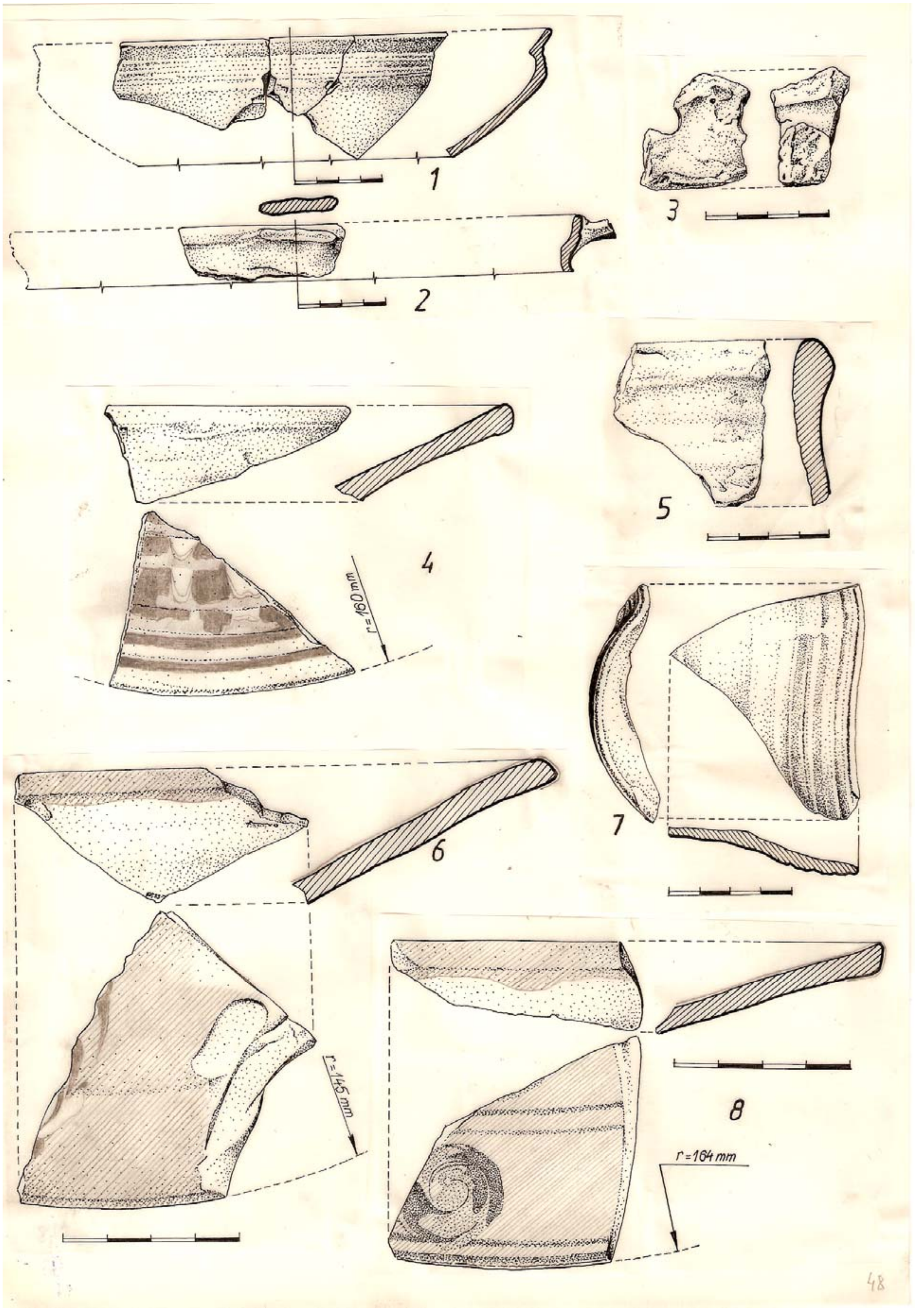

Planşa 48 - 1-8 - Ceramică sec. XV-XVI - Groapa cu frescă

www.cimec.ro

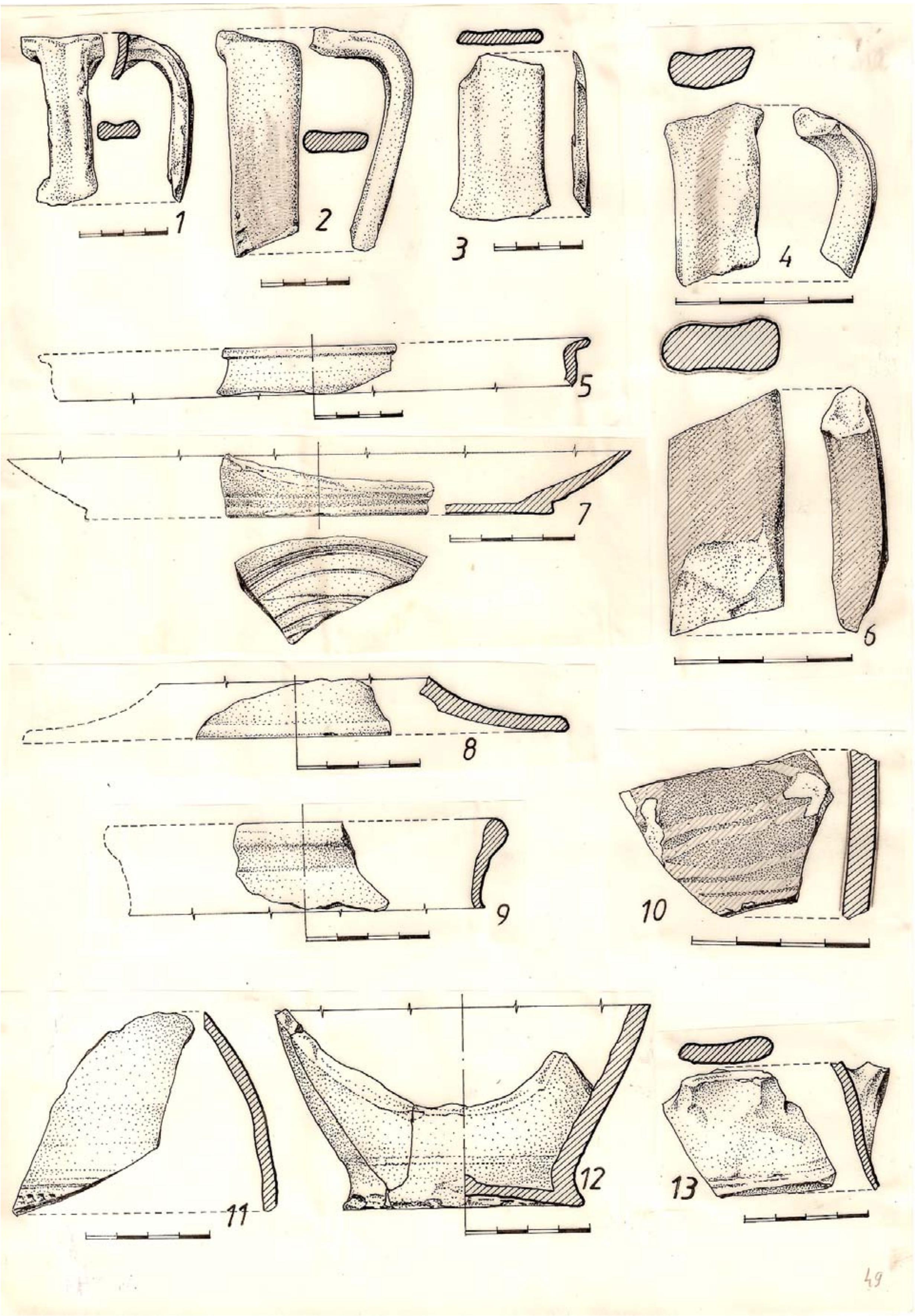

Planşa 49 - 1-13 - Ceramică sec. XV-XVI - Groapa cu frescă

www.cimec.ro

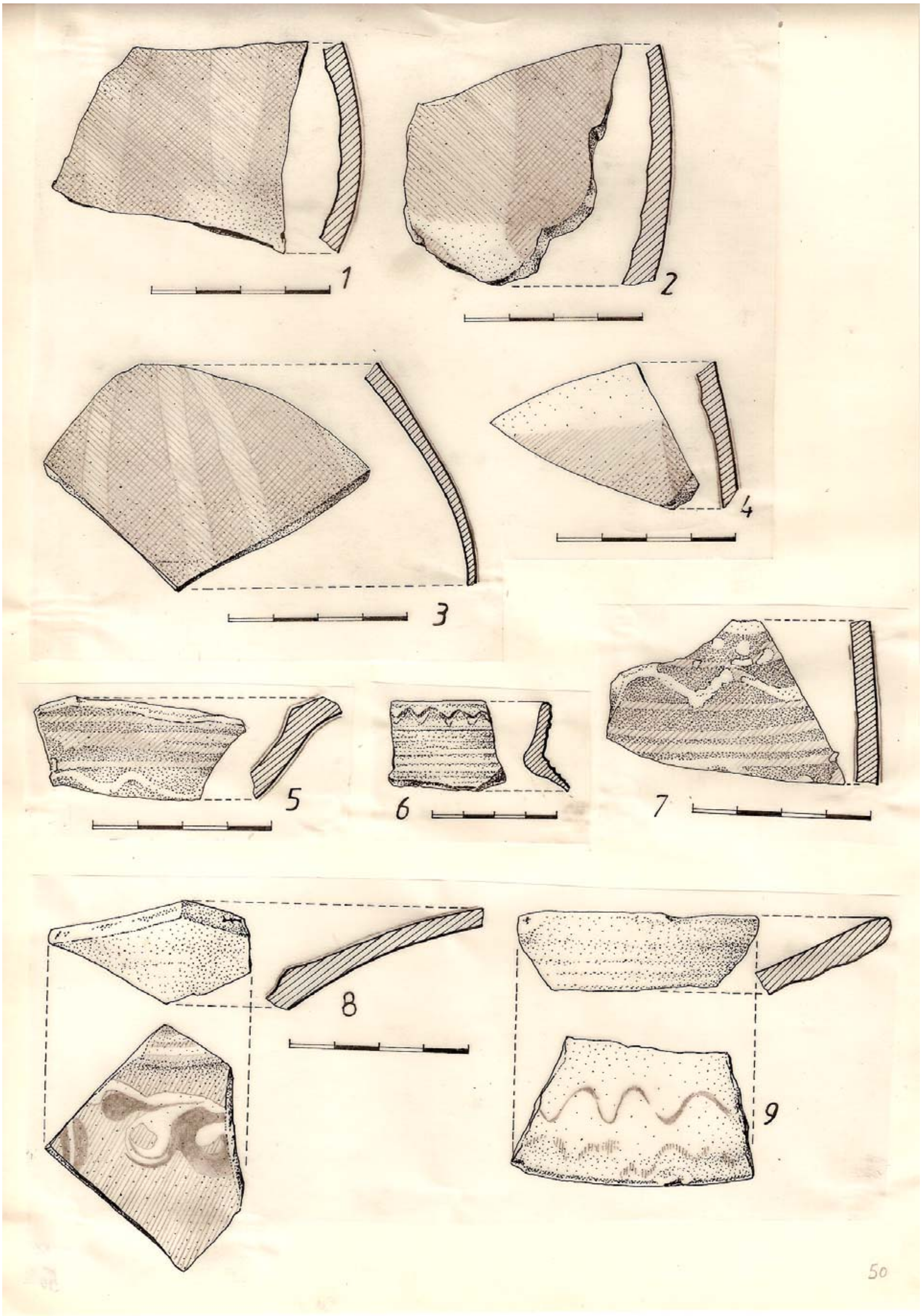

Planşa 50 - 1-9 - Ceramică sec. XV-XVI - Groapa cu frescă

www.cimec.ro

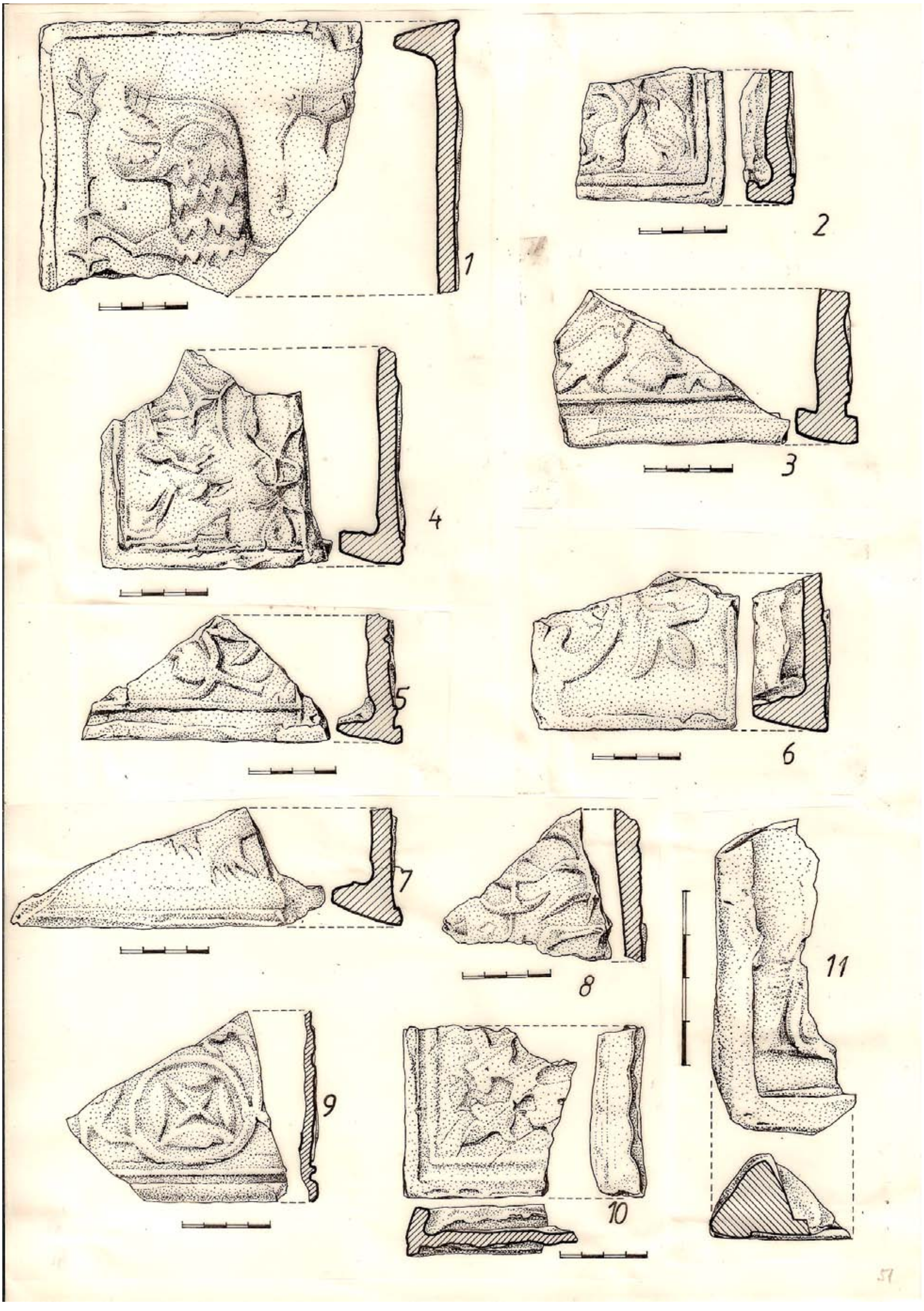

Planşa 51 - 1-11 - Cahle de sobă - sec. XV-XVI - Groapa cu frescă

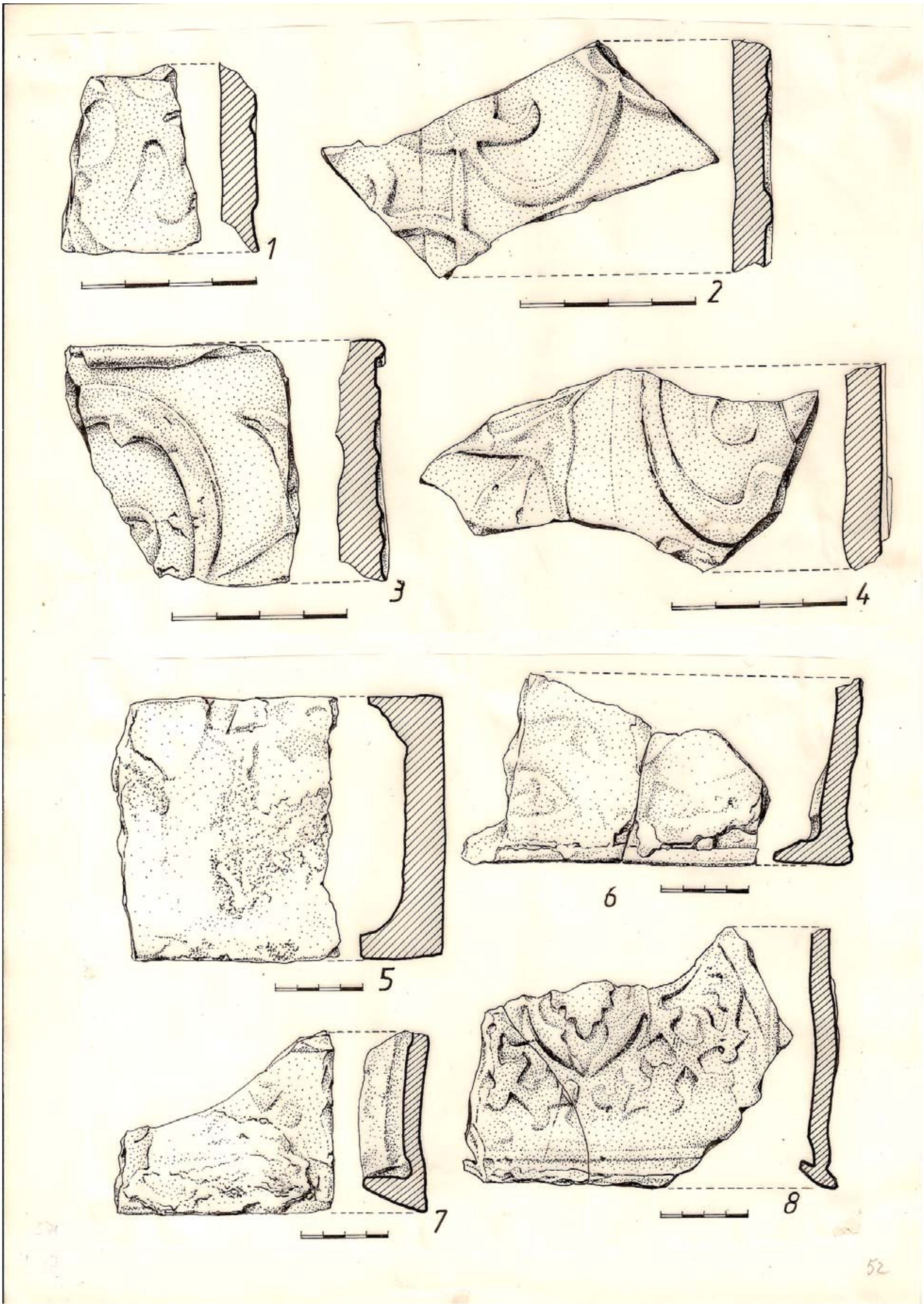

Planşa 52 - 1-8 - Cahle de sobă - sec. XV-XVI - Groapa cu frescă

www.cimec.ro

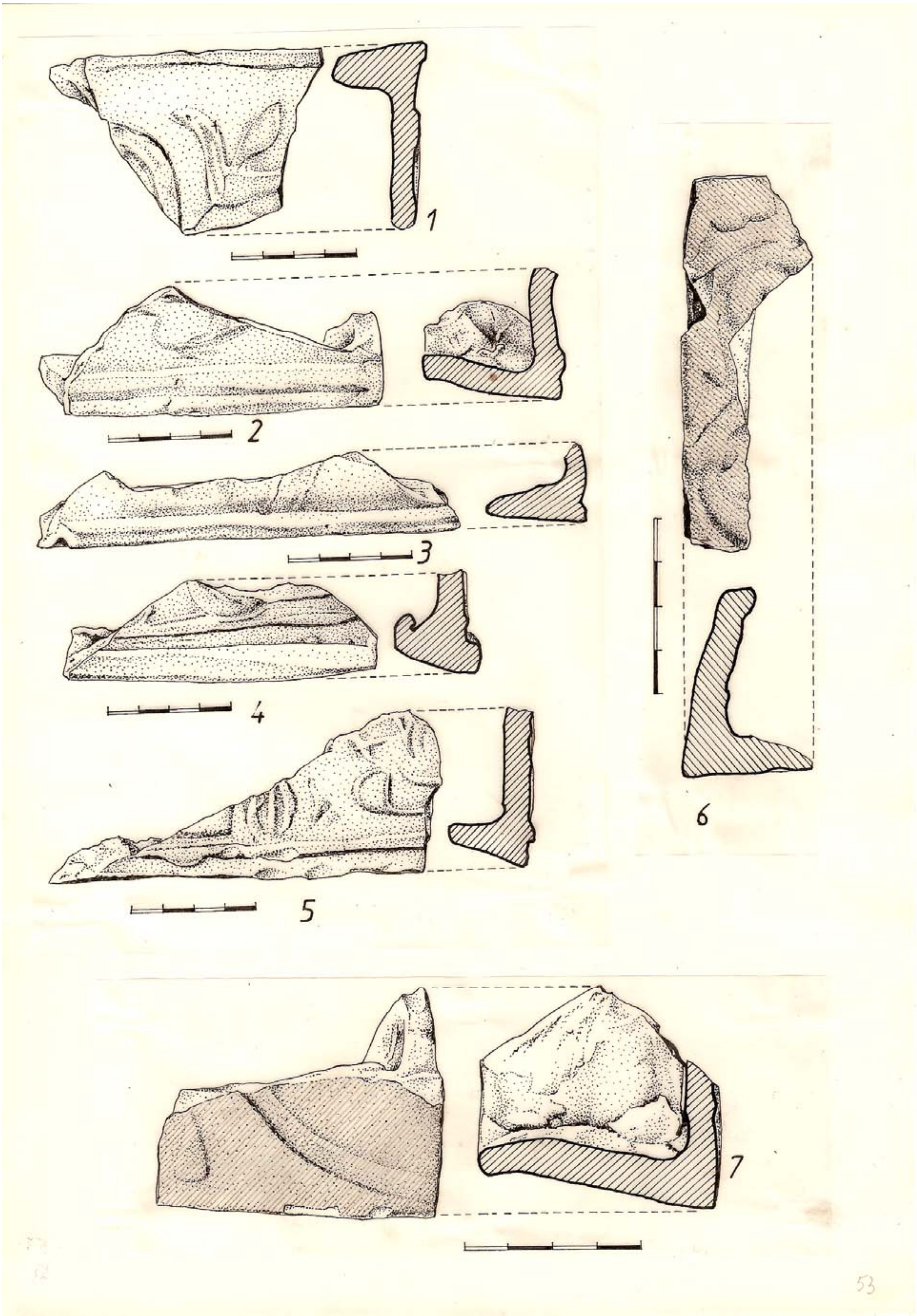

Planşa 53 - 1-7 - Cahle de sobă - sec. XV-XVI - Groapa cu frescă

www.cimec.ro

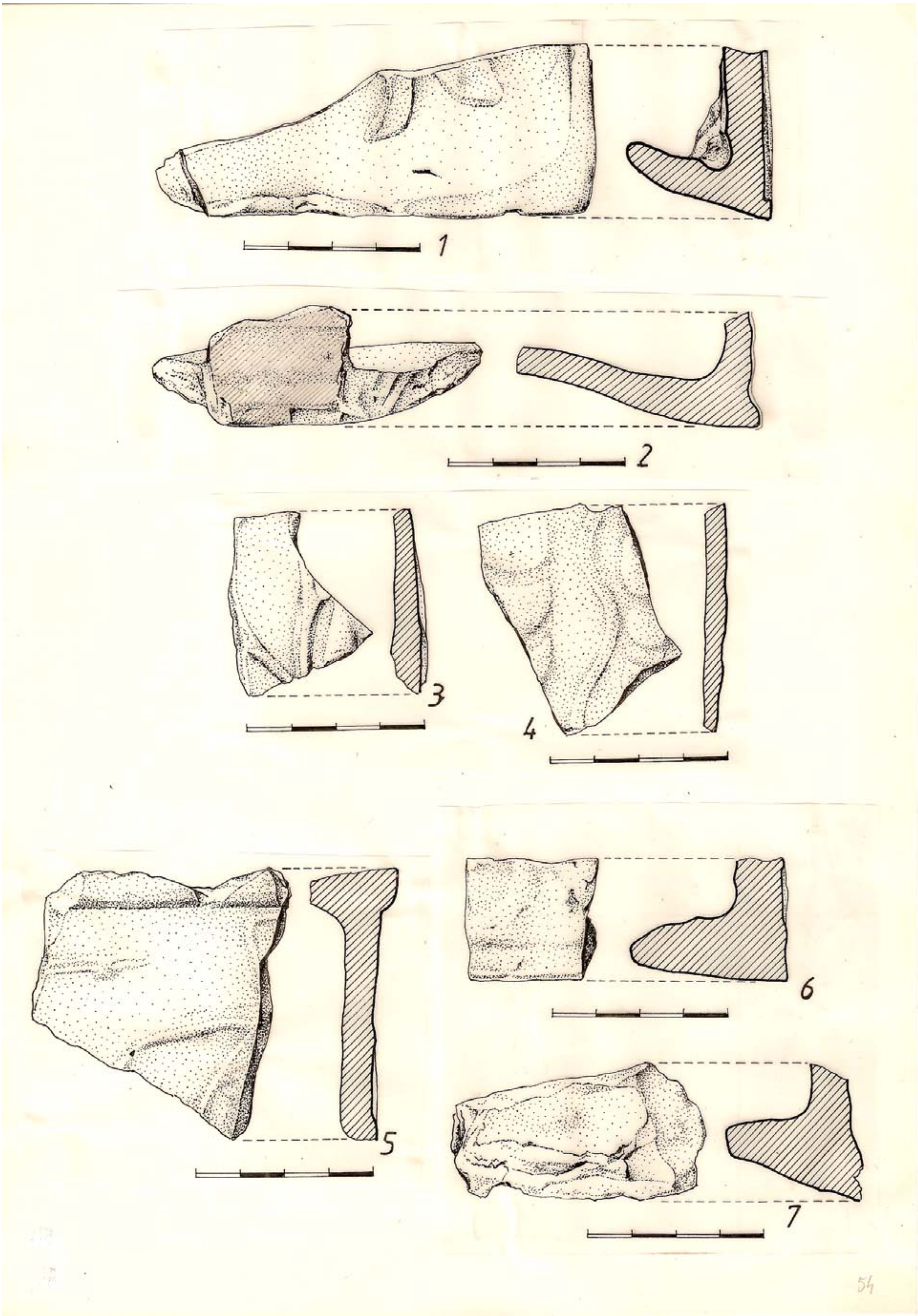

Planşa 54 - 1-7 - Cahle de sobă - sec. XV-XVI - Groapa cu frescă

www.cimec.ro

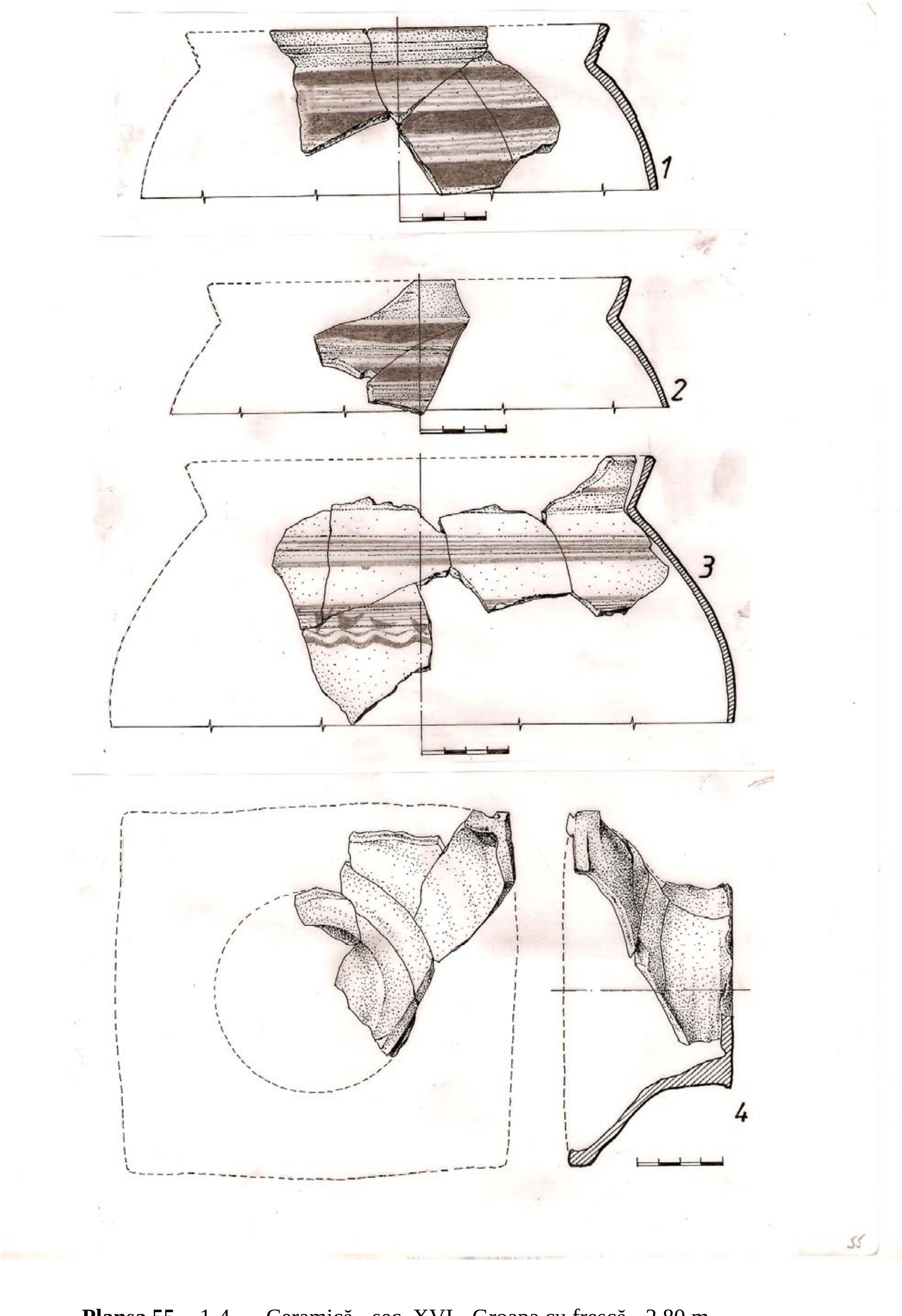

Planşa 55 - 1-4 - Ceramică - sec. XVI - Groapa cu frescă - 2,80 m.

www.cimec.ro

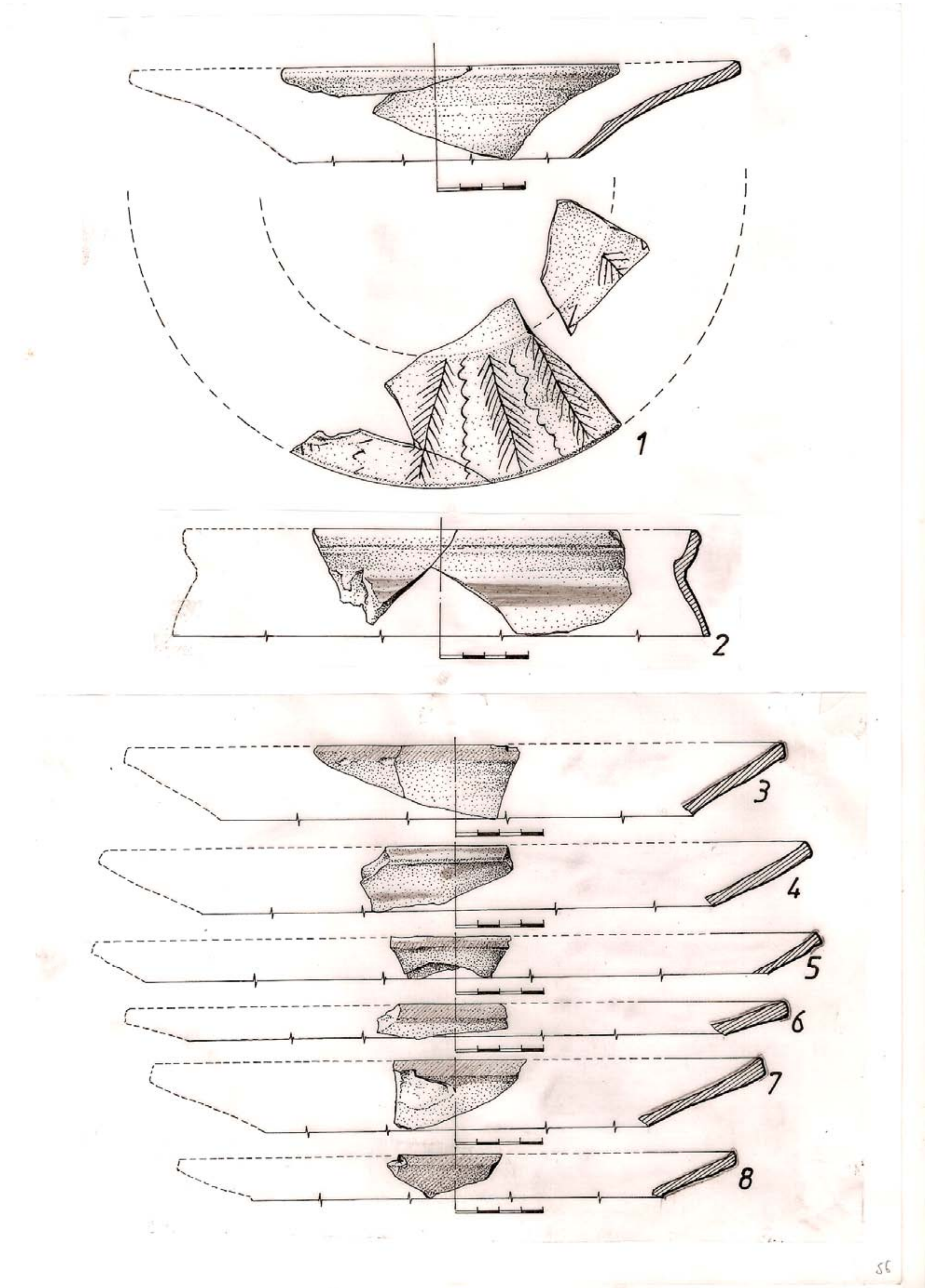

Planşa 56 - 1-8 - Ceramică - sec. XVI - Groapa cu frescă -1-2 m.

www.cimec.ro

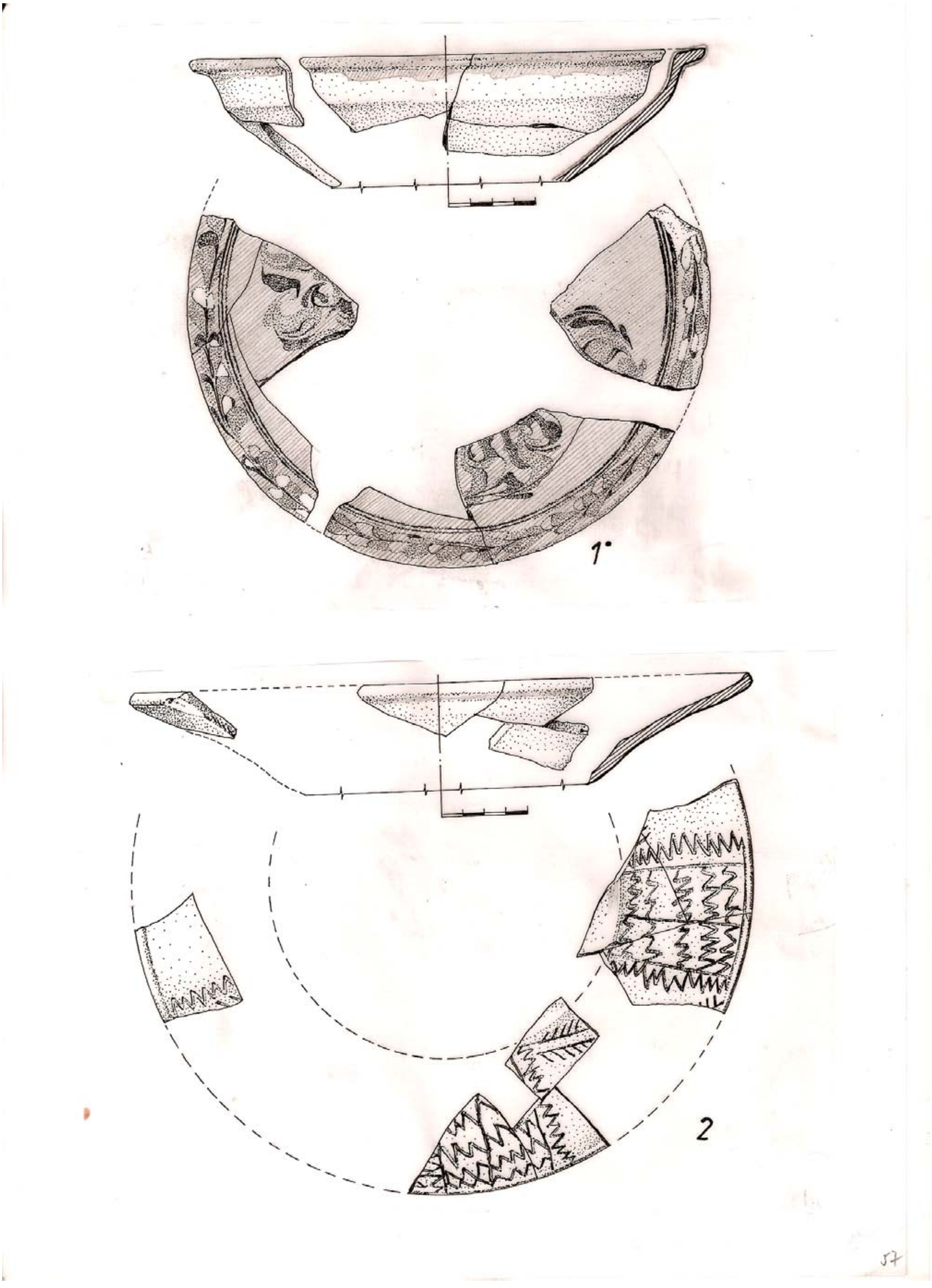

Planşa 57 - 1-2 - Ceramică - sec. XVI - Groapa cu frescă - 2,80 m.

www.cimec.ro

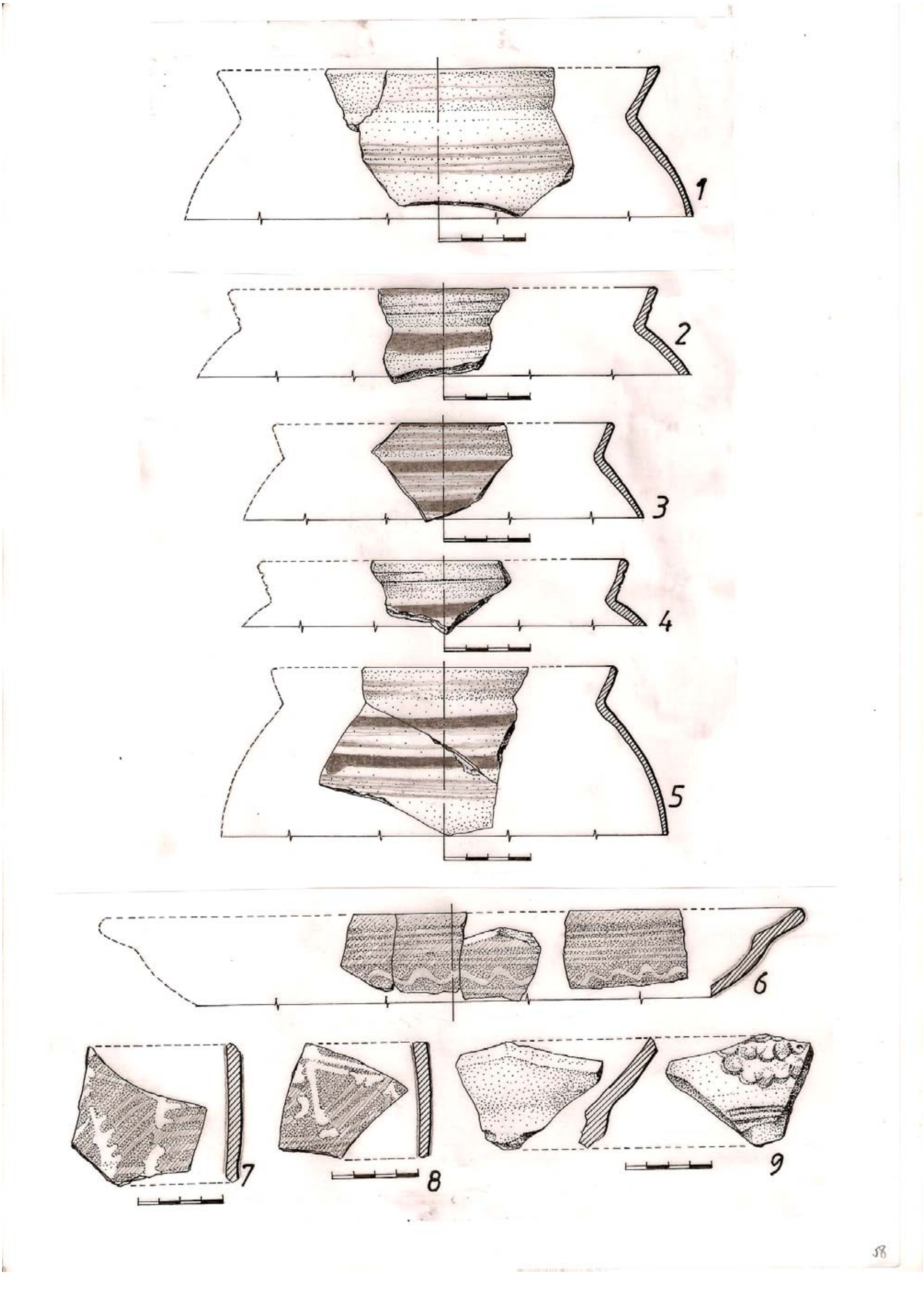

Planşa 58 - 1-9 - Ceramică - sec. XVI - Groapa cu frescă - 2 m.

www.cimec.ro

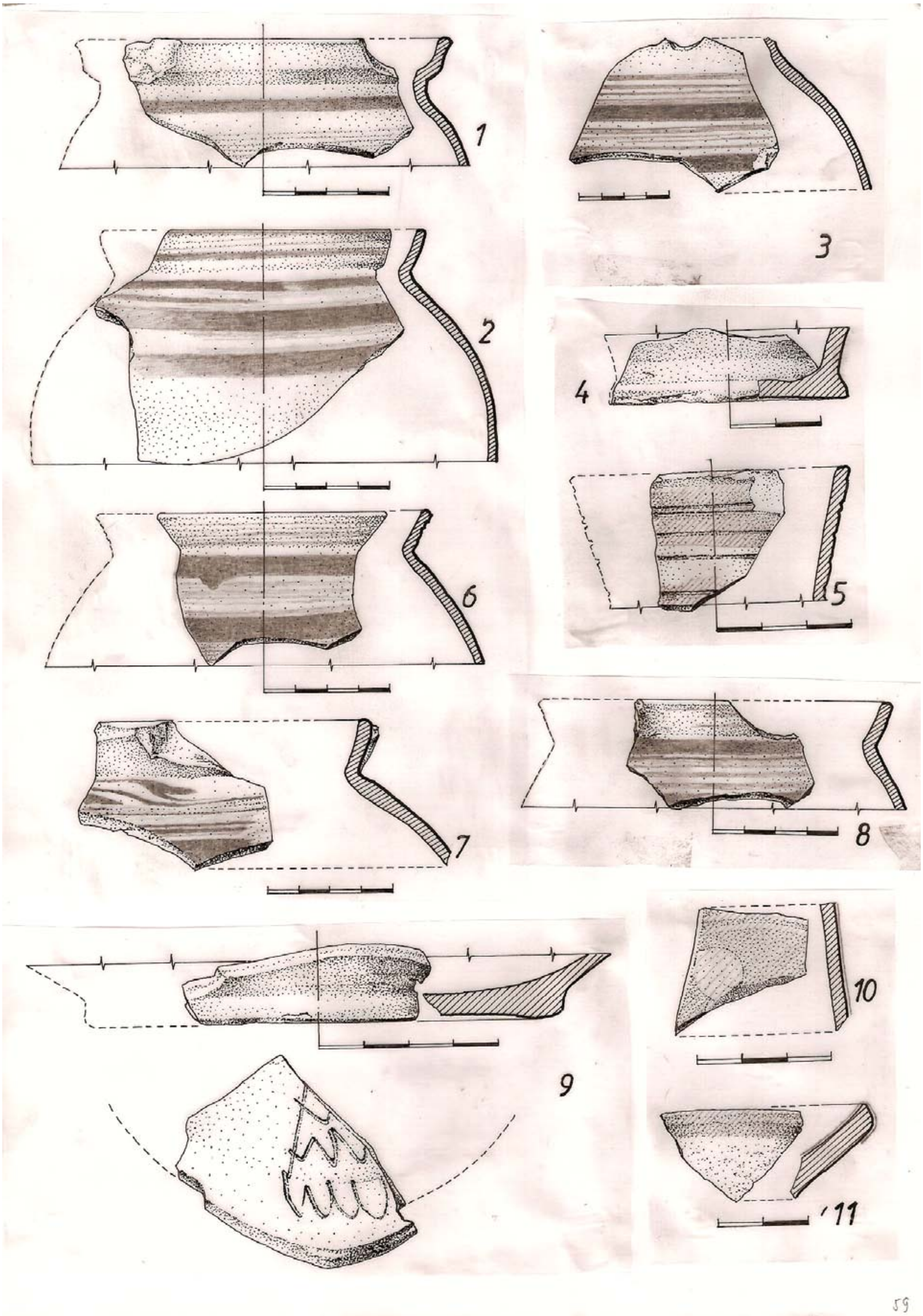

Planşa 59 - 1-11 - Ceramică - sec. - XVI - Groapa cu frescă - 1,40-2 m.

www.cimec.ro

Planşa 60 - 1-2 - M. I - S I/1998; 3,4 - profile - S I/1998

www.cimec.ro

1

2

3

62

Planşa 61 - 1-3 - Profil Vest - SI/1998

www.cimec.ro

Planşa 62 - 1-14 - Ceramică sec. XVI-XVII-SI/1998

www.cimec.ro

Planşa 63 - 1-6 - Cahle de sobă sec. XVII-XVIII-SII/1999

www.cimec.ro

Planşa 64 - 1-5 - Cahle de sobă sec. XVII-XVIII-SII/1999

www.cimec.ro

Planşa 65 - 1-6 - Cahle de sobă sec. XVII-XVIII-SII/1999

www.cimec.ro

Planşa 66 - 1-5 - Cahle de sobă sec. XVII-XVIII-SII/1999

www.cimec.ro

Planşa 67 - 1-3,6- Cărămizi; 4,5,7-Cahle sobă sec. XVII-XVIII-SII/1999

www.cimec.ro

Planşa 68 - 1 - Olane sobă; 2-4-Cărămizi sec. XVII-XVIII-SII/1999

www.cimec.ro

Planşa 69 - 1-4 - Mormântul unui ofițer rus-sec. XIX-SII/1999 - M. 21

www.cimec.ro

Planşa 70 - 1 - Mormântul generalului rus Teodor Dreşem - mort la 19 mai 1854; 2-4- mormintele 6,8,10 - SII/1999

www.cimec.ro

Planşa 71 - 1-4 - Mormintele 13,14; 17; 19-SII/1999

www.cimec.ro

Planşa 72 - 1-3 - Profile - SII/1999

www.cimec.ro

1

2

96

Planşa 73 - 1,2 - Aspecte şantier arheologic şi restaurarea Casei Venianim Costachi-1999

www.cimec.ro

Planşa 74 - 1-2 - Cuie şi ținte de la morminte; 3,4-Lacăt şi scoabă - sec. XVII-SII/1999

www.cimec.ro

1

2

3

Planşa 75 - 1-3 - Profile - SIII - Turn - 2000

www.cimec.ro

Planşa 76 - 1-4 - Mormintele 29,30,32,33 - SI/2003 şi Caseta II/2003

www.cimec.ro

Planşa 77 - 1-4 - Mormintele 27,29,30 - SI/2003

www.cimec.ro

Planşa 78 - 1-4 - Zona curburii altarului spre NE

www.cimec.ro

1

2

3

125

Planşa 79 - 1-3 - Caseta II - 2003

www.cimec.ro

Planşa 80 - 1-4 - Aspect şantier - SI/2003

www.cimec.ro

Planşa 81 - 1-4 - Aspect şantier - SI/2003

www.cimec.ro

Planşa 82 - 1-4 - Caseta I - Mormintele 1,2,7/2003

www.cimec.ro

Planşa 83 - 1-4 - SII capătul de N - Groapa cu frescă

www.cimec.ro

1

2

3

Planşa 84 - 1-3 - Profile - SII/2003

www.cimec.ro

Planşa 85 - 1 - Mărgele sec. XVII - M. 5; Cuie fier - M. 5 - SII/2003; 3-13 - Ceramică - sec. XVI-XVIII/2003

www.cimec.ro

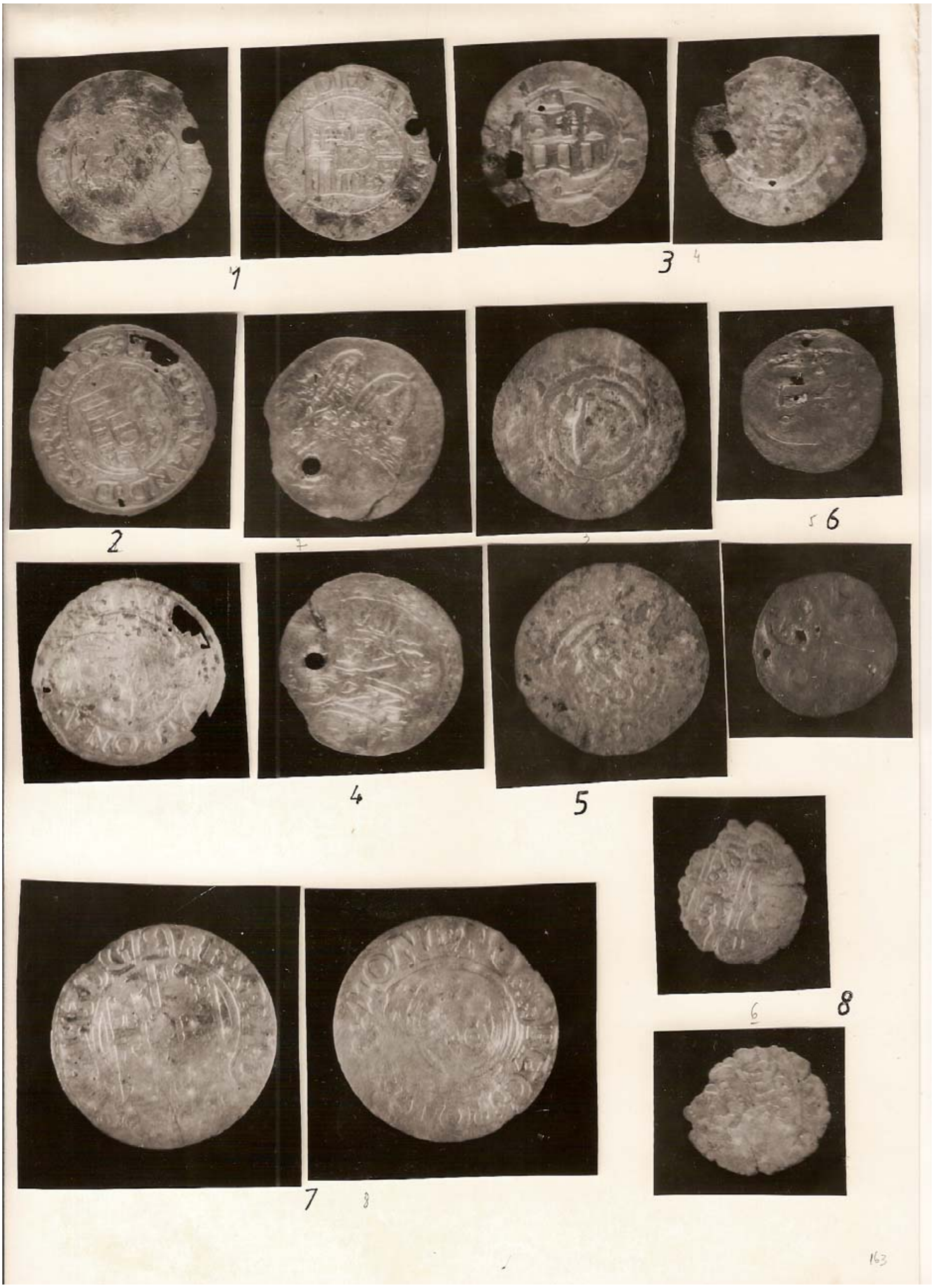

Planşa 86 - 1-8 - Monede descoperite la Episcopie - Av-Rv

www.cimec.ro

1

2

3

166

Planşa 87 - 1-3 - Aspect şantier - Groapa cu frescă - 2004

www.cimec.ro

Planșa 88 - 1-3 - Aspecte din zona celor două temelii de construcții - sec. XVII-XVIII - 2004

www.cimec.ro

1

2

3

Planşa 89 - 1.3 - Aspecte din zona de V a Gropii cu frescă - 2004

www.cimec.ro

Planşa 90 - 1-4 - Aspecte din zona de V a Gropii cu frescă - 2004

www.cimec.ro

Planşa 91 - 1-4 - Aspecte şantier din zona de Est a Gropii cu frescă - 2004

Planşa 92 - 1-4 - Mormintele 23,24,25,3 - SI/2004

www.cimec.ro

Planşa 93 - 1-4 - Mormintele 3,4,5,6 - SI/2004

www.cimec.ro

Planşa 94 - 1-4 - Mormintele 1,2,3 - SI/2004

www.cimec.ro

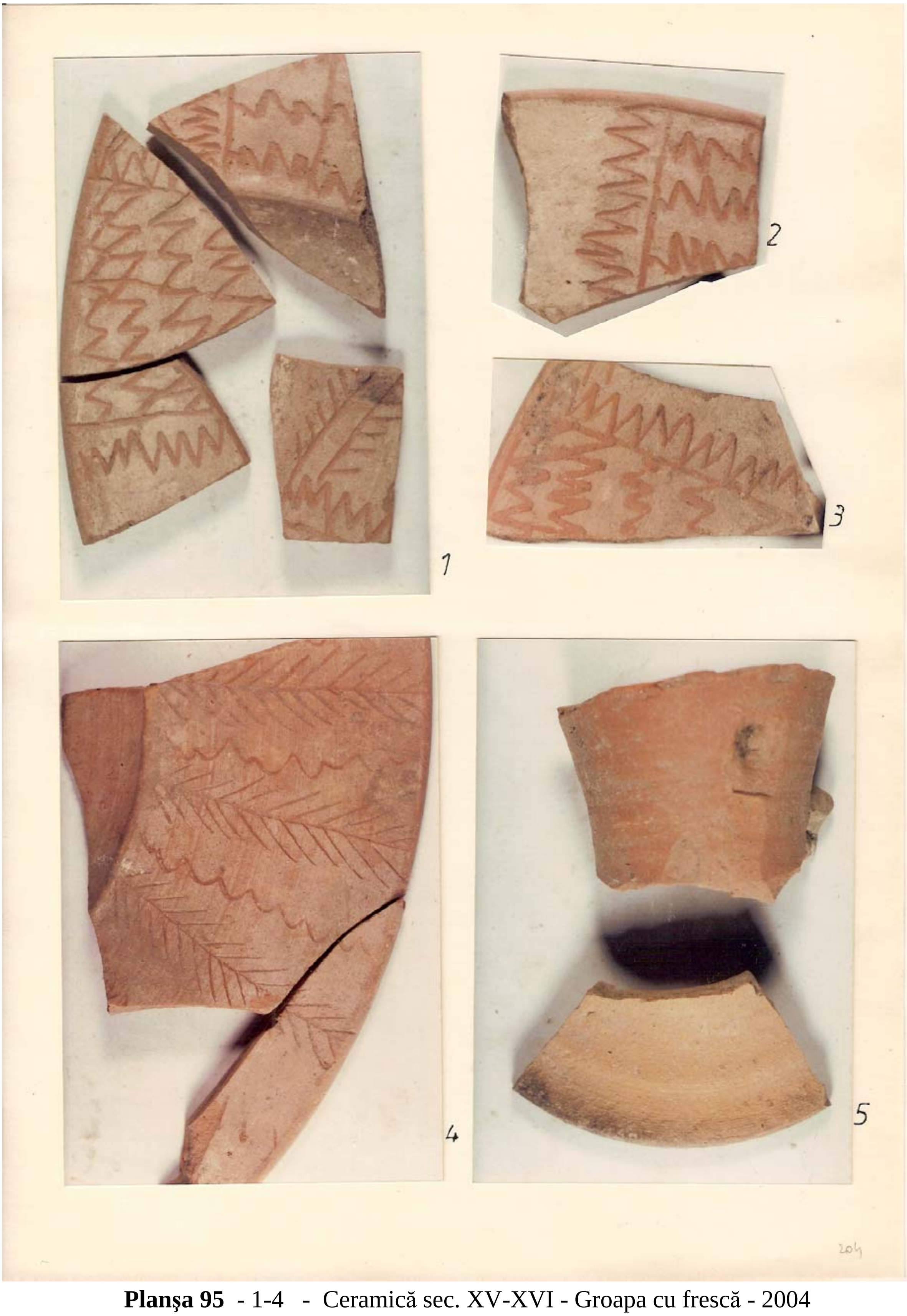

Planşa 95 - 1-4 - Ceramică sec. XV-XVI - Groapa cu frescă - 2004

www.cimec.ro

Planşa 96 - 1-17 - Ceramică sec. XV-XVI - Groapa cu frescă - 2004

www.cimec.ro

Planşa 97 - 1-5 - Ceramică sec. XV-XVI - Groapa cu frescă - 2004

www.cimec.ro

Planşa 98 - 1-14 - Ceramică sec. XV-XVI - Groapa cu frescă - 2004

www.cimec.ro

Planşa 99 - 1-11 - Ceramică sec. XV-XVI - Groapa cu frescă - 2004

www.cimec.ro

Planşa 100 - 1-9 - Ceramică sec. XV-XVI - Groapa cu frescă - 2004

www.cimec.ro

Planşa 101 - 1-9 - Ceramică sec. XV-XVI - Groapa cu frescă - 2004

www.cimec.ro

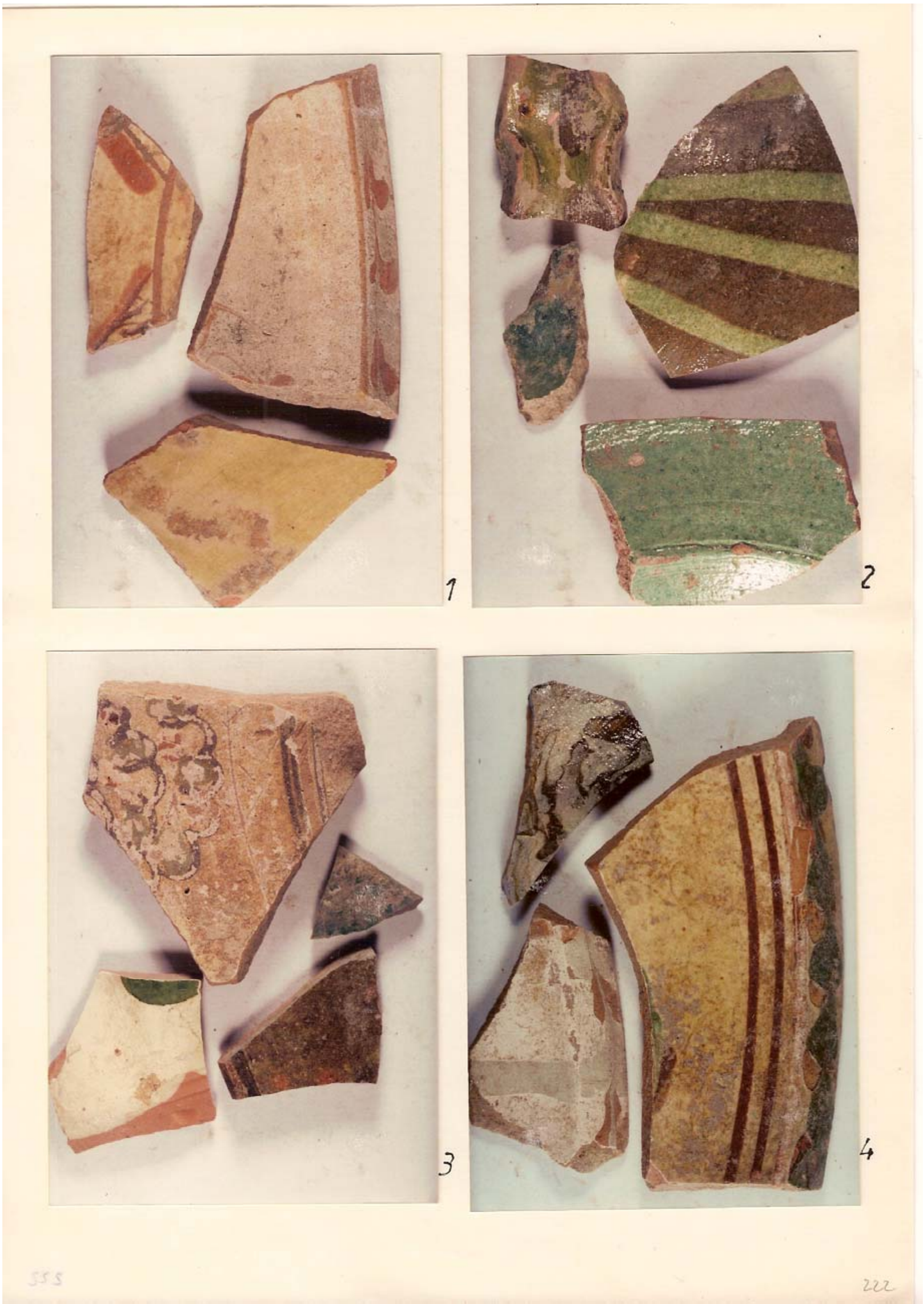

Planşa 102 - 1-4 - Ceramică sec. XV-XVI - Groapa cu frescă - 2004

www.cimec.ro

Planşa 103 - 1-4 - Teracotă sec. XV-XVI - Groapa cu frescă - 2004

www.cimec.ro

Planşa 104 - 1-4 - Teracotă sec. XV-XVI - Groapa cu frescă - 2004

www.cimec.ro

Planşa 105 - 1-4 - Teracotă sec. XV-XVI - Groapa cu frescă - 2004

www.cimec.ro

Planşa 106 - 1-4 - Teracotă sec. XV-XVI - Groapa cu frescă - 2004

www.cimec.ro

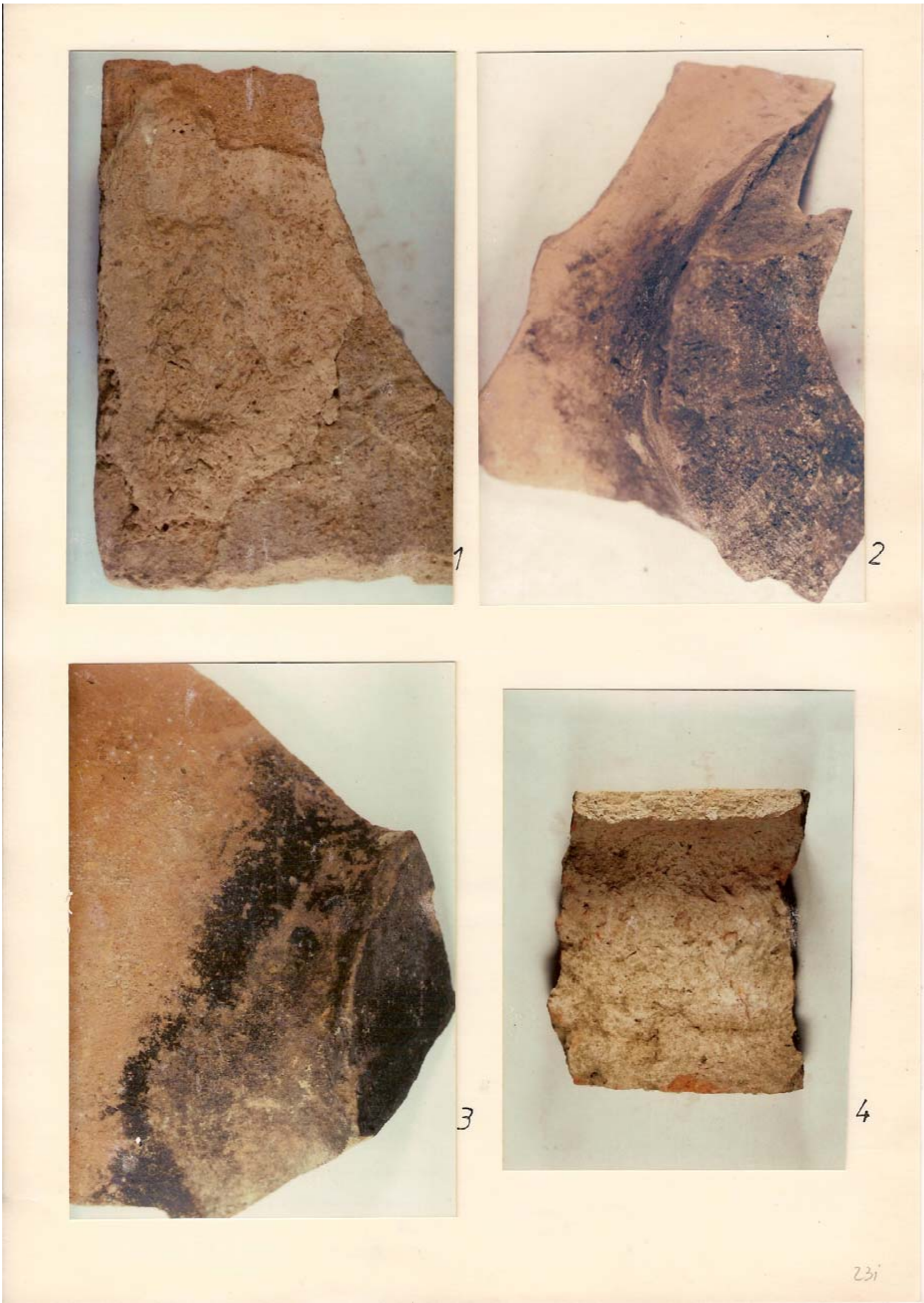

Planşa 107 - 1-4 - Teracotă sec. XV-XVI - Groapa ce frescă - 2004

1

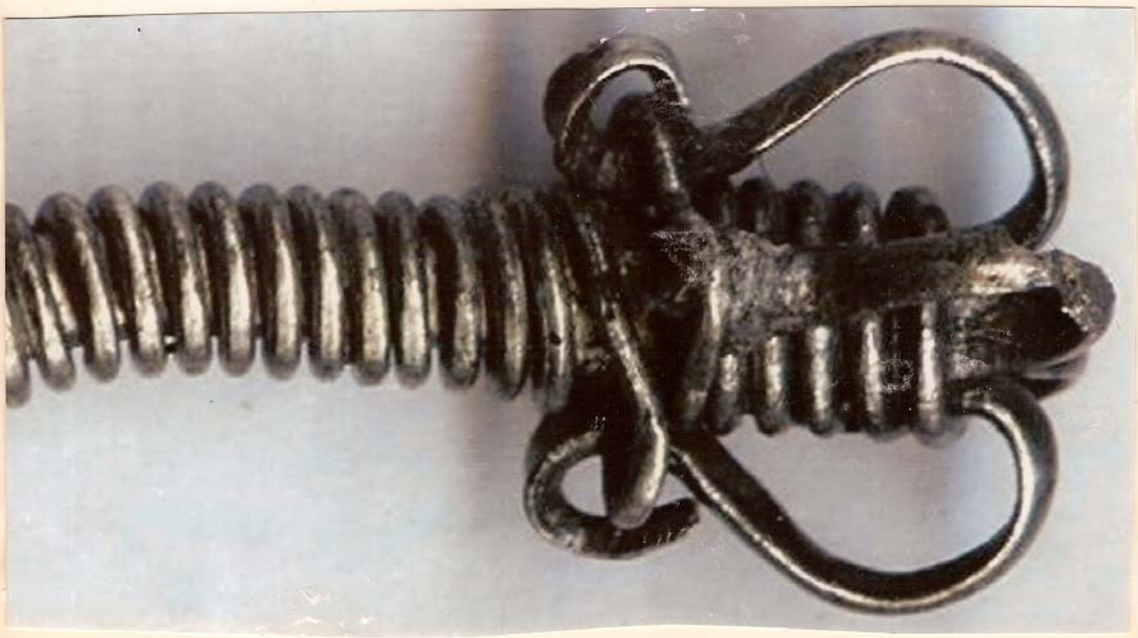

2

Planşa 108 - 1-2 - Cercei de argint - M. 24 - SII/2003

www.cimec.ro

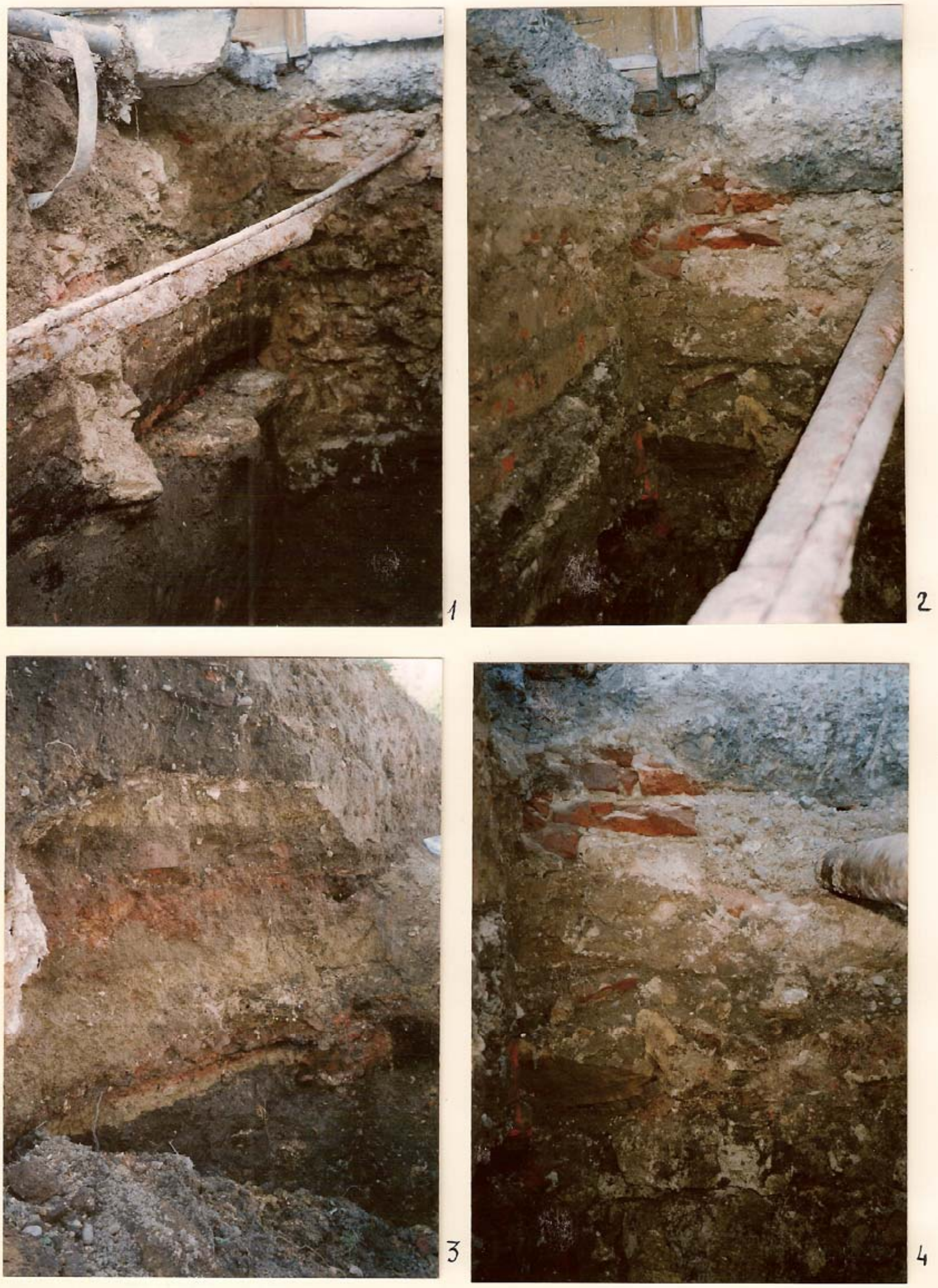

Planşa 109 - 1 - Zid cu pavaj; 2-4 - Profilul de E - SI/1998

www.cimec.ro

1

2

3

59

Planşa 110 - 1-3 - Profil E - SI/1998

www.cimec.ro

Planşa 111 - 1-6 - Ceramică sec. XIV-XV - SI/1998

www.cimec.ro

Planşa 112 - 1-6 - Fragmente țesătură sec. XVIII-XIX; 6-Cuțit din fier sec. XVIII -SII/1999

www.cimec.ro

Planşa 113 - 1-6 - Cahle de sobă sec. XVII-XVIII - SII/1999

www.cimec.ro

Planşa 114 - 1-4 - Temelia bisericii din sec. XIV şi sec. XVI - SII/1999

www.cimec.ro

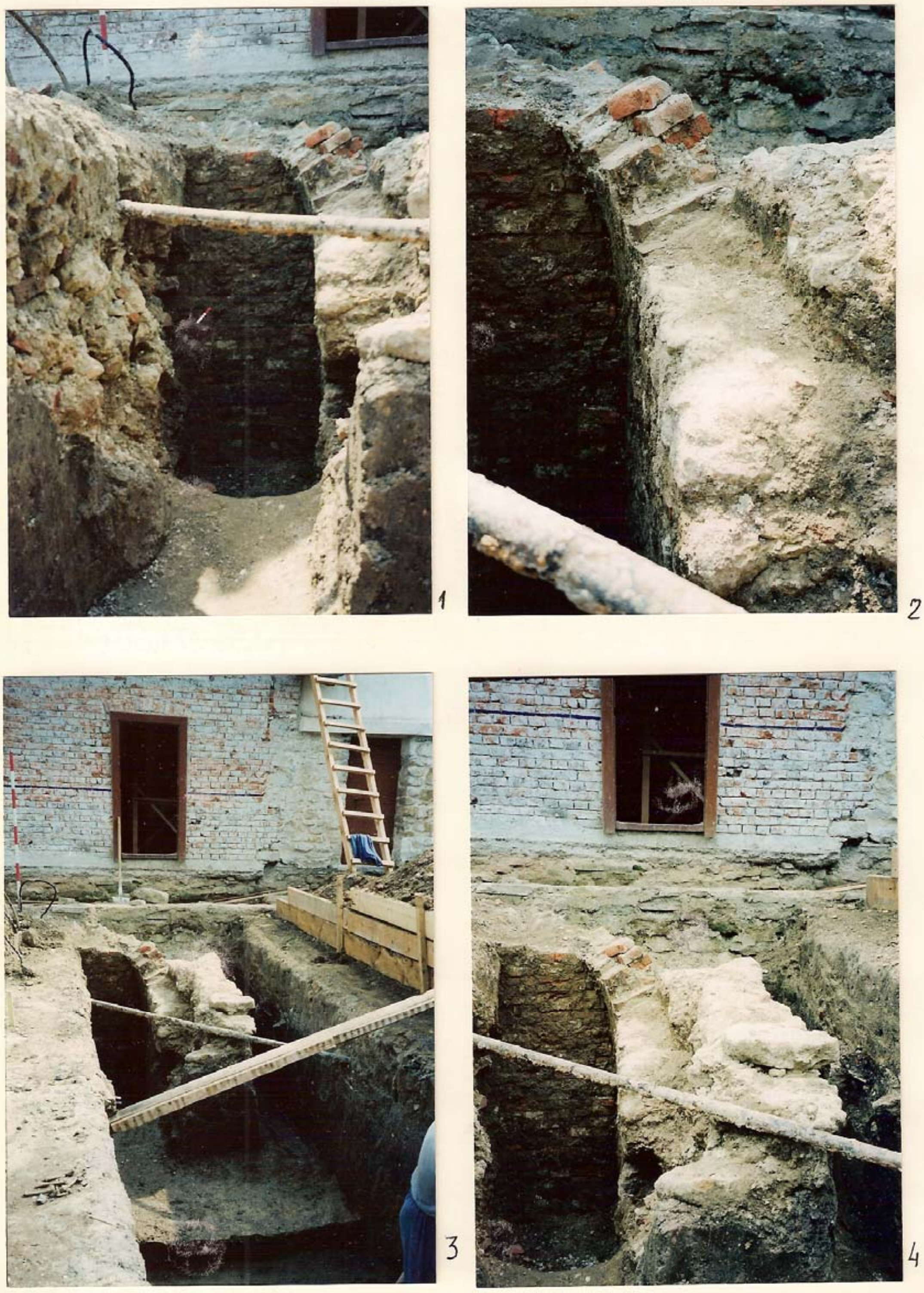

Planşa 115 - 1-4 - Faze din cercetarea intrării în beciul Casei Venianim Costachi - sec. XVIII

1

2

3

Planşa 116 - 1-3 - Casa Venianim Costachi şi intrarea în beci-sec. XVIII - în timpul restaurării

www.cimec.ro

Planşa 117 - 1-4 - Nivelul mormintelor - sec. XIV-XIX - SII/1999

www.cimec.ro

Planşa 118 - 1,2,4-9 Ceramică sec. XVII-XVIII; 3 - Cărămidă - sec. XVIII - SIII - Turn - 2000

www.cimec.ro

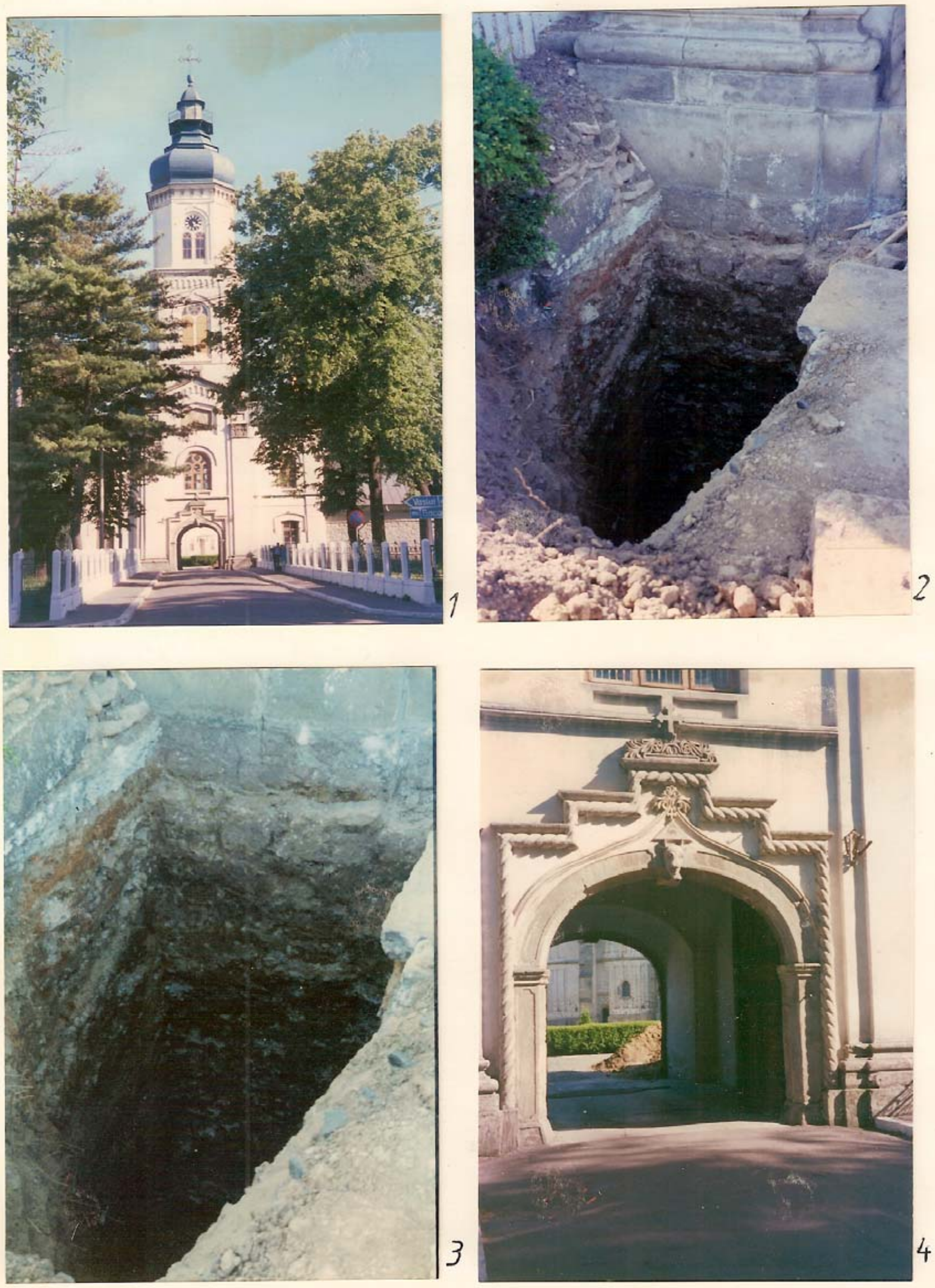

Planşa 119 - 1-4 - Turnul Clopotniță - sec. XVIII; 2,3 - Profile - SIII/2000 - Turn

www.cimec.ro

Planşa 120 - 1-4 - Mormântul 4/2003

www.cimec.ro

1

2

3

2H 116

Planşa 121 - 1-3 - Mormintele 1,2,4/2004

www.cimec.ro

Planşa 122 - 1-4 - Aspecte şantier - SI/2003

www.cimec.ro

Planşa 123 - 1-4 - Un contrafort la temelia bisericii din sec. XIV în zona curburii absidei altarului spre NE

www.cimec.ro

Planşa 124 - 1-4 - Aspect şantier - SI/2003

www.cimec.ro

Planşa 125 - 1-4 - Aspect şantier - SI/2003

www.cimec.ro

1

2

3

Planşa 126 - 1-3 - Profile - SII/2003

Planşa 127 - 1-4 - Profile - SII/2003

www.cimec.ro

Planşa 128 - 1-7 - Teracote sobe - SII/2003

www.cimec.ro

Planşa 129 - 1-5 - Ceramică smălțuită - sec. XVI - Groapa cu frescă

www.cimec.ro

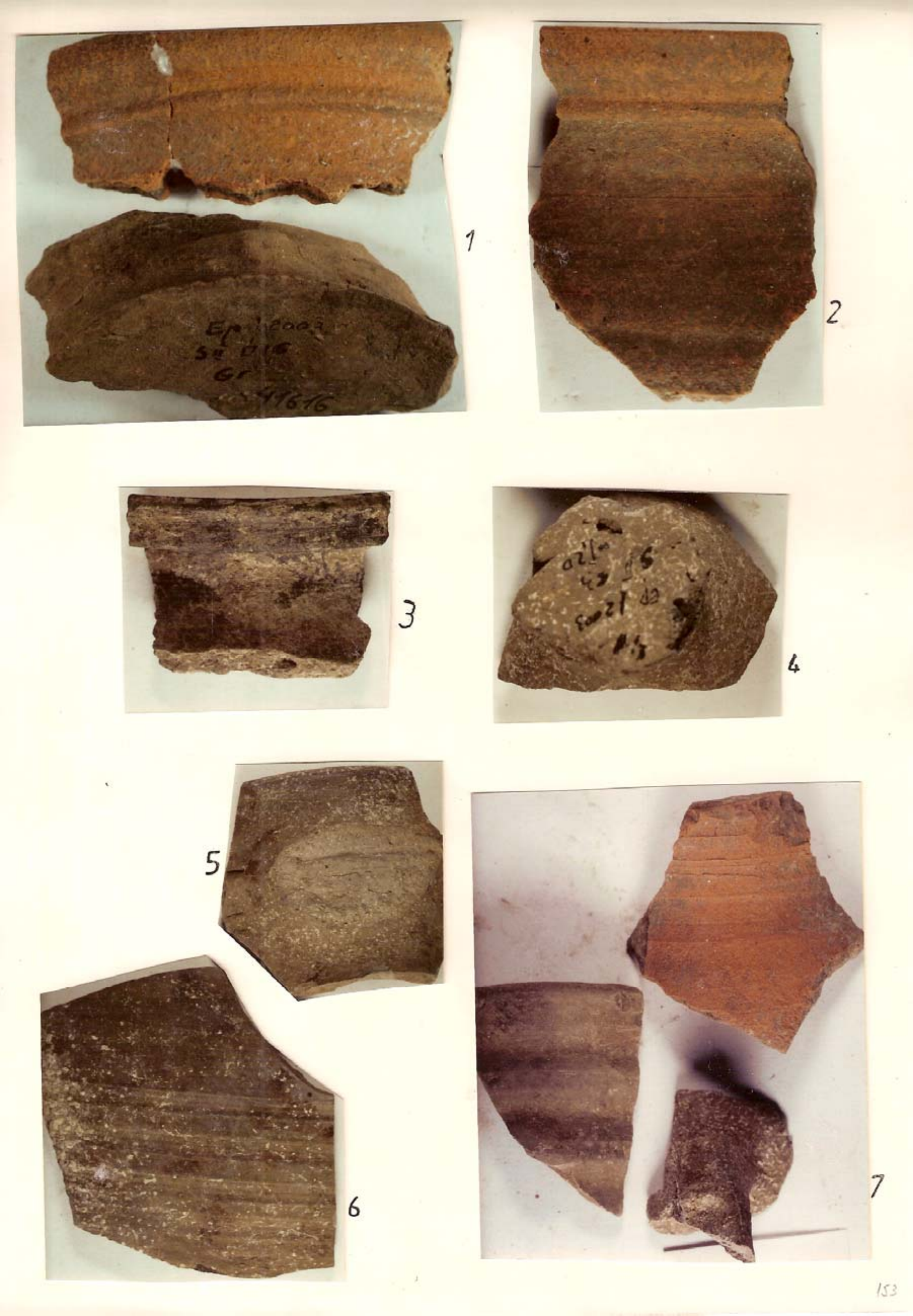

Planşa 130 - 1-7 - Ceramică smălțuită - sec. XVI - Groapa cu frescă

www.cimec.ro

Planşa 131 - 1-5 - Ceramică smălțuită - sec. XVI - Groapa cu frescă

www.cimec.ro

Planşa 132 - 1-4 - Ceramică sec. XIV-XVI - SII/2003

www.cimec.ro

Planşa 133 - 1-2 - Cărămizi cu inscripţii - morminte; 3-8 - monede descoperite în Groapa cu frescă şi în casete - 2003; 9 - Fragmente ceramice descoperite în zona mormântului 4 din SI/2003

www.cimec.ro

Planşa 134 - 1-5 - Fragmente de lemn, țesături şi ținte de la morminte SII/21999 - sec. XIX-M.7

www.cimec.ro

Planşa 135 - 1,2 - Nasturi de argint şi broderii cu fir metalic de la morminte SII - sec. XIX/2003

www.cimec.ro

Planşa 136 - 1,3,4 - Aspect şantier - Groapa cu frescă; 2; Temelia bisericii din sec. XIV şi XVI/2004

www.cimec.ro

Planşa 137 - 1-4 - Aspecte şantier - Groapa cu frescă - 2004

www.cimec.ro

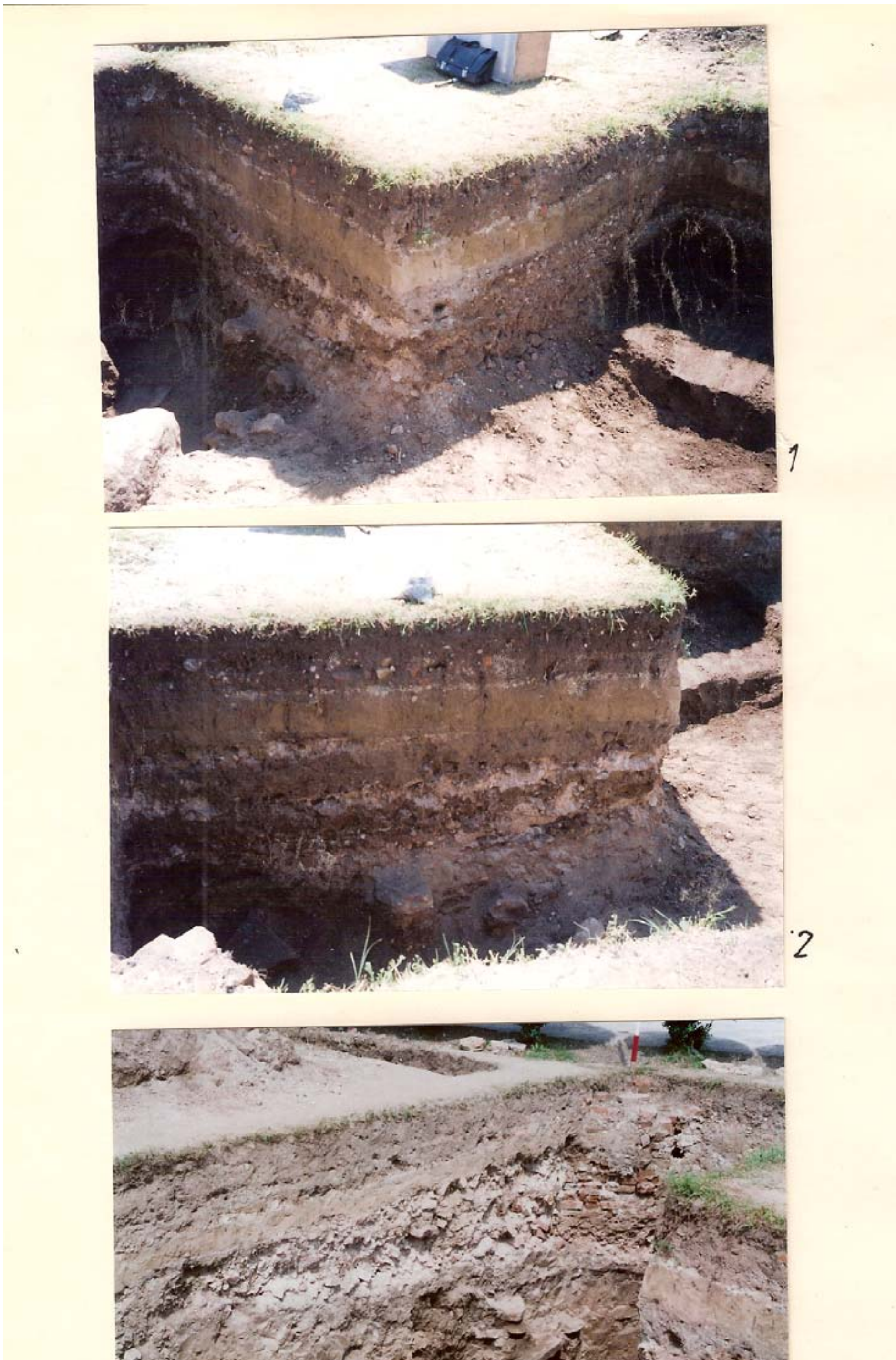

Planşa 138 - 1-3 - Profile - zona de E şi V - Groapa cu frescă - 2004

Planşa 139 - 1-4 - Aspecte din zona celor două temelii de construcții - sec. XVII-XVIII/2004

www.cimec.ro

Planşa 140 - 1-4 - Temelia bisericii din sec. XIV şi XVI în zona de Vest - 2004

www.cimec.ro

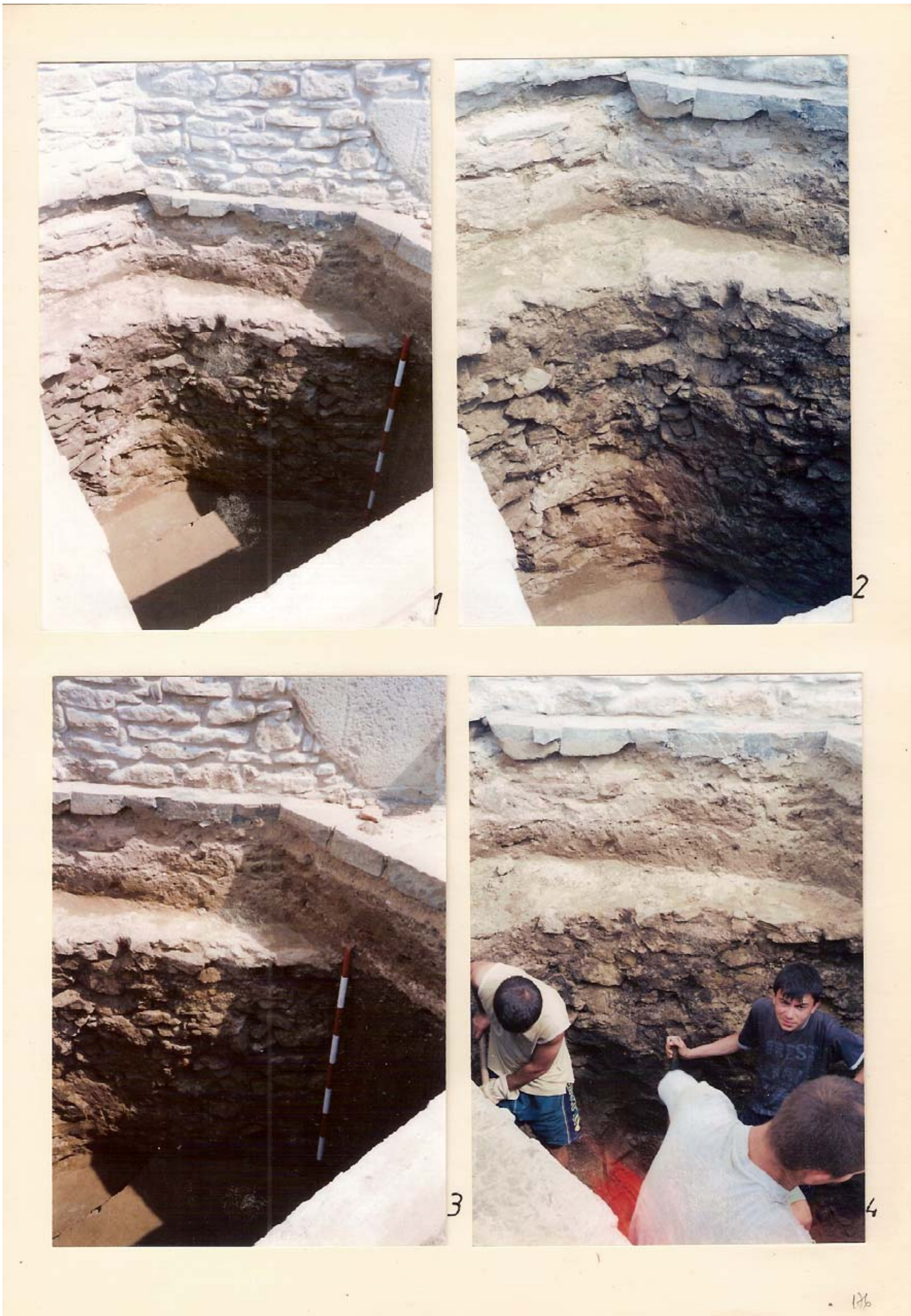

Planşa 141- 1 -4 - Temelia bisericii din sec. XIV şi XVI în zona de Vest - 2004

www.cimec.ro

1

2

3

Planşa 142- 1-3 - Aspecte şantier - Groapa cu frescă - 2004

www.cimec.ro

1

2

3

4

Planşa 143 - 1-4 - Aspecte şantier - Groapa cu frescă - 2004

1

2

3

187

Planşa 144 - 1-3 - Aspecte şantier - Groapa cu frescă - 2004

www.cimec.ro

Planşa 145 - 1-4 - Aspecte şantier - Groapa cu frescă - 2004

www.cimec.ro

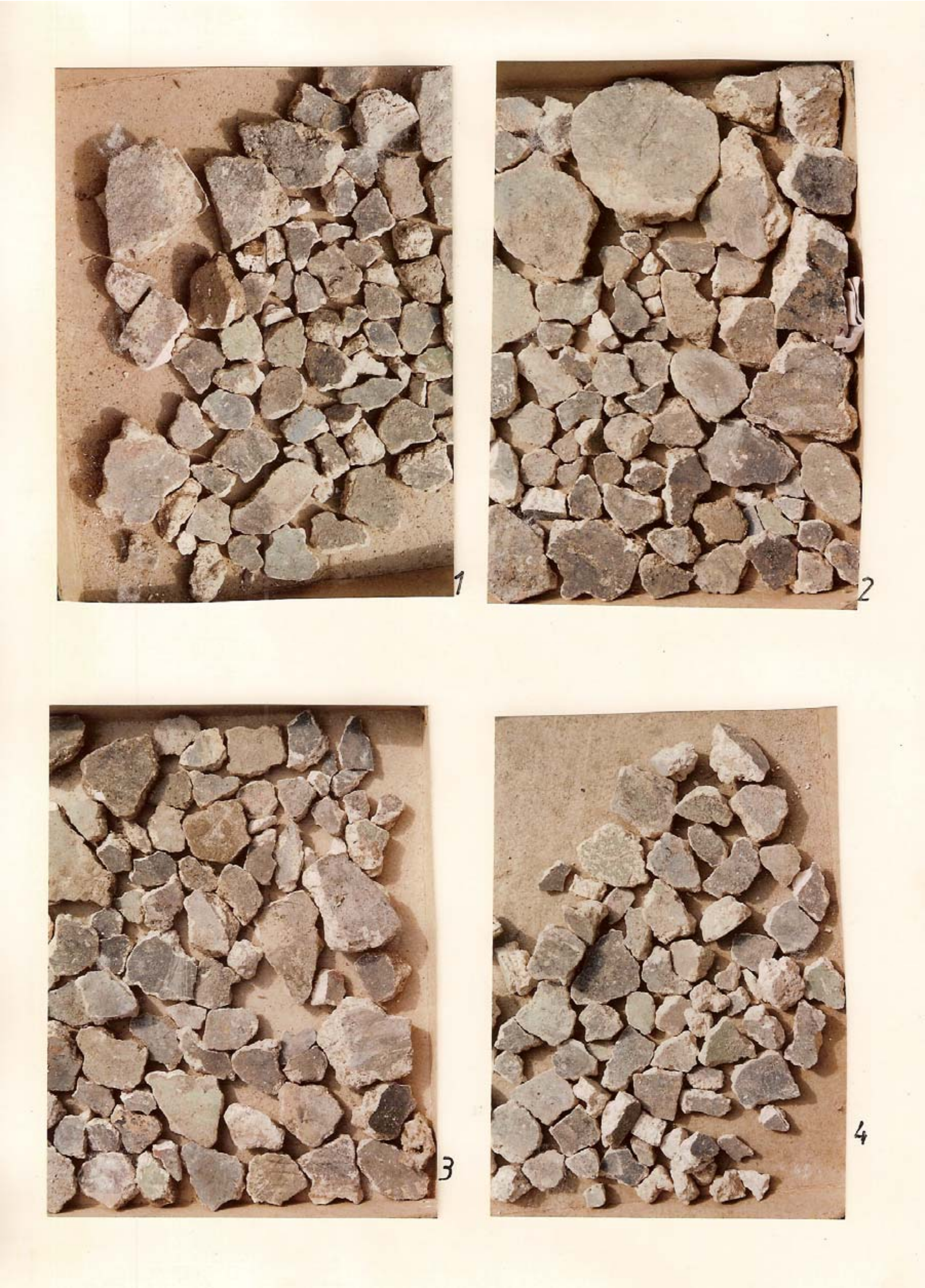

Planşa 146 - 1-4 - Frescă sec. XIV-XV - fragmente

www.cimec.ro

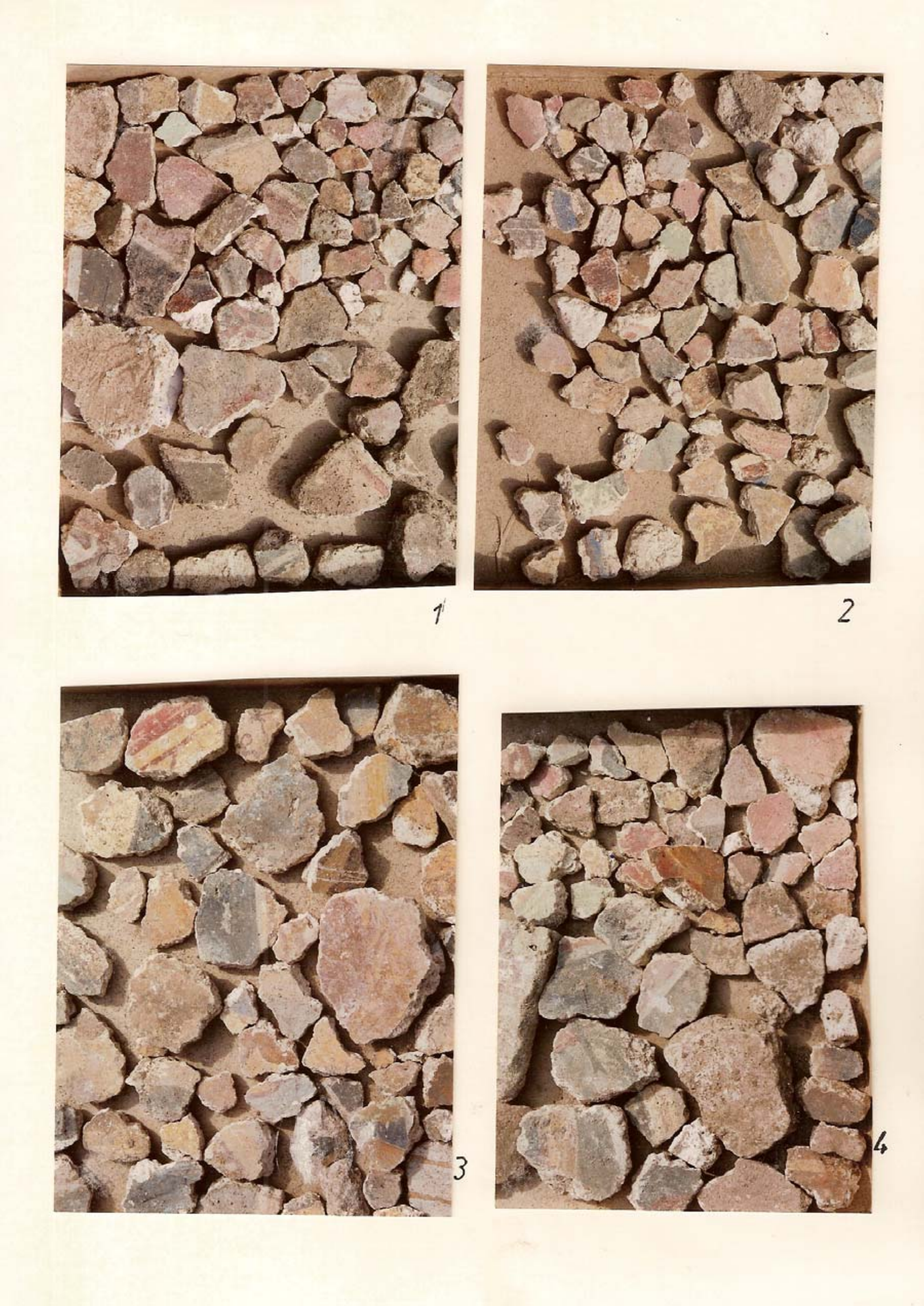

Planşa 147 - 1-4 - Frescă sec. XIV-XV - fragmente

www.cimec.ro

Planşa 148 - 1-4 - Frescă sec. XIV-XV - fragmente

www.cimec.ro

Planşa 149 - 1-6 - Frescă sec. XIV-XV - fragmente

www.cimec.ro

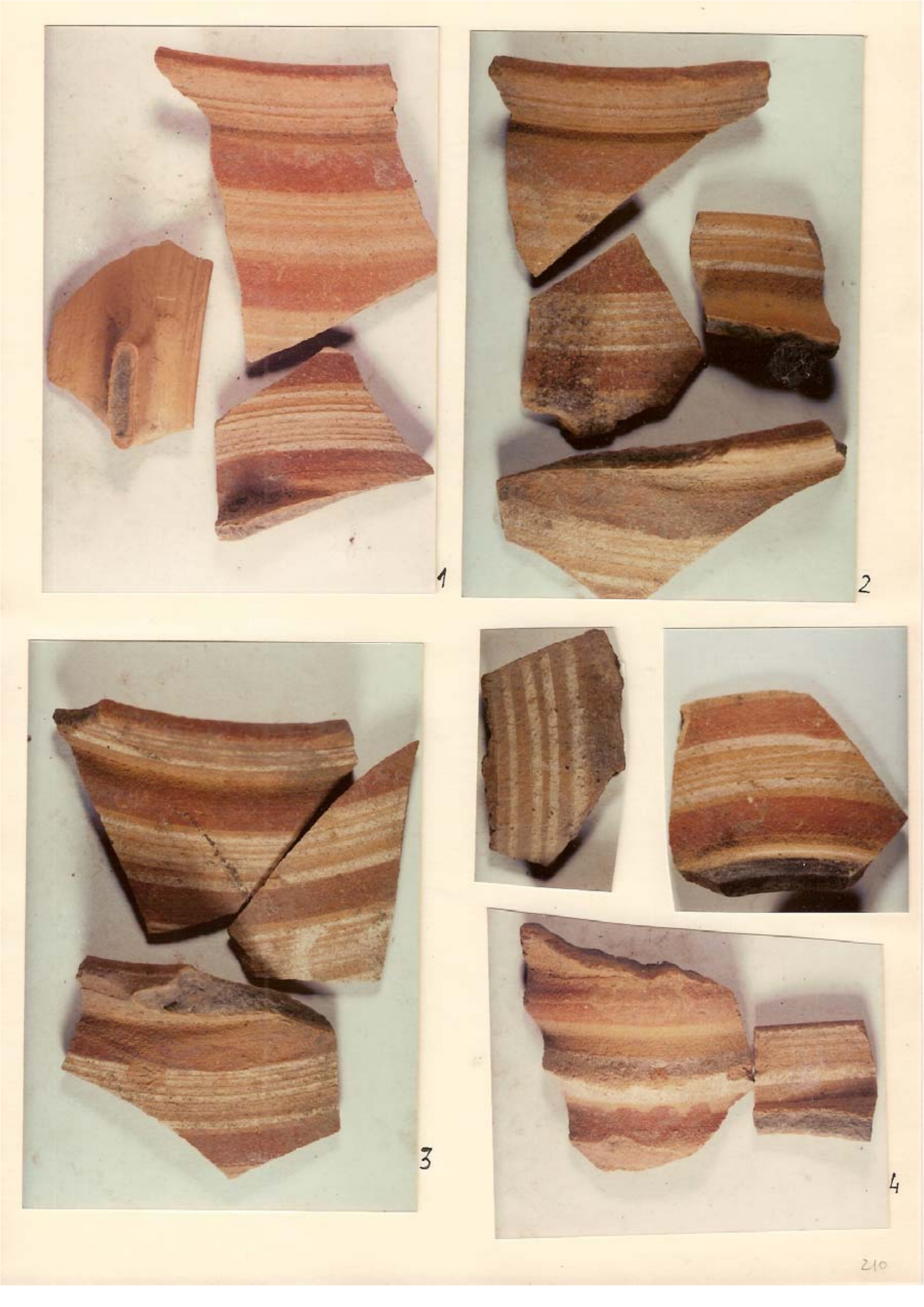

Planşa 150 - 1-4 - Ceramică sec. XV-XVI - Groapa cu frescă - 2004

www.cimec.ro

Planşa 151 -1-4 - Ceramică sec. XV-XVI - Groapa cu frescă - 2004

www.cimec.ro

Planşa 152 - 1-11 - Ceramică sec. XV-XVI - Groapa cu frescă - 2004

www.cimec.ro

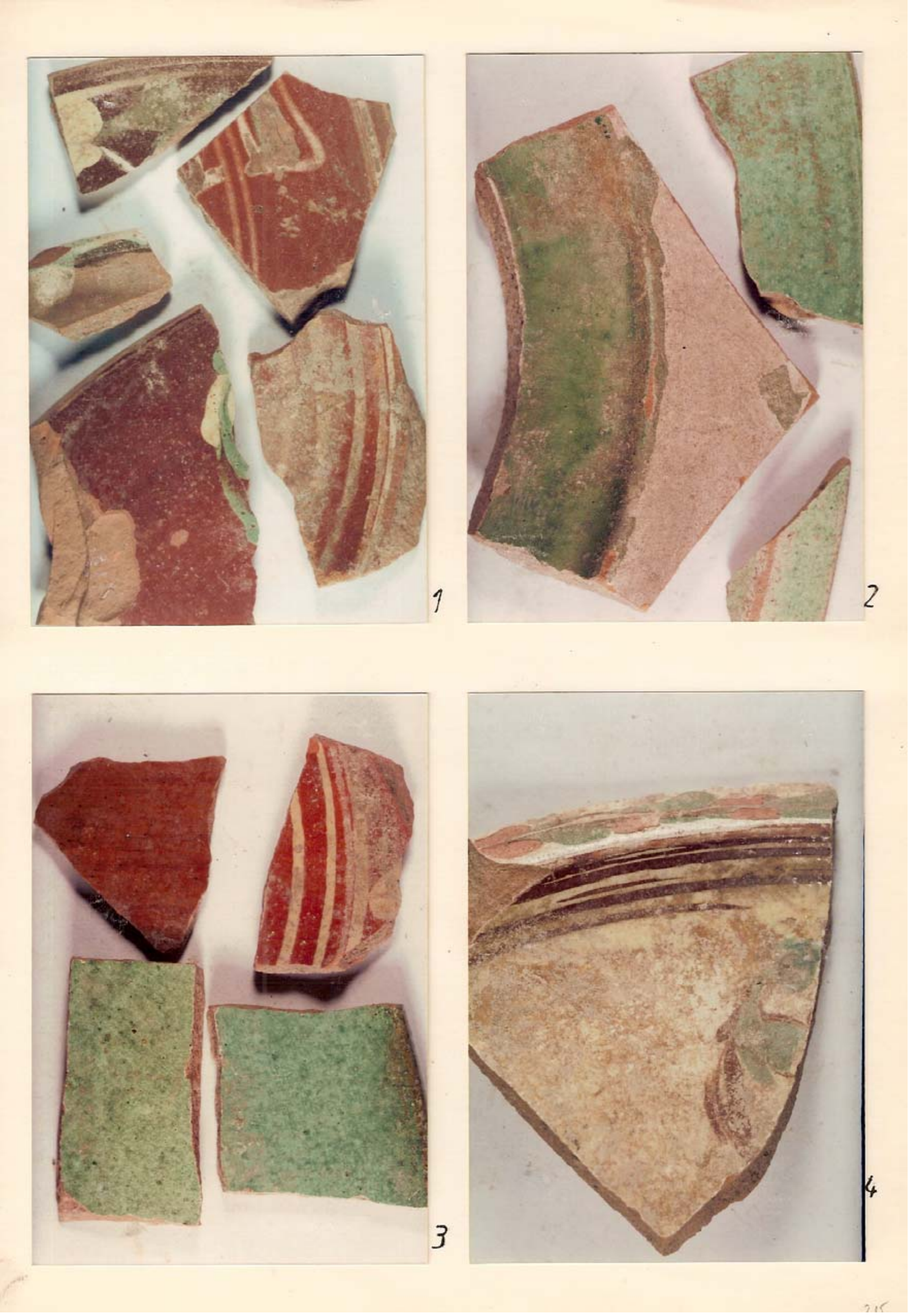

Planşa 153 - 1-4 - Ceramică sec. XV-XVI - Groapa cu frescă - 2004

www.cimec.ro

Planşa 154 - 1-4 - Ceramică sec. XV-XVI - Groapa cu frescă - 2004

www.cimec.ro

Planşa 155 - 1-4 - Ceramică sec. XV-XVI - Groapa cu frescă - 2004

www.cimec.ro

Planşa 156 - 1-4 - Ceramică sec. XV-XVI - Groapa cu frescă - 2004

www.cimec.ro

Planşa 157 - 1-15 - Ceramică sec. XV-XVI - Groapa cu frescă - 2004

www.cimec.ro

Planşa 158 - 1-5 - Teracotă sec. XV-XVI - Groapa cu frescă - 2004

www.cimec.ro

Planşa 159 - 1-4 - Teracotă sec. XV-XVI - Groapa cu frescă - 2004

www.cimec.ro

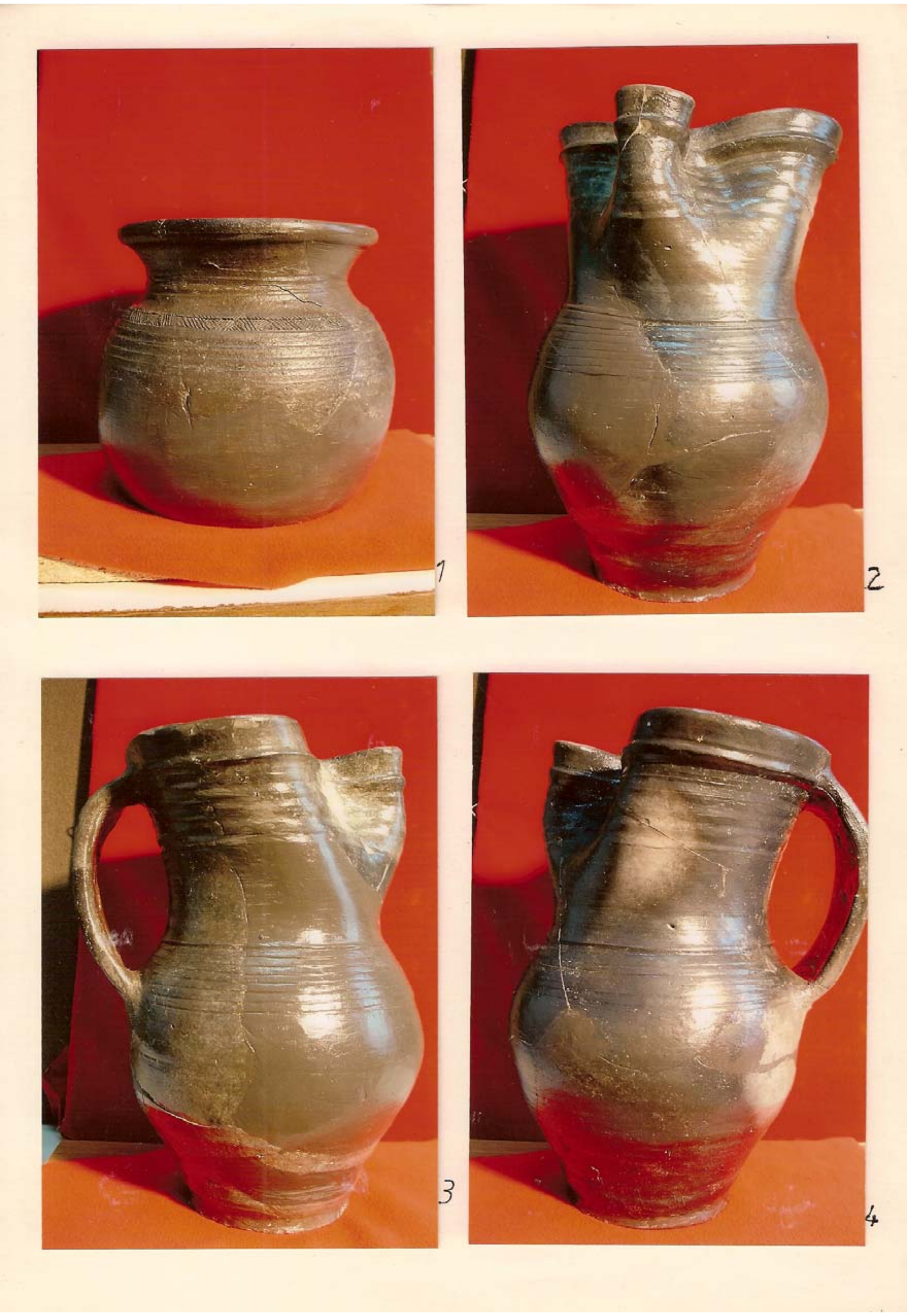

Planşa 160 - 1,2 - Ceramică sec. XIV descoperită în zona Turnului de la intrare, recuperată de Maica Mihaela şi aflată în Depozitul Muzeistic al Episcopiei

www.cimec.ro

Anexă

RENUMEROTAREA SECŢIUNILOR, GROPILOR ŞI MORMINTELOR

Secţiuni:

SI = 1998
SII = 1999
SIII = 2000 - Turn
SIV = SI - 2003
SV = SII - 2003
SVI = SI - 2004
Caseta I = 2003
Caseta II = 2003

Gropi:

Gr. 1 = SII/1999
Gr. 2 = SII/1999
Gr. 3 = SII/1999
Gr. 4 = SII/1999
Gr. 5 = SII/1999
Gr. 6 = SII/1999
Gr. 7 = SIII - Turn
Gr. 8 = SIII - Turn
Gr. 9 = SV - (Groapa cu frescă)

Morminte:

M 1-3 = SI -1998
M. 4 = Şanţ paratrăsnet - partea de S a Catedralei
M. 5 = Aghiazmatar
M. 6 - 29 = SII -1999
M. 30 = Şanţ paratrăsnet - partea de V a Catedralei
M. 31-33 = Caseta I - 2003
M. 34-38 = Caseta II - 2003
M. 39-46 = SIV - (2003 - SI)
M. 47-63 = SV - (2003-SII)
M. 64-92 = SVI - (2004-SI)

www.cimec.ro

ABREVIERI

1 - **A. M.** - Arheologia Moldovei - Iaşi.
2 - **Carpica** - Revistă a Muzeului de Istorie şi Artă Bacău.
3 - **C.I** - Cercetări Istorice - Muzeul Moldovei - Iaşi.
4 - **C.A** - Cercetări Arheologice - Bucureşti.
5 - **CAMNI** - Cercetări Arheologice - Muzeul Naţional de Istorie.
6 - **Dacia N.S.** - Revue d'Archeologie et d'Histoire Ancienne - Bucureşti.
7 - **Epehm. Nap.** - Ephemeris Napocensis, Cluj-Napoca.
8 - **Materiale Bucureşti** - Materiale şi Cercetări Arheologice Bucureşti - 1979.
9 - **MCA** - Materiale şi Cercetări Arheologice - Tulcea 1980.
10 - **MA** - Memoria Antiquitatis - Acta Muzei Petrodavensis - Muzeul de Istorie P. Neamţ
11 - **SCIV(A)** - Studii şi Cercetări de Istorie Veche (şi Arheologie) Bucureşti.
12 - **Studia Antiqua** - Studia Antiqua et Archeologica, Univ. Al. I. Cuza - Iaşi
13 - **Suceava** - Anuarul Muzeului Judeţean Suceava - Muzeul Bucovinei
14 - **Peuce** - Institutul de Cercetări Eco-Muzeale, Tulcea

www.cimec.ro

BIBLIOGRAFIE

1 - Antonescu, Iulian, - Săpăturile arheologice de la Gabăra, Materiale, VI, 1959.
2 - Andronic, Al., - Iaşii până la mijlocul secolului al XVII-lea, Iaşi, 1986.
3 - Andriţoiu , I., - Rezultate ale cercetărilor de la Micia Vetel, CA, Buc., 1979.
4 - Artimon, Al.,- Cronologia mormintelor şi a descoperirilor monetare din Complexul arheologic medieval de la Biserica Sf. Dumitru din Suceava, Studii şi Materiale, Istorie, III, Suceava.
5 - Idem, - Câteva consideraţii istorico-arheologice asupra bisericii din secolul al XIV-lea descoperită. la Volovăţ (jud. Suceava), SCIVA, tom 32, 1981.
6 - Idem, - Ceramica fină de uz comun din secolele XIV-XV descoperită în centrele urbane din sud-vestul Moldovei, Arheologia Medievală, I, Reşiţa, 1996.
7 - Idem, - Civilizaţia medievală urbană din sec. XIV-XVII (Bacău, Tg. Trotuş, Adjud), Bacău, 1998.
8 - Idem, - Oraşul medieval Trotuş în secolele XIV-XVII – geneză şi evoluţie, Bacău, 2003.
9 - Babeş, M., - Statuetele geto-dace de la Cârlomăneşti (jud. Buzău), SCIV, 28, 3, 1977.
10 - Barnea, I., Barnea, Al., - Noviodunum - Isaccea, Peuce, IX, Tulcea, 1984.
11 - Batariuc V. Paraschiva, - Cahle din Moldova medievală-secolele XIV-XVII, Suceava, 1999.
12 - Bătrâna L. şi A. - Arhitectura ecleziastică din Moldova în secolele XIV-XV, 45, 2, SCIVA, Buc., 1994.
13 - Berciu, D., - Arta traco-getică, Buc., 1969.
14 - Bichir, Gh., - Cultura carpică, Buc., 1973.
15 - Brudiu, Mihalache, - Hallstattul în Sud-Estul Moldovei în prima epocă a fierului la gurile Dunării şi în zonele circumpontice, Tulcea, 1997.
16 - Busuioc, El.,- Ceramica de uz comun smălţuită din Moldova (sec. al XIV-lea până la mijlocul secolului al XVI-lea) Bucureşti, 1975.
17 - Căpitanu, V., - Principalele rezultate ale săpăturilor arheologice în aşezarea geto-dacică de la Răcătău (jud. Bacău), Carpica, VIII, 1976.
18 - Chiţescu, L., - Ceramica stampilată de la Roman şi unele probleme în legătură cu purtătorii ei din Moldova, SCIV, 15, 3, 1964.
19 - Idem, - Cercetări arheologice de la Curtea Domnească din Suceava, CAMNI, I, 1975.
20 - Constantinescu, E. M., - Memoria pământului dintre Carpaţi şi Dunăre, Buzău, 1999.
21 - Daicoviciu, C.şi colaboratorii, - Şantierul arheologic Grădiştea Muncelului, SCIV,1,2, 1953.
22 - Diaconescu, P., Ionescu, C., - Cercetări arheologice în zona fostei străzi „Rapsodiei" din Târgovişte - Biserica Stelea Veche, M.C.A., Oradea, 1979.
23 - Glodariu, I., Moga, V., -Tezaurul de la Lupu, Ephem-Nap. IV, 1994.
24 - Florea, G. - Ceramica pictată, artă, meşteşug şi societate în Dacia preromană (sec. I î.Chr.- d.Chr.), Cluj, 1988.
25 - Hânceanu, D.G., - Căniţele cu semne din aşezarea de la Roşiori-Dulceşti, Carpica, XXXIV, 2005.
26 - Hordilă, D., - Un cuptor de ars ceramică din secolele XIV-XV de la Traian, com. Săbăoani, jud. Neamţ, M.A, XXI, 1997.
27 - Ioniţă, I., Ursachi, V., - Văleni o mare necropolă a dacilor liberi, Iaşi, 1988.

www.cimec.ro

28 - Matei, M., Chiţescu, L., - Die grane keramik von Suceava und einige archëologisch Probleme, des 14 Jh. Und 15 In der Moldau, Dacia N.S, VI, 1962.
29 - Idem, - Necotorie istoriceskie vâvodâ archeloghicescovo issledovania zemleanoi kreposti v. Bârlade, Dacia, N.S, VII, 1963.
30 - Idem, - Ceramica cenuşie de la Suceava şi unele probleme ale arheologiei veacurilor XIV-XV în Moldova. Contribuţii arheologice şi istoria oraşului Suceava, Buc., 1963.
31 - Idem, - Problémés historiques concernant la fortresse du tems de Musatin et l'etablisement urbane de Roman, Dacia, N.S, X, 1966.
32 - Mănucu-Adamoşteanu, Gh., - Necropola medievală de la Enisala, jud. Tulcea, M.C.A.,Tulcea, 1980.
33 - Mărtinaş, D., Originea ceangăilor din Moldova, Bacău, 1997.
34 - Mihăescu, D., - Episcopia Romanului – 600 de ani de istorie, Buc., 2007.
35 - Miclea, I., Florescu, R., - Geto-dacii, Buc., 1980.
36 - Mitrea, I., - Aşezarea din secolele VI-IX de la Izvoare-Bahna-Piatra Neamţ, 1998.
37 - Neamţu, E., - Curtea Domnească de la P. Neamţ, M.A., I, 1969.
38 - Neamţu, E., Neamţu, V., Cheptea, S., - Oraşul medieval Baia în secolele XIV-XVII, Iaşi, 1980.
39 - Popescu, M. M., - Podoabe medievale în Ţările Române, Buc., 1970.
40 - Popovici, R., - Aşezarea rurală Negoieşti (secolele XV.XVII). Rezultatele cercetărilor arheologice din anii 1972-1977, M.A., IX-XI, 1987-1979.
41 - Idem, - Cercetări arheologice în aşezarea rurală medievală Mălăieşti (secolele XIV-XVII), A.M., XI, 1987.
42 - Porcescu, Sc., - Episcopia Romanului, Roman, 1984.
43 - Postică, Gh., Constantinescu, N., - Căpriana, Chişinău, 1996.
44 - Ptolemeu, C., - Geografia, III, 10, 8.
45 - Rusu, M., - Paleocreştinismul din Dacia romană, Ephem. Nap., I, 1991.
46 - Sabados, Ileana, Marina., - Catedrala Episcopiei Romanului, Roman, 1990.
47 - Teodor, Gh. Dan., - Creştinismul la Est de Carpaţi, de la origini până în secolul al XIV-lea, Iaşi, 1991.
48 - Idem, - Două milenii de creştinism în regiunile extracarpatice ale României, Catalog de expoziţie, Bârlad, 2000.
49 - Ursachi, V., - Cercetări arheologice efectuate de Muzeul de Istorie din Roman, Carpica, I, 1968.
50 - Idem, - Ceramica dacică pictată în Cetatea de la Brad, M.A, XVII, 1987.
51 - Idem, - File de preistorie, Istoria oraşului Roman – 1392-1992, Roman, 1992.
52 - Idem, - Zargidava, Buc., 1995.
53 - Idem, - Un nouveau motif decoratif sur la poterie peinte, Studia Antiqua, VII, Iaşi, 2000.
54 - Idem, - Cercetările arheologice de la Tămăşeni - „La Silişte", jud. Neamţ, M.A., XXII, 2001.
55 - Idem, - Săpăturile de la Roman - Episcopie, Cronica cercetărilor arheologice, Suceava, 2001.
56 - Voivozeanu, P., Moscalu, Em., - Mormântul princiar getic şi tezaurul de la Peretu, jud. Teleorman, CI, III, 1979.
57 - Vulpe, R., - Săpăturile de la Poieneşti, Materiale, I, Buc., 1953.
58 - Idem, - Izvoare, Săpăturile din 1936.1948, Buc., 1957.
59 - Zugravu, N., - Istoria romanităţii nord-dunărene (secolele II-VIII). Contribuţii la etnogeneza românilor, Iaşi, 1994.
60 - Idem, - Geneza creştinismului popular al românilor, Buc., 1997.

www.cimec.ro

CUPRINS

Argument, *de P.S. Dr. Ioachim Băcăuanul* 5

Cap. I
Dovezi ale începutului creştinismului în zona Romanului 7

Cap. II
Istoricul cercetărilor 17

Cap. III
Prezentarea descoperirilor stratigrafice 22

Cap. IV
Gropi 28

Cap. V
Catedrala 31

Cap. VI
Necropola 33

Cap. VII
Materiale descoperite 38

Cap. VIII
Concluzii 46
Conclusions, *translated by Roxana Prisacaru* 51
Conclusions, *traduit par Iulia Hotnog* 56

Ilustraţii - (Planşe I-VI;Fig. 1-15; Planşe 1-160) 61

Anexă - Renumerotarea secţiunilor, gropilor şi mormintelor 243

Abrevieri 244

Bibliografie selectivă 245

www.cimec.ro

ISBN 978-973-88498-4-6

www.cimec.ro